

Névtani Értesítő

44.

Budapest
2022

NÉVTANI ÉRTESÍTŐ

**A Magyar Nyelvtudományi Társaság és az ELTE Eötvös Loránd
Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet
lektorált folyóirata**

Felelős szerkesztő: Farkas Tamás (ELTE)

Szerkesztő: Slíz Mariann (ELTE)

Szerkesztőbizottság:

Bauko János (UKF), Bölcskei Andrea (KRE), Fábián Zsuzsanna (ELTE),
Gerstner Károly (ELKH), Hegedűs Attila (PPKE), Hoffmann István (DE),
Juhász Dezső (ELTE), Laczkó Krisztina (ELTE), Tóth Valéria (DE)

A szerkesztőség címe:

ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet
1088 Budapest, Múzeum körút 4/A – E-mail: nevert@btk.elte.hu

Online: <https://ojs.mtak.hu/index.php/nevert> – Archívum: <http://nevert.elte.hu>

ISSN 0139-2190 (nyomtatott) – ISSN 2064-7484 (online)

44. szám

Budapest, 2022

A szerkesztésben közreműködött: Hauber Kitti
Tördelte: Szabó Panna
Nyomda: Fellini Kft.

TARTALOM

TANULMÁNYOK

GÁSPÁR ATTILA – PETŐ RITA: Személynevek a kvantitatív társadalomtudományokban ...	9
SEBESTYÉN ZSOLT: Beregi kenéznevek a 17. század első feléből	25
KECSKÉS JUDIT: Újabb adalékok a <i>vulgó</i> -val kapcsolt történeti diákragadványnevekhez ...	35
SARNYAI VIVIEN: A szövegbe illesztés módjai Szent István Veszprémi püspökségnek írt adománylevelében	49
BÖLCSKEI ANDREA – FÓRIS ÁGOTA: A névtudomány, a nevezéktan és a terminológia viszonya, érintkezési pontjai	59
SLÍZ MARIANN: A személynevekkel kapcsolatos névtani és jogi terminológia	79
KISS BALÁZS: A nemzetiségi nyelven való egyéni névhasználat helyzete Magyarországon	97
KISS MAGDALÉNA: Névadás a rendszám táblákon	117

MŰHELY

HOFFMANN ISTVÁN: Elindult a Magyar Nemzeti Helynévtár Program	125
RAÁTZ JUDIT: Ötvenéves a Ladó-féle utónévkönyv	131
RÁCZ ANITA: A Kiss Lajos-díj 2022. évi nyertese: dr. Pelczéder Katalin	139
RESZEGI KATALIN: Kognitív szemléletű névtudományi vizsgálatok. Habilitációs értékezés összefoglalója	141
A doktori iskolákban megvédett névtani témájú disszertációk 2021-ben: E. NAGY KATALIN: Helynév-szociológiai vizsgálatok Hajdú-Bihar megyében; MÁTISNÉ PÁJI GRÉTA: Írói névadás Kosztolányi Dezső prózájában. Az életmű legfontosabb személynevei és a <i>Sárszeg</i> helynév	147

KÖNYVSZEMLE

SCHIRM ANITA: Farkas Tamás – Slíz Mariann szerk.: Tulajdonnevek és szótárak	157
HAUBER KITTI: Anikó Szilágyi-Kósa: Bewegte Eigennamen. Namenintegration und Namentranslation im Sprachenpaar Deutsch-Ungarisch [Mozgó tulajdonnevek. NévinTEGRÁCIÓ és névfORDÍTÁS német–magyar nyelvi párban]	161
NICHOLAS PAUL TAYLER: Oliviu Felecan – Alina Bughesiu eds.: Names and Naming – Multicultural Aspects [NevEK és elnevezések – multikulturális vonatkozások] ...	164
WALDHAUSER SZIMONETTA: Volker Kohlheim: Der Name in der Literatur [Név az irodalomban]	168
FARKAS TAMÁS: Ojárs Buß: Mozaika. Onímu un apelatívu cilme, nozíme, lietojums [Mozaik. A nevek és a szavak eredete, jelentése, használata]	170
H. KOVÁCS HELGA: Sebestyén Zsolt – Minya Károly szerk.: Emlékkönyv Mizser Lajos tiszteletére	172
ZELLIGER ERZSÉBET: Slíz Mariann: Szentkultusz és személynévadás Magyarországon ...	174
WALDHAUSER SZIMONETTA: Wolfgang Haubrichs – Christa Jochum-Godglück Hrsg.: Kulturelle Integration und Personennamen im Mittelalter [Kulturális integráció és személynevek a középkorban]	177

FARKAS TAMÁS: Kirsten Fermaglich: A Rosenberg by Any Other Name. A History of Jewish Name Changing in America [Rosenberg, bárhogy is nevezzük. Az amerikai zsidó névváltoztatások története]	180
FAZAKAS EMESE: Katona Csilla: Fonotaktikai szerkezetet módosító hangváltozások az ómagyar korban	183
KOCÁN BÉLA: Bölcskei Andrea: Az egyház mint egykori birtokos a magyar helynevekben	186
TÖRÖK TAMÁS: E. Nagy Katalin: Empíria és teória a helynév-szociológiában	191
KISS MAGDALÉNA: Vali Ganea: Valea Sălăuței. Repere onomastice [A Szalóca-patak. Névteni adalékok]	194
MILÁN IZABELLA: Allison Dollimore – Peter Jordan eds.: Place Names and Migration. Proceedings of the Symposium in Vienna, 6-8 November 2019 [Helynevek és migráció. A 2019. november 6–8-a között Bécsben tartott szimpózium előadásai]	197
BERECZ ÁGOSTON: Peter Jordan – Přemysl Mácha – Marika Balode – Luděk Krtička – Uršula Obrusník – Pavel Pilch – Alexis Sancho Reinoso: Place-Name Politics in Multilingual Areas. A Comparative Study of Southern Carinthia (Austria) and the Těšín/Cieszyn Region (Czechia) [Helynévpolitika többnyelvű vidékeken. Dél-Karintia és a csehországi Těšín/Cieszyn régió összehasonlító vizsgálata]	199
A Névteni Értesítő szerkesztőségbe 2022-ben beérkezett magyar névteni kiadványok	203

FOLYÓIRATSZEMLE

SLÍZ MARIANN: Onomastica Uralica 15. (2019).....	205
GALLASY MAGDOLNA: Helynévtörténeti Tanulmányok 16. (2020).....	207
WENDL DÁVID: Onoma 55. (2020).....	210
HAINDRICH HELGA ANNA: Onoma 56. (2021)	213
BALOGH ROLAND JÓZSEF: Names. A Journal of Onomastics 69. (2021)	216
BÖLCSKEI ANDREA: Nomina 40. (2019–2021)	218
FÁBIÁN ZSUZSANNA: Rivista Italiana di Onomastica 27. (2021).....	220
PÓCZOS RITA: Namenkundliche Informationen 113. (2021)	223
KENYHERCZ RÓBERT: Onomastica 65. (2021)	226
BAUKO JÁNOS: Acta onomastica 62. (2021)	229
PELCZÉDER KATALIN: Вопросы ономастики 18. (2021)	231
GYÓRFFY ERZSÉBET: Namn och bygd 109. (2021).....	237
GYÓRFFY ERZSÉBET: Nordisk tidskrift för socioonomastik 1. (2021).....	239

MEGEMLÉKEZÉS

HOFFMANN ISTVÁN: Jeles névkutatók centenáriuma. Száz éve született Benkő Loránd és Kiss Lajos	243
GERSTNER KÁROLY: Posgay Ildikó (1947–2022)	249

TÁJÉKOZTATÓ

Szerzőink figyelmébe.....	253
Számunk szerzői	258

CONTENTS

ARTICLES

GÁSPÁR, ATTILA – PETŐ, RITA: Personal Names in Quantitative Social Sciences	9
SEBESTYÉN, ZSOLT: Knez (‘Village Elder’) Names in Bereg County from the First Half of the 17th Century	25
KECSKÉS, JUDIT: Recent Findings on 19th-century Student Names Connected with <i>vulgo</i> ...	35
SARNYAI, VIVIEN: Insertions in the Donation Letter to the Archdiocese of Veszprém from Stephen I of Hungary	49
BÖLCSKEI, ANDREA – FÓRIS, ÁGOTA: Onomastics, Nomenclature and Terminology. Relations and Differences	59
SLÍZ, MARIANN: Onomastic and Legal Terminology in Connection with Personal Names...	79
KISS, BALÁZS: Proper Name Usage in National Minority Languages. The Situation in Hungary	97
KISS, MAGDALÉNA: License Plate Namings	117

ONOMASTICS AND EVENTS

HOFFMANN, ISTVÁN: The Hungarian National Toponym Registry Program Launched....	125
RAÁTZ, JUDIT: Ladó’s Proper Name Dictionary is Fifty Years Old	131
RÁCZ, ANITA: Winner of the 2022 Lajos Kiss Prize: Dr Katalin Pelczéder	139
RESZEGI, KATALIN: Onomastic Studies from a Cognitive Linguistic Approach. Summary of a Habilitation Dissertation	141
PhD Theses on Onomastics Defended in 2021: E. NAGY, KATALIN: Helynév-szociológiai vizsgálatok Hajdú-Bihar megyében [Toponym-Sociological Studies in Hajdú-Bihar County]; MÁTISNÉ PAJI, GRÉTA: Írói névadás Kosztolányi Dezső prózájában. Az életmű legfontosabb személynevei és a <i>Sárszeg</i> helynév [Literary Naming in Dezső Kosztolányi’s Prose. The Most Important Personal Names and the Toponym <i>Sárszeg</i>]	147

BOOK REVIEWS

SCHIRM, ANITA: Tamás Farkas – Mariann Slíz eds.: Tulajdonnevek és szótárak [Proper Names and Dictionaries]	157
HAUBER, KITTI: Anikó Szilágyi-Kósa: Bewegte Eigennamen. Namenintegration und Namentranslation im Sprachenpaar Deutsch-Ungarisch [Moving Proper Names. Name Integration and Name Translation in the German-Hungarian Language Pair]...	161
TAYLER, NICHOLAS PAUL: Oliviu Felecan – Alina Bughesiu eds.: Names and Naming – Multicultural Aspects	164
WALDHAUSER, SZIMONETTA: Volker Kohlheim: Der Name in der Literatur [Names in Literature]	168
FARKAS, TAMÁS: Ojārs Bušs: Mozaika. Onīmu un apelatīvu cilme, nozīme, lietojums [Mosaic. The Origin, Meaning and Use of Names and Appellatives]	170
H. KOVÁCS, HELGA: Zsolt Sebestyén – Károly Minya eds.: Emlékkönyv Mizser Lajos tiszteletére [Festschrift in Memoriam of Lajos Mizser]	172
ZELLIGER, ERZSÉBET: Mariann Slíz: Szentkultusz és személynévadás Magyarországon [Cults of Saints and Personal Name Giving in Hungary]	174

WALDHAUSER, SZIMONETTA: Wolfgang Haubrichs – Christa Jochum-Godglück Hrsg.: Kulturelle Integration und Personennamen im Mittelalter [Cultural Integration and Personal Names in the Middle Ages]	177
FARKAS, TAMÁS: Kirsten Fermaglich: A Rosenberg by Any Other Name. A History of Jewish Name Changing in America	180
FAZAKAS, ÉMESE: Csilla Katona: Fonotaktikai szerkezetet módosító hangváltozások az ómagyar korban [Sound Changes Modifying Phonotactic Structure in the Old Hungarian Period]	183
KOCÁN, BÉLA: Andrea Bölskei: Az egyház mint egykori birtokos a magyar helynevekben [Place Names of Ecclesiastical Reference. Hungarian Toponyms Reflecting Former Ecclesiastical Possession]	186
TÖRÖK, TAMÁS: Katalin E. Nagy: Empíria és teória a helynév-szociológiában [Empiricism and Theory in Place-Name Sociology]	191
KISS, MAGDALÉNA: Vali Ganea: Valea Sălăuței. Repere onomastice [Valea Sălăuței. Onomastic Data]	194
MILÁN, IZABELLA: Allison Dollimore – Peter Jordan eds.: Place Names and Migration. Proceedings of the Symposium in Vienna, 6-8 November 2019	197
BERECZ, ÁGOSTON: Peter Jordan – Přemysl Mácha – Marika Balode – Luděk Krtička – Uřšula Obrusník – Pavel Pilch – Alexis Sancho Reinoso: Place-Name Politics in Multilingual Areas. A Comparative Study of Southern Carinthia (Austria) and the Těšín/Cieszyn Region (Czechia)	199
Books on Hungarian Onomastics Received in 2022	203

REVIEWS ON PERIODICALS

SLÍZ, MARIANN: Onomastica Uralica 15. (2019)	205
GALLASY, MAGDOLNA: Helynévtörténeti Tanulmányok 16. (2020)	207
WENDL, DAVID: Onoma 55. (2020)	210
HAINDRICH, HELGA ANNA: Onoma 56. (2021)	213
BALOGH, ROLAND JÓZSEF: Names. A Journal of Onomastics 69. (2021)	216
BÖLCSKEI, ANDREA: Nomina 40. (2019–2021)	218
FÁBIÁN, ZSUZSANNA: Rivista Italiana di Onomastica 27. (2021)	220
PÓCZOS, RITA: Namenkundliche Informationen 113. (2021)	223
KENYHERCZ, RÓBERT: Onomastica 65. (2021)	226
BAUKO, JÁNOS: Acta onomastica 62. (2021)	229
PELCZÉDER, KATALIN: Вопросы ономастики 18. (2021)	231
GYÓRFFY, ERZSÉBET: Namn och bygd 109. (2021)	237
GYÓRFFY, ERZSÉBET: Nordisk tidskrift för socioonomastik 1. (2021)	239

IN MEMORIAM

HOFFMANN, ISTVÁN: Prominent Name Researchers' Centenary. Loránd Benkő and Lajos Kiss Were Born Hundred Years Ago	243
GERSTNER, KÁROLY: Ildikó Posgay (1947–2022)	249

INFORMATION

To Our Authors	253
Contributors of This Issue	258

TANULMÁNYOK

Személynevek a kvantitatív társadalomtudományokban

1. Miért fontosak a személynevek a kvantitatív társadalomtudományok számára?

Ebben a tanulmányban azt foglaljuk össze, hogy az általunk ismert társadalomtudományi (közelebbről: közgazdaságtani) irodalom miért érdeklődik a személynevek vizsgálata iránt, és miként használja azokat a saját kutatási kérdései megválaszolása érdekében. Az általános ismertetőt követően röviden ismertetjük egy, a területhez kapcsolódó kutatásunkat.

A történettudós szinte sosem szorul magyarázkodásra, ha vizsgálatának tárgyat választ, hiszen bármi legyen is a téma, biztos van története, amely megismerésre érdemes. A társadalomtudós ennél nehezebb helyzetben van. Számára a társadalmak működése, illetve az egyének közti interakciók megértése fontos. Hogy segíthetnek ebben a nevek?

Meglátásunk szerint a személynevek (a későbbiekben egyszerűen: nevek) a társadalomtudósok számára két fő tárgykörön belül lehetnek érdekesek. Az első az, amikor a neveknek közvetlen hatásuk van az emberek közti viszonyokra, például gazdasági tranzakciókra. Ha valaki kevesebb vagy éppen több fizetést kap a neve miatt, mint a hasonló korú, végzettségű, hasonló tapasztalattal rendelkező emberek, akkor az így létrejövő névalapú diszkrimináció egyértelműen érdekes/fontos vizsgálati kérdés a társadalomkutatók számára. A másik fő tárgyköre a kutatásoknak az, amikor a neveket proxyváltozóként¹ használjuk az egyén valamely tulajdonsága helyett: például a nevek eloszlásából következtethetünk a társadalmi rétegződésre, a társadalom zártságára vagy az egyén etnikai, nemzeti, akár nemi identitására.

2. A nevek hatása

2.1 Névalapú diszkrimináció. Az Egyesült Államokban nagy irodalma van a különböző kisebbségek, különösen az afrikai-amerikaiak hátrányos megkülönböztetésének, például a munka megszerzésének esélyében vagy a bérekben. Az irodalom fő problémája az, hogy a feketék és a fehérek közti különbségeket nagyon nehéz megbízhatóan dokumentálni, hiszen a kutató sok olyan információt nem lát az adatokban, amelyek a munkáltatóknak és a munkavállalóknak rendelkezésükre álltak. Mennyit magyaráz a feketék és fehérek közti különbségekből a tényleges diszkrimináció, és mennyit a nem megfigyelt, de ténylegesen létező tényezők?

¹ Helyettesítő vagy közelítő változó: olyan változó, amely nem közvetlenül érdekes a számunkra, hanem azért, mert együtt mozog a számunkra fontos, de általunk nem megfigyelt változókkal, ezért a statisztikai modellekben helyettesíteni tudja azokat. A munkaerőpiacon töltött évek száma például a tapasztalat proxyja lehet, az iskolában töltött évek száma a mentális adottságoké stb.

illetve a legvégén, és nagyobb eséllyel nyílik ott, ahol már nagyon sokszor nyitva volt – így az eredmény a legkevésbé sem véletlenszerű.

Hasonló eredmények „nagyban” is lejátszódnak: EINAV és YARIV 2006-os kutatása például arról számol be, hogy azoknak a közgazdászoknak a karrierje, akiknek a családneve hamarabb van az ábécében, szignifikánsan sikeresebben alakul. Ennek nagyon egyszerű oka van. A legtöbb tudományos diszciplínában (ők a pszichológusokat hozzák példának) a szerzők sorrendje a tudományos közleményekben az „érdemet” követi: az első szerző tette a legtöbbet a cikk elkészülése érdekében, őt követi a második legfontosabb szerző stb. A közgazdaságtan nemzetközi irodalmában azonban íratlan szabályként a betűrendet követő szerzősorrend vált bevetté. Az azonban, hogy a szerzők így írják a tanulmányokat, nem jelenti azt, hogy a közönség is így olvassa: több teljesítményt tulajdonítanak azoknak, akik elől vannak a szerzők között, így jobban járnak azok, akiknek a családneve az ábécé korábbi betűjével kezdődik. A szerzők azt találták, hogy az ábécé korábbi betűjével kezdődő nevű emberek szignifikánsan gyakrabban kapnak állást a legjobb amerikai tanszékeken, lesznek nagynevű testületek tagjai, kapnak neves díjakat. Nem találnak hasonló korrelációt a pszichológus kutatók családneve és karrierje között, így arra a következtetésre jutnak, hogy az eltérő szerzőségi konvenciók okozzák a hatást. EFTHYVOULOU (2008) hasonló eredményeket talált az Egyesült Királyságban. HUANG (2015) 850 ezer cikk mintáján bizonyította, hogy az ábécé elején lévő közgazdászokat gyakrabban hivatkozzák.

A kutatók ösztönösen reagálnak a névalapú megkülönböztetésre. KADEL és WALTER (2015) azt állapította meg, hogy az ábécé elején lévő betűvel kezdődő családnevű közgazdászok nagyobb eséllyel vesznek részt 3 vagy több kutató részvételével készült kutatásban, mint az ábécé végén lévő betűvel kezdődő családnevűek (a kettőnél több szerzővel bíró tanulmányokat „XY és szerzőtársai” címmel szokás hivatkozni, így a végén lévő kutatók neve „eltűnik”). EFTHYVOULOU (2008) megmutatta, hogy az előtaggal rendelkező családnevű közgazdászok közül jóval nagyobb eséllyel használják a nevükben az előtagot azok, akiknél az előtag az ábécé elején van (pl. „X de la Y”), mint akiknél az ábécé végén (pl. „X von der Y”). Talán az sem meglepő, hogy az erről szóló kutatásokat egy érintett összegzi (WEBER 2018).

A neveink tehát nemcsak mások megítélésén keresztül, hanem a pusztán véletlen által is hathatnak arra, hogy mennyire leszünk sikeresek az életben.

3. A név mint proxyváltozó

3.1. Identitás. FRYER és LEVITT 2004-es tanulmánya azt a jelenséget vizsgálja, hogy miért lettek szisztematikusan eltérőek az amerikai fehérek és feketék által adott keresztnévek. Az 1960-as évekig a két populáció névadási stratégiái nem tértek el jelentősen, az 1970-es évek óta viszont a feketék egyre nagyobb arányban kezdték a gyerekeiknek adott keresztnéveken keresztül megkülönböztetni magukat a többségi társadalomtól. A változás a polgárjogi mozgalom sikereit követő években kezdődött, és nagyon gyorsan igen jelentős különbségeket eredményezett a gyermekek elnevezésében: a szerzők adatai szerint az 1990-es évek végén, illetve a 2000-es évek elején Kaliforniában született kislányok 40%-ának volt olyan keresztnéve, amelyet az adott évben egyetlen fehér kislány sem kapott. A szerzők szerint a jelenséget az magyarázza, hogy kulturálisan megváltozott annak jelentése, hogy mit jelent feketének lenni, és a névválasztás a politikai status quóval való elégedetlenséget is tükrözte. A szerzők egyébként azt találták, hogy a „fekete keresztnévűek” gazdasági helyzete rosszabb, mint a „fehér nevűeké”, azonban a különbség eltűnik, ha figyelembe vesszük

a születéskori gazdasági helyzetet. Vagyis összességében a szülők nem „ártanak” ezzel a névadással: a rosszabb helyzet nem a névadás eredménye, hanem a rosszabb helyzetben lévő szülők azok, akik gyakrabban adnak „fekete nevet” a gyerekeiknek (FRYER–LEVITT 2004).

A név tehát az identitás hordozója, ugyanakkor (mint láttuk) diszkriminálni is lehet rajta keresztül. Úgy tűnik tehát, hogy a kisebbségek tagjai számára egy közgazdasági értelemben vett átváltás (tradeoff) érvényesül: a munkaerőpiaci érvényesülés és az identitás megélése között kell választaniuk, illetve kell kötniük valamilyen kompromisszumot. Hasonló kompromisszumokra kényszerültek az Egyesült Államokba bevándorlók BIASCHI és szerzőtársai (2017) tanulmánya szerint. Az 1930-as évek bevándorlási adatait vizsgálva azt találták, hogy a New Yorkba érkező bevándorlók mintegy 30%-a amerikai keresztnévet vett fel az érkezéskor. A legnagyobb, 50% feletti arányban az Orosz Birodalomból, illetve Közép-Európából érkező férfiak döntöttek úgy, hogy onnantól kezdve *John*-ok, *William*-ek, illetve *Joseph*-ek lesznek. A névváltoztatók sokkal jobban teljesítettek a munkaerőpiacon. Hogy pontosan, dollárban kifejezve mennyivel, azt sajnos nem tudjuk, mert a népszámlálások nem rögzítettek fizetést, csak foglalkozást, így a munkaerőpiaci teljesítményt a szerzők a foglalkozás alapján mérik, annak később megfigyelt átlagos fizetése alapján.

Aki keresztnéved ad (akár saját magának, akár gyermekének), arról nyilatkozik, hogy merre szeretne tartani, illetve merre szeretné, hogy tartson a következő nemzedék. A családnév ezzel szemben azt mutatja, merről jöttünk. Egy adott országban az adott nyelvhez nem illeszkedő családnévet sokszor a bevándorlással, az idegenséggel azonosítják. Keletkezik tehát egy feszültség: a kisebbségi családba születő gyermek számára az identitása részét képező családnév a munkaerőpiacon hátrányt jelenthet. De mi történik, ha megváltoztatja a nevét? ARAI és THOURSIE 2009-es tanulmánya erre keresi a választ. Azt találták, hogy a külföldi (afrikai, közel-keleti, szláv stb.) családnévet viselők keresete több mint kétszeresére nőtt (141%-kal), miután nevüket valamilyen svédnek hangzó névre cserélték. A szerzők ezt annak tulajdonítják, hogy a svéd munkaerőpiac így jutalmazza az asszimilációs törekvéseket (illetve így diszkriminálja azokat, akik nem töreksenek asszimilációra). Ezt azzal is alátámasztják, hogy a névváltoztatás hozama jóval nagyobb a nők, mint a férfiak között. Ezt annak tulajdonítják, hogy a munkaadók azt gondolhatják, a bevándorló nők családnév-változtatása mögött svéd férfival kötött házasság állhat. Ez pedig mintegy bizonyítaná, hogy szorosan kötődnek a svéd társadalomhoz. A hatás ázsiai, afrikai és szláv neveknél létezik, ha valaki viszont finn nevüként „svédesíti” családnévét, annak nem növekszik szignifikánsan a keresete, ami szintén arra utal, hogy a svéd társadalom a finn nevűeket eleve nem tekinti idegennek (ARAI–THOURSIE 2009).

3.2. Társadalomszerkezet. A nevek nemcsak önmagukban érdekesek, az egyén szempontjából, hanem az összességükből, eloszlásukból is lehet tanulni az egyes társadalmakról. BUONANNO és VANIN 2017-ben publikált kutatása az egyes olasz térségek családnév-eloszlásaiból azt számolja ki, hogy egy-egy helyi közösség mennyire zárt, és ez milyen hatással van a bűnözésre, illetve az adózási morálra. A fő gondolatmenet a következő: ha egy közösség nyitott, akkor az idők folyamán több új embert fogad be kívülről, és a családnévek eloszlása egyre változatosabb lesz; ezzel szemben ha a közösség zárt, akkor egyes nevek kihalásával, illetve az egymás közti házasság folytán a közösség családnévállománya egyre homogénebb lesz. Vagyis ha ma azt látjuk, hogy egy közösség családnévállománya jóval homogénebb egy másiknál, akkor az több emberöltőnyi relatív zártság eredménye. A kutatók azt állapították meg, hogy a zártabb társadalmú régiókban kevesebb a bűnözés

(illetve kevesebb bűncselekményre derül fény), viszont az emberek kevésbé hajlandóak hozzájárulni az adójukkal a nemzeti közjavak előállításához (BUONANNO–VANIN 2017).

A néveloszlásból nemcsak arra lehet következtetni, hogy milyenek a kapcsolatok a ma élő emberek között, hanem arra is, hogy mennyien hiányoznak a néveloszlásból. A néveloszlás helyi különbségeit használták gazdaságtörténészek arra, hogy meghatározzák, mekkora pusztítást okozott a gyarmatosítás a perui őslakosok körében a 16–19. század között (CARPIO–GUERRERO 2021). A spanyol hódítók a mai Peru területén mintegy 200 település számára előírták, hogy a felnőtt férfilakosságuk egyhatedének mindenkor Potosi ezüstbányáiban kell dolgoznia. Gazdag történeti szakirodalom állította, hogy ezt követően az őslakos népesség lélekszáma jelentős mértékben visszaesett, részint a magas halálozás, részint a tömeges kivándorlás miatt. Pontos kvantifikálásra azonban szám adatok híján korábban nem kerülhetett sor. Az idézett tanulmány szerzői arra tudtak támaszkodni ennek érdekében, hogy a spanyolok vezették be a családnevek kötelező használatát a dél-amerikai őslakók megkeresztelése során, amely lényegében egybeesett a tömeges kényszerszermunka bevezetésével. Az állításuk az, hogy a népességet ért sokkok hosszú távon a családnévállomány változatosságában csapódnak le: ha egy család kihal, mert minden tagja meghal, elvándorol, vagy csak nem születik új nemzedék, akkor a közösség névállománya hosszú távon homogénebbé válik. Ezért a kutatók várákozása az volt, hogy a kényszerszermunka hatálya alá eső településeken jelentősen kisebb lesz a családnéveloszlás diverzitása. Az adatok ezt alátámasztották: attól függően, hogy a változatosság mely mértékegységét nézték, a kényszerszermunka hatálya alá tartozó és nem tartozó, egyébként egymással szomszédos településeket összevetve ma 50-150%-kal változatosabb a családnévállomány az utóbbi településeken. Ez arra enged következtetni, hogy a kényszerszermunka emberöltői alatt valóban drasztikusan csökkent a helyi népesség.

4. Társadalmi mobilitás mérése családnév-gyakoriság segítségével. A cikk utolsó részében a *Journal of Population Economics* című folyóiratban 2022-ben megjelent tanulmányunkat szemlézzük, kiegészítve olyan részletekkel, melyek a Névtani Értesítő közönségét jobban érdekelhetik (BUKOWSKI–CLARK–GÁSPÁR–PETŐ 2022). Kutatásunk ahhoz a tudományterülethez kötődik, amely a családneveket a társadalmi státusz mérésére használja. Azt, hogy bizonyos családnevek viselői kimutathatóan jobban (vagy éppen rosszabbul) élnek a társadalmi átlaghoz képest, sok kutatás kimutatta. Bizonyos családnevek viselése korrelál az iskolai végzettséggel és a keresettel az adott kulturális kontextusban (Spanyolország esetében l. pl. GÜELL – RODRÍGUEZ MORA – TELMER 2007, 2015; COLLADO – ORTUÑO-ORTÍN – ROMEU 2013), de bizonyos esetekben még az egészségügyi állapottal is (az Egyesült Királyság esetében l. PETERSEN–KANDT–LONGLEY 2022).

Tanulmányunk ahhoz a közgazdaságtani-szociológiai szakirodalomhoz kapcsolódik, mely a nemzedékek közti társadalmi mobilitást igyekszik mérni egy ország családnévállományának változásán keresztül. A kérdés a következő: mekkora a korreláció az egymást követő nemzedékek társadalmi státusza között? Vagyis: mennyire határozza meg az, hogy hová születtél, hogy milyen magasra jutok az életben?

4.1. Módszertan. A kutatáshoz CLARK–CUMMINS (2014, 2015), illetve CLARK és szerzőtársai (2014, 2015) módszertanát használjuk. Ennek lényege a következő: a nyugati társadalmakban a családnevet az ember általában az édesapjától örökli, így – ha eltekintünk a családnév-változtatásoktól, illetve a bevándorlástól – kijelenthetjük, hogy egy adott nemzedék

Kovács nevű férfiúi az előző nemzedék *Kovács* nevű férfiúinak gyermekei. Ebben az esetben a nemzedékek közti társadalmi mobilitást leírja az, hogy átlagosan mi az összefüggés az egymást követő nemzedékek *Kovács*sainak társadalmi státusza között. Kutatásunkban ez utóbbit azzal próbáljuk közelíteni, hogy egy adott családnév mennyivel gyakoribb (vagy éppen ritkább) az elitben, mint amennyire gyakori (vagy éppen ritka) a társadalomban. Egy név státusza egy adott időpillanatban egy mérőszámmal, a relatív reprezentációval (RR) jellemezhető, amely az elitben elért névgyakoriság elosztva a társadalomban elosztott névgyakorisággal. Ha tehát Magyarországon minden tizedik embert *Kovács*-nak hívnak (10%), de az elitben minden ötödik (20%) embernek lenne ez a családnéve, akkor azt mondanánk, hogy a *Kovács* név kétszeresen felülreprezentált az elitben ($RR = 20\%/10\% = 2$), vagyis magas státuszú. Ezzel ellentétben, ha az elitben pusztán minden huszadik ember (5%) neve *Kovács*, akkor a név kétszeresen alulreprezentált ($RR = 5\%/10\% = 1/2$), vagyis alacsony státuszú.

A nemzedékek közti társadalmi mobilitás nem más, mint a társadalmi státusz átörökíthetősége, vagyis az, hogy mennyire mozog együtt (mennyire korrelál) egy csoport átlagos státusza ugyanazon csoport előző nemzedékének átlagos státuszával. Ezt bizonyos matematikai feltevések mellett ki tudjuk számolni a csoport relatív reprezentációjából. Ennek érzékeltetésére is érdemes egy példát hozni. Képzeljünk el egy olyan társadalmat, amelyben családi háttértől függetlenül mindenkinek ugyanakkora esélye van bekerülni az elitbe. Egy ilyen társadalom tökéletesen mobil, hiszen a bankigazgató fiának ugyanannyi esélye van magának is bankigazgatóvá válni, mint az utcaseprő fiának, és ez visszafelé is igaz. Ebben az esetben az egymást követő nemzedékek társadalmi státusza egymástól teljesen független (a nemzedékek közti korrelációs együttható 0). Képzeljük el azonban ennek ellentétét, a teljesen zárt, rendi társadalmat, ahol az arisztokrata fia arisztokrata lesz, az utcaseprő fia utcaseprő, a bankigazgatóé pedig bankigazgató. Ebben az esetben a társadalmi státusz nemzedékek közti együttmozgása közel teljes (a nemzedékek közti korrelációs együttható alulról közelíti az 1-et). A valóság alighanem a kettő közt van, de melyik végletéhez közelebb?

CLARKék eredeti tanulmányaikban (CLARK–CUMMINS 2014, 2015) Angliát vizsgálva arra a kérdésre keresték a választ, hogy mennyire képes egyik nemzedékről a másikra átadni a privilégiumait az angol elit, vagyis mennyire magas vagy alacsony a társadalmi mobilitás Nagy-Britanniában. Ennek megállapítására a vonatkozó kutatás két adatforrást használt. Először is összegyűjtötte az oxfordi, illetve a cambridge-i egyetem diákjainak listáját az alapítástól napjainkig (az előbbi 1096-ban, az utóbbit 1209-ben alapították). Oxford és Cambridge alapításuk óta a szigetország elitjének legfontosabb „keltetői”: a Wikipédia tanúsága szerint az egyetemet végzett brit miniszterelnökök közül több mint háromszor annyian végeztek ebben a két intézményben, mint az összes többiben együttvéve (42-en, illetve 13-an). Oxbridge diákjai, ahogy a két iskolát együtt szokás nevezni, közel ezer éve adják az angol, illetve a brit társadalom elitjét, így CLARKék ezer évre tudták visszakövetni, hogy pontosan kikből állt az elit.

Az elit névsora mellé felsorakoztattak egy hasonlóan hosszú idősort különböző levéltári forrásokból arra, hogy miként alakult a családnévek eloszlása a teljes társadalomban az egymást követő nemzedékek során. A családnévhasználat a normann hódítás (1066) után kezdett elterjedni, először az arisztokrácia, később a széles néptömegek körében. Ez a második adatbázis adja a vizsgálat második pillérét: a társadalom névgyakoriságának időbeli változását mutatja be.

Mekkora a mobilitás, és hogyan változott időben? Ennek eldöntéséhez még egy lépésre van szükség: ki kell jelölnünk társadalmi csoportokat, amelyeket követni fogunk az egymást

követő nemzedékek során. CLARKÉknál ezek a normann hódítók leszármazottai voltak. Az Angliát 1066-ban meghódító, francia nyelvű normannok saját, francia neveiket viselve épültek be az angol társadalom piramisába, elfoglalva annak csúcsát. Mára a normannok leszármazottai nem képviselik kulturálisan eltérő, megkülönböztethető szeletét a brit társadalomnak, azonban továbbra is nagy bizonyossággal kijelenthető, hogy napjaink normann családnévű brit polgárai ennek a hódító elitnek az egyenes ági leszármazottai. CLARKÉk ezért az ő neveik relatív gyakoriságát követik nyomon az elitben a társadalom egészéhez képest (például: *Darcy, Montgomery, Percy* vagy *Talbot*).

Az eredmények drámáiak: a társadalmi státusz nemzedékek közti korrelációja 0,73, vagyis a szülő társadalmi helyzete 73%-ban felelős a leszármazott társadalmi helyzetéért. A normann hódítók leszármazottai napjainkig, több mint 900 év elteltével is felülreprezentáltak az elitben a társadalmi arányukhoz képest. A megfigyelt adatokban komoly törést nem látni, a nemzedékek közti mobilitás a demokratizálódásra és a kapitalizmusra fittyet hányva ugyanolyan lassú volt és maradt az emberöltők során. Úgy tűnik, hogy az intézményes folytonosság angol keretei között a fokozatos változások nem tudtak áttörést hozni a társadalmi mobilitásban. CLARK és szerzőtársai nagyon sok országban végeztek ehhez hasonló kutatást (Indiában, Kínában, Japánban, Chilében, Ausztráliában, l. CLARK et al. 2014, CLARK–LEIGH–POTTINGER 2020), és hasonló eredményekre jutottak; más névgyakoriság-alapú módszertanokkal készült kutatások is arra engednek következtetni, hogy a középkori elitek leszármazottai maig megőrizték kiváltságos státusukat (pl. BARONE–MOCETTI 2016).

Mi a helyzet Magyarországon? A 19. században keletkezett nemzeti Himnuszunk egyik központi üzenete a minket ért történelmi léptékű tragédiák felsorolása. A rendszerváltozásokban tobzódó 20. században országunk liberális monarchiaként indult, nép-, majd tanácsköztársaságként folytatta; később konzervatív, egyre jobbra tolódó autoriter rendszer alakult ki, amelyet egy rövid demokratikus kísérletet követően egy újabb, szovjet mintára berendezett diktatúra követett; ez felpuhultán bár, de egy emberöltőn át megmaradt, egészen a század végén bekövetkezett demokratikus fordulatig. Az intézményrendszer folytonossága szempontjából olyan, mintha a magyar éppenséggel a brit példa ellentettje lenne, így adja magát a kérdés: milyen, nemzedékek közti mobilitási mintázatokat eredményez egy ilyen történelmi örökség? Ezt vizsgáltuk már megjelent tanulmányunkban (BUKOWSKI–CLARK–GÁSPÁR–PETŐ 2022).

Számos adatot gyűjtöttünk az elmúlt háromszáz évből, de a fentebb már hivatkozott, első tanulmányunkban (BUKOWSKI–CLARK–GÁSPÁR–PETŐ 2022) az 1950–2017 közti időszakot vizsgáltuk. Erre részint adatszempontok miatt került sor (sokkal többféle adat érhető el a frissebb időszakra), részint azért, mert innentől kezdve beszélhetünk stabil névállományról Magyarországon. A korábbi időszakokban figyelembe kellett volna vennünk a hátraváltozásokat, a holokauszt és a világháborúk áldozatait, a névmagyarosítási hullámokat, a kitelepítések hatásait – vagyis nagyon sok ismeretlennel kellett volna dolgoznunk egyszerre. Ezért első tanulmányunkban csak a szocializmus és a III. Köztársaság évtizedeinek összehasonlítására vállalkoztunk. Mindazonáltal a jelen tanulmányban szót ejtünk röviden néhány eredményről az ennél régebbre visszanyúló adatbázisok kapcsán is.

4.2. Milyen adatokat használunk? A magyar kutatás elvégzéséhez is három komponensre volt szükségünk. Az első az elitbe jutó emberek névlistái, a második a teljes társadalom családnéveinek relatív gyakoriságai, a harmadik pedig a családnévcsoportok, melyeket az időben követni tudunk.

Magyarországon nincs olyan általános „elitképző”, mint amilyen Angliának Oxford és Cambridge, ezért több, egymástól független elitcsoportot is vizsgáltunk, általában hasonló eredménnyel. Az első csoport a tudáselit, vagyis egyetemet végzett emberek csoportja. Időben leghosszabbra nyúlóan az orvosi egyetemet végzettek névsorát tudtuk összegyűjteni, ők voltak az elsődleges elemzési csoportunk. Ehhez egyetemi évkönyveket digitalizáltunk, illetve a legutóbbi évtizedekből az Egészségügyi Nyilvántartási és Képzési Központ által rendelkezésünkre bocsátott adatokat használtuk. Mellettük összegyűjtöttük a BME végzőseinek listáját is. Hogy ne csak egyetemet végzettek legyenek a mintában, összegyűjtöttük a Ki Kicsodában szereplő emberek listáját, amelyre úgy tekintünk, mint bármilyen okból híres emberekre. Végezetül mindazon emberek listáját, akik Magyarországról nemzetközi szabadalmat nyújtottak be (ehhez a PATSTAT adatbázist hívtuk segítségül). Az utolsó csoport, amelyet megvizsgáltunk, az országgyűlési képviselők és az MTA rendes tagjai, akikre közéleti-politikai elítélként tekintünk.

A családnevek gyakoriságait az időszak elején a Magyar Családtörténet-kutató Egyesület (MACSE) adatbázisaival közelítettük, azon belül is a házassági anyakönyvek adatbázisával, amely a dualizmus évtizedeitől egészen az 1950-es évekig tartalmaz házassági anyakönyveket. Azzal a munkahipotézissel élünk, hogy a házasuló fiatal felnőttek mintája jól közelíti a huszonéves korosztály néveloszlását. A legújabb időszak néveloszlásának közelítése érdekében megvásároltuk a Népesség-nyilvántartótól az összes magyar állampolgár családneveinek gyakorisági listáját 1998-ból és 2017-ből. A listából csak azok a családnevek maradtak ki adatvédelmi okokból, amelyeket csak egy-egy ember viselt, így azok pontosan beazonosíthatóak lettek volna a családnevük alapján. A megfigyelések között a névgyakoriságokat interpolációval közelítettük.

Végül azonosítanunk kellett olyan családnévcsoportokat, amelyeknek a gyakoriságait nyomon tudjuk követni az egymást követő évtizedekben, vagyis a normann hódítók neveinek magyar analógiáját. Elsődleges eredményeinkben egy magas státuszú csoportot és egy alacsony státuszút választottunk ki. Az előbbi az ipszilonra végződő családnevek csoportja, a második a 20 leggyakoribb családnév csoportja (*Kovács, Balog, Fekete, Németh* stb.). Az utóbbi választást talán nem kell indokolni. A hivatással, fizikai tulajdonsággal, származással kapcsolatos szavak leggyakrabban közemberekhez (jobbágyokhoz) kapcsolódva váltak családnévvé (SLiz 2017: 108–109), így nem meglepő, hogy a távoli múltban alacsony társadalmi státusz kapcsolódott hozzájuk. Ami ennél meglepőbb, hogy ez a hátrány a közelmúltig meg is maradt (erre az eredmények közt vissza fogunk térni), a szocializmus egyenlősítő törekvései ellenére.

A harmadik csoport a roma kisebbséghez kötődő családnevek csoportja. Ezt a névkört úgy határoztuk meg, hogy először meghatároztunk egy „magot”, ez pedig a CsnE.-ben szereplő összes név halmaza, amelyet a könyv roma/cigány etnikumhoz kötődőként nevez meg. Ezt a magot kiegészítjük az összes olyan családnévvvel, amelynek gyakorisága 1998 és 2018 között a roma nevekhez hasonló ütemben növekedett. Ezek a nevek a teljes vizsgált időszakban alulreprezentáltak voltak az elitfoglalkozásokban, sőt lemaradásuk nőtt is, ellentmondva a történeti-szociológiai intuíciónak. De ne rohanjunk előre, hanem először is vizsgáljuk meg alaposan az ipszilonos neveket!

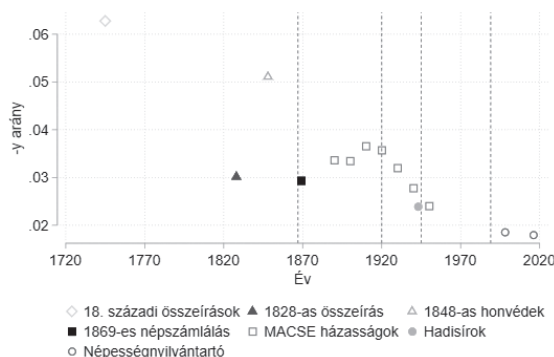
4.3. Mennyire „elit” az -y névvégződés? A címben szereplő kérdéskörre érdemes külön is kitérni. Régi közhely, hogy az ipszilonra végződő családnévet a nemesi származáshoz kötjük, és azt is jól tudjuk, hogy ez így, ebben a formában nem igaz. Az ipszilonos írásmód

időben is változott, térben is eltérő népszerűségnek örvendett Magyarország határain belül, ráadásul a legfontosabb arisztokrata családoknak sokszor éppen nem így végződött a családnevük (*Bethlen, Rákóczi, Károlyi* stb. – a témában l. pl. FARKAS 2012). Mindazonáltal az ípszi- lonos nevek előkelőségének mémje majdnem olyan idős, mint maguk a magyar nyelven írott családnevek. DESSEWFFY JÓZSEF így írt 1818-ban: „De a’ még el nem enyészett hazai familiák’ vezeték neveikben, mert ezeknek hangejtéseket el nem hibázza a’ magyar száj, megtartom a’ régi betű-írást, akár most már hibásnak látattasson, akár nem. Az y-lont is megtartom a’ ve- zetéknevek’ végén: mert nem akarok senkit is megbántani, és jobb szeretek botlani, hibát ej- teni, és inkább akarom megszegni a’ Debreczeni Gramatika’ rendszabásait, hogy sem valakit boszszantani. Horász meg nem bántódhatik, akárhogy írjam nevét, és nem bántódna meg, ha élne is, de esmerek több Magyar urakat, a’ kik [...] nagyon neheztelnének, ha vezeték nevök’ végét a’ kis i helyett, a’ hosszú farkú y-lon nem ékesítené.” (Dessewffy 1818: 81.)

Az ípsziilonos nevek előkelősége mellett nemcsak anekdoták szólnak, hanem kézzel- fogható statisztikai eredmények is. A kutatásunk keretein belül több évszázadra vissza- menőleg tudunk bizonyítékot gyűjteni arról, hogy az ípsziilonos névváltozat igenis egyre gyakoribb a társadalmi ranglétra egyre magasabb fokain.

Mekkora ez a csoport? Az 1. ábrán, mely az ípsziilonra végződő családnevek arányát mutatja a 18. századtól napjainkig, különböző adatforrásokban, ezt szemléltetjük. Az első adatpont az 1720-as országos összeírás, az 1754–1755-ös nemesi összeírás (Illésy 1902 alapján) és Mária Terézia úrbéri tabelláinak súlyozott átlagából áll össze. A három adatfor- rásból az első a (birtokos) jobbágyságot fedi le, a második kettő a nemesség különböző ré- tegeit. A második adatpont az 1828-as összeíráson belül mutatja az ípsziilonos családnevek arányát. A harmadik adatpont az 1848-as honvédek között mutatja ugyanezt (illetve azok közt, akik 1890-ben még életben voltak, így bekerülhettek a Honvéd-névkönyvbe, l. Mikár 1891). Az 1869-es adatpont az első teljes körű népszámlálás fennmaradó adataiból vett di- gitalizált mintán számolt átlag (ŐRI és PAKOT 2014-es munkája, l. MPIDR.). Az ezt követő, üres négyzetek a Magyar Családtörténet-kutató Egyesület (MACSE) házassági anyaköny- veiből évtizedenként számolt átlagok. A teli körök az ípsziilonra végződő nevek arányát mutatják a második világháborúban elesettek közt, míg az üres körök a Népszerűség-nyilván- tartótól származó adatokat mutatnak. Az adatokat a forrásjegyzékben szereplő forrásokból magunk digitalizáltuk, illetve szerkesztettük koherens adatbázissá.

1. ábra: Az ípsziilonos családnevek aránya a népesség különböző mintáiban

Azt látjuk, hogy az adatpontok 1869-ig bezárólag igen nagy szóródást mutatnak egymáshoz viszonyítva: míg a 18. századi adatok alapján az -y-os nevéek a társadalom 6%-át tették ki, addig az 1828-as összeírásban csak ennek mintegy felét, húsz évvel később, a honvédek között ismét 5% feletti értéket, majd 1869-ben ismét csak 3%-ot. Az „ugrálás” valamennyire érthető: az 1828-as összeírás például a nemeseket nem érintette, ezért ha az ő nevük nagyobb arányban végződik ipszilónra, akkor az abból vett átlag lefelé torzított. Ugyanakkor pedig ha a honvédek nagyobb arányban kerülnek ki a társadalom felső rétegeiből, illetve a nem nemzetiségi származásúakból, akkor körükben felülbecsüljük az ipszilónos nevéek arányát. Ezen felül persze mérési hiba, a források megbízhatatlansága is indokolhatja a nagy eltéréseket. Az 1869-es adatponttól kezdve azonban a kiugrások megszűnnek, ami arra enged következtetni, hogy a különböző adatforrások folytonos, reprezentatív képet festenek az ipszilónos családnevéek társadalmi arányáról. Érdekes, hogy a II. világháború áldozatai között az ipszilónos nevéek aránya lényegében megegyezik a MACSE adatbázisában szereplő aránnyal, ami arra enged következtetni, hogy a MACSE adatai jól közelítik a társadalom tényleges névárányait.

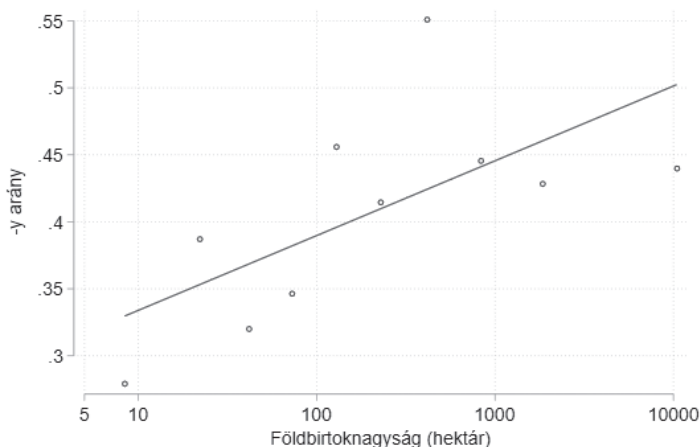
Mire következtetünk az 1. ábrából? Először is arra, hogy az ipszilónos családnevek mindig is ritkák voltak. A legkorábbi becslések 3–6% között ingadoznak. Az „előkelő nevéek” aránya a dualizmus alatt nőtt, 3% körüli értékről indulván felkúszva egészen 3,7% körüli értékig, majd a következő száz évben folyamatosan csökkent, napjainkra a magyarok neveinek két százaléka alá. Ráadásul az idők folyamán egyre ritkábbak lettek, „exkluzivitásuk” nőtt. De valóban magasabb státusúak voltak-e a viselőik?

A 2. és 3. ábra alapján a 18. században mindenképpen előkelőbbek voltak az ipszilónos nevek. Mária Terézia úrbéri tabellái alapján összeadtuk, hogy egy-egy nemes pontosan hány hektár föld és hány paraszt fölött rendelkezett. Az így előálló, egyéni szintű földtulajdonosi listát aztán decilisekbe (tíz egyenlő csoportra) osztottuk a két változó szerint, és ábráztuk, hogy mennyi az adott decilisben az ipszilónos nevek aránya, illetve ábráztunk egy regressziós egyenest is. A vízszintes tengelyen a földbirtokot és a parasztok számát logaritmikus skálán ábráztuk, vagyis egy egység tízszeres növekedést jelképez. Érdekes megjegyezni, hogy az összes birtokos nemest tekintve az ipszilónos nevek aránya már a kisbirtokosok csoportjában is jóval nagyobb, mint a teljes társadalomban (30%, vagyis ötször több, mint a teljes mintán). Ráadásul minél nagyobb a birtok, annál nagyobb lesz a birtokosok közt az ipszilónosok aránya.

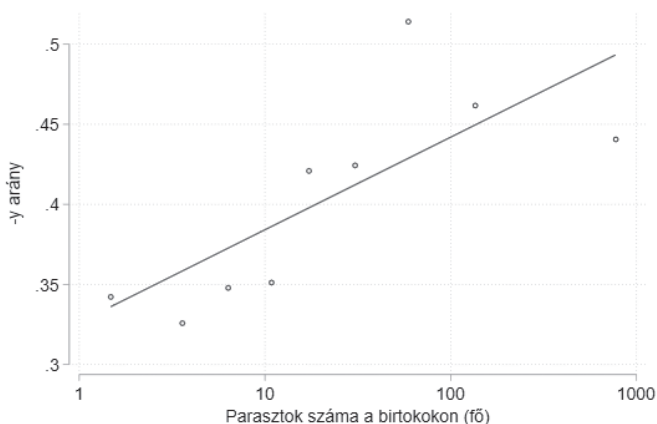
Az összefüggés az ipszilónos nevek aránya és a birtoknagyság között erősen szignifikáns statisztikailag. Két birtokos közül az, amelyiknek tízszer akkora birtoka (vagy alattvalója) van a másikhoz képest, átlagosan 5,6-5,7 százalékponttal nagyobb eséllyel lesz ipszilónos családnevű.

Érdekes azt is megjegyezni, hogy az összefüggés 500 hektár és 90 fő körül tetőzik (50% körül, vagyis közülük minden második birtokosnak van ipszilónos neve), majd a nagybirtokosok esetében már ennél alacsonyabb az arány, egybecsengve a korábban ismert kritikával (a nagybirtokos arisztokrácia legismertebb nevei nem feltétlenül ipszilónos végződésűek). Azt viszont kijelenthetjük: minél magasabbra megyünk a ranglétrán, annál több embernek volt ipszilónos neve.

2. ábra: Az ipszilonos családnevek aránya a földbirtok nagyság függvényében
(Forrás: Mária Terézia úrbéri tabellái, 1767)

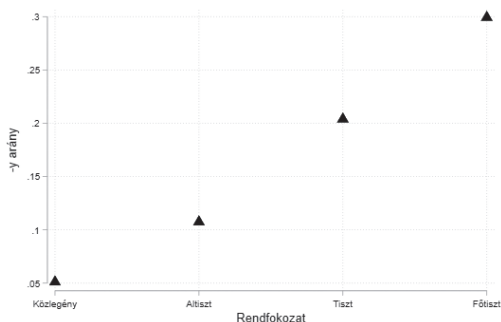

3. ábra: Az ipszilonos családnevek aránya a nemesek között a birtokon élő parasztok (jobbágyok és zsellérek összesen) száma szerint
(Forrás: Mária Terézia úrbéri tabellái, 1767)

Mi a helyzet a 19. századdal? Itt a Honvédlistához fordulunk. A katonákat a honvédségben viselt rendfokozat alapján soroltuk csoportokba, és ezeken belül számoltuk ki az ipszilonos nevek arányát. Azt találtuk, hogy az ipszilonos nevek aránya monoton növekszik, ahogy egyre feljebb megyünk a katonai hierarchiában: míg a közlegények esetében csak 5%, addig a törzskari tisztek és főtiszték körében már 30% körül van. Ez is alátámasztja azt, hogy a társadalmi ranglétra magasabb fokain az ipszilonos nevek aránya egyre magasabb, vagyis ez a névcsoport igenis magasán kiemelkedik a többi közül a társadalmi státuszt tekintve.

4. ábra: Az ipszilonos nevek aránya az 1848-as honvédség egyes csoportjaiban
(Forrás: Mikár 1891)

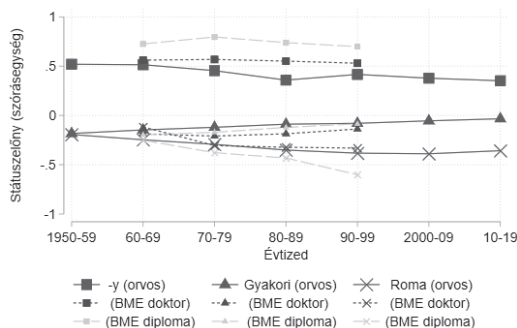

4.4 A cikkünk eredményei röviden. A tanulmányunkban négy fő eredményről számolunk be. Ebből az első három az 5. ábráról olvasható le. Először is, a relatív reprezentáció alapján számolt társadalmi státusz változásának üteme egységesen alacsony a magas és alacsony státuszú társadalmi csoportok között, ami arra utal, hogy a magyar társadalom kevésbé mobil, viszont a mobilitás mértéke összemérhető más országokban hasonló módszertannal számolt mutatókkal. Az általunk számolt, nemzedékek közti korrelációs együtthatók a 0,6–0,8 közti tartományban mozognak. Az ipszilonos családnevek és a gyakori családnevek körében számolt társadalmi mobilitás lényegében ugyanakkora.

A második fő eredményünk, hogy az ipszilonos nevek lassan közelednek az átlaghoz felülről, és még mindig jelentős státuszelőnyt élveznek. A 18. századi előkelő nevek napjainkig, a szocializmus évei alatt is kitartó magas státusza is alátámasztja azt, hogy a magyar társadalmi mobilitás alacsony. Velük szemben a hűsz leggyakoribb családnev viselői jelentős hátrányból indultak az ötvenes években, és mostanra zárkóztak fel a társadalmi átlaghoz.

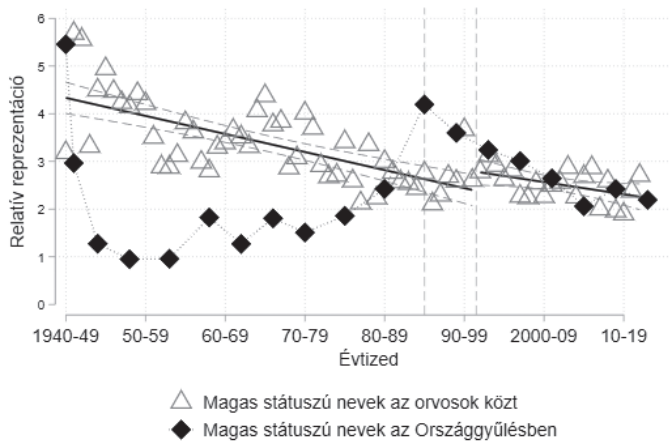
A harmadik fő eredményünk az, hogy a roma kisebbséghez köthető családnevek státusza nemhogy közeledett volna a társadalmi átlaghoz, hanem egyre jobban elszakadt tőle. Ez nemzetközi összehasonlításban is párját ritkító, szomorú eredmény.

5. ábra: Családnevcsoportok előnye és hátránya a társadalmi elitben
(BUKOWSKI–CLARK–GÁSPÁR–PETŐ 2022: 1576, 7. ábra)

Az utolsó fő eredményünket a 6. ábrán mutatjuk be: ezen láthatjuk az ipszilonos nevek relatív reprezentációját az országgyűlési képviselők körében (fekete jelölők), illetve az orvosok között (szürke jelölők). A képviselők körében a relatív reprezentáció alakulása pontosan követi a rendszerváltozásokat: az ötvenes évek sztálinista diktatúrájában az ipszilonos nevek parlamenti reprezentációja 1 körüli értékre esik vissza (de nem esik alá), majd az enyhülés évtizedeiben magabiztosan növekszik; végül a rendszerváltás évében „kilő”, majd lényegében ugyanoda konvergál, ahol az orvosoké van. Az orvosok körében az ipszilonos nevek végig felülreprezentáltak, és a rendszerváltozások nem hoznak szignifikáns törést – úgy tűnik, hogy az intézményrendszer radikális változásai a felszínen (a politikai elitben) jóval nagyobb viharokat kavarnak, mint a mélyben (a társadalmi elitben).

6. ábra: Relatív reprezentáció a politikai elitben és a társadalmi elitben
(BUKOWSKI–CLARK–GÁSPÁR–PETŐ 2022: 1579, 10. ábra)²

5. Összefoglaló. Cikkünkben két célt tűztünk ki. Az első egy rövid, a teljesség igénye nélküli összefoglaló arról, hogy miként használják a neveket a kvantitatív társadalomtudományban. A második célunk az volt, hogy alaposan is bemutassunk egy példát, a saját tanulmányunkat, melynek keretében névgyakorisági adatokból számoltuk ki, mennyire gyors Magyarországon a társadalmi mobilitás. Ennek keretében alaposabban kitértünk az ipszilonos családnévűek státuszelőnyének három évszázadot átölelő bemutatására. Bár a cikk egy már publikált tanulmány eredményeit összegzi, a kutatást még nem zártuk le. Készülőben van egy tanulmányunk, amelyben az itt ismertetett módszertant próbáljuk alkalmazni a 18. század közepétől a 20. század közepéig tartó időszakból származó adatokra; egy másik tanulmány keretein belül pedig arra keressük a választ, hogy a névmagyarosításnak volt-e mérhető hatása a névmagyarosítók munkaerőpiaci helyzetére. Ezen túlmenően arra is kíváncsiak vagyunk, hogy ez a hatás eltérő volt-e a dualizmus, a Horthy-rendszer, illetve az államszocializmus éveiben magyarosítók esetében.

² A szaggatott függőleges vonalak közül az első az első szabad választás évét (1990) mutatja, a második az első évet, amelyben a rendszerváltozás után felvételt nyert orvostanhallgatók végeztek (1996).

Felhasznált források

- 1720-as országos összeírás: https://adatbazisokonline.hu/adatbazis/az-1720_-evi-orszagosszeiras/informacio
- 1754–1755-ös nemesi összeírás: https://adt.arcanum.com/en/view/CsaladHely_NevtarArchontologia_Nemesi_osszeiras_1754_1755_Illessy
- CsnE. = Hajdú Mihály 2010. *Családnevek enciklopédiája. Leggyakoribb mai családneveink*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Dessewffy József 1818. A' Magyar Betűírásról (Ortographiáról). *Tudományos Gyűjtemény* II/2: 73–83.
- Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Hadisírnnyilvántartó. <https://hadisir.militaria.hu>
- Illésy János 1902. *Az 1754–55. évi országos nemesi összeírás*. Athenaeum, h. n.
- MPIDR. = Laboratory of Historical Demography (Max Planck Institute for Demographic Research) 2014. 1869 Census of Hungary, Version 1.0. Mosaic Historical Microdata File. <http://www.censusmosaic.org>
- Mária Terézia úrbéri tabellái: <https://www.hungaricana.hu/hu/adatbazisok/maria-terezia-urberi-tabellai>
- Magyar Családtörténet-kutató Egyesület (MACSE). Állami anyakönyvek. Projektvezetők: Bocsor László és Solymosi Tamás. <https://macse.hu/databases/hu/default.aspx>
- Mikár Zsigmond 1891. *Honvéd-névkönyv*. Pesti Könyvnyomda, Budapest.

Hivatkozott irodalom

- ARAI, MAHMOOD – BURSELL, MOA – NEKBY, LENA 2011. *The reverse gender gap in ethnic discrimination. Employer priors against men and women with Arabic names*. Free University of Brussels, Brussels. <https://doi.org/10.1111/imre.12170>
- ARAI, MAHMOOD – THOURSIE, PETER SKOGMAN 2009. Renouncing personal names: An empirical examination of surname change and earnings. *Journal of Labor Economics* 27/1: 127–147. <https://doi.org/10.1086/593964>
- BARONE, GUGLIELMO – MOCETTI, SAURO 2016. Intergenerational mobility in the very long run: Florence 1427–2011. *The Review of Economic Studies* 88: 1863–1891. <https://doi.org/10.1093/res-tud/rdaa075>
- BERTRAND, MARIANNE – MULLAINATHAN, SENDHIL 2004. Are Emily and Greg more employable than Lakisha and Jamal? A field experiment on labor market discrimination. *American Economic Review* 94: 991–1013. <https://doi.org/10.1257/0002828042002561>
- BIAVASCHI, COSTANZA – GIULIETTI, CORRADO – SIDDIQUE, ZAHRA 2017. The economic payoff of name Americanization. *Journal of Labor Economics* 35: 1089–1116. <https://doi.org/10.1086/692531>
- BUKOWSKI, PAWEŁ – CLARK, GREGORY – GÁSPÁR, ATTILA – PETŐ, RITA 2022. Social Mobility and Political Regimes: Intergenerational Mobility in Hungary, 1949–2017. *Journal of Population Economics* 35:1551–1588. <https://doi.org/10.1007/s00148-021-00875-w>
- BUONANNO, PAOLO – VANIN, PAOLO 2017. Social closure, surnames and crime. *Journal of Economic Behavior & Organization* 137: 160–175. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2017.03.002>

- CARPIO, MIGUEL ANGEL – GUERRERO, MARÍA EUGENIA 2021. Did the Colonial mita Cause a Population Collapse? What Current Surnames Reveal in Peru. *The Journal of Economic History* 81: 1015–1051. <https://doi.org/10.1017/S0022050721000498>
- CLARK, GREGORY – CUMMINS, NEIL 2014. Surnames and Social Mobility in England, 1170–2012. *Human Nature* 25: 517–537. <https://doi.org/10.1007/s12110-014-9219-y>
- CLARK, GREGORY – CUMMINS, NEIL 2015. Intergenerational Wealth Mobility in England, 1858–2012. Surnames and Social Mobility. *The Economic Journal* 125: 61–85. <https://doi.org/10.1111/econj.12165>
- CLARK, GREGORY – CUMMINS, NEIL – HAO, YU – DIAZ VIDAL, DANIEL 2014. *The Son Also Rises. Surnames and the History of Social Mobility*. The Princeton Economic History of the Western World 49. Princeton University Press, Princeton <https://doi.org/10.1515/9781400851096>
- CLARK, GREGORY – CUMMINS, NEIL – HAO, YU – DIAZ VIDAL, DAN 2015. Surnames. A new source for the history of social mobility. *Explorations in Economic History* 55: 3–24. <https://doi.org/10.1016/j.eeh.2014.12.002>
- CLARK, GREGORY – LEIGH, ANDREW – POTTINGER, MIKE 2020. Frontiers of mobility: Was Australia 1870–2017 a more socially mobile society than England? *Explorations in Economic History* 76: 101327. <https://doi.org/10.1016/j.eeh.2020.101327>
- COLLADO, M. DOLORES – ORTUÑO-ORTÍN, IGNACIO – ROMEU, ANDRÉS 2013. *Long-run intergenerational social mobility and the distribution of surnames*. Műhelytanulmány. Universidad de Alicante, Alicante.
- EFTHYVOULOU, GEORGIOS 2008. Alphabet Economics. The link between names and reputation. *The Journal of Socio-Economics* 37: 1266–1285. <https://doi.org/10.1016/j.socec.2007.12.005>
- EINAV, LIRAN – YARIV, LEEAT 2006. What's in a Surname? The Effects of Surname Initials on Academic Success. *Journal of Economic Perspectives* 20: 175–187. <https://doi.org/10.1257/089533006776526085>
- FANG, HANMING – MORO, ANDREA 2011. Theories of Statistical Discrimination and Affirmative Action. A survey. In: BENHABIB, JESS – BISIN, ALBERTO – JACKSON, MATTHEW O. eds., *Handbook of Social Economics* 1. North Holland, San Diego. 133–200. <https://doi.org/10.1016/B978-0-444-53187-2.00005-X>
- FARKAS TAMÁS 2012. Az ípszilonos nevekről. Egy helyesírási jelenség a nyelvi-kulturális térben. In: BALÁZS GÉZA – VESZELSZKI ÁGNES szerk., *Nyelv és kultúra, kulturális nyelvészet*. Magyar szemiotikai tanulmányok 25–26. Inter Kultúra-, Nyelv- és Médiakutató Központ Kht. – Magyar Szemiotikai Társaság – PRAE.HU Kft. – Palimpszeszt Kulturális Alapítvány, Budapest. 301–307.
- FRYER, ROLAND G., JR. – LEVITT, STEVEN D. 2004. The Causes and Consequences of Distinctively Black Names. *The Quarterly Journal of Economics* 119: 767–805. <https://doi.org/10.1162/0033535041502180>
- GÜELL, MAIA – RODRÍGUEZ MORA, JOSÉ V. – TELMER, CHRIS 2007. Intergenerational mobility and the informative content of surnames. *SSRN*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1003345>
- GÜELL, MAIA – RODRÍGUEZ MORA, JOSÉ V. – TELMER, CHRISTOPHER I. 2015. The Informational Content of Surnames, the Evolution of Intergenerational Mobility, and Assortative Mating. *The Review of Economic Studies* 82: 693–735. <https://doi.org/10.1093/restud/rdu041>
- M. HORVÁTH VIKTÓRIA 2014. A tulajdonnév mint az előítélet forrása. *Névtani Értesítő* 36: 63–72.
- HUANG, WEI 2015. Do ABCs get more citations than XYZs? *Economic Inquiry* 53: 773–789. <https://doi.org/10.1111/ecin.12125>
- KADEL, ANNKE – WALTER, ANDREAS 2015. Do scholars in Economics and Finance react to alphabetical discrimination? *Finance Research Letters* 14: 64–68. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2015.05.015>

- LAHAM, SIMON M. – KOVAL, PETER – ALTER, ADAM L. 2012. The name-pronunciation effect. Why people like Mr. Smith more than Mr. Colquhoun. *Journal of Experimental Social Psychology* 48: 752–756. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2011.12.002>
- ŐRI, PÉTER – PAKOT, LEVENTE 2014. *Residence patterns in nineteenth century Hungary. Evidence from the Hungarian MOSAIC sample*. Working Papers on Population, Family and Welfare 20. Hungarian Demographic Research Institute, Budapest.
- PETERSEN, JAKOB – KANDT, JENS – LONGLEY, PAUL A. 2022. British surname origins, population structure and health outcomes – an observational study of hospital admissions. *Scientific reports* 12/1: 1–8. <https://doi.org/10.1038/s41598-022-05651-8>
- SIK ENDRE – SIMONOVITS BORI 2008. Egyenlő bánásmód és diszkrimináció. In: KOLOSI TAMÁS – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY szerk., *Társadalmi riport*. Társi, Budapest, 363–386.
- SILBERZAHN, RAPHAEL – UHLMANN, ERIC LUIS 2013. It Pays to be Herr Kaiser. Germans with Noble-Sounding Surnames More Often Work as Managers Than as Employees. *Psychological Science* 24: 2437–2444. <https://doi.org/10.1177/0956797613494851>
- SLÍZ MARIANN 2017. *Személynévtörténeti vizsgálatok a középkori Magyarországról*. Magyar Nyelv-tudományi Társaság, Budapest. <https://doi.org/10.26546/5061134>
- WEBER, MATTHIAS 2018. The effects of listing authors in alphabetical order. A review of the empirical evidence. *Research evaluation* 27: 238–245. <https://doi.org/10.1093/reseval/rvy008>

GÁSPÁR ATTILA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7247-6997>

ELKH KRTK

Közgazdaságtudományi Intézet

PETŐ RITA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3567-3630>

ELKH KRTK

Közgazdaságtudományi Intézet

ATTILA GÁSPÁR – RITA PETŐ, Personal Names in Quantitative Social Sciences

The authors provide a non-exhaustive review of studies employing individual names (both surnames and given names) as their primary data source in quantitative social sciences, such as economics, economic history, sociology, social psychology and public health. Researchers in these fields mostly either examine the impact of specific name types on individual outcomes (i.e., earnings) or use names as proxy variables for some intrinsic individual quality (such as national or ethnic identity or social status). In the second part of the paper, the authors review their work, relying on historical Hungarian surname distribution to examine social mobility between 1949 and 2017 (BUKOWSKI et al. 2021). Based on various data sources, the authors show that social mobility was limited in Hungary during the period under consideration. Family names associated with the elite in the 18th century still correlate with higher-than-average status in the 21st. The authors find no significant differences between social mobility rates under two very different social and political regimes (i.e., socialism and post-socialist democracy). They also found that the social status of the names associated with the Roma minority in Hungary decreased during the observed period.

Beregi kenéznevek a 17. század első feléből

1. A beregi kenézségről. A történelmi Bereg megye benépesítésében kiemelkedő szerepet játszottak a 16–17. században falualapító tevékenységet folytató kenézek. A kenézek egyfajta vállalkozók voltak, akik a földesúrral, elsősorban a munkácsi és szentmiklósi uradalom birtokosával kialakított feltételek mellett jobbágycsaládokat gyűjtöttek, s a megye még lakatlan területein új falvakat hoztak létre. Az írásban, kenézi oklevélben rögzített egyezség rendszerint kikötötte, hogy a kenézek és családjuk ezeknek a falvakkal egyben a vezetőivé válnak. A déli szláv eredetű *kenéz* szó eredeti 'főember, vezető' jelentése mellett Erdélyben és Északkelet-Magyarországon ennek eredményeként a 'román vagy ukrán telepes községek előljárója', illetve 'román vagy ukrán falusi bíró' jelentésben terjedt el (TESz. *kenéz*). Bereg megye keleti és északi részének betelepítése ezeknek a kenézi falvakkal a további kirajzása révén zajlott, ugyanis az így létrejött falvakból újabb kenézcsaládok indultak, akik új falvak magvát hozták létre, lépcsőzetesen telepítve be Bereg hegyvidéki régióit (DEZSŐ 1972: 31).

A kenézség intézményéről, illetve a kenézekről elnevezett falvakról LEHOCZKY TIVADAR részletesen írt a Bereg megyei monográfiájában (LEHOCZKY 1881–1882), három kisebb írásában pedig a fennmaradt kenézi oklevelek szövegét közölte (LEHOCZKY 1890–1894). A kenézi falvak története ezekkel a kenézlevélnek nevezett szerződésekkel kezdődik. Sajnos közülük kevés maradt fenn, eredeti példányaikat a beregszászi levéltárban őrzik.

Bereg megye történelmileg sajátos régiójának, a Krajnának a kenézekről elnevezett falvairól KISS LAJOS írt tanulmányt (1992). Ezt alapul véve egy korábbi írásomban a beregi kenézi falvakra jellemző, *-falva* utótagú helységneveket vizsgáltam (SEBESTYÉN 2010), a kenézlevelek alapján pedig egy 2018-as nyíregyházi konferencián elhangzott előadásban a kenézi alapítású falvak névadásának a sajátosságaiával foglalkoztam (SEBESTYÉN 2020a).

Néhány éve a Magyar Nemzeti Levéltár digitalizációs programjának köszönhetően a Hungaricana portálon online hozzáférhetővé váltak a levéltárban őrzött urbáriumok és összeírások, amelyeknek a beregi része közel félezer dokumentumot ölel fel (UC.). Ennek a hatalmas anyagnak a névtani szempontú feldolgozásához három éve kezdtem hozzá. A megye településneveinek a 16–18. századból eléggé hiányos volt az adatolása, az urbáriumok révén azonban sikerült részletesebb és bővebb adattárat létrehoznom (vö. SEBESTYÉN 2020b).

Az urbáriumok és összeírások – változatos és gazdag tartalmuk miatt – nemcsak a helynév-, hanem a személynévkutatás számára is elsődleges fontosságú, mindmáig kiaknázatlan forrást jelentenek. Különösen igaz ez az olyan kevésbé dokumentált vagy a források elérhetetlensége miatt nehezen kutatható megyék esetében, mint a történelmi Bereg megye. A beregi urbáriumok névadatainak egy elenyésző részét LEHOCZKY TIVADAR felhasználta megyemonográfiájában (1881–1882) elkészítéséhez, de névtani, nyelvészeti szempontú vizsgálatukra a mai napig nem került sor. Az urbáriumok, különösen a munkácsi uradalom összeírásai hatalmas 17–18. századi személynévanyagot tartalmaznak. Mindmáig az egyetlen, névtani szempontból részletesen feldolgozott beregi összeírás az 1570-es conscriptio portarum, amelynek a családneveit MIZSER LAJOS szótárszerűen tette közzé a Magyar Nyelv hasábjain (MIZSER 2011–2013). Az urbáriumok közül az egyetlen, gazdasági szempontból részletesen

bemutatott urbárium az 1645-ös, amelyet a Rákóczi-birtokok történetét feldolgozó kötetben MAKKAI LÁSZLÓ és WITTMAN TIBOR közölt (MAKKAI–WITTMANN 1954). A gazdasági és településtörténeti adatokon kívül azonban a névanyag bemutatásával a szerzők adósak maradtak.

Az alábbiakban három, 17. századból származó urbárium segítségével a beregi, kenézi alapítású falvak néhány névtani sajátosságát mutatom be. A vizsgálat terjedelmi okokból nem terjedhet ki a teljes névkorpusz bemutatására; középpontjában a korszak kenéznevei állnak. A kenézség intézménye mind a hely-, mind pedig a személynévadásban nyomot hagyott, a 17. század elejének urbáriumai pedig hiteles képet, egyfajta láttelepet adnak a névadásnak azokról a pillanatairól, amelyek meghatározóak voltak ezen falvak, vezetőik és lakosaik történetének korai szakaszában.

2. Források. A vizsgálatba bevont három urbárium a 17. század első feléből származik: a legkorábbi 1613-ból,¹ a második 1625-ből,² a harmadik pedig a már korábban említett 1645-ös³ összeírás. A két korábbi urbáriumot forrásközlésként 2022 nyarán sikerült nyomtatásban is megjelentetnem (SEBESTYÉN 2022a, 2022b). Mindhárom dokumentum a munkácsi uradalomhoz tartozó helységeket, az adózó lakosokat és az adóterheket sorolja fel. A hatalmas kiterjedésű uradalom magába foglalta a megye nagy részét: a hozzá csatolt szentmiklósi uradalommal együtt kiterjedt a Bereg keleti részén fekvő Krajnára, a Munkáctól nyugatra és északra fekvő alacsonyabb hegyvidékre (Bubuliska vidéke, Viznice vidéke), az ezzel szomszédos alföldi részekre a Latorca folyó mentén (Kajdanó vidéke, Lucska vidéke), valamint a Munkáctól északkeletre fekvő teljes területre, az ún. Felsővidékre vagy Verhovinára. Munkácson és a várhoz tartozó falvakon kívül az uradalom része volt az alföldön fekvő négy nagy magyarlakta település, Beregszász, Bereg, Beregújfalu és Vári is. Mindhárom urbárium régióként mutatja be az egyes helységek adatait, s az összeírások összevetése számos érdekes részletkérdésre világít rá az éppen folyamatban lévő telepítésekkel, népességmozgásokkal kapcsolatban. Az 1613-as urbáriumban például több faluról kiderül, hogy azokat csak egy-két évvel korábban alapították, így alapító kenézük és első lakosaik is egyértelműen azonosíthatók. A telepítés sikerességére is következtethetünk abból, hogy hány személyt sorolnak fel egy-egy faluban, vagy említik-e a település nevét a következő összeírások. A kenézi oklevelek többnyire olyan kikötést tartalmaztak, hogy a kenéz köteles hat év alatt a faluba idegen jobbágysort telepíteni. Ha ez nem sikerült, akkor a kenéz is közönséges jobbágyi sorba került (LEHOCZKY 1881–1882. 1: 426). Ezt nem minden kenéz vállalta, inkább elhagyták a kenézséget (így tett például az 1625-ös urbárium tanúsága szerint *Pap György* a róla elnevezett Papgyörgyfalván – 1613-ban még ő volt a főkenéz).

A kenézséget leggyakrabban egy konkrét személy kapta, később azonban a kenéz családjára szállt. Ha egy kenézcsalád több férfitagból állt, akkor azok évenként egymást váltva viselték a főkenézséget, a többiek pedig a közönséges munkát teljesítették, és jobbágyként adóztak (vö. LEHOCZKY 1881–1882. 1: 426). A 16. század végi összeírások alapján egy-egy családjának tagjai is viselhették a kenézséget, a vizsgált urbáriumokra azonban ez már nem jellemző, egy-egy faluban fordul csak elő; például a verhovinai Hukliván 1613-ban egy *Bapka Tamás* nevű férfi volt a főkenéz, míg a kenéz neve *Pjaskowich János*.

¹ HU MNL OL E 156-a. – Fasc. 018. – No. 025., I. SEBESTYÉN 2022a.

² HU MNL OL E 156-a. – Fasc. 018. – No. 028., I. SEBESTYÉN 2022b.

³ HU MNL OL E 156-a. – Fasc. 019. – No. 001.

3. A Kenéz családnév. A tisztségre, foglalkozásra utaló köznevekből a magyar névadásban gyakran jöttek létre családnevek. A *Kenéz* családnév legkorábbi előfordulását KÁZMÉR MIKLÓS 1400-ból közli egy apostagi jobbágy nevéként (1400: *Ffranciscum Keenez*; CsnSz. 575). A magyar személynévadásban való elterjedését jól illusztrálja, hogy újmagyar kori családnévszótárában HAJDÚ MIHÁLY 1237 személy nevéként adatozza (ÚCsnT. 572). A 17. század eleji urbáriumokban számos esetben találkozunk a *kenéz* névelemmel, de az adatok alapján nem mindig egyértelmű, hogy mikor tekinthető családnévnek a tisztségnév. MIZSER LAJOS szerint csak az egykori kenézek nevéként válhatott családnévvé, mert a 16. század végi adatai szerint a kenézeknek volt családnévük (MIZSER 2007: 81). A vizsgált urbáriumok közös jellemzője, hogy a faluvezetőket gyakran csak keresztnév + *kenéz* névformával említik.⁴ A kisbetűs írásmódból feltételezhetjük, hogy elsődlegesen a tisztség megnevezéséről van szó, s nem tulajdonnévi jelölésről. A kenézek esetében is igaz HAJDÚ MIHÁLY megállapítása, hogy amikor csak keresztnévvel szerepel egy-egy bíró, diák, pap vagy kovács, akkor nem egyetemű névről, hanem csak névelem elhagyásáról lehet szó (HAJDÚ 2003: 743). A vizsgált urbáriumokban is találunk példát erre, de az általános tapasztalatom az, hogy leginkább az 1613-as összeírásra jellemző a csak keresztnévvel való jelölés. Az 1613-ban Nagybesztón említett *Andras Kenez* 1625-ben már családnévvel, *Likowicz Andras*-ként szerepel, 1645-ben pedig *Likovicz Havrilo* viszi a kenézséget. Ivaskófalva alapítója egy *Ivaskó* nevű pap, az ő leszármazottai *Ivasko*, majd *Ivaskovics* néven voltak kenézek: 1613-ban csak *Mihály kenez* szerepel az összeírásban, 1625-ben viszont *Iwasko Janos*, 1645-ben pedig *Ivasko Leőrincz* a kenéz. Ugyanez figyelhető meg Kelemenfalván (1613: *Simon kenez*, 1625: *Kelemen Demeter*, 1645: *Kelemen Peter*), Kislucsán (1613: *Pap Geörgi*, 1625: *Jakab kenez*, 1645: *Pap Jacob*), Korcsován (1613: *Korchiwai Lazar*, 1625: *Mihály kenez*, 1645: *Korczovai Mihaly*), Papfalván (1613: *Ferencz kenez*, 1625: *Pap Gergeli*, 1645: *Pap Demeter*) és Trojánfalván (1613: *Mihály kenez*, 1625: *Trojā Mihály*).

A legbiztosabb adataink a családnévvé válásra azokban az esetekben vannak, amikor a *kenéz* megjelölés a kétrészes személynév mellett szerepel; pl. 1645: *Kenez Janof Kenéz* (Fogaras), *Kenéz János Kenéz* (Sztánfalva), *Kenez Simon Kenéz* (Kisábránka), *Feő Kenéz Kenéz Sztanijzlo* (Alsóviznice), illetve ha a településen más *Kenéz* nevű, de kenézként nem jelölt személyt is említene, mint Kisábránkán *Simon kenéz* mellett a testvérét, a vele egy háztartásban élő nőtelen *Peter Kenéz*-t (1645), valamint Alsóremetén *Kenéz Thamas* mellett *Kenéz Mihály*-t, *Ferencz*-et és *Demeter*-t (1645). Az összeírások rendszerint egyértelművé teszik, hogy a köznév tulajdonnévvé vált-e: ezt egyrészt a nagybetűs írásmód valószínűsíti, másrészt a *Kenéz* név örökítése; pl. Csernelőn 1613-ban két kenéz, Szaniszló és Demeter együtt viseli a kenézséget, 1625-ben és 1645-ben már *Kenez Janos* a falu vezetőjének a neve. Kulinkafalván 1613-ban *Fedeles Sándor* a kenéz neve, 1625-ben *Kenez György*. A családnévvé válás folyamatát jól illusztrálja, hogy az urbáriumok alapján készített kéziratok személynévtáram adatai szerint a *Kenéz* családnévvel a 16–18. század során 34 beregi településen találkozunk.

Érdemes röviden kitérni a kenézséggel sok tekintetben rokonságot mutató soltész mozgalomra is, amelynek célja szintén az ország lakatlan területeinek a szerződéses betelepítése volt. Míg a kenézség a keleti, erdélyi és északkeleti régiókban volt elterjedt, a soltészok a német telepítési jog alapján elsődlegesen a felvidéki régióban hozták létre

⁴ 1613: *Andras Kenez* (Nagybesztó), 1613: *Mihály kenez* (Ivaskófalva), 1613: *Thamas kenez* (Ke-repecke), 1625: *Jakab kenez* (Kislucska), 1625: *Kozma kenez* (Klastromfalva) stb.

irtásfalvakat. A soltész a kenézhez hasonlóan megkapta az általa telepített falu bírói tisztét, malmot építhetett, sört főzhetett stb. A kenéztől eltérően viszont a szabadalmaival és anyagi javaival szabadon rendelkezhetett, eladhatta vagy elcserélhette őket.

A soltési tevékenység nyomai is megjelennek a személynévadásban, meglepő jelenség ugyanakkor, hogy a beregi urbáriumokban gyakran keveredik a két megnevezés.⁵ Mindössze két településen, a megye nyugati részén említenek *Soltész* családnevű kenézt (!) az urbáriumokban: Laukán (1613: *Soltez Mihály*, 1625: *Soltez Jacab*) és Nagylohón (1613: *Soltez Demien*, 1645: *Soltesz Ferenc* és *Sandor*).

4. A településnévi eredetű kenéznevek. A telepítéssel és telepesgyűjtéssel együtt járó belső migráció eredményeként a helységnévi eredetű családnevek nagy arányban fordulnak elő a 17. századi beregi családnevek körében. A kenézek nevéként megjelenő, általuk alapított falvak nevéből származó családnév azonban nem a származás helyére utal elsődlegesen, hanem funkcionális-szemantikai szempontból – a nemesi nevekhez hasonlóan – a birtokuk helyére, illetőleg a lakóhelyre utalnak (vö. Tóth 2017: 143). A kenézi oklevél kiállításával egyidőben előfordult, hogy a kenéz is felvette az általa benépesítésre megkapott helység nevét. A helységnévből *-i* képző segítségével alkotott családnévre a vizsgált három urbáriumban is találunk példákat. 1613-ban említik *Beregoczi Nestazá-t* a Verhovinán fekvő Beregóc falu kenézeként. A kenézcsalád eredeti családnéve *Berega* vagy *Beraga*, s a helység is róluk kapta a nevét a helységnevekben gyakori szláv *-óc* képzővel. Sajnos a név továbbéléséről nincsenek adataink, mert az 1625-ös urbárium szerint a falu kenéze meghalt, fiai pedig gyámság alá kerültek. Kornapatakon 1613-ban a falu vezetője *Danilowich Janos*, akit 1625-ben már *Kornapataki Janos*-ként említ az urbárium. Martinca kenéze 1613-ban *Laszlo Dawid*, aki a családnéve alapján talán magyar nemzetiségű falualapító lehetett. Ugyanő 1625-ben már a *Martinczai David* nevet viseli. Mocsárkán az 1613-ban kenéz *Andras Demeter*-t 1625-ben *Moczirkaj Janos* és *Ferencz* váltja a kenézségben, s a faluról elnevezett új kenézek családnéve később is előfordul az urbáriumokban.

A Krajnán fekvő Korcsova kenézének eredeti családnévét nem ismerjük, az 1570-es összeírásban azonban *Joannes Koczsoany* néven szerepel (UC. 18: 24). 1613-ban már *Korchiwai Lazar* a kenéz, azaz a helységnévből keletkezett családnév tovább él. Ennek az sem mond ellent, hogy 1625-ben csak *Mihály kenez*-t említenek a falu vezetőjeként, későbbi összeírásokban (pl. 1645) ugyanis már újra családnévvel említik: *Korcsovai Mihály*. Hasonló jelenség figyelhető meg Kendereskén, ahol 1570-ben *Petrus Kendereski* nevű kenézt említenek, 1613-ban *Dienes kenez*-t, 1625-ben pedig újra *Kendereskeij Istvan*-t. A *Vusinkai* család volt a kenéz Vusinkán, 1613-ban *Vusinkaj Miklos*, 1625-ben *Vusinka Lőrincz* a kenéz, 1645-ben pedig *Vusinkaj György* és *Vusinkaj János*; rajtuk kívül egy *Vusinkaj Lukács* nevű jobbágy adózik még a faluban. Az Obava folyó völgyében települt, rövid életű Dubócka egyetlen ismert kenézének *Duboczka Janos* volt a neve (1613). 1645-ben Vorotnicán csak a kenézcsalád tagjait említi az urbárium, *Veretniczaj Sandor* a főkenéz, *Veretniczaj János*, a fia *Sándor*; *Veretniczaj Lukács*, *Sandor* és *Laszlo* az adózók. Obláz

⁵ Az 1570-es urbáriumban a *kenéz* mellett a következő adatokban és településeken fordul elő a *soltész* tisztségnév: *Joannes Sipulko sutetus* (Lauka), *Helias et Francus Filler sutetus* (Bubuliska), *Sandrinus Kopa sutetus* (Nagymogyorós), *Stephanus scultetus*, *Ladis.*, *Lazarus integra*, *August sotez* (Nagylucska). A Munkácsról északra fekvő Alsóviznicén *Clemens kenesus sulteti* mellett *Martinus* és *Nicolaus kenesus*-okat említenek (UC. 18: 24).

faluként 1613-ban *Oblazi Thamas* és *Leőrincz*, 1625-ben pedig egyedül *Leőrincz* vezeti a falut. 1645-ben képző nélküli alakban szerepel a falu kenézcsaládjának a neve; a főkenéz továbbra is *Oblas Leőrincz* és *István*, további adózók *Oblas Janof*, *Sandor* és *Jánof*.

Fontos kérdés e családnév típus kapcsán a nevek öröklődése vagy alkalmi jellege. CSUSCSKA szerint a kárpátaljai, s így a beregi ruszinok körében sem voltak állandósult családnévnek a 18. század végéig (CSUSCSKA 2005: v–xi). Az urbáriumok azonban azt mutatják, hogy ez nem jelenthető ki egyértelműen. A magyarlakta falvak lakosságának öröklődnek a családnévei, a vegyes nemzetiségű helységek ruszin lakosságára szintén jellemző az örökítés. A hegyvidéki ruszinoknál viszont gyakran előfordul, hogy új nevet alkotnak, elsősorban képzők (pl. *-ics*, *-inec*, *-ovics*) felhasználásával, illetve más motiváció alapján. Kisdubrovicán a falu kenézlevelét 1613-ban Esterházy Miklós adta ki *Mohucz Sándor*-nak, akinek három fia már *Lécz* családnéven viselte a kenézséget, s később a falu neve is *Lécfalva*-ra változott (LEHOCZKY 1881–1882. 3: 384, SEBESTYÉN 2020b: 252). Kisbresztón 1613-ban *Likowich Simon* a kenéz, 1625-ben viszont a fia, *Simczina Onofri* vezeti a falut, akinek a neve az apja keresztnevéből jött létre. A kenézek körében azonban ritka az ilyen névváltoztatás, aminek az oka valószínűleg a kenézcsalád pozíciójával, illetve a kenézlevélben hivatalosan is rögzített név egyfajta „kötelező” jellegével magyarázható. Az *-i* képzős magyar névformák létrejöttében gyaníthatóan az oklevélírói gyakorlat játszott szerepet, ugyanis a kenézek eredeti családnéve rendszerint ruszin vagy román, s az általuk alapított falvak is ruszin lakosságúak.

5. A településnek nevet adó kenézek. A kenézi alapítású falvakat a névadás kronológiája alapján két, jól elkülöníthető rétegre oszthatjuk. A korai, 14. századi telepítés a Krajna területére korlátozódott, s román nemzetiségű kenézek irányításával zajlott (KISS 1992). Az adatolás hiányosságai miatt – egy-két kivételtől eltekintve – ezeknek a falvaknak a névadóit nem ismerjük. A második, 16–17. századra tehető telepítési hullámban létrejött falvak alapítói az összeírások alapján azonosíthatók, így általában ismerjük azokat a személyeket, akikről a helységek a nevüket kapták. A falvak zöme a 16. században keletkezett, ezért elsődlegesen csak azt a jelenséget tudtam megvizsgálni a három urbáriumban, hogy a kenézség még mindig az alapító családnál van-e, vagy időközben másokhoz került át. A névadó család adja a kenézt a következő falvakban: Ballósfalva, Csabinafalva, Csürefalva, Dunkófalva, Fedelesfalva, Gévéfalva, Hercfalva, Ilkóc, Klocskófalva, Puznyákfalva, Szidorfalva, Colánfalva, Jobbovica, Ploszkina, Delegánfalva, Deskófalva, Kelemenfalva, Kustánfalva, Muzgafalva, Papfalva. Más helységekben folyamatosan változik a kenézcsalád 1613–1645 között, vagy már korábban új család kezébe került a kenézség, amit nem követett névváltozás.

A kenézi alapítású falvak körében kétségtelenül a személynév + *-falva* szerkezetű nevek a legelterjedtebbek (vö. SEBESTYÉN 2012), amelyek a falu alapításának, birtoklásának a névben is kifejezendő igénye miatt jöttek létre. A kenézi falvakra jellemző a párhuzamos névadás, ami egyrészt a korabeli vegyes lakossággal magyarázható, másrészt azzal, hogy a később elruszinosodó lakosság a szláv névváltozatot használta, míg a hivatalos magyar névírásban a magyar névalakok éltek tovább. Ennek figyelembevételéért fontos, mert több helység esetében csak az egyik névalakban maradt fent egy-egy kenéz neve.⁶

⁶ Például Klastromfalva kenézeként 1645-ben tűnik fel *Handera János*, 1613-ban *Kys Illies*, 1625-ben pedig *Kozma kenéz*, a falu ruszin neve mégis *Handerovica*; Gálfalva első ismert kenéze 1645-ben *Gaal István*, de a falu mai ruszin neve *Kobalevica*, amely egy *Kobály* nevű kenéztől származik.

Ritkán, de a kenéz teljes nevéből is létrejött helységnév. Désandrásfalva főkenéze 1613-ban *Dees Andras*, akitől a későbbi *Deskó* kenézcsalád származik. A helységnév megőrizte a nevét, annak ellenére, hogy 1625-ben már *Deős Georgy* a kenéz (a település neve később *Deskófalva*-ra változott). A források nem említik Kobolkapálfalva névadóját; a helység 1613-as leírásában *Kobolka Marton*, 1625-ben *Kobulka Janos* a kenéz. Papgyörgyfalva névadója az 1613-ban említett *Papp György* főkenéz, aki az urbáriumban említett információ szerint elhagyta a kenézséget, de a falu neve megőrizte az emlékét. A *Paszka Janos*-ról elnevezett Paszkajánosfalva falu nem volt hosszú életű, első és egyben utolsó említésekor megjegyzi az összeíró, hogy „czhiak maga lakik, femmi jobbágia ninc, nemis lefzen foha” (UC. 18: 25).

Egy helységnévben személynév + tisztségnév is előfordul: Ivaskópapfalva 1613-as kenéze *Mihály kenéz*, de vele együtt élt *Iwasko Laszlo* és *Peter*. 1625-ben már *Iwasko Janos* a kenéz. A család falualapító őse egyúttal *batykó* (pap) is lehetett (nem volt szokatlan a kenézi falvakban, hogy a faluvezető egyben a pap szerepét is betöltötte); erre utal a középkorban használt *-pap-* névrész, amely idővel lekopott.

A kenézi alapítású falvak nagy száma ellenére a Verhovinán szinte egyáltalán nem találunk személynévi eredetű helységnevet,⁷ előfordulásuk a Hát környékére és a Munkáctól észak-északnyugatra eső hegyvidékre koncentrálódik.

6. Névadóvá nem váló kenézek. A kenézséget ugyanaz a kenézcsalád rendszerint hosszú időn keresztül, évtizedeken, sőt századokon át viselte, de gyakran előfordult, hogy ez a szoros kapcsolat nem jelent meg sem a település, sem a kenézcsalád nevében. Ez általában akkor történt, ha a kenézséget olyan helységben kapták, amelynek az alapítása jóval korábban történt, s az írásbeli és a népi névhasználatban már meghonosodott a helységnév. Ugyancsak megfigyelhető ez a jelenség azoknak a falvaknak a körében, amelyek víznévi eredetű nevet viselnek. A patak, folyó neve a víz fontossága miatt valószínűleg erősebb motivációnak bizonyult a kenézcsalád nevével. Leggyakrabban a Felsővidéken (a Verhovinán) fekvő falvak körében találkozunk ilyen esetekkel. A településnevekkel ellentétben az urbáriumok megőrizték ezeknek a családoknak a nevét: a verhovinai falvak közül Bukóc kenézai a *Szemiga* család tagjai, Bukovinkán a *Holcsa*, Busnisonán a *Bobal*, Hukliván a *Bapka*, Kanorán a *Pirohovics*, Kicsornán a *Pupin*, Kisbisztrán és Szolocsinán a *Kalabiska*, Kisrosztokán a *Kalicsin*, Brusztópatakon és Koziván a *Füzér*; Melnicsonán a *Hricikovics*, Nagybisztrán a *Cvenko*, Nagybresztón a *Likovics*, Nagydubrovicán a *Mohuc*, Paszikán a *Polcsics*, Plávján a *Juszkovics*, Roszoson a *Mihovics*, Szászóokán a *Holonics*, Szkotárszkan a *Panykovics*, Timsoron a *Volosin* családok a kenézek.

Egyes kenézfamiliák igen aktív szerepet játszottak a telepítésekben (*Melles*, *Füzér*, *Ploszkina* stb.); közülük is kiemelkedett a *Lizanec* rokonság, amelynek a tagjai Olenyován, Nagyrosztokán és Újbisztrán egyszerre viselték a kenézséget, de 1645-ben Kisbisztrán is feltűnik.⁸

A Krajnán Bábfalva kenézai a *Delegán* család tagjai közül kerültek ki (1613: *Delegan Marton*, 1625: *Delegan Ferencz*, 1645: *Delegan András*), akik nem válhattak névadóvá,

⁷ A Verhovinán a már említett Beregóc és Colánfalva kapta a nevét az alapító *Berega* és *Colán* családról (1613, 1625: *Czolan Peter*).

⁸ Olenyova (1613: *Lizanecz Geörgi*, 1625: *Lisanicz Janko*, 1645: *Lizenicz Szimku*), Nagyrosztoka (1613: *Lisonich Janos*), Újbisztra (1613: *Lizanecz Mihály*, 1625: *Lisanicz Mihály*), Kisbisztra (1645: *Lizanicz Kosztyi*, *Lukacz*).

mert a közelben a rokonság tagjairól már nevet kapott Delegánfalva. A *Dés* család tagjai a kenézek a hosszú ideig lakatlan Csertézfalván (1613: *Dees Janos*), de ugyanebben az évben szerepel *Dés András* az általa alapított, korábban már említett Désandrásfalva vezetőjeként, így itt sem válhatott névadóvá a kenéz. Feketepatakon *Parlag*, Kisábránkán *Molnár*, Kislucskán *Pap*, Medencén *Bota*, Nagyábránkán *Marton*, Nyíresfalván *Karácsony* családnevűek voltak a kenézek. Kajdanó vidékén, Kisiványiban *Besa*, a 14. századi alapítású Ruszkócon *Juhász* nevűek a kenézek. Bubuliska vidékén, Hribócon és Vorotnicán *Beringya*, Kisbubuliskán *Simon*, Körösfalván *Zsuk(a)*, Nagybubuliskán *Fil-ler*, Nagyszerencsefalván *Sándor* nevű a falu vezetője. Végül a Viznice folyó völgyében, Felsőhrabonicán *Kókán*, Iglincen *Viscsák*, Kisbelebelén *Petricsko*, Középsőviznicén *Vurgus* és *Puskás*, Nagyhrabonicán *Kókán*, Szvatelecfalván a *Parlag* család, Szlopófalván pedig a Balmusfalvának is nevet adó *Balmus* rokonság.

7. Összegzés. A beregi urbáriumokban fellelhető névanyagnak e tanulmány keretében csak egy kis szeletére kiterjedő, vázlatos analizisére volt lehetőségem. A kenéznevek és a helységnevéadás közötti összefüggések bemutatása segítséget nyújthat a személynévi eredetű településnevek létrejöttének – vagy a névadás elmaradásának – a folyamatát, illetve okait feltáró vizsgálatokhoz. A *kenéz* tisztségnév családnévvé válása, illetve a kenézséghez kötődő, helynévi eredetű családnevek kialakulása a beregi személynévéadás 17. századi történetéhez szolgál adalékokkal.

A kenézség alapvetően határozta meg Bereg megye történetét, településhálózatának és társadalmának kialakulását, de a korai (14. századi) alapítású kenézfalvak közül több helységben már az 1645-ös urbárium idejére megszűnt a kenézség intézménye: a kenézek helyét a bírók vették át (pl. Bárdháza, Makarja, Pisztraháza, Sarkad, Ruszkóc, Kajdanó, Lauka). A telepesfalvak zömében azonban a kenézek egészen a 18. századig végezték faluvezető tevékenységüket. A kenézség intézménye az 1773-as, Mária Terézia-féle telekreform és úrbírendezés idején szűnt meg véglegesen: ekkor a kenézek kiváltságait, előjogait megszüntették, s a velük együtt élő, általuk telepített jobbágysággal kerültek egy sorba (LEHOCZKY 1890–1894: 163; l. még HODINKA 1923: 47–48).

Hivatkozott irodalom

- CsnSz. = KÁZMÉR MIKLÓS, *Régi magyar családnevek szótára (XIV–XVII. század)*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1993.
- CSUCSKA = ЧУЧКА, ПАВЛО, *Прізвища закарпатських українців. Історико-етимологічний словник*. Видавництво „Світ”, Львів, 2005.
- DEZSŐ LÁSZLÓ 1972. Településtörténet és nyelvjárástörténet. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 8: 29–39.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek*. Osiris Kiadó, Budapest.
- HODINKA ANTAL 1923. *A kárpátaljai rutének lakóhelye, gazdaságuk és múltjuk*. Apostol Nyomda, Budapest.
- KISS LAJOS 1992. A telepítő kenézükről nevet kapott falvak a beregi Hát vidékén. In: PÁL DERÉKY – SZ. BAKRÓ-NAGY MARIANNE – TIMOTHY RIESE – HAJDÚ PÉTER szerk., *Festschrift für Károly Rédei zum 60. Geburtstag / Emlékkönyv Rédei Károly 60. születésnapjára*. Institut für Finno-Ugristik

- der Universität Wien – ELTE BTK Finnugor Tanszék – MTA Nyelvtudományi Intézet, Wien–Budapest, 269–289.
- LEHOCZKY TIVADAR 1881–1882. *Beregvármegye monographiája* 1–3. Pollacsek M. Kny., Ungvár.
- LEHOCZKY TIVADAR 1890–1894. Adalékok az oláh vajdák, oláh és orosz kenézek vagy soltészok és szabadosok intézményéhez hazánkban. *Történelmi Tár* 13: 155–173, 474–492; 17: 51–80.
- MAKKAI LÁSZLÓ – WITTMANN TIBOR 1954. *I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai 1632–1648*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MIZSER LAJOS 2007. Ruszinokra utaló tulajdonnevek a 16. századi Bereg megyéből. *Névtani Értesítő* 29: 79–85.
- MIZSER LAJOS 2011–2013. Bereg megye 1570. évi személynevei. *Magyar Nyelv* 107: 123–126, 251–254, 379–382, 507–510; 108: 121–124, 378–381, 505–510; 109: 123–126, 253–254, 375–382, 498–510.
- SEBESTYÉN ZSOLT 2010. *Bereg megye helységneveinek etimológiai szótára*. Bessenyei Kiadó, Nyíregyháza.
- SEBESTYÉN ZSOLT 2012. A történelmi Bereg megye -falva utótagú helységneveiről. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 5: 139–149.
- SEBESTYÉN ZSOLT 2020a. A beregi, kenézi alapítású falvak névadásáról. In: BALLA EVELINA – BÁRÁNY ERZSÉBET – CSONKA TETYÁNA – GAZDAG VILMOS – STEFUCA VIKTÓRIA szerk. *Ukrainisztika Magyarországon és a határon túl*. Rik-U Kiadó, Nyíregyháza. 105–114.
- SEBESTYÉN ZSOLT 2020b. *Kárpátalja helységnevei*. Nyíregyházi Egyetem, Nyíregyháza.
- SEBESTYÉN ZSOLT 2022a. *A munkácsi uradalom 1613. évi urbáriuma*. Nyíregyházi Egyetem, Nyíregyháza.
- SEBESTYÉN ZSOLT 2022b. *A munkácsi uradalom 1625. évi urbáriuma*. Nyíregyházi Egyetem, Nyíregyháza.
- TESZ. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976.
- TÓTH VALÉRIA 2017. *Személynévi helynévadás az ómagyar korban*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- UC. = *Urbaria et Conscriptiones. A Magyar Nemzeti Levéltár adatbázisai*. <http://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium> (2022. 11. 21.)
- ÚCSnT. = HAJDÚ MIHÁLY, *Újmagyarkori családnevek tára. XVIII–XXI. század. I. Adatok*. Szerzői kiadás, Budapest, 2012.

SEBESTYÉN ZSOLT

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1817-424X>

Nyíregyházi Egyetem

Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet

ZSOLT SEBESTYÉN, Knez (‘Village Elder’) Names in Bereg County from the First Half of the 17th Century

Among the essential sources of name studies of Bereg County, one can mention the urbaria (registers of fief ownership) and censuses made in the Estate of Munkács (today: Mukachevo, Ukraine) in the 17th century. One of the most critical eras in the history of Bereg County is the period between the second half of the 16th century and the middle of the 17th century: the settlement network of the county was established basically in these decades. Knezes, the founders and leaders of the newly

established villages, played an essential role in populating the uninhabited areas. By examining three urbaria covering more than half a century (1613–1645), the author presents the two-fold onomastic relations between the names of the knezes and those of the villages they founded. In addition to the urbaria, settlement names preserved the knezes' memory. However, not only were the settlements named after their leading knezes, but knezes also often took the name of the villages they led. As a result, several knez families bore surnames derived from a settlement name at the beginning of the 17th century. The position of knez was hereditary, leading to the surname *Kenéz* (the Hungarian version of *knez*) becoming a relatively common surname. Examining these naming practices gives us a unique insight into the peculiarity of place and personal names in former Bereg County.

Újabb adalékok a *vulgó*-val kapcsolt történeti diákragadványnevekhez

1. Bevezetés. A jelen tanulmány magától értetődő személynévi tematikája mellett a névhasználat, névízlés, névkultúra (RAÁTZ 2015: 230–231), szűkebb értelemben a névkultúra területéhez kapcsolódik. J. SOLTÉSZ (1989: 13) meghatározása alapján „a névkultúra fogalomkörébe olyan jelenségeket sorolunk, mint a névadási, névviselési és névhasználati szokások rendszere, a névállomány gazdagodása vagy szegényedése, hagyományörzése vagy újításokra való hajlandósága, idegen elemek befogadása, tűrése vagy elutasítása, általában a társadalom viselkedése a névagyaggal és annak változásaival szemben”. E cikk célja a Selmeci Akadémia diákhagyományyaiból eredő névadási, névhasználati szokásokat bemutató munkák (KECSKÉS 2002, 2020a, 2020b, 2021; BOROS 2004) kiegészítése a név-egyedekre jellemző formai hagyományörzés és a funkcionális változás aspektusából. A tanulmány egyfelől újabb 19. századi adatokkal veti össze BOROS (2004) korábbi gyűjtését, másfelől a *vulgó*-val kapcsolt diáknevekről közölt korábbi megállapításokat kívánja pontosítani, bemutatni a multikulturális oktatási környezet e névtípusra gyakorolt hatását.

2. A *vulgó*-val kapcsolt diákragadványnevek a selmeci hagyományok névadási rendszerében. Az 1735-ben Selmecbányán alapított Bergschola Európa első bányászati-kohászati felsőoktatási intézménye volt. A korabeli szokásoknak megfelelően számos egyetemen a leendő hallgatóknak el kellett végezniük egy beavatási szertartást, amellyel felvették őket az akadémiai közösségbe. A rituálék (pl. *depositio cornuum*¹) humanista alap gondolata a tanulatlan ember dionüszoszi, állatias természetétől való megfosztása, a megtisztulás volt (ALTHOFF et al. 2008: 127), funkciója pedig a csoportidentitás kialakítása. A selmeci beavatási szertartásban egyszerre jelentek meg a megfosztási rítuselemek (pl. megborotválás²) és a beépítő rítusok (pl. a megkeresztelés, új név adása), amelyek a 19. századi írásos dokumentumokból is rekonstruálhatók. Az első dokumentumok az 1820 körül alakult Deutsche Gesellschaft in Schemnitz ifjúsági szervezethez kötődtek, melynek az oktatást megelőző napokban a tagjává kellett válniuk a hallgatónak (Daloskönyv 2019: 23). A speciális szociokulturális csoporthoz való tartozás jeleként új nevet kaptak a diákok. E név BOROS (2004) kutatásai szerint *vulgo* vagy *alias* szócskával kapcsolódhatott a hivatalos névhez (pl. 1853: *Fodor Etele vulgo Langbein*; 1852: *Harry Stamming alias Lord Palmerton*; l. BOROS 2004: 28). A szerkezetek közti gyakorisági különbségre (1820–1949 között: 304 *vulgó*-val, 33 *alias*-szal) már a szerző is felhívta a figyelmet, de nem a 19. századi történeti adatok elemzéséből magyarázta, amelyből kevés állt a rendelkezésére, hanem a 20. században fennálló funkcionális különbségekből következtette vissza az okokat. A 20. században a megkeresztelést követően két nevet kaptak a diákok: *vulgó*-val kapcsolódott, amelyet az 1–2. évfolyamon viseltek, *alias*-szal pedig a felsőbb

¹ a szarvak levétele, l. még ném. *Abschlagen der Hörner*.

² A borotválás szokása a selmeci hagyományokban is helyet kapott, de a 20. századtól újabb funkció társult hozzá, a női hallgatók fiúsítása.

évfolyamon, firmaként viselt név. BOROS szerint a *vulgó*-val kapcsolt nevet jellemzően felváltotta az *alias*-szal kapcsolt, s a csere motivációját a közösség névszerkezetekhez fűződő értékítéletében látta: „mivel a balek: »Zöldfülű, poros hasú, ész és értelem nélküli véglény, amely minden tekintetben az Isteni Fényben Tündöklő Dicső Firmák támogatására szorul«, ezért az ő *vulgó* neve értéktelenebb, mint a Firma alias neve” (BOROS 2004: 6). Ugyanakkor utalt arra is, hogy néhány esetben az alsóbb évfolyamon viselt diáknév nem cserélődött le, hanem *avagy* kötőszóval hozzákapcsolódhatott egy újabb névelem (BOROS 2004: 6).

Párhuzamos jelenségeket mutatott 21. századi gyűjtésem is, amelyben a névcseré dominált (pl. *K. E. L. vulgo PIAnyista* > *K. E. L. alias A Bányabölcész*), de megtalálható volt a szerkezet *avagy* szócskával való tovább építése is (pl. *M. M. vulgo Ha Isten velünk, Ki ellenünk?* > *M. M. alias Gyere Jó lesz!!! Avagy ha Isten velünk, Ki ellenünk?*). Valamint előfordultak a *vulgó*-val kapcsolt névből részleges átvételek is (pl. *N. I. vulgo Kisdobos, avagy Óh, ha egyszer Cantus lehetnék* > *N. I. alias Aranyhangú KisDobos*) (KECSKÉS 2020a: 259). A szerkezeti jellemzőkön túl áthagyományozódott a 20. századi közösség értékítélete is.

Az alább ismertetendő új, 19. századi forrás, Veigle Oszkár Stambuchja (VO.) azonban lehetővé teszi, hogy ne a 20–21. századi adatokból következtessünk vissza, hanem nagyobb számú 19. századi minta alapján kapjunk választ a *vulgó*-val vagy *alias*-szal kapcsolt diáknevek gyakorisági és funkcionális eltéréseire.

2.1. A *vulgó*-val kapcsolt diákragadványnév elhelyezése a különböző névtipológiai-akban. A ragadványnév-kutatás a 20. század 60-as éveitől fordult az iskolai ragadványnevek felé. A kutatók szinkrón anyagokra támaszkodva alakították ki a tipológiai rendszert, tárták fel a 20. századi metszetek közötti változást, az iskolatípusok okozta eltéréseket, a névadás és az osztályon belüli szociometriai háló összefüggéseit (l. összefoglalóan BAUKO 2009: 26–31). Ezért is számított újdonságnak BOROS (2004) vizsgálata, aki 19. századi történeti adatokat kapcsolt össze 20. századi gyűjtésével. Szakított a klasszikus *ragadványnév* fogalomhasználattal, és a névvisezők szempontjából megközelítve, a szocioonomasztika fogalmi rendszerére támaszkodva *szlengnév*-ként kategorizálta e neveket. Adatközlői fogalomkészletéből indult ki, amikor összefoglalóan *alias név* terminussal jelölte a hivatalos név és szlengnév alkotta szerkezeteket (BOROS 2004: 3), jöllehet azok között voltak *vulgo* és *alias* szócskával kapcsoltak is. A hivatalos névhez *vulgó*-val kapcsolt szerkezetet a jelentéstapadás következtében a 20–21. századi névhasználó közösség *vulgó*-nak nevezi, míg az *alias*-szal kapcsolódót *alias*-nak. Az összefoglaló névként alkalmazott *alias név* terminus azonban csak abban a névadási rendszerben, folyamatban értelmezhető, amelyben a *vulgo* az első lépcsőfok, majd kiegészíti vagy felváltja az *alias*. A *vulgo* és az *alias* szavakhoz kötődő jelentéstapadás FALLER (1963) kutatásaira alapozva már a 19. században végbemehetett, de az *alias név* összefoglaló kategória 19. századi használatára vagy a *vulgó*-t felváltó *alias* folyamatára nem utalt a cikke.

Saját kutatásaimban, amelyek e speciális közösségben működő névmodell leírására fókuszáltak, TÓTH (2016) és SLIZ (2017) terminológiájára építve *vulgó*-val vagy *alias*-szal kapcsolt személyjelölő szerkezet-ként említem az egyes szerkezet típusokat. A szerkezeten belül megjelenő, a hivatalos névhez *vulgo* vagy *alias* szócskával kapcsolt névegyedeket történeti és funkcionális szempontból – FEHÉR (2004) definíciója alapján – *ragadványnév*-nek (Rn) tekintetem, mivel jellemzőik szerint olyan névegyedek, amelyek a családnevek hivatalossá válása után, nem hivatalos névadással keletkeztek; „egy adott beszélőközösségtől származó személynevek, amelyek a teljes hivatalos név vagy annak valamelyik tagja

(családnév, keresztnév) és változata (becenév) mellett, illetve azok helyett állnak” (FEHÉR 2004: 75). Szűkebb értelemben a hazai szocioononomasztika *iskolai ragadványnév*, *diáknév*, *diákragadványnév*, *csoportnév*, *szlengnév* terminusai közül a *diákragadványnév* tűnik számomra a legalkalmazhatóbbnak – BAUKO (2009: 29) fogalmi hálózatát követve –, mivel ez a terminus képes utalni a nevet működtető speciális közösségre, s egyértelműen elkülöníti azokat a *vulgó*-val kapcsolt természetes névközösségekben létrejövő ragadványnevektől. A *diákragadványnév* terminus alárendelhető a *szlengnév*-nek, így terminushasználatom illeszkedik BOROS (2004) műszóhasználatához is.

A 19. századi és 20–21. századi névanyagot jóllehet ugyanazon hagyomány táplálja, mégis jelentős eltéréseket mutat, így a diákragadványneveket a dinamikus nevek leírására is alkalmas, HOFFMANN-féle (2008) kognitív-pragmatikai rendszerezésben helyeztem el (KECSKÉS 2020a, 2020b, 2021).

Az újabb 19. századi forrás elemzése is elsődlegesen a személyjelölő szerkezet jellemzőinek feltárására irányul. A kognitív-pragmatikai rendszerezési szempontokat követi, így összevethetővé válik TÓTH (2016) és SLÍZ (2017) *de-s*, *filius-os*, *dictus-os* személyjelölő szerkezetekre vonatkozó megállapításaival. Ugyanakkor a BOROS kutatásaihoz való illeszthetőség érdekében elvégzi a névegyedek nyelvi eredet szerinti rétegeinek elemzését is, s választ kíván adni arra, hogy az *alias név* összefoglaló terminusként kiterjeszthető-e a 19. századi adatokra.

2.2. Veigele Oszkár Stambuchja mint újabb forrás. A selmeci valétakönyvek és valétaívek fejlődéstörténeti leírását FALLER (1963) adta, akinek az összegzéséből kiemelendő, hogy e források a végzős évfolyamtársak és jóbarátok búcsúsorait tartalmazzák, többnyelvűek, tükrözve azt, „hogy a baráti szeretet őszinte szavait mindenki a saját nyelvén igyekezett a legszebben kifejezni” (FALLER 1963: 202). A búcsúzó diákok kezdetben csak emléklapokat adtak egymásnak, amelyekből már az 1830-as években kialakult az egybekötött emlékkönyvi forma, majd az 1850-es évektől terjedtek el a *Glück Auf, Stambuch* felíratú, bányászjelvényes emlékkönyvek, amelyeket valétakönyveknek is neveznek. A valétaívek másként keletkeztek. Ezek csupán nagyobb formátumú lapok voltak, amelyeket az elsőévesek nyakába akasztottak, akik a várost körbejárva aláírták a végzősökkel, azok barátaival, tanáiraival.

Névtani forrásérték tekintetében jelentős eltérés mutatkozik a két forrástípus között, mivel a valétakönyvek – az album amicorum általános vonásait követve – a megszólítás után tartalmaztak kisebb bejegyzést vagy grafikát, dátumozást, aláírást, amelyek kiegészülhettek a származási hely megjelölésével, azaz a személynévi adatok közt diákragadványnév csak esetlegesen szerepelt. Ezzel szemben a valétaívekre „a neve mellé tartozott mindenki odaírni a *vulgo*-ját és azt, hogy hová való” (FALLER 1963: 204). Utóbbiak tehát a diáknevek gazdagabb forrásai. BOROS (2004: 14–15) történeti forrásai közt egy emlékalbum (1829), egy emléklapgyűjtemény (1831–1843), öt valétakönyv (1852, 1853, 1854, 1855, 1862–1864, 1980), egy töredék valétakönyv (1890), három valétaív (1880 k., 1881, 1886–1889) és egy 1890-es évekből származó emlékirat néhány lapja szerepelt. De az általa feldolgozott 1310 diákragadványnévből mindössze 309 származott a 19. századi forrásokból; részletesebb megoszlásban: 294 *vulgó*-val és 14 *alias*-szal kapcsolt név. Az újabb forrásként azonosított valétakönyv, Veigele Oszkár Stambuchja (VO., vö. KEGYES–KOVÁTS–HENCZEL 2012) az 1858–1859-es évből származik. Kiemelkedő névtani forrásértékét az adja, hogy a 77 lapból összefűzött könyv 158 aláírási formulájából 122 diákragadványnevet is tartalmaz, így az eddig ismert 19. századi névanyagot 40%-nyi újabb anyaggal bővíti.

3. A *vulgó*-val kapcsolt személyjelölő szerkezetek. A VO. 122 diákragadványnevet magába foglaló aláírási formulájából 118 *vulgo* szócskával kapcsolt személyjelölő szerkezet (pl. *Winkler v. Csizsik*; *Balás Emil vulgo Jean Petit*; *Julius Wachter v. Trompetina*), s nem található csak *alias*-szal kapcsolt szerkezet. Van azonban két különleges adat, amely egyidejűleg *vulgó*-val és *alias*-szal kapcsolódik (*báró Treville Richard v. majomkirály alias Rostopsini herceg*; *Stólz Arvéd v. Dzedó a. Canis*). Továbbá olyan új szerkezetet is tartalmaz a stambuch, amelyben a hivatalos névhez két diákragadványnév is kapcsolódik, ráadásul mindkettő *vulgo* szócskával (*Szontahg Josef v. Rigo v. Kis Czimko*; *Theodor Zippel v. Scandal II. v. Lößmann*).

Négy személy kétszer is tett bejegyzést az emlékkönyvbe, ezért a 118 előfordulás valójában csak 114 különböző *vulgó*-val kapcsolt személyjelölő szerkezetet jelent. E szerkezetek jellemzően a kételemű hivatalos névhez, családnévhez (Csn) és keresztnévhez (Kn) kapcsolt diákragadványnévből (Rn) állnak, s bennük kiegyenlített jelenik meg a magyaros és a nem magyaros névsorrend (53 magyaros : 51 nem magyaros). Magyaros névsorrendű például a *Balás Emil vulgo Jean Petit, Stefánszky Béni v. Cserebogár, Müller Robert v. Rébe, Windt Arvéd v. Schultenreiter*. Nem magyaros például a *Hugo Weiser v. Momüs, Jána Pölaszka v. Kromčnice, Francisco Zampari v. Mocca*. Nem határozható meg egyértelműen a Stambuch tulajdonosának névszerkezete (*Veigele vulgo Gefreiter*), mivel a családnévét körülöleli keresztnévének (*Oszkár*) kezdőbetűje, így olvasható magyaros vagy németes névhasználat szerint is. A sajátos forma magyarázható az akadémistákra jellemző többnyelvűséggel és Veigele sváb származásával is. A kettős identitású személyek a kettős névhasználatot természetesnek tekintik, mindkét névforma identitásuk szerves része, ahogyan arra BAUKO (2019: 130) felhívja a figyelmet, így a sajátos névforma lehetővé teszi, hogy a név egyszerre, mindkét névadási rendszerhez illeszkedjen. Csak családnévhez kapcsolódó diákragadványneves szerkezetre 9 példát találtam (pl. *Balkar v. Schulmeister, Mattusch v. Schneidamritter, Walter v. Czinoline, Winkler v. Csizsik, Tribusz v. Pfänner, Erösy v. Sobri, Mond v. Wef. Jber*).

A többelemű személyjelölő szerkezetek általános leírása a következőképpen összegezhető. A Csn + Kn + v[ulgo] Rn + a[lias] Rn kapcsolódási szerkezet csak magyar szövegkörnyezetben fordult elő, míg a Csn + Kn / Kn + Csn + v[ulgo] Rn + [[v[ulgo] Rn]] sablon³ német, szláv, latin és magyar szövegkörnyezetben is. A szerkezetekből kirajzolható a névelemek általános kapcsolódási sorrendje, amely Csn + Kn / Kn + Csn + v[ulgo] Rn + [[v[ulgo] Rn / a[lias] Rn]]. Az aláírási formula részét képezték a személyjelölő szerkezetek, amelyekhez csatlakozott rendszerint a származási hely megjelölése is. A Stambuchra jellemző aláírási formula a következő volt: Csn + Kn / Kn + Csn + v[ulgo] Rn + [[v[ulgo] Rn / a[lias] Rn]] + [aus/z⁴] Hn⁵[-i, -ból/-ből].

BOROS (2004) eredményeinek és a fenti adatoknak az összesítéséből megállapítható, hogy a 19. században a *vulgó*-val kapcsolt személyjelölő szerkezet volt a domináns (*vulgo* 431 : *alias* 14). A szerkezetek közti jelentős számbeli eltérés, illetve az új kapcsolódási forma (Csn + Kn / Kn + Csn + v[ulgo] Rn + v[ulgo] Rn) arra készítetett, hogy a 20. századi

³ Családnév, amely kiegészülhet keresztnévvel, vagy helyette keresztnév és családnév kapcsolat állhat, amelyhez v.-vel rövidítve vagy *vulgo* szócskával kiírva kapcsolódik a diákragadványnév, amely esetlegesen tovább bővíthet a v. vagy *vulgo* szócskával kapcsolt újabb diákragadványnévvel.

⁴ Aus/z. = aus ném. 'ból/-ből' / z. = lengyel 'ból/-ből'.

⁵ Hn = helynév.

funkcionális megoszlástól eltérő, a 19. századi multikulturális oktatási környezetben gyökerező magyarázatot keressek.

Az akadémia különböző nyelvű és származású diákjai – főként az 50-es éveket követően – létrehoztak a nyelvük vagy származási helyük szerinti kisebb társulatokat, önképzőköröket, a magyar nyelvű Önképző- és Társalgókört, a német ajkúakat tömörítő Concor-diát, valamint az Erdélyi Kört, Bánátiát, Szepesi Kört, Szláviát stb., amelyeket a kezdeti, egységes ifjúsági szervezet helyébe 1858-tól lépő Verbindung-Sacht csak 1877-ig tudott összefogni (l. Daloskönyv 2019: 18–29). Így az 1850-es évektől egy személy akár több társaság tagja is lehetett, ami névtani szempontból indukálhatta azt a funkcionális megoszlást, hogy a *vulgo* és az *alias* különböző diákkörökben kapott neveket kapcsoljon össze egy személyjelölő szerkezeten belül. Az új sablon – véleményem szerint – az egyén által viselt több diákragadványnevet rögzítette. Ugyanakkor a *vulgo* vagy az *alias* mint kapcsolóelem szinonimaként is használatos lehetett. Alátámasztja ezt a feltevést a Csn + Kn / Kn + Csn + v[ulgo] Rn + v[ulgo] Rn szerkezetű két adat (*Szontagh Josef v. Rigo v. Kis Czímko; Theodor Zippel v. Scandal II. v. Lößmann*), továbbá BOROS anyagának időbelisége is. Az általa gyűjtött 14, *alias*-szal kapcsolt szerkezetből 7 származott az 1850 előtti évekből. Közülük ötöt az 1829-es emlékalbumból azonosított a szerző, kettőt Szaitz János 1831–1843-as emléklapjaiból (a továbbiakban SzJ.). Az 1829-es emlékalbumot nem állt módomban újraolvasni, de az SzJ. adatairól megállapítható, hogy azok nem *alias*-szal kapcsolódnak. Az SzJ./2. lapon szereplő aláírás a sortörést is jelölve a következő: „*Isák Gergely* || *végzett Bányász Gyakornok* || *Bra[sai Hóhér]* || *Ábrahám*”. Azaz nincs kifejtve vagy rövidítve benne az *alias*. Felteszem, BOROS besorolását az motiválhatta, hogy összefoglaló terminusként alkalmazta az *alias* név kifejezést. Az SzJ./32. oldalon szereplő bejegyzés: „*Collega* || *A: Eckl*”. Ebben az *A*: egyértelműen nem az *alias* szócska rövidítése, hanem a tulajdonnév része, azaz a keresztnév rövidítése. Az emléklapokon ugyanis mindig a Csn + Kn / Kn + Csn kombinációt követően szerepelt a diákragadványnév, ebben az adatban pedig az *A*: rövidítést nem előzi meg más személynév, tehát kizárható, hogy az *alias* szócskát rövidíténé. Továbbá az *alias* latin adverbium rövidítése szófaji jellegéből adódóan is kisbetűs. Így csak 12 értékelhető *alias*-szal kapcsolt adat maradt, amelyből 7 adat 1850 utáni (1852, 1855, 1857, 1880, 1890). Az adatok ritkasága és időbelisége jobban illeszkedik ahhoz az elmélethez, hogy az eltérő szerkezetek ugyanazon személy különböző közösségekben kapott diákneveit kapcsolta össze. Ezt támogatja az is, hogy a 19. századi forrásokban nincs nyoma magasabb évfolyamon a névcserének: a végzősök diákneve jellemzően *vulgó*-val kapcsolódott. Nem mutatható ki olyan folyamat, amelyben a *vulgó*-ra ráépülne az *alias*. Ebből az is következik, hogy az általam vizsgált 19. századi névanyagra nem terjeszthető ki BOROS összefoglaló névként használt *alias* név terminusa.

Veigele Stambuchjának és BOROS forrásainak névviselői közül négy személy azonos (*Fekete Lajos v. Tordai malacz; Horváth Ödön v. Sobri a Kovács; Szontagh László v. Chimborasso; O. Hoffmann v. Egyiptier*). A névviselőket identifikáló személyjelölő szerkezetek mindkét forrásban *vulgo* szócskával kapcsolódtak (vö. BOROS 2004: 22, 24, 32, 33). Eltérés mutatkozik azonban *O. Hoffmann* diáknevének olvasatában, amely BOROSnál (2004: 24) *Egyptien* ’egyiptomi’, olvasatomban viszont *Egyptier*. Mindkét szöveggörnyezet német, s mindkét olvasat a kiejtés szerinti írásmódból indul ki. Az -r/-n karakter a kézírásban nehezen olvasható, de az -er végződés a németből morfológiailag jobban alátámasztható, továbbá párhuzamba állítható a névanyag további példáival, az -er végződésű sajátos névalkotásokkal (pl. *Bombeller; Liebcer; Shultenreiter*). Névsorrendi eltérést mutat

egyetlen adat, amely BOROSNÁL (2004: 22) *Ladislaus Szontágh v. Chimborasso*, VEIGELE Stambuchjában viszont *Szontagh László v. Cimborasso*. BOROS forrásában a latin névszerkezet német szöveggörnyezetben, míg VEIGELE Stambuchjában a magyar névszerkezet magyar szöveggörnyezetben fordult elő. Nem magyarázható azonban csak a szöveggörnyezettel a sorrend, mivel az ingadozó névhasználatot konvergens hatóerők – a szöveggörnyezet, a multikulturális oktatási környezet és a származásból fakadó többnyelvűség, kettős identitástudat – is indukálhatták.

A multikulturális oktatási környezet hatásaként nemcsak a fenti név kapcsán mutatható ki szerkezeti kontaktusjelenség, hanem más nem magyar anyanyelvű diákoknál is. Magyaros névsorrenddel is zárta magyar nyelvű bejegyzését *Zu[cl]ha Jonas v. Kriván* vagy *báró Treville Richard v. majomkirály alias Rosztopsini herceg (Bécsi)*, aki a Szózatból idézett, míg a Himnusz sorait idéző *Josef Filok v. Morawčik* nem magyaros névsorrendet használt. Mivel mindhárom személyjelölő szerkezet magyar szöveghez kapcsolódik, kizárható a pusztán szöveggörnyezetből eredő magyarázat.

3.1. A személyjelölő szerkezetekben előforduló diákragadványnevek eredet szerinti csoportosítása. A többnyelvű oktatási környezet névadásra gyakorolt hatása nemcsak a szerkezetekben, hanem a névegyedekben is kimutatható. Az akadémia köré szerveződő diáktársaságokban a 19. században a latin–német–magyar nyelvhasználat volt a jellemző, amelyben a német nyelvnek közvetítő szerep jutott (l. KEGYES–KOVÁTS–HENCZEL 2012). A század első felében a német volt az oktatási nyelv, s bár 1848–1849 között, később pedig 1868-ban rendeleti szinten bevezették a magyart, szaknyelv hiányában továbbra is németül folyt az oktatás, s csak az 1870-es évektől vált fokozatosan magyar nyelvűvé. A többnyelvűség a nyelvhasználat minden szintjére kiterjedt, amiről a 19. századi kétnyelvű szakszótárak, többnyelvű valétakönyvek, német–magyar kevert nyelvű diáknóták, párhuzamosan használt névsorrendek is tanúskodnak.

A 118 eltérő kéztől származó személyjelölő szerkezetben (a két ragadványnevet kapcsoló szerkezetek miatt) összesen 122 diákragadványnév található, közülük 16-ot olvasati bizonytalanságuk miatt nem soroltam be (pl. *Dr[u/a]goncz*, *Z[e/a]isl*, *[T/F]eie[f/s]el*). Az olvasati problémák abból adódnak, hogy a bejegyzések általában rövidke, néhol csak kép társul az aláíráshoz, így nincs megfelelő betűkészlet, amelyhez viszonyítani lehetne az egyes betűket. A névegyedek nyelvi eredet szerinti rétegeiből (l. 1. táblázat) kitűnik, hogy a német közvetítő nyelv a névadásban is meghatározó volt.

A nyelvi sokszínűsége jellemzően 44 névegyed német eredetű, 26 magyar, 13 szláv, 8 latin, 3 olasz és 3 francia. További 5 névegyed besorolása bizonytalan, ide kerültek a multikulturális környezet miatt eltérő eredet szerinti csoportba is besorolható nevek; például a *Rébe*, amely magyarázható a ném. *die Rebe* 'szőlőtöke' közszóból vagy a névviselő keresztnévénél (*Robert > Rébe*) csonkult, illetve módosult alakjából is. Hasonlóképpen bizonytalan nyelvi eredetű a *Dako*, amely magyarázható a szláv névadásból vagy magyar személynévi alapon (vö. CsnSz.) egyaránt. Szintén ide került a két névrészből álló *Kis Czimko*, amelyben a névrészek nem azonos nyelvi rétegből származnak. A *Kis* névrész a magyar szókincsből származtatható, míg a *Czimko* morfológiailag a szláv névalkotásra jellemző. Az ismeretlen kategóriát azon nevek (*Czinoline*, *Gingula*, *Kánélas*, *Kalärmuk*) alkotják, amelyek egyik eredetbeli réteghez sem köthetők.

1. táblázat: A névegyedek nyelvi eredet szerinti rétegei

Eredet	Diákragadványnév
Német	<i>Apotheker, Blindfreinl, Bombeller, Chimborasso, Danl, Daxl, Differentiale II., Durst, Cnele Toni, Egyptier, Fritz, Frak, Gefreiter, Grenadir, Gwir,⁶ Hans, Mocca, Momüs, Münchhausen, Saußkaplan, Sculmeister, Kükük, Krebentränker,⁷ Lecher, Liebzer, Patzer, Pelikan, Pfänner Tony, Purzli, Quargl, Scandal II., Schlecht, Schmal, Schneidamritter,⁸ Schöps, Shultenreiter; Tara II., Tara III., Verdommer, Vulkan Wastl, Wiesner, Zottelhoer, Zündfügal</i>
Magyar	<i>Angol, Aradi, Bandi, Básti, Cserebogár, Csizmadia, Dándi, Góbé, Gordonos, Hári, Izé, János, Kormos, majomkirály, Matyi, Mond, Papucs, Purdé, Rigó, Rosztopsini herceg, Sóvágó, Sóvágó II., Sobri, Sobri a Kovács, Tordai malacz, Török basa</i>
Szláv	<i>Csizsik, Dzedo, Galyentzik, Jonas, Kokonye, Krivan, Kromčňize, Ladvich, Morawčik, Purgits, Sívák, Stacho, Zepnyais</i>
Latin	<i>Canis, Consino, Dictator, Europa, Mercur, Nullie, Rector, Vicerector,</i>
Olasz	<i>Figaro, Picoło, Mazzini</i>
Francia	<i>Jean Petit, Louise, Tom Pouce⁹</i>
Bizonytalan	<i>Dako, Joco II., Kis Czimko, Rébe, Trompetina</i>
Ismeretlen	<i>Czinoline, Gingula, Kánélas, Kalárnuk</i>

A besorolást nehezítette a multikulturális közösségre jellemző kiejtés szerinti írásmód (pl. *Gwir* < ném. *Gewirr* 'gubanc, káosz'; *Csizsik* < szl. *Čížik* 'csíz'¹⁰), illetve a grafémák szintjén jellemző kontaktushatás, a különböző nyelvekből származó betűkészlet keverése. A *Kükük* lejegyzése szláv betűkészlettel történt, de a némethez közelebb álló hangalakot rögzíti (l. ném. *Kuckuck*, szlk. *Kukučka* 'kakukk'), ezért a német nyelvi réteghez soroltam, hasonlóképpen a *Momüs*-t, amely a német *Momus* 'gúny istene, gúnyolódó' (BALLAGI 1881: 650) lexéma szláv lejegyzése. A *Mocca* név kategorizációjánál a lexéma ejtése megegyezik a németben és az olaszban (ném. *Mokka*, ol. *mocha*). A névviselő olasz származású volt, de tekintettel arra, hogy az osztrák nyelvvaltozatban a szó írásmódja *Mocca* (l. KRISTON 2021), a név a német nyelvi réteghez került besorolásra.

3.2. A személyjelölő szerkezetekben előforduló diákragadványnevek kognitív-pragmatikai szempontú csoportosítása. HOFFMANN (2008) kognitív-pragmatikai szempontú rendszerezésének célja a szerkezeti, etimológiai besorolásból eredő problémák kiküszöbölése, univerzális osztályozás kialakítása volt. A diákragadványnevek pragmatikai szempontból kreált vagy alkotott nevek, amelyek létrehozásához az egész szókincs (beleértve a tulajdonneveket is) a névadók rendelkezésére állt (HOFFMANN 2008: 10). Az egy- vagy kétrészes nevek alkotásához 73 közszt és 30 tulajdonnevet használt fel a névadó

⁶ Tringli István olvasata.

⁷ Tringli István olvasata.

⁸ Tringli István olvasata.

⁹ A *Hüvelyk Matyi* francia megfelelője.

¹⁰ A jelentés meghatározását köszönöm a lektornak.

közösség a korpusz anyaga alapján. Ebben a besorolásban csökkent a bizonytalan nevek aránya, mivel egyértelműen kategorizálható volt tulajdonnévi származékként például a *Dako* és a *Joco II.*, közszóként a *Trompetina*. Azonban ez a rendszerezés sem tudja teljes mértékig megszüntetni a „bizonytalan” kategóriát (l. a *Rébe* egyidejű közszoí és tulajdonnévi magyarázatait). A selmeci többnyelvű közösségben a névalkotásban felhasznált „egész szókincs” nem egy adott nyelvre korlátozódik, hanem a névközösség egész szókincsére, ahogyan azt az alábbi táblázat típuspéldái is mutatják (2. táblázat).

2. táblázat: A kreált vagy alkotott nevek csoportjai

	Közsavak	Tulajdonnevek
Egyrészes név	<i>Differentiale</i> – ném. 'különbözők', <i>Patzer</i> – ném. 'hülye', <i>Schmal</i> – ném. 'keskeny', <i>Daxl</i> – ném. 'tacsókó', <i>Quargl</i> 'olmützi pogácsasajt', <i>Angol</i> , <i>Góbé</i> 'csavaros eszű (székely) ember', <i>Papucs</i> , <i>Dzedo</i> – szl. 'nagyapa', <i>Csizsik</i> – szl. 'csiz', <i>Kriván</i> – szl. 'görbe', <i>Sivák</i> – szl. 'szürkés', <i>Canis</i> – lat. 'kutya', <i>Vicerektor</i> – lat. 'rektorhelyettes', <i>Piccolo</i> – ol. 'kicsi', <i>Sóvágó</i> , <i>Tara</i> , <i>Bombeller</i> , <i>Gefreiter</i> , <i>Grenadir</i> (ez utóbbiak jelentését l. a szövegben)	<i>Chimborasso</i> , <i>Danl</i> , <i>Fritz</i> , <i>Frak</i> , <i>Hans</i> , <i>Münchausen</i> , <i>Wastl</i> , <i>Bandi</i> , <i>Dándi</i> , <i>Hári</i> , <i>János</i> , <i>Matyi</i> , <i>Sobri</i> , <i>Jonas</i> , <i>Ladvich</i> , <i>Stacho</i> , <i>Europa</i> , <i>Mercur</i> , <i>Figaro</i> , <i>Mazzini</i> , <i>Louise</i> , <i>Dako</i>
Kétrészes név	<i>Rosztopsini herceg</i> , <i>Török basa</i> , <i>Kis Czimko</i>	<i>Cnele Toni</i> , <i>Pfänner Tony</i> , <i>Sobri a Kovács</i> , ¹¹ <i>Jean Petit</i> , <i>Joco II.</i> , <i>Tom Pouce</i>

E kreált nevek különlegessége, hogy a névalkotók a kétnyelvű bányászati szakszókincsből is merítettek. Mivel az oktatás nyelve kezdetben latin, majd a német volt, latin és német közsavak is szakszavakká váltak. Az 1870-es években formálódó magyar bányászati szakszókincshez készült szótárak közül PÉCH ANTAL 1879-ben Selmecen kiadott Magyar és német bányászati szótárából (1891²) beazonosíthatók a latinból vagy a német köznyelvből a szaknyelvbe átkerülő lexémák. Például – a korabeli szakszótári irodalom megfogalmazásmódjában – a német köznyelvi *Differenziale* a szaknyelvben: *Differentiale* 'különbözők'; hasonlóképpen átkerült a szaknyelvbe a *Scandal* 'botrány' és a *Schmal* 'keskeny'. A szaknyelv szűkebb terminológiai részéhez tartozott a *Sóvágó* 'Brandhauer', amely a sóbányászat tananyagához, a sóbánya-míveléstan (Halurgie) gazdag szakszókincséhez tartozott, valamint speciális bányászati eszköz megnevezéséből vált névvé a *Tara* 'burkolatsúly, göngyölegssúly' (ezekre l. PÉCH 1891²). Felhasználták a névalkotásban a bányászathoz szorosan kötődő katonai szakszókincset is. Ehhez a réteghez tartozik Veigele díákragadványneve is: *Gefreiter*, amely a tűzérségnél kapott második katonai rang, valamint a *Grenadir* 'gránátos, tűzér' jelentésű névegyed. Mindkét szakszókincessel összefüggésbe hozható a *Bombeller* név, amely a *Gefreiter*-hez hasonlóan a 16. századból származó katonai rangból (*Bombardier* 'tüzértiszt') vagy egy bányászatban alkalmazott eszköz német *Bombe* 'tűzgolyó, bomba' megnevezéséből is származtatható.

Kognitív-szemantikai szempontból a névegyedek jellemzően sajátosságjelölő vagy leíró nevek. Megragadják a névviselő külső tulajdonságjegyeit (pl. *Piccolo*, *Kriván*, *Schmal*),

¹¹ Nem azonos az egyrészes nevek között felsorolt *Sobri*-val.

belső tulajdonságát (pl. *Góbé* 'csavaros eszű székely ember', *Hári* 'nagyot mondó', ném. *Momūs* 'a gúny istene, gúnyolódó', *Schlecht* 'selejt', *Verdommer* 'kudarca iránt'), szavazárását (pl. *Izé, Mond*), származását (*Aradi, Básti, Tordai malacz, Galyentzik, Morawčik*), társadalmi helyzetét, csoportban betöltött funkcióját (pl. *Apotheker, Rector, Vicerector, majomkirály, Török basa*), vagy metaforikusan fejezik ki valamely tulajdonságjegyet (pl. *Cse-rebogár, Rigó, Figaro*). S bár e nevek motiváltak és közszoói transzparenciával rendelkeznek, a névadási motiváció a közszoói jelentéssel nem mindig azonosítható, mivel konvergens vagy többlépcsős asszociációs folyamatok által is névvé válhattak, ahogyan arra TÓTH (2016: 121) az ómagyar kori sajátosságjelölő szerkezetek elemzése kapcsán is utalt. Kizárható például, hogy az *Egyptier* 'egyiptomi' név motivációja a származás lenne. Konvergens motivációkra mutat példát a *Füstös Béla* v. *Kormos* név, amelyben a családnévhez kötődő asszociáció biztosan, míg az egyéb külső/belső tulajdonságjegyek csak esetlegesen motiválhatták a diákragadványnév kialakulását. Összetett asszociációt rejt a *Szöllősy Iván* v. *Góbé* név, mivel a névviselőről fennmaradt erélyi származásának ténye, azt viszont nem tudhatjuk, hogy szellemi képességei párhuzamban vagy ellentétben álltak-e a *góbé* lexéma közszoói jelentésével.

A leíró nevek HOFFMANN (2008: 11) szerint mindig valamely nyelvhez kötöttek. E multikulturális közösségben ez egy több nyelvből merítő nyelvváltozat, amely a közvetítő nyelvként funkcionáló németből és a kulturális háttértudást adó latinból, valamint az anyanyelvek együtteséből áll össze. Ez az összefonódás lehetőséget ad a névalkotóknak arra, hogy a különböző személyek identifikációjára ugyanazt a tulajdonságjegyet emeljék ki, eltérő nyelvi eredetű elemmel kifejezve; pl. 'nagyotmondó': *Hári, Münchhausen*; 'alacsony, kicsi': *Jean Petit, Picolo*. A névadók nyelvi kreativitására utal az is, hogy az utóbbi névpárral a rokoni kapcsolatot is kifejezték: *Balás Emil vulgo Jean Petit, Balás Vince* v. *Picolo*. Az ellenpéldában viszont jól látható (*Erösy* v. *Sobri, Horváth Ödön* v. *Sobri a Kovács*), hogy azonos diákragadványnév (*Sobri*) csak hozzátoldó tulajdonságjegy kiemelésével, kétrészes névvé alakítva identifikálható különböző személyeket egyazon közösségben.

A leíró nevek mellett affektív neveket is felhasznált a közösség. HOFFMANN (2008: 16) felfogásában ebbe a kategóriába nemcsak a keresztnévből alakult becenevek tartozhatnak, hanem bármely más névfajtából keletkezett becézett alakok is, amelyek érzelmi viszonyulást fejeznek ki. A becézőnevek gyakran válhatnak ragadványnévvé a természetes közösségekben is, például az apa keresztnévből létrejövő családi ragadványnévként. A becézőnév és a ragadványnév elhatárolása azonban a történeti adatokban rendkívül nehéz. Itt ugyanakkor biztosak lehetünk abban, hogy a *Bandi, Matyi, Joco II., Fritz, Hans, Wastl* (utóbbi a *Sebastian* középső szótagjának becézett formája) nem becenev, mivel nem a névviselő keresztnévből képzett alakok (*T. Károly* v. *Bandi, F. Béla* v. *Matyi, Adolf H.* v. *Joco II, R. Joseph* v. *Fritz, Adolf M.* v. *Hans, Carl F.* v. *Wastl*). Tágabb definíció alapján az affektív nevekhez sorolhatók a kicsinyítő képzős névalakok is, így a *Quargl*, amely a *Quargel* ('olmützi pogácsasajt') bajor-osztrák kicsinyítő képzős származéka, valamint a *Danl*, amely a névviselő családnévénél (*Danielis*) rövidült, képzett változata.

A Veigele Stambuchjában előforduló diákragadványnevek közül nyolc megtalálható BOROS 19. századi anyagában is, de a névviselők nem azonosak. E jelenség rámutat arra, hogy a névhasználó közösség újra és újra felhasználta a *Hári, Münchhausen, Rigó, Saufkaplan, Schullmeister, Tara*; valamint a *Stacho* nevet. Ez utóbbi név a *Stanislav* rövidült, képzett alakja. BOROS (2004: 33) anyagában a névviselő családnéve (*Stanislaw*) motiválta, saját anyagomban azonban a családnévi motiváció kizárható.

A kettős kapcsolású személyjelölő szerkezetekben általában sajátosságjelölő diáknevek fonódtak össze (*Szontagh Josef v. Rigo v. Kis Czimko; Theodor Zippel v. Scandal II. v. Lößmann; Stólz Arvéd v. Dzedo a. Canis; báró Treville Richard v. majomkirály alias Rostopsini herceg*). Érdemes azt is megfigyelni, hogy az utóbbi személy mindkét diákneve a társadalmi helyzetet, csoportbeli státuszt megragadó tulajdonságjelölő név (herceg, király), amelyek redundánsak ugyanazon közösségben. Párhuzamos jelentésük is inkább arra enged következtetni, hogy különböző közösségekben viselt diákragadványnevek.

3.3. A csoportidentitás kifejezőeszközei a diákragadványnevekben. A leíró és az affektív nevek a dinamikus névfajták közé tartoznak. E névfajták kisebb közösségekben lehetnek, s identifikációs funkciójuk mellett csoportépítő funkciójuk is jelentős. A csoportidentitás építése megvalósulhatott a nevek szemantikai síkján, például a katonai szaknyelvből átemelt nevekkel (*Gefreiter; Grenadir*) vagy a diákság közös eseményeiből, szertartásaiból vett közszavak felhasználásával (pl. *Durst* 'szomjúság'; *Rébe* 'szőlőtő, venyige'; *Schöps* 2. 'aljsör, utósör'). Megvalósulhatott formai eszközökkel is, aminek sajátos példája a szaknyelvekre is jellemző nyelvi modell (lexikális elem + sorszámnev) alapján alkotott név (pl. *Herchenrother Albert v. Sóvágó, Frux Gyula v. Sóvágó II.; Theodor Zippel v. Scandal II.; Geley Gyula v. Differentiale II.; Adolf Hohenegger v. Joco II.*). Szűkebb és tágabb csoportösszetartozást, diákköri vagy rokonsági kapcsolatot is kifejezhetek egyidejűleg e névalakok, ahogyan *Gömörj Sándor v. Tara II., Gömörj László v. Tara III.* diákragadványnevei.

A szaknyelvben és a személynévadásban működő közös modell kognitív szempontból azzal magyarázható, hogy a mentális lexikonban az alhálózatok összefüggnek egymással, nincsenek élesen elváló kategóriák, hanem a prototípuselv mentén kiépülő, átfedő hálózatok vannak (TÓTH 2016: 54, RESZEGI 2020: 16). A diáknevekben megjelenő nyelvi humort is az átfedő hálózatok teremtik meg. Ahogyan azt korábbi tanulmányomban (KECSKÉS 2021) kifejtettem, a humor forrása származhat a nevek konnotációjából (pl. *Carl Ulher vulgo Bierfossil* 'sörfossilíria, sörkövélet') vagy nyelvi megformáltságukból (pl. *Stilcker Albert vulgo* 'gyökjel', *R. Baligha vulgo Balligary*). A most bemutatott 19. századi névanyagban a nyelvi formára irányuló játékosság kevésbé mutatható ki, inkább az egyéni szóösszetételek, a jelentés síkján ragadható meg a humor; pl. *majomkirály, Saufkaplan* (< ném. *Saufen* 'vedel, piál' + *kaplan* 'káplán'). Feltevésem szerint ebben az időszakban a humor még nem célja, inkább csak velejárója a névalkotásnak, nem domináns csoportjellemző, ahogyan a 21. századi diákragadványneveknél (pl. *PIAnyista, Strébalerina, Dehogysenem, Tirpák tipró, RockyBalboka*). A 19. századi névanyag építkezett a közszleng szókincséből is (pl. ném. *Patzer* 'hülye', ném. *Schöps* 2. 'aljsör, utósör' 3. 'fajankó'), de még nem olyan mértékben jellemezte a neveket, mint a 21. századi névanyagot, amelyet a közszleng ural. További kutatás témája lehet annak a folyamatnak a feltárása, hogyan változik a 19–21. századi névanyagban a szleng szókincsrétegek aránya.

4. A vulgó-val kapcsolt személyjelölő szerkezet névhasználati jellemzői. A selmeci diák hagyományokban használt személyjelölő szerkezet az ómagyar kori latin oklevelezési gyakorlat *vulgó*-val kapcsolt szerkezetsablonjából származik (*vulgo* + *dicitur* / *nominatus* / *apellatur* / *vocate* + *megkülönböztető névelem*), amely az élőnyelvi névhasználatot fejezte ki: 'nép nyelvén mondott / nevezett / említett / hívott'. Párhuzamba állítható e tekintetben a *dictus*-os szerkezettel, amelynek ómagyar kori sajátosságait N. FODOR (2010) és TÓTH (2016), középkori szövegekből kimutatható jellemzőit SLÍZ (2017: 92, 97) foglalta össze.

A monográfiákból kirajzolódik, hogy a *dictus* tipikusan sajátosságjelölő névszerkezetet épített, s e tekintetben szembeállítható volt más latin sablonokkal (pl. a *filius*-szal, *de generé*-vel), amelyek nexusviszonyokat rögzítő szerkezeteket hoztak létre (vö. TóTH 2016: 79–80). Jóllehet nincs olyan átfogó munka, amely a *vulgó*-val kapcsolt személynévi szerkezetet áttekintené a családnévelőzményektől a ragadványnévi funkción át e speciális diákragadványnevekig, a fentebb ismertetett 19. századi adatokról elmondható, hogy a *dictus*-os szerkezethez hasonlóan az élőszóbeli nyelvhasználatot tükrözték, s többségük sajátosságjelölő szerkezet volt. A 19. századi természetes közösségekben megjelenő, *vulgó*-val kapcsolt szerkezetek, amelyekre egykori példákat a társadalom különböző rétegeiből származó adatok mutatnak – pl. *Kobilicz vulgo Jarabek* (MNCs. 6: 78); *Nagy vulgo Geresdi, Turós v. Szemenyei, Vörös vulgo Márton, Gyura v. Vörös* (FÜLÖP 1990: 60, 300) –, az identifikációs kényszer vagy a sajátosságjelölés kifejezésének igénye miatt jöttek létre. Ezzel ellentétben a selmeci diákragadványneves szerkezeteket nem az azonosítás indukálta – hiszen főként az akadémia korai éveiben a névhomonímia kevésbé fordulhatott elő –, nem is a névközösség felőli igény valamely sajátosságjelölés kifejezésére, hanem elsődlegesen a csoportépítési szándék. A csoportépítő funkcióból magyarázható az is, hogy a 19. századi diákragadványnevek közt megjelentek az affektív nevek is.

Az ómagyar kori *dictus*-os személyjelölő szerkezetekre a *Johannes dictus Chuoka* névsorrend a jellemző, míg a *Chouka dictus Johannes* lényegében hiányzik, állapította meg TóTH (2016: 78), aki mindezt a nevek közti presztízskülönbséggel magyarázta. S bár több évszázadnyi láncszem feltárása még hiányzik, hogy a természetes névközösségekben kialakult, *vulgó*-val kapcsolt személyjelölő szerkezetek kapcsolódási sorrendje és a nevek presztízssértéke hogyan függ össze, a 19. századi diákragadványneves szerkezetekre a formális név + vulgo + informális név kapcsolat a jellemző. Ebben az informális nevek magas presztízssértékűek voltak, hiszen a társadalmi elithez, az akadémiai közösséghez való tartozást fejezték ki. Ez a névsablon és presztízssérték áthagyományozódott a jelenkori névközösségre is.

5. Összegzés. A tanulmány azt támasztja alá, hogy az eddig ismertetett 19. századi selmeci diákragadványneves szerkezetek jellemzően *vulgó*-val kapcsolódtak, s nincs nyoma a magasabb évfolyamon a névcsereinek, így nem terjeszthető ki BOROS (2004) *alias* név összefoglaló terminusa a 19. századi adatokra. Újabb szerkezeti modellre (Csn + Kn / Kn + Csn + v[ulgo] Rn + v[ulgo] Rn) is mutatott példát a névanyag, amely a 20–21. századra nem öröklődött át. S bár a Csn + Kn / Kn + Csn + v[ulgo] Rn + v[ulgo] /a[lias] Rn sablonnal alkotott példák száma csekély, felvetik azt a lehetőséget, hogy nem egymást felváltó, hanem különböző közösségekben viselt diákragadványneveket kapcsolnak össze. Ez a felvetés szinonimaként értelmezi a *vulgo* és *alias* szócskák kapcsolatát. A diákragadványnevek kognitív-pragmatikai szempontú besorolása arra mutatott rá, hogy a közösség főként sajátosságjelölő neveket használt, de a névadásban szerepet kaptak affektív nevek is. E diákragadványnevek a többnyelvű, multikulturális oktatási környezetben származhattak az oktatási nyelvekből, a szaknyelvekből, a hétköznapi kommunikációban használt közvetítő nyelvből és az anyanyelvből, a *vulgó*-val kapcsolt személyjelölő szerkezetben pedig összefonódtak. Eltérnek a természetes névközösségek *vulgó*-val kapcsolt személyjelölő szerkezeitől abban, hogy a sajátos közösséghez tartozást kifejező név – a megelőző századok akadémiainak névhasználatát követve – magas presztízssértéket képviselt.

Felhasznált források

Daloskönyv 2019. Bíbor Kiadó, Miskolc.

SzJ. = *Szaitz János emléklapjai*. Ltsz. ME-ETGY/TD 2012.53.1. Miskolci Egyetem Selmeci Műemlékkönyvtára, Miskolc.

VO. = *Stambuch, Veigele Oszkár erdészhallgató tulajdonában*. Selmecebánya, 1858. Ltsz. ME ETGY/TD 2012.42.1.

Hivatkozott irodalom

ALTHOFF, GERD – GÖTZMANN, JUTTA – PUHLE, MATTHIAS – STOLLBERG-RILINGER, BARBARA 2008. *Spektakel Rituale im alten Der Europa 800-1800 Macht. Catalogue de l'exposition au Kulturhistorisches Museum de Magdebourg 21 septembre 2008-4 janvier 2009*. Primus in WBG, Darmstadt.

BALLAGI MÓR 1881. *Neues vollständiges Deutsches und Ungarisches Wörterbuch / Új teljes német és magyar szótár*. Franklin Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest.

BAUKO JÁNOS 2009. *Ragadványnév-vizsgálatok kétnyelvű környezetben*. Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Nyitra–Budapest.

BAUKO JÁNOS 2019. *Társadalom és névhasználat. Magyar névtani kutatások Szlovákiában*. Magyar Névtani Értekezések 8. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest.

BOROS ZSUZSANNA 2004. *A miskolci egyetemisták diáknevei, az úgynevezett alias nevek*. Magyar Névtani Dolgozatok 192. ELTE, Budapest.

CsnSz. = KÁZMÉR MIKLÓS, *Régi magyar családnevek szótára. XIV–XVII. század*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1993.

FALLER JENŐ 1963. Selmeci valétakönyvek és valétaívek. *Bányászati Lapok* 93: 202–207.

FEHÉR KRISZTINA 2004. Névelméleti alapvetések a magyar ragadványnév-kutatás első korszakában (1872–1957). *Névtani Értesítő* 26: 73–89.

N. FODOR JÁNOS 2010. *Személynevek rendszere a kései ómagyar korban. A Felső-Tisza-vidék személyneveinek nyelvi elemzése (1401–1626)*. Magyar Névtani Értekezések 2. ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest.

FÜLÖP LÁSZLÓ 1990. *A Somogy megyei Vízmente személynevei 1722–1900*. Magyar Névtani Dolgozatok 86. ELTE, Budapest.

HOFFMANN ISTVÁN 2008. A személynévrendszerek leírásához. *Magyar Nyelvjárások* 46: 5–20.

KECSKÉS JUDIT 2002. Újabb adalékok az *alias*-szal kapcsolt nevekhez. In: GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ – ILLÉSNÉ KOVÁCS MÁRIA szerk., *Köszöntő kötet B. Gergely Piroska tiszteletére*. Miskolci Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Miskolc. 88–91.

KECSKÉS JUDIT 2020a. A selmeci diákhagyományok leíró nevei. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Philosophica* 24/1: 253–266.

KECSKÉS JUDIT 2020b. Az *alias*-os személyjelölő szerkezet történeti és jelenkori példáinak kapcsolata. *Szellem és Tudomány* 11: 295–304.

KECSKÉS JUDIT 2021. A nyelvi humor a 21. századi miskolci vulgókban és *alias* nevekben. In: RÁSI SZILVIA – DOMONKOSI ÁGNES – LITOVKINA ANNA – NEMESI ATTILA LÁSZLÓ szerk., *A humor ösvényein*.

- Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 222. Liceum Kiadó – Tinta Könyvkiadó, Eger–Budapest. 31–42.
- KEGYES ERIKA – KOVÁTS JUDIT – HENCZEL ILDIKÓ 2012. Selmeci diákemlékkönyvek, valétakönyvek és valétaívek. In: ILLÉSNÉ KOVÁCS MÁRIA főszerk., *Docēre et movēre. Bölcsészeti- és társadalomtudományi tanulmányok a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar 20 éves jubileumára*. Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Miskolc. 73–87.
- KRISTON RENÁTA 2021. *Osztrák–magyar szótár*. Alphabet Wörterbuchverlag, Imst.
- MNCs. = KEMPELEN BÉLA, *Magyar nemes családok* 1–11. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1911–1932.
- PÉCH ANTAL 1891². *Magyar és német bányászati szótár / Bergmännisches Wörterbuch in ungarischer und deutscher Sprache*. Joerges Ágost özv. és fia kiadása, Selmecz.
- RAÁTZ JUDIT 2015. Alkalmazott névtan. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Magyar névkutató a 21. század elején*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 227–247.
- RESZEGI KATALIN 2020. Metaforikus névadás. *Névtani Értesítő* 42: 9–29. <https://doi.org/10.29178/nevter.2020.1>
- SLÍZ MARIANN 2017. *Személynévtörténeti vizsgálatok a középkori Magyarországról*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. <https://doi.org/10.26546/5061134>
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1989. Névkutatás és névkultúra. In: BALOGH LAJOS – ÖRDÖGH FERENC szerk., *Névtudomány és művelődéstörténet. A IV. magyar névtudományi konferencia előadásai Pais Dezső születésének 100. évfordulóján (Zalaegerszeg, 1986. október 8–10)*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 183. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 13–18.
- TÓTH VALÉRIA 2016. *Személynévadás és személynévhasználat az ómagyar korban*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 38. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.

KECSKÉS JUDIT

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7463-4952>

Miskolci Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

JUDIT KECSKÉS, Recent Findings on 19th-century Student Names Connected with *vulgo*

The paper expands on previous works (BOROS 2004, KECSKÉS 2002, 2020a, 2020b, 2021) exploring traditional student nicknames in the town of Selmec (today: Banská Štiavnica, Slovakia). The paper expands on BOROS's previous account (2004) with some additional 19th-century data. Can her umbrella term *alias name* be used in the analysis of 19th-century student names connected with *vulgo* 'also known as' name types, and how does a multicultural educational environment impact these latter name types? The paper applies classical research methodology to examine nicknames and student names by analysing name constituent order and categorising them according to their linguistic origins. According to known sources from the 19th century, the author points out that structures identifying a student with *vulgo* are common. At the same time, there was no instance of *alias* structures among higher-grade students. Thus, BOROS's umbrella term *alias name* does not apply to all 19th-century data. Furthermore, the analysis based on the cognitive-pragmatic model also reveals that although student names were usually descriptive, this naming strategy was not motivated

by identification needs but by the intention to reinforce group cohesion. In the multilingual, multicultural educational environment, student nicknames applied by the community came from the Latin, German, and Hungarian languages used in education, from the specialised languages of mining and military practices, and from the mediating languages and the mother tongue used in everyday communication. *Vulgo* structures all incorporated elements of these various languages.

A szövegbe illesztés módjai Szent István Veszprémi püspökségnek írt adománylevelében*

1. Bevezetés. Szórványemlékek vizsgálatakor idegen nyelvű szövegekbe szőtt magyar szavakat elemzünk. Ebből értelemszerűen következik, hogy kétnyelvű textusokkal van dolgunk, melyekben az idegen nyelv dominanciája a jellemző. A szövegek auctora egy idegen nyelvű szöveget kívánnak létrehozni, ebből természetszerűen következik, hogy akkor is az adott nyelv grammatikai szabályait alkalmazzák, amikor „a befogadó szöveg nyelvét tekintve idegen – számunkra anyanyelvi – elemeket” illesztnek be (SZENTGYÖRGYI 2010: 33). A nyelvtörténeti kutatásokban hosszú időn át az idegen nyelvű szövegből kiemelve vizsgálták az oklevelek szórványait, a kontextust nem véve figyelembe. Ebből aztán olyan félreértések származhatnak, mint amikor NÉMETH GYULA a TA. *kangrez* útnevét sík vidékre lokalizálta, holott a szöveg dombot, völgyet említ (1940: 327; vö. HOFFMANN 2007: 229–231; SZENTGYÖRGYI 2008: 32, 2010: 34). A szövegbe illesztés vizsgálatának fontosságára már BENKŐ LORÁND (1998: 86) is felhívta a figyelmet: meglátása szerint Anonymus nagy nehézségekbe ütközött a magyar elemek latin szövegbe illesztésekor. Ebből arra lehet következtetni, hogy az oklevélíróknak is meg kellett küzdeniük ezzel a problémával, amikor magyar elemeket illesztettek idegen nyelvű szövegekbe (HOFFMANN 2007: 21). Noha a magyar nyelvtörténet érdeklődésének középpontjában elsősorban az áll, hogy a szórványokból, azaz a magyar elemekből milyen tanulságokat lehet levonni, a precíz elemzéshez (elsősorban az értelmezéshez, de akár hangtörténeti, morfématörténeti, helyesírás-történeti következtetésekhez is) nem kerülhető meg a kontextus vizsgálata sem.

Az utóbbi egy évtizedben fellendült az interpolált oklevelek vizsgálata. Mivel ezekben az eredeti oklevél szövege keveredik az utólagos hozzátoldásokkal, sok esetben nem lehet eldönteni, hogy mely szövegrész mely korszakhoz köthető. Ezért kétes hitelű nyelvemlékeknek számítanak, s az ezekben található szórványokról sokáig csak félve lehetett nyelvtörténeti következtetéseket levonni. Az elmúlt évtized gyümölcse, hogy az interpolált oklevelek elkezdtek integrálódni a nyelvtörténeti kutatásokba: ha ugyanis el tudjuk egymástól különíteni a kronológiai rétegeket, és meg tudjuk állapítani, hogy mely szövegrész mely korban íródott, akkor a megfelelő szórványokról fontos tanulságokat állapíthatunk meg a saját korukra vonatkoztatva. SZŐKE MELINDA a Szent István nevére hamisított oklevelekből igyekszik 11. századi adatokat kinyerni azáltal, hogy vizsgálja: a szövegnek mely részei (s így mely szórványai) lehetnek hamisítások, és melyek azok, amelyek valóban 11. századi nyelvallapotot mutatnak (l. SZŐKE 2013, 2015, 2018, 2019, 2021). Szintén egy Szent István által kiadott, interpolált oklevéllel foglalkozik PÓCZOS RITA (2015, 2017): a Pécsi püspökség alapítólevelét vette górcső alá. A Bakonybéli összeírás nyelvtörténeti vizsgálata PELCZÉDER KATALIN (2015, 2017, 2018a, 2018b, 2019) nevéhez köthető, KOVÁCS ÉVA (2018) pedig a Százdi apátság alapítólevelének elemzését végezte el.

* A dolgozat az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-21-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

A kronológiai meghatározás komplex szempontrendszer igényel. Többek között figyelembe kell vennünk a szörványok hang- és helyesírás-történeti sajátosságait, etimológiai ismereteket és összehasonlító eljárásokat is szükséges alkalmazni (erről részletesebben l. még SARNYAI 2022: 455), de bizonyos esetekben a szövegbe illesztés módjának feltárása is segítséget nyújthat a meghatározásban. Ha az interpolált oklevelek szörványait a kontextusukban vizsgáljuk, akkor a szöveggel kapcsolatban nemcsak azt kell szem előtt tartanunk, hogy idegen nyelvű, hanem azt is, hogy több nyelvéllapotú: nem csupán az eredeti oklevél keletkezési idejének nyelvéllapota a jellemző rá, hanem az utólagos hozzátoldások korainak nyelvéllapota is nyomot hagy rajta.

Tanulmányomban egy interpolált oklevélben, Szent Istvánnak a veszprémi püspökség számára írt adománylevelében vizsgálom a szörványok szövegbe illesztését. Célom annak feltárása, hogy az oklevél szövegbe illesztési megoldásai egyeznek-e az oklevél feltételezett írójának, valamint a 11. századi diplomáknak a megoldásaival, illetve hogy e szempont mennyiben járulhat hozzá az értelmezéshez, és milyen új kérdéseket vethet fel.

2. A vizsgált oklevélről. Szent Istvánnak a veszprémi püspökség számára írt adománylevele igen korai nyelvemléknek tekinthető, hiszen 1009-re datálható. Ennek ellenére hosszú ideig nem született róla részletesebb elemző vizsgálat. Ennek elsősorban az az oka, hogy nem maradt fenn eredetiben, pusztán átiratokban, amelyekben ráadásul utólagos változtatások, hozzátoldások is vannak. Az első, szövegűnek szánt átirat IV. Béla idejében, 1257 után keletkezett (a továbbiakban +1257/1263 u.). A történések arra következtettek, hogy ez a másolat nem IV. Béla eredeti oklevele: egyfelől hiányzik róla a pecsét, másfelől pedig számos szempontból eltér más, IV. Béla által kiadott oklevelektől (l. ÉRSZEGI 2010: 10). Ugyancsak közvetlenül az eredeti oklevél alapján készülhetett a második átirat, amelyet a tihanyi konvent készített Benedek veszprémi püspök kérésére az 1290-es években; erről az átiratról pedig készült egy újabb másolat 1469-ben. Az első és a második átiratnak is súlyos hiányosságai vannak, viszont úgyszólván kiegészítik egymást: amit elhagyott az egyik, azt tartalmazza a másik. Szent István monogrammjára való utalás nincs a IV. Béla kori megerősítő oklevélben, a tihanyi konvent átirata azonban tartalmazza. Éppen ellenkező a helyzet a keltezési formulával: míg a IV. Béla kori átirat rendelkezik keltezéssel (igaz, bizonyosan nem az eredetit átmásolva, hanem a saját korának formuláját használva), addig a tihanyi konvent átiratából teljes mértékben hiányzik.

A veszprémi egyházat 1276-ban kifosztották, és sok más fontos okirat mellett eltűnt Szent István eredeti oklevele, valamint a IV. Béla kori megerősítő okirat is. Ezután 1342-ben említik ismét az oklevelet, ekkor szolgáltatta ugyanis vissza a veszprémi egyháznak egy fiatalember. Ezt követően többé nem említi semmilyen más okirat: Szent István eredeti diplomájának története innentől homályba vész (ÉRSZEGI 2010: 10–11).

A történések körében nincs teljes egyetértés az oklevél szerzőjét illetően. A HC. siglával jelölt auctort a diplomatikatudomány Heribert C jegyzővel azonosítja, aki Heribert kancelláriájának volt alkalmazásában. Ismereteink szerint a német kancelláriát Heribert C 1002-ben hagyta el, hogy Magyarországon megszervezze a királyi udvari írásbeliséget, így a királyi oklevelezést is. A Veszprémi adománylevél és a Pécsi püspökség adománylevele mellett Szent István Pannonhalmi alapítólevele, valamint a pécsváradi, a két zalavári és a bakonybéli oklevél is az ő keze munkájaként ismeretes; bár az utóbbiakról tudjuk, hogy a Pannonhalmi apátság alapítólevele alapján készült hamisítványok (ÉRSZEGI 2010: 14).

Az eredeti oklevél rekonstrukciójával, hangtani, morfológiai és hangjelölési elemzésével egy másik tanulmányomban foglalkozom; ebben közlöm az oklevél latin szövegét, valamint annak nyelvtörténeti vizsgálatokra alkalmas fordítását is (SARNYAI 2022: 291–293). Jelen írásomban ennek eredményeit felhasználva a szövegbe illesztés kérdéskörét tárgyalom. A kiemelt mondatrészekben a hivatkozott tanulmányban rekonstruált szórványok szerepelnek, és az ott közölt fordítást használom.

3. A szövegbe illesztés modelljei. A szórványok szövegbe illesztésének rendszerező vizsgálatát az utóbbi években több kutató is elvégezte (l. HOFFMANN 2007, SZENTGYÖRGYI 2010, SZÖKE 2015), a modellnek elméleti háttérrel HOFFMANN ISTVÁN (2007), SZENTGYÖRGYI RUDOLF (2010) és legújabban a HOFFMANN ISTVÁN – RÁCZ ANITA – TÓTH VALÉRIA szerzőhármas (2018) adott.

HOFFMANN ISTVÁN (2007: 21–23) a szövegbe illesztésnek hat kategóriáját különíti el egymástól: 1. A hely nevét latin nyelven, latinul deklinálva illesztették be a szövegbe. Ez akkor volt könnyen alkalmazható, ha az adott helynévnek volt latin megfelelője az európai latinság névanyagában (pl. *Duna* : *Danubius*, *Sabaria* : *Szombathely*). 2. Magyar nevek fordításaként létrejött latin formákat illesztettek a szövegbe, tehát a tulajdonnév felismerhető közszoói elemeit latinra fordították, vagy ha csupán az egyik tag volt felismerhető, akkor részfordítást végeztek (pl. *Újfalu* : *Nova Villa*, *Nagy-Okor* : *Magnum Okur*). A latinizálás történhetett úgy is, hogy a helynév hangalakját latinosították, vagy melléknévi formákat hoztak létre (pl. *Výssegradiensis*). 3. A magyar alakot változtatás nélkül, általában prepozícióval beillesztették a szövegbe; ez a mód közvetlenül tükrözi a korabeli valós nyelvhasználatot. 4. Egy-egy mellékmondatos szerkezettel éltek, így a megnevezőszós szerkezetek kiemelt szerephez helyezik a helynevet (pl. *in loco, qui vulgo dicitur Tichon*). 5. A beillesztett magyar helynév előtt a hely fajtáját megnevező latin földrajzi köznévről áll (pl. *ab eodem lacu Bolatin*). 6. A magyar helynév a latin szövegbe magyar grammatikai eszközökkel kerül be, magyar toldalékolással vagy magyar névutóval.

Az előző rendszerezéstől eltérően SZENTGYÖRGYI RUDOLF (2010: 42–43) nem sorolja a szövegbe illesztés módjai közé a helynév latinosítását vagy fordítását: a névválasztási eljárást külön aktusként kezeli (erről l. később). A szövegbe illesztést mint a mondat szintagmatikus szerkezetébe történő beillesztést ennek morfológiai eszközei alapján csoportosítja, így nyolc típust különít el egymástól, melyek közül négy szabályos módozat: 1. Valamely függő eset ragja, tehát a latin vagy latinizált tulajdonnév, illetve a latin végződésekkel egybeeső magyar végződés latinul deklinálódik (pl. a *Buda a*-ja egybeesik a latin első declinatio *a* végződésével, így ekképpen ragozódik: *Budam, Budae*...). 2. A latin prepozíció után a helynév megkapja a függő eset ragját (pl. *apud Budam*). 3. A beillesztett latin és latinosított név nominativusban van, ami zéró morfémával jár együtt (pl. *est uilla, locus mortis dictus; Sumugiensis*). 4. Latinul ragozhatatlan főnevek esetében a helynév függő esetben sem kap esetragot, még prepozíció után sem (pl. *super balatin*). Szabálytalan módozat, amikor a magyar helynév magyar morfológiai eszközökkel kerül a latin szövegbe: 1. függő esetben magyar esetragot kap; 2. magyar névutóval kerül be (pl. *monarau bukurea*); 3. a latin prepozíció által megteremtett függő esetben magyar esetragot kap (pl. *venit ad Scertora*); 4. a latin prepozíció után következő helynevet egy magyar névutó követi (pl. *ad holmodi rea*), bár ez talán kontaminált jelölésnek tűnik. Munkámban ezt a rendszerezést tartom irányadónak.

A HOFFMANN ISTVÁN, RÁCZ ANITA és TÓTH VALÉRIA által írt Régi magyar helynévadás című kötet egy külön fejezetet szentel a szórványok kontextusának kérdésére (77–97). Rendszerezésük három nagy kategóriát különböztet meg: a megnevezőszós szerkezeteket, az appozíciós szerkezeteket, valamint a magyar grammatikai eszközökkel való beillesztést. A megnevezőszós szerkezetek rendkívül gyakoriak az oklevelezésekben, nyelvi sokszínűségük ellenére a szerkezetük egységes: a szerkezet fő tagja egy latin földrajzi köznév (pl. *villa*, *rivulus*, *silva*). A földrajzi köznév arra hivatott, hogy megmutassa, a mellette szereplő, idézetszerűen használt magyar név milyen típusú helyet jelöl. A főtaghoz többnyire valamilyen vonatkozó kötőszóval (pl. vonatkozói névmással) mellékmondatot kapcsol a scriptor; ebben található meg a magyar névelem, amelynek nominativusi alakját a megnevezőszó, azaz a többnyire passzív igei állítmány, esetleg a passzív igeneves szerkezet teszi lehetővé. Ilyen szerkezet többek között (a TA. példáit idézve): *in loco, qui vulgo dicitur Tichon; rivulus namque, qui dicitur Fuk; villa, quę vocatur Gamas*. A szerzők kiemelik, hogy ezzel az eljárással a scriptor nemcsak beilleszti a magyar névelemet, hanem nagyobb hangsúlyt is ad neki, elkülöníti a latin kontextustól, és kiemeli különbségét, idézetszerűségét. Sokszor azonban a szerkezetbe nincs beiktatva a megnevezőszó, hanem passzív ige nélkül, egyszerű névszerkezetekben bukkannak fel a szórványok. Gyakran jelennek meg a szórványok appozíciós szerkezetekben. A TA.-ban a szórványoknak csupán 6%-a, de a Százdi alapítólevélben már 58%-a ilyen szerkezetben szerepel. Ez esetben a hely fajtáját jelölő földrajzi köznév a főszó, s ehhez kapcsolódik – mintegy értelmezőként – a magyar név.

4. Névválasztási eljárások a Veszprémi püspökség adománylevelében

4.1. Tényleges helynév (sajátnévi megfelelő). Az oklevél a névválasztási eljárások közül leggyakrabban a tényleges helynév alkalmazásával él, azaz a scriptor a hely saját tulajdonnévi használatú megnevezését adja. Ez a leggyakoribb és legtermészetesebb eljárás, továbbá ki kell emelni, hogy ezen csoport alá sorolandó mind az adott helynév vernakuláris alakja, mind pedig a különnyelvi megfelelője (SZENTGYÖRGYI 2010: 38–39). Evvel kapcsolatban ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a települések latin nevükön való szerepeltetése presztíziskérdés is, tehát azokat a városokat, melyek politikai, vallási vagy közigazgatási szempontból nagy jelentőséggel bírtak, latin nevükön rögzítették; pl. *Esztergom* : *Strigonium*; *Győr* : *Jaurinum*; *Szeged* : *Zegegin*; *Debrecen* : *Debrecinum* (HOFFMANN 2007: 35–37). Az oklevélben erre a településnevek közül az *Alba* 'Fehérvár' helynév áll példaként, ugyanis az *Albam civitates* (!) appozíciós szerkezetben tényleges helynév alkalmazásáról beszélhetünk. Hasonló a helyzet a víznevek esetében: a nagyobb, fontosabb folyóvizek nevét leginkább a latin névmegfelelővel rögzítik. Erre is találunk példát az oklevélben: *Danubius*. Sajátnévi megfelelőit láthatunk továbbá – vernakuláris alakban – a *Cari* mindkét előfordulása esetében, továbbá *Colon*, *Wesprem*, *Vyssegrad*, *Avsy*, *Bergeni*, *Morzolfeu*, *Apurig*, *Fyley*, *Hurhyda* és *Sool* esetében.

4.2. Latinosítás. Találkozunk emellett latinosítással; a latinizáló *-ensis/-iensis* képzővel való ellátás következtében jön létre a *Wesprem* helynévből a *Wesprimiensis* alak, a *Vyssegrad* helynévből a *Vyssegradiensis*, a *Colon* helynévből a *Colonensis*. Természetesen ahhoz, hogy ezen alakok a szövegbe illeszkedjenek, nem elegendő a helynév latin képzővel történő felruházása, szükség van a megfelelő esetragra is (SZENTGYÖRGYI 2010: 39). A szintén Heribert C-hez köthető Pannonhalmi alapítólevélben is láthatunk példát latinosításra:

Sumigiense (DHA. 39), ez azonban nem meglepő, hiszen gyakori névválasztási eljárás volt a 11. században; pl. 1024 (a hamis zalavári oklevél): *Insula Zaladiensi* (DHA. 101); 1075: *Cernigradensium* (DHA. 216); 1075: *Alparienses* (DHA. 217); 1075: *Colocensi* (DHA. 218).

4.3. Névmasi helyettesítés. Erre az eljárásra is találunk példát: a helynevet egy-egy névmással helyettesíti a scriptor a szóismétlés elkerülése céljából. Vonatkozó névmás ilyen funkcióban többször is előfordul, például: „in *qua* [ti. Wespem] ipsius episcopatus sedes est constructa” ’*ahová* [ti. Veszprémbe] magának a püspökségnek lett elhelyezve a székhelye’ (a kiemelések tőlem származnak; S. V.).

5. Appozíciós szerkezetek. Az oklevél szórványai legnagyobb részben appozíciós szerkezetben vagy ebből bővülő névszói szerkezetben, egyszer álvonatkozói mondatban tűnnek fel. A hagyományos latin grammatika leírása alapján az appozíció két főnév kapcsolata, melyek egyeznek számban és esetben, s egymást értelmezik (pl. *urbs Roma* ’Róma város[a]’). Okleveleink appozíciós szerkezetei kétnyelvűek; a magyar szórványok ragozhatatlan névszóként viselkednek, ezért nem lehet elvárni, hogy a két főnév számban és esetben egyeztetve legyen (SZENTGYÖRGYI 2009: 66). Az oklevélben az appozíciós szerkezetek egyik tagja mindig egy latin földrajzi köznév (pl. *villa* ’falú’), másik tagja pedig egy magyar nyelvű helynév, egy tényleges tulajdonnév (pl. *Fyley*). E két elem egymásra vonatkozik, egymást értelmezi, az appozíció pedig nem tekinthető a beillesztés egyik módjának sem, mert „ezek már a latin szöveg szisztematikus felépítésének részei” (SZENTGYÖRGYI 2010: 41).

Első szórványaink is ilyen szerkezetben tűnnek fel: „quatuor civitates, nominibus Wespem, [...] atque Albam civitates,¹ Colon et Vyssegrad civitates ...” ’négy várost, név szerint Wespemet [...] és Fehérvárt [Alba városát], Colon és Vyssegrad városát’, ebből az *Albam civitatem* egyszerű appozíciós szerkezet, egy nyelvű latin, így – mivel a helynév latin alakját szerepeltette a scriptor – számban és esetben is egyezik egymással. Egyszerű appozíciós szerkezet a *Colon et Vyssegrad civitates*: a többes számban álló latin köznévként két appozíciója van, mindkettő latinul ragozhatatlan magyar tulajdonnév. A kiemelt mondat tulajdonképpen egy appozíciós szerkezetből bővülő névszói szerkezetlánc, a *quatuor civitates* értelmezője a *Wespem* helynév, valamint az *Albam civitatem* és a *Colon et Vyssegrad civitates* appozíciós szerkezetek, ám az értelmezők a *nominibus* névszótól függenek, így névszói szerkezetet hoznak létre.

Hasonlóképpen appozíciós szerkezetből bővülő névszói szerkezetben áll a „villam unam nomine Cari” ’egy falut, név szerint Carit’, amelyben a *villam* értelmezője a *Cari*, természetesen latinul ragozhatatlan, ám a megnevezést kifejező *nomine* latin névszó névszói szerkezetet hoz létre. Ez a helyzet a „tres villas, nomine Avsy, Cari ac Bergeni” ’három falut, név szerint Avsy, Carit és Bergeni’ esetében is: a névszói szerkezetlánc mindhárom helyneve értelmezője a *villa* latin földrajzi köznévként, ám ezek a *nomine* névszótól függenek.

Hogy a szórványok értelmezéséhez is hozzájárulhat a szövegbe illesztés és a kontextus vizsgálata, azt a következő példa igazolja. A „seu Morzolfeu in pago Colonensis civitatis unam villam” értelmezése már csak azért is nehéz, mert nem tudhatjuk biztosan, mit is jelent a *Morzolfeu*. Észszerű lenne azt gondolni, hogy az in pago Colonensis civitatis ’Colon városának vidékén’ alkot egy szintagmát, a *Morzolfeu* pedig az *unam villam* földrajzi

¹ Minden bizonnyal *civitatem* alaknak kellene itt állnia; többes számú alakja vagy a másoló, vagy a scriptor figyelmetlenségének rovására írható. A DHA. lábjegyzete is feltünteti a helyes egyes számú alakot.

köznévnek az appozíciója, ám ÉRSZEGI (2010: 24) kiemeli, hogy a középkorban ilyen nevű település nincs, így inkább a Marcal forrásvidékét kell feltételeznünk. Ez azt jelenti tehát, hogy a *Morzolfeu* nem lehet egy falu, így a *pagus* földrajzi köznévvvel kellene appozíciós szerkezetet alkotnia 'Marcal-forrás vidéke' jelentéssel. Ám ez azért problematikus, mert noha az oklevél lokalizálja a falut körülírással („Colon városának Morzolfeu vidékén egy falut”), de nem nevezi meg, beazonosíthatóságról tehát egyáltalán nem beszélhetünk. Ez azonban nem példátlan az oklevélben, ugyanis rögtön a következő tagmondatban ugyanezzel a problémával szembesülünk: „in comitatu Vyssegradiens civitatis villam unam sitam super Danubium, latere ex cuius dextro rivus, qui Apurig nuncupatur” 'Vyssegrad városának körzetében egy falut a Duna mellett, aminek jobb oldalán egy patak fut, amelynek a neve Apurig'. Vagyis az oklevél nem nevezi meg a falut, mindössze a patak azonosításával pontosítja az elhelyezkedését. Könyvtári szakirodalom szól arról, hogy az oklevelekben elsősorban azért bukkannak fel magyar nyelvű helynevek, mert a jogi hitelességhez egyértelműen be kell azonosítani a birtokokat (l. pl. GYÖRFFY 1970: 200, HOFFMANN 2007: 16). Ebben az esetben azonban szó sincs pontos meghatározásról. Noha a scriptor igyekszik a lehető legpontosabban körülírni a helyet, végül mégsem jegyzi le a településnevet, csupán a *villam unam* szintagmával jelöli, hogy e helyütt falu áll. Kérdéses, hogy miért így jár el a scriptor. Talán azért, mert a körülírásból egyértelműen kiderül, mely falvról van szó, a víznevekkel minden más lehetőséget kizárva. Ez az első esetben azt jelenti, hogy a víznek *-fő* utótagja etimológiailag még nem homályosult el, s pontosan tudták, hogy ez a víz forrását jelöli. Így tehát a Marcal vízének forráspontjához pontosan egy falut tudtak kötni.² Ugyanez a helyzet a második körülírással. A két víznév, a *Duna* és az *Aporügy* meghatározásával minden más falut kizárt a scriptor, így csak egy olyan település lehetett, amelynek partjait egyaránt mosta a Duna és az Aporügy.³ E válasz azonban nem megnyugtató, hiszen még ha a pontos körülírással a korban egyértelműen lokalizálni is lehetett a falut, a konkrét, összetéveszthetetlen helynév lejegyzése nélkül az azonosíthatóság nem garantált, amelynek következtében később a birtokjogot is elveszítheti a kedvezményezett.

Mint láttuk, a Visegrád körzetében meg nem nevezett falu helyének pontosítása egy szomszédos patak említésével történik: „rivus, qui Apurig nuncupatur”. Ezen megnevezőszós szerkezet szintén appozíciós szerkezetből bővül, a *rivus* földrajzi köznév értelmezője az *Apurig*; a víznév – SZENTGYÖRGYI RUDOLF (2010: 41) terminusával élve – álvonatkozói mondatban áll. Bár mellékmondatos megnevezésre csupán ez az egy példa van az oklevélben, érdemes megjegyezni, hogy az appozíciós szerkezetekből bővített szerkezeteknek ez az egyik leggyakoribb módja.

A „villam unam Fyley nomine” appozíciós szerkezetből bővített névszói szerkezet (ilyesféle megnevezéssel már többször találkoztunk az oklevélben), az „(in conpage) Hurhyda civitatis” szerkezetnél azonban ismét problémába ütközünk. Természetesen itt is egy appozíciós szerkezetről van szó, érdemes azonban megfigyelni, hogy korábban, amikor a *civitas* latin közszo (ragozott alakja) mellett a magyar helynév nominativusban állt, a *civitas* is (többes szám⁴) nominativusban állt (*Wesprem civitates* és *Colon et Vyssegrad*

² Mindezek alapján a mai Sümegprága közelébe lokalizálható a falu.

³ Számunkra azonban problémás, hogy az *Aporügy* víznév már nem él, azonosítása pedig bizonytalan. Mivel pedig a Dunába számos patak torkollik, a meg nem nevezett falu azonosítása is nehéz. GYÖRFFY GYÖRGY (DHA. 475) és ÉRSZEGI GÉZA (2010: 23) is Szentendrével azonosította a települést.

⁴ Pluralitása motivált, hiszen több appozíciója van.

civitates), ha azonban a *civitas* valamilyen más esetraggal volt ellátva, akkor a mellette álló helynevek is ezzel voltak ellátva (*Albensis civitatis; Vyssegradiensis civitatis*). Ahhoz, hogy a magyar tulajdonnevet egyeztetni lehessen a latin közszóval, a magyar szót – amennyiben a végződése nem esik egybe valamely tipikus latin végződéssel – latinizálni kell, esetünkben latin képzővel kell ellátni. A *Wesprem, Vyssegrad* és *Colon* helyneveket *-ensis/-iensis* végződéssel látta el a scriptor, és ugyanezt – bár ez névválasztási eljárás – a *Hurhyda* esetében is megtehetette volna. Hogy ez nem történt meg, az feltehetően annak tulajdonítható, hogy az ilyen jellegű latinizálás a középkori oklevelezés hagyományából kiindulva elsősorban az országosan ismert helyneveket érintette. Bár néhol előfordul, hogy a nem széles körben ismert, kisebb települések helynevei is megkapják a latin képzőket – pl. 1075: *Alparienses* (DHA. 217) –, ez közel sem általános (SZÖKE 2015: 127).

Láthatjuk tehát, hogy szórványaink többsége olyan szerkezetben áll, amelyben a latin kontextus különféle lexikális elemekkel azt emeli ki, hogy mi a tárgyalt hely neve. Az ilyesféle szerkezetekkel „metanyelvi helyzetbe” emelik az adott nevet, ezzel adván neki kiemelt szerepet, hiszen így a helynév valós alakja egyértelműen megállapítható (HOFFMANN 2007: 22). Az oklevelezésekben az ilyesféle kiemelő szerkezet leggyakoribb módja a mellékmondatban történő megnevezés, ez azonban a tárgyalt oklevélben csupán egyszer fordul elő (*rivus, qui Apurig nuncupatur*). A többi esetben az appozíciós szerkezetet névszói szerkezetté bővíti a scriptor, amelyben mindig a *nomen* latin névszó valamely ragozott alakja tudósít a hely nevééről. Ezzel a megoldással a helynév egyes számú nominatívusi alakban szerepelhet, azaz zérómorfémával; a tényleges helynevek ilyen módon részei a latin szöveg felépítésének.

Appozíciós szerkezetekre, ebből bővülő névszói szerkezetekre és vonatkozó mellékmondatokra bőven találunk példákat a 11. századi oklevelezésből. A szintén Heribert C-hez kötött Pannonhalmi alapítólevélben az alábbiakat látjuk: *comitatu nomine Sumigiense; curtem, que vocatur Cortou* (DHA. 39–40). Más 11. századi oklevélből néhány példa: 1055 (TA.): *loco, qui vulgo dicitur Tichon; rivulus, qui dicitur Fuk; locus, Kert hel nomine; locus, qui Gisnav dicitur* (DHA. 149–150); 1061: *locus, qui vocatur Lappa* (DHA. 173); 1067: *silvam nomine Nogkereku; predium Zekeres* (DHA. 184–185); 1075: *flumen, quod vocatur Gran; rivulus nomine Sarraczka; silvam Huntiensem, que hungarice Surkuscher vocatur; montem Chus; rivulo Prestucz* (DHA. 213).

6. A beillesztés morfológiai eszközei az oklevélben. Az oklevélben a szövegbe illesztésnek három módjával találkozunk.

Esetünkben a szövegbe illesztés leggyakoribb morfológiai eszköze a függő eset esetragjával történő beillesztés. Erre látunk példát a *Wespriminensi ecclesie* szintagma, az *Albensis civitatis, a Vyssegradiensis civitatis* és – utóbbi többször ismétlődik – a *Sancti Mychaelis Wesprimiensis*⁵ esetében. A szövegbe illesztés ezen típusa során a scriptor *-ensis/-iensis* latin képzővel látja el a magyar helynevet, ez mintegy jelzőként funkcionál, s mint olyan, egyezik a jelzett szóval nemben, számban és esetben (a megfelelő esetrag által). Az imént kiemelt példák is azt a fentebb már kifejtett állítást erősítik, hogy a korban elsősorban az országosan ismert városok neveit latinizálták. Erre a beillesztési módra bőven találunk példát a 11. századi oklevelekben: 1061: *Otto Simigiensis comes* (DHA. 171); 1067: *Byhoriensis comitis* (DHA. 184); 1093: *populum Varadyensem* (DHA. 294).

Prepozíció és az ettől függő eset ragjának alkalmazásával illesztik be a *super Danubium* szerkezetet. Ilyesféle beillesztésre is találunk példákat a 11. századból: a szintén Heribert C-hez

⁵ Itt genitivus, de előfordul dativusként is.

kötött Pécsi püspökség alapítólevelében (1009): *a Danoby* (DHA. 58); továbbá 1061: *per Dablam, ad Tyram, per Donobium* (DHA. 168); 1067: *in Danobio* (DHA. 185). Látható, hogy ez a beillesztési eljárás leginkább akkor alkalmazható, ha a név latinul deklinálható végződéssel bír.

Csupán egy példánk van arra a szövegből, amikor függő eset során zérómorfémával történik a szövegbe illesztés. Az oklevél datálásában olvasható „in Sool” egy prepozíciós szerkezet: az *in* ablativusi vonzattal bír, ám mivel a helynév latinul ragozhatatlan, a szerkezet második tagja zérómorfémás lett. Itt azonban érdemes megjegyezni, hogy e szórvány a keltezésben található, amely bizonyosan utólagos hozzátoldás, azaz nem 11. századi írás (SARNYAI 2022: 299–300). Mindazonáltal az ilyen típusú beillesztésre – lévén, hogy ez az egyik leggyakoribb beillesztési mód – számtalan példát találhatunk más forrásokból. Néhányat kiemelve: a Heribert C-hez köthető 1001-es pannonthalmi oklevélben: *de Poson*⁶ (DHA. 41); valamint szintén a Heribert C-hez köthető 1009-es pécsi alapítólevelében: *ad Thapeon* (DHA. 58); 1055 (TA.): *ad Seg, ad Ursa, inter Zilu kut et Kues kut* (DHA. 150; erről részletesebben l. SZENTGYÖRGYI 2014: 92); 1061: *ad Huzyer, ad Aruk, ad Galod* (DHA. 168); 1061: *in Kapus, in Lucisy* (DHA. 172); 1067: *ad Sartue, ad Arukscegui* (DHA. 183). A számos adatot látván említésre méltó, hogy noha ez az egyik legjellemzőbb beillesztési mód e században, az oklevél eredeti rétegében egy példát sem találunk rá.

7. Szórend. Figyelemreméltó a szórendiség kérdése. Az appozíciós és jelzős szerkezeteknek a latin szórendet kellene követniük, hiszen a szerkezetek váza latin (SZÖKE 2015: 136). Mindazonáltal az oklevélben szinte⁷ minden appozíciós szerkezet (amely nem bővül névszói vagy álvonatkozási szerkezetté) és minden jelzős szerkezet magyaros szórendet követ: *Albam civitatem, Wespriminensi ecclesie, Albensis civitates, Vyssegradiensis civitatis, Wesprimiensis comitatu*.

8. Összegzés. Az oklevelek szórványainak vizsgálatát célszerű kontextusba ágyazva, környezetéből nem kiszakítva végezni. Noha a magyar nyelvtörténet számára a kétnyelvű szövegekben a magyar elemek az érdekesek, hiszen elsősorban ezekből lehet magyar nyelvi vonatkozású következtetéseket levonni, mégis azt láthatjuk, hogy az elemző munkát segíti a szöveggörnyezet figyelembevétele, vizsgálata. Ha interpolált oklevéllel van dolgunk, a szöveg nemcsak kétnyelvű, de több nyelvállapotú is; a nyelvállapotok, s így a kronológiai rétegek elkülönítésében pedig segítséget nyújthat a névválasztás és a szövegbe illesztés vizsgálata. Az oklevél feltételezett scriptora Heribert C, a tanulmányban pedig láthattuk, hogy a Veszprémi püspökség adománylevelében alkalmazott szövegbe illesztési módok egyeznek azokkal a módszerekkel, amelyek más, hozzá köthető diplomákban is felbukkannak. A hatodik pont alatt összevettem, hogy az oklevél beillesztési megoldásai egyeznek-e a többi 11. századi diploma megoldásaival. Ebből az a tanulság vonható le, hogy az adománylevelél jellemzői ilyen tekintetben (is) egyeznek a 11. századi oklevelek sajátosságaival. Az értelmezésben, valamint a hely lokalizálásában is közreműködhet a kontextus figyelembevétele, ahogyan ezt a „*seu Morzolfu in pago Colonensis civitatis unam villam*” mondatrészletnél láthattuk, ugyanakkor újabb problémák felvezetéséhez is hozzásegíthet, mint azt az „*in comitatu Vyssegradiensis civitatis villam unam sitam super Danubium*” mondatrészlet esetében tapasztaltuk. Az oklevél névválasztásának és szövegbe illesztésének

⁶ Ugyanakkor valószínűleg ez a szórvány is utólagos hozzátoldás.

⁷ Ez alól egyedül a *Sancti Mychaelis Wesprimiensis* szintagma jelent kivételt.

vizsgálatával remélhetőleg hozzájárulhattam ahhoz, hogy teljesebb képet kapjunk a Veszprémi püspökség adományleveléről, s így értékes korai ómagyar kori neveket integrálhasunk a történeti nyelvtudomány és a névtan vizsgálódásaiba.

Hivatkozott irodalom

- BENKŐ LORÁND 1998. *Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- DHA. = *Diplomata Hungariae antiquissima. Accedunt epistolae et acta ad historiam Hungariae pertinentia. I. Ab anno 1000 usque ad annum 1196*. Edendo operi praefuit GEORGIUS GYÖRFFY. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992.
- ÉRSZEGI GÉZA 2010. I. (Szent) István adománylevele. In: HERMANN ISTVÁN – KARLINSZKY BALÁZS szerk., *Megyetörténet. Egyház- és igazgatástörténeti tanulmányok a veszprémi püspökség 1009. évi adománylevele tiszteletére*. A veszprémi egyházmegye múltjából 22. A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 22. Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár – Veszprém Megyei Levéltár, Veszprém. 9–32.
- GYÖRFFY GYÖRGY 1970. A helynevek és a történettudomány. In: KÁZMÉR MIKLÓS – VÉGH JÓZSEF szerk., *Névtudományi előadások II. Névtudományi Konferencia 1969*. Nyelvtudományi Értekezések 70. Akadémiai Kiadó, Budapest. 196–200.
- HOFFMANN ISTVÁN 2007. *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás. A régi magyar helynevek vizsgálatának alapkérdései*. Akadémiai doktori értekezés. Kézirat. Debrecen.
- HOFFMANN ISTVÁN – RÁCZ ANITA – TÓTH VALÉRIA 2018. *Régi magyar helynévadás. A korai ómagyar kor helynevei mint a magyar nyelvtörténet forrásai*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- KOVÁCS ÉVA 2018. *A Százdi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 48. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- NÉMETH GYULA 1940. 1055: Kangrez. *Magyar Nyelv* 36: 326–327.
- PELCZÉDER KATALIN 2015. A Bakonybéli összeírás nyelvtörténeti forrásértéke. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 11: 55–68.
- PELCZÉDER KATALIN 2017. Kajár birtok helynevei a Bakonybéli összeírásban. *Magyar Nyelv* 113: 210–225. <https://doi.org/10.18349/magyarnyelv.2017.2.210>
- PELCZÉDER KATALIN 2018a. A Bakonybéli összeírás két szórványáról (*Tener ere és Sar*). *Helynévtörténeti Tanulmányok* 14: 89–101. <https://doi.org/10.35528/helynevtort/14/04>
- PELCZÉDER KATALIN 2018b. A Bakonybéli összeírás helyesírás-történeti sajátosságai. *Magyar Nyelvjárások* 56: 75–88. <https://doi.org/10.30790/mnyj/2018/05>
- PELCZÉDER KATALIN 2019. A Bakonybéli összeírás első hozzátoldásának nyelvtörténeti forrásértéke. In: HAADER LEA – JUHÁSZ DEZSŐ – KOROMPAY KLÁRA – SZENTGYÖRGYI RUDOLF – TERBE ÉRIKA – VLADÁR ZSUZSA szerk., *Forráskutatás, forráskiadás, tudománytörténet III*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 280–289.
- PÓCZOS RITA 2015. A Pécsi püspökség alapítólevelének helynévi szórványai: *Lupa, Kapos*. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 11: 69–84.
- PÓCZOS RITA 2017. A Pécsi püspökség alapítólevelének szórványai: *Ozora, Győr*. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 13: 117–142.
- SARNYAI VIVIEN 2022. Szent István veszprémi püspökségnek írt adománylevele mint nyelvtörténeti forrás. *Magyar Nyelv* 118: 289–300, 444–459. <https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2022.3.289>, <https://doi.org/10.18349/magyarnyelv.2022.4.444>

- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2008. A Tihanyi alapítólevél *kangrez* szórványáról. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 3: 29–52.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2009. Terminológiai széljegyzet a Tihanyi alapítólevél kétnyelvű helymeghatározásaihoz. *Magyar Nyelv* 105: 62–68.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2010. Helynevek beillesztése korai latin nyelvű okleveleink szövegébe. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 5: 33–45.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2014. *A Tihanyi apátság alapítólevele 1. Az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- SZÖKE MELINDA 2013. A 11. századi interpolált oklevelek mint a magyar nyelvtörténet forrásai. *Magyar Nyelv* 109: 68–77.
- SZÖKE MELINDA 2015. *A garamszentbenedeki apátság alapítólevelének nyelvtörténeti vizsgálata*. A Magyar Névtárhivatal Kiadványai 33. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- SZÖKE MELINDA 2018. Szempontok a Bakonybéli alapítólevél kronológiai rétegeinek megállapításához. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 14: 73–87. <https://doi.org/10.35528/helynevtort/14/03>
- SZÖKE MELINDA 2019. Szent István Pécsváradi oklevelének *Sorlogys* helynevről és ami körülötte lehetett. *Névtani Értesítő* 41: 91–106. <https://doi.org/10.29178/nevtert.2019.5>
- SZÖKE MELINDA 2020a. A latinizálás és hiánya a pécsváradi apátság alapítólevelében. *Névtani Értesítő* 42: 29–46. <https://doi.org/10.29178/nevtert.2020.2>
- SZÖKE MELINDA 2020b. A pécsváradi oklevél helyneveinek szövegkörnyezete. *Magyar Nyelvjárások* 58: 109–120. <https://doi.org/10.30790/mnyj/2020/05>
- SZÖKE MELINDA 2021. 11. századi nyomok az 1019. évi hamis Zalavári oklevélben. *Névtani Értesítő* 43: 135–143. <https://doi.org/10.29178/nevtert.2021.8>

SARNYAI VIVIEN

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5825-7242>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

VIVIEN SARNYAI, *Insertions in the Donation Letter to the Archdiocese of Veszprém from Stephen I of Hungary*

The original copy of Stephen I's 1009 charter diploma establishing the Archdiocese of Veszprém has not survived; only interpolated versions with later modifications are available for research. As an interpolated charter diploma, the donation letter to the Archdiocese of Veszprém was relegated to the periphery of linguistic interest for a long time. Recently, however, the linguistic investigation of this donation letter has begun. This paper examines the methods of name choice and their insertion into the charter text. The author points out what new perspectives emerge in charter diploma analysis by applying this relatively recent approach and how examining the textual context assists interpretation and sheds light on unresolved issues. An analysis of name insertion methods contributes significantly to the evaluation of interpolated charter diplomas, to the distinction of chronological layers and ultimately, to the integration of new, early name records into the research into the relatively data-deficient initial phase of the Old Hungarian period.

A névtudomány, a nevezéktan és a terminológia viszonya, érintkezési pontjai*

1. A tanulmány célja. Az alábbiakban a névtudomány, a nevezéktan és a terminológia egymáshoz való viszonyának meghatározására teszünk kísérletet azáltal, hogy a három diszciplína vizsgálati tárgyát képező nyelvi elemek: a tulajdonnevek, a nomenek¹ és a terminusok közös, illetve eltérő jellemzőire világítunk rá – szándékoltan több tudományterületről származó példaanyagon keresztül.

Elméleti keretként a funkcionális nyelvszemlélet megközelítésmódját használjuk, abban az értelemben mindenképpen, hogy a funkcionális nyelvészeti keretben fontos, hogy „a nyelvi kifejezéseket jellegzetes, gyakori közegükben kell leírni, nem önmagukban”, valamint, hogy „a jelentés egyenrangú az alakkal” (TOLCSVAI NAGY 2010: 11). Az adatokat forráselemzéssel gyűjtöttük, a vizsgálatok módszere lexikai-terminológiai. A kiindulási pontunk az a problémafelvetés volt, hogy a névtudomány, a nevezéktan és a terminológia vizsgálati területére egyaránt besorolják a „neveket”, de – meglátásunk szerint – az egyes szakterületek között mégis különbségek vannak a vizsgált anyag, a feltett kérdések és az alkalmazott módszerek között.

Először névelméleti szempontból vizsgáljuk meg a tulajdonnév fogalmát és típusait. Ezt követően a nomenklatúra fogalmát elemezzük egyes szaktudományok szempontjából; többek között azt tekintjük át, hogy mit értenek az egyes tudományterületeken a nomenklatúra fogalmán, és mit sorolnak a nomenek közé. A kémiai és a biológiai nomenklatúra saját nyelvtani szabályzata alapján hozza létre az új megnevezéseket, van magyar nyelvű szabályzatuk és terminológiájuk; az orvosi szaknyelv esetében viszont csak az anatómiának van nomenklatúrája (ennek megfelelően szabályzata is), magának az orvosi szaknyelvnek terminológiája van. Ehhez hasonlóan – saját nyelvtani szabályzat híján – más szak- és tudományterületeken is inkább terminológiáról beszélhetünk, még akkor is, ha a szakemberek gyakran szinonimaként használják a *terminológia*, *nomenklatúra* és *taxonómia* szavakat.

A következő fejezetben a terminológiai megközelítést mutatjuk be. Ebből világosan kitűnik, hogy a terminológia és a nomenklatúra megkülönböztetésének fontossága már a 19. században felvetődött. Eleinte az alapján különböztették meg ezeket egymástól, hogy általános fogalmak (terminológia) vagy tárgyak, egyedek, csoportok (nomenklatúra) megnevezésére használják-e a szakkifejezéseket. Ezt követően megvizsgáljuk a terminológiai szabványokban és szótárakban adott definíciókat is. Végezetül megnézzük, hogy a helyesírási szótárak és szabályzatok milyen módon határozzák meg a tulajdonnevek, a terminusok és a nomenek, nomenklatúrák írásmódjának szabályait. Megállapítjuk, hogy egy adott szakterület terminológiájának létrehozását a köznyelvi grammatika, míg a nomenklatúra létrehozásának

* A tanulmány elkészítését a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karának Szaknyelvi vizsgálatok: a terminológia elmélete és alkalmazásai és A helynevek mint kulturális értékek című kutatási pályázatai támogatták.

¹ A tanulmány szövegében a *nomen* kifejezést nem a nyelvészetben általánosan használt ’névszó’ jelentésben, hanem ’megnevezés’, ’nevezéktani egység’ értelemben használjuk.

szabályait külön nyelvtanok szabályozzák, a terminológiát és a nómenklatúrát pedig különböző típusú szótárakban, glosszáriumokban teszik közzé, mivel az alaki kérdések mellett a jelentés megadásának is fontos szerep jut. A tanulmány végén összegezzük a megállapításainkat.

2. Névelméleti bevezetés. A tulajdonnév mibenlétének körültekintő meghatározása, a tulajdonnév fogalmának pontos definiálása a nyelvtudomány történetében újra meg újra előkerülő probléma. A nyelvészeti szakirodalom a szószemantikai elméleteknek három nagy csoportját különbözteti meg (l. KIEFER 2007²). A strukturális szemantika a nyelvi kifejezések közötti jelentés-összefüggéseket vizsgálja, elsősorban logikai módszerekkel; a formális-logikai szemantika is vizsgálja ugyan a szavak közötti jelentés-összefüggéseket, de ennek az irányzatnak nincs külön szószemantikai elmélete, a szó jelentését csak mondatszemantikai szempontból közelíti meg; a kognitív szemantika pedig a nyelv és gondolkodás szoros kapcsolatából indul ki, a nyelvet és a világot együttesen elemzi. Ezekben az irányzatokban a tulajdonnév speciális helyet foglal el.

A strukturális alapozottságú nyelvészeti irányzatok úgy tartják, hogy a tulajdonnevek jelentés nélküli referáló kifejezések (merev jelölők, címkék), amelyeknek pusztán denotációjuk, identifikáló funkciójuk van (l. pl. GOMBOCZ 1926, SEBESTYÉN 1970, KRIPKE 1997, KIEFER 2007³); illetve határozott leírások rövidítéseiként értékelik a tulajdonneveket, melyek nyelven kívüli kommunikációs tényezők révén nyerik el értelmüket (l. pl. FREGE 1980, RUSSELL 1991; vö. még VÁRNAI 2005: 14–37, VECSEY 2007). Van olyan generatív nyelvészeti irányvonal, amely – azon az alapon, hogy a jelentést mint a nyelvszerkezeten kívül eső jelenséget a nyelvleírás szempontjából érdektelennek ítéli – szükségszerűen jut el a tulajdonnévi kategória létezésének tagadásáig (l. pl. BARABÁS–KÁLMÁN–NÁDASDY 1977).

A névkutatók vélekedése mára egységesülni látszik a tekintetben, hogy a tulajdonnév specifikuma főként annak jelentés(szerkezet)ében ragadható meg. A hagyományos magyar névtani szakirodalom összetett jelentésszerkezetet tulajdonít a neveknek, melynek összetevői az etimológiai jelentés, a denotáció, a motiváció, az információ, a konnotáció és a névhangulat (J. SOLTÉSZ 1979: 24–33, HAJDÚ 2003: 82–88).² Az újabb funkcionális kognitív irányzat szintén komplex tulajdonnévi jelentésmátrixszal számol. Eszerint a tulajdonnév főbb jellegzetességei az azonosíthatóság, az episztemikus lehorgonyozottság,³ az enciklopédikus tartalom, a morfoszintaktikai összetettség, a nyelvi egység státus, az identitásjelölő szerep, a kulturális meghatározottság, a gazdaságos információátadás, a névközösség tagjainak kommunikációs és kognitív-megismerési tevékenységében játszott fontos szerep (TOLCSVAI NAGY 2008, l. még LANGACKER 2008: 316–318, HOFFMANN 2014). A tulajdonnév HAJDÚ MIHÁLY által kidolgozott definíciója értelmében a sajátos jelentésszerkezet mellett alapvető fontosságú kritérium továbbá a névként való elismerés, társadalmi és egyéni szinten egyaránt (HAJDÚ 2003: 58).⁴

² HOFFMANN ISTVÁN, RÁCZ ANITA és TÓTH VALÉRIA a helynevek jelentésszerkezetéről szólva a következő összetevőket említik: denotatív jelentés, lexikális (etimológiai) jelentés, kategoriális jelentés, asszociatív (konnotatív) jelentés, érzelmi (emotív, affektív) jelentés, társas jelentés, kulturális jelentés (HOFFMANN–RÁCZ–TÓTH 2018: 151–159).

³ Vö. „A tulajdonnév esetében közvetlenül megvalósul az episztemikus lehorgonyzás, a tulajdonnév határozott: a jelölt entitás egyediként azonosítható a beszédeseményben résztvevők számára [...], miközben előhívódik a típusjelleg is” (TOLCSVAI NAGY 2008: 38).

⁴ A névelméleti kérdések részletesebb kifejtését, szakirodalmának korszerű áttekintését l. VÁRNAI (2005), SLÍZ (2015).

A tulajdonnevek definiálásakor több szempont együttes érvényesítésének szükségessége mellett foglal állást WILLY VAN LANGENDONCK (2007: 116) is, aki pragmatikai, szemantikai és szintaktikai jellemzőket vesz számba meghatározásában: „[a] tulajdonnév az elfogadott nyelvi konvenciók szintjén egyedi létezőt jelölő főnév, amely lélektani és társadalmi szempontból szembetűnővé teszi az egyedi létezőt az alapkategóriáján belül [pragmatikai szempont]. A név jelentése, amennyiben van, (már) nem határozza meg a denotációt [szemantikai szempont]. A tulajdonnevek pragmatikai-szemantikai jellemzésének fontos formai következménye, hogy a nevek megjelenhetnek olyan szoros értelmezős szerkezetekben, mint például *Burns, a költő; Fido, a kutya; a Temze folyó; vagy London városa* [szintaktikai szempont]”.⁵

A tulajdonnevek típusainak azonosítására sokféle, eltérő funkciójú rendszerezés született a szakirodalomban. Mivel a nomenklatúrával, illetve terminológiával rendelkező tudományterületek szaknyelvi lejegyzése kapcsán a helyesírásnak fontos szerep jut, a lehetséges tulajdonnév-tipológiák közül ezúttal az érvényben lévő magyar helyesírási szabályzatban közölt osztályozást idézzük: „[a] tulajdonneveknek több típusát különböztethetjük meg: a személyneveket, az állatneveket, a tárgyneveket, a földrajzi neveket, a csillagászati elnevezéseket, az intézményneveket, a márka- és fajtaneveket, a címeket, a kitüntetések és díjak nevét stb.” (AkH.¹² 152. pont). A helyesírási szabályzat a tulajdonnevek leggyakoribb fajtáit sorolja fel, ezt extenzív definíciónak tekinthetjük. A felsoroltakon túl a kevésbé prototipikus tulajdonnevek között tarthatók számon további alkategóriák, mint például a banki termékek (üzleti csomagok) megnevezései, amelyek a címekkel mutatnak rokonságot.

A meghatározott, egyedi entitás(típus)ra vonatkoztatható denotáció révén más nyelvekben egyéb tulajdonnévi kategóriákkal is számolnak: így például az angolban a népnévek (pl. *British, Canadian, Brazilian*), a nyelvek megjelölései (pl. *Gaelic, Scots*), a napnevek (pl. *Tuesday, Saturday*), a hónapnevek (pl. *January, August*), az eseménynevek (pl. *Norman Conquest, Reformation, World War II*), a (történelmi) korszakok megnevezései (pl. *Roman Britain, Elizabethan Era, Swinging Sixties*), egyes szellemi irányzatok elnevezései (pl. *Protestantism, Cartesian Method*), bizonyos feltételek mellett (pl. kurzusnévként, szakterület megjelöléseként a diplomában) a (rész)tudományágak megnevezései (pl. *Cognitive Linguistics, Childhood Psychology*) szintén tulajdonneveknek számítanak (vö. VAN LANGENDONCK 2007: 225–233, 241–244).

A helyesírás a tulajdonnévi jelleget többnyire igyekszik formailag is jelölni, a betűírást használó nyelvek esetében jellemző a tulajdonnevek nagy kezdőbetűs írásmódja. A holisztikus jelölésre való törekvés jegyében a névterjedelem jelzése is szempontként jelentkezik az egyes írásrendszerekben.

3. A szaktudományok megközelítése: a nomenklatúrák. A nevezéktant a névkutatók elválasztják a névtudománytól, és külön diszciplínának tekintik; meghatározzák továbbá, hogy a magyar nyelvben mit tekintenek tulajdonnévnek és mit nem, és hogy a különféle

⁵ Az eredeti szöveg: „A proper name is a noun that denotes a unique entity at the level of established linguistic convention to make it psychosocially salient within a given basic level category [pragmatic]. The meaning of the name, if any, does not (or not any longer) determine its denotation [semantic]. An important formal reflex of this pragmatic-semantic characterization of names is their ability to appear in such close appositional constructions as *the poet Burns, Fido the dog, the River Thames, or the City of London* [syntactic].” (VAN LANGENDONCK 2007: 116.)

megnevezések közül mi tartozik a névtudomány hatáskörébe. HAJDÚ MIHÁLY (2003: 149) megállapítása szerint „vitathatóan tulajdonnevek az elemek, vegyületek nevei, de már kevésbé azok az állattani és növénytani meghatározások, a hivatalosan elfogadott nevei az egyes fajoknak és alfajoknak. Latin meghatározásaikat egyértelműen elfogadta a nyelvészet (helyesírás) tulajdonneveknek, magyar megfelelőik azonban még nem tekinthetők annak. Mindeddig egy külön tudományág, a nevezéktan foglalkozik névtani szempontból ezekkel a nevekkal, s egyelőre ezt a gyakorlatot el is kell fogadnunk.”

A szaktudományok mindegyike saját, önálló rendszert – pontosabban rendszereket – hozott létre a szakterület nomenklatúrájának kialakítására. A nomenklatúráknak vannak ugyan bizonyos megegyező szabályai, de alapvetően tudományterületenként több szempontból különböző szabályokat alkalmaznak. Ennek megfelelően érdemes az egyes területek szabályait külön megfigyelni. (A tulajdonnévi rendszer, a nomenklatúra és terminológia viszonyáról, összefüggéseiről és különbségeiről az összegzésben vonjuk le a következtetést.)

Az alábbiakban a kémiai, a biológiai és az anatómiai nomenklatúrák főbb szabályait ismertetjük. Megvizsgáljuk, hogy mit értenek az egyes tudományterületeken a nomenklatúra fogalmán, és milyen alrendszeit különböztetik meg, valamint néhány egyéb alapelve hívjuk fel a figyelmet.

3.1. A kémiai nomenklatúra. Nyelvtörténeti szempontból a kémiai terminológia és nomenklatúra létrehozása a nyelvújítás idejére esik: a 18–19. században rendkívül nagy számban hozták létre a kémiai szaknyelv magyar nyelvű elnevezéseit. Ezt a folyamatot *magyarítás*-nak nevezték, de az ekkor kialakított kifejezések nagy része elszigetelt és időszakszerű használatú megjelölés maradt: nem terjedtek el és nem váltak általánosan használatossá a kémiai szaknyelvben. A 19. században a kémiai nevezéktan és terminológia megújításának próbálkozása először Schuster János, majd Bugát Pál, Irinyi János és Nendtvich Károly nevéhez kötődik. Ők és tanítványaik időszakosan használták az újonnan megalkotott magyar elnevezéseket, de a 19. század végén teljesen megszűnt ezek használata. Maguk a szóalkotók is elismerték, hogy hasznosabb és célszerűbb a nemzetközi nevezéktani jelölésrendszer alkalmazása (l. részletesen SZENTGYÖRGYI 2014, valamint SZABADVÁRY–SZÓKEFALVI NAGY 1972).

A kémiai nomenklatúra és terminológia rendkívül nagy mennyiségű kifejezésből áll; különösen összetett a nagyszámú vegyületnév elnevezési rendszere. Ezeket az elnevezéseket ma már folyamatosan nyilvántartják és frissítik, az adatokat pedig közzéteszik. Például a Chemical Abstracts Service című kémiai referáló folyóirat adatbázisában több mint 201 millió szerves és szervetlen anyag és kb. 70 millió fehérje- és nukleinsavszekvencia nevével tartják nyilván.⁶

A kémiai nevezéktan (nomenklatúra), ezen belül a használt szimbólumok, mértékegységek és elnevezések, továbbá a kémiai terminológia koordinálása és szabványosítása nemzetközi szinten a IUPAC (International Union of Pure and Applied Chemistry⁷) feladatköre. A IUPAC különböző tudományos osztályainak további munkacsoportjai vannak, ezek önálló projekteket valósítanak meg a nomenklatúrára, a szimbólumokra és más jelölésmódokra, valamint a terminológiára vonatkozóan. A IUPAC ágazati szabványosítási tevékenységet folytat, ennek eredményeit jelenteti meg az ún. Színes könyvekben (Color books). Ezek közül

⁶ <https://www.cas.org/cas-data/cas-registry> (2022. 09. 05.)

⁷ <https://iupac.org> (2022. 09. 05.)

összesen nyolc jelent meg eddig, melyek közül kettőt adtak ki magyarul (Szerves kémiai nevezéktan, Kék könyv címmel és Szervetlen kémiai nevezéktan, Piros könyv címmel):

1. Chemical Terminology, Gold book
2. Quantities, Units and Symbols in Physical Chemistry, Green Book
3. Nomenclature of Inorganic Chemistry, Red Book (Szervetlen kémiai nevezéktan, Piros könyv)
4. Nomenclature of Organic Chemistry, Blue book (Szerves kémiai nevezéktan, Kék könyv)
5. Compendium of Polymer Terminology and Nomenclature, Purple book
6. Analytical Nomenclature, Orange book
7. Compendium of Terminology and Nomenclature of Properties Clinical Laboratory Sciences, Silver book
8. Biochemical Nomenclature, White Book

A kémiai nevezéktan céljait, szabályait stb. a Szervetlen kémiai nevezéktan című könyvre támaszkodva mutatjuk be (FODORNÉ CSÁNYI et al. 2016). Az első kémiai nevezéktanokat a 18. század végén, a kémiatudomány létrejöttének időszakában hozták létre. A szerves kémiai nevezéktan nemzetközileg elfogadott alapjait a 19. század végén fektették le, de az első átfogó szabályrendszert csak 1940-ben adták ki, majd 1959-ben és 1971-ben átdolgozták, 1977-ben pedig a szervetlen vegyületek elnevezéseit is rendszerbe foglalták. 1990-ben újabb átdolgozás következett, és azóta is adtak ki újabb nevezéktanokat (FODORNÉ CSÁNYI et al. 2016).⁸

Magyarországon a Magyar Tudományos Akadémia Kémiai Tudományok Osztályának a feladatköre a kémiai nevezéktan naprakészen tartása. A kémiai nevezéktan egy olyan szabályrendszer, amely a kémiai anyagok nevének és képletének megalkotását és leírását szabályozza. Létrehozásának és fenntartásának célja, hogy egyértelműen azonosítani lehessen a kémiai anyagokat, és hogy egységesítsék ezek neveit. Egy anyagnak nem csak egy neve lehet, tehát a szinonimák használata megengedett, de korlátozni kell a használatban levő nevek számát.

A kémiai nevezéktannak több szintje van. A nevezéktan első szintjét alkotják azok a nevek, amelyek információt adnak ugyan az anyagról, de az összetételre nem lehet következtetni belőlük (pl. *kénsav*); ezek félszisztematikus névnek tekinthetők. Szisztematikusnak akkor tekintenek egy nevet, ha „az általános szabályok ismerete alapján a névből fel lehet írni a vegyület sztöchiometriai képletét” (FODORNÉ CSÁNYI et al. 2016)⁹ – erre a második szint alkalmas. A harmadik szinten azt is beépítik az elnevezésbe, hogy milyen az anyag térbelisége, a negyedik szinten pedig már annyira egyedinek és pontosnak kell lennie a névnek, hogy egyetlen anyagnak csak egyetlen neve lehet – ez utóbbit a tárgymutatók készítésénél használják. Mindebből következik, hogy egy-egy vegyületnek több neve is lehet, amelyek különböző típusú és pontosságú információk megadására alkalmasak.

A kémiai nevezéktanok tartalmazzák a nevek létrehozásának szabályait, ez az ún. kémiai nyelvtan. Minden egyes nevezéktannak megvan a saját szabályrendszere a nevek létrehozására, vagyis a saját nyelvtana. Ennek következtében egy-egy elemnek többféle szabályos

⁸ https://mersz.hu/hivatkozas/m102szkn_chap01_level2_sec1.2.1 (2022. 09. 05.)

⁹ https://mersz.hu/hivatkozas/m102szkn_chap01_level1_sec1.4_p2#m102szkn_chap01_level1_sec1.4_p (2022. 09. 05.)

elnevezése is lehetséges, bár a sokféle név hátráltatja az egyértelmű azonosítást. A szervetlen kémiában például három, széles körben alkalmazott nevezéktani rendszer van: az összetéti, a szubsztitúciós és az additív nevezéktan (részletesen l. FODORNÉ CSÁNYI et al. 2016). Nézzünk erre néhány példát:

- Összetéti nevezéktan, amelyben a nevek csak az anyagok vagy a fajták összetételén alapulnak:
 - foszfor-triklorid: PCl_3
 - nátrium-klorid: NaCl
- Szubsztitúciós nevezéktan (főleg a szerves kémiában használt), amelyben a szabályok megadják az alkotórészek felsorolási sorrendjét és a kapcsolódási helyüket:
 - trikloro-foszfán: PCl_3
 - 1,1-difluoro-triszilán: $\text{SiH}_3\text{SiH}_2\text{SiHF}_2$
- Additív nevezéktan: „Ezeknek a rendszereknek a szabályai a ligandumnevekre, a ligandumnevek és a központi atomok nevének sorrendjére, a részecskékben a töltés vagy a pár nélküli elektronok helyének, az összetett ligandumok kapcsolódási pontjának, a térbeli kapcsolatok stb. jelölésére vonatkoznak” (FODORNÉ CSÁNYI et al. 2016).¹⁰
 - PCl_3 [triklorido-foszför]
 - H_3SO_4^+ ($=[\text{SO}(\text{OH})_3]^+$) [trihidroxido-oxido-kén](1+)

A szerzők nemcsak a fő nevezéktani eljárásokat mutatják be, hanem azokat a szempontokat is, amelyeket figyelembe kell venni, mielőtt a névről döntenek, továbbá egy folyamatábrán mutatják be azt az algoritmust, amely a vegyületek és egyéb összetételek névadását segíti. A könyv végén táblázatosan foglalják össze az elemek nevét, vegyjelét és rendszámát, a végződéseket (pl. *-a*, *-án* *-anid*, *-anid*, *-ánium*) a használati szabályaikkal együtt, a számnévi előtagokat, a geometriai és a szerkezetre utaló előtagokat stb. (FODORNÉ CSÁNYI et al. 2016).¹¹

SOMOGYI (2018: 13–15) részletesen osztályozza a kémiai elnevezések fajtáit. Az alábbi jelölési fajtákat különíti el egymástól:

1. Nyelvi jelölésmódok
 - 1.1. Tudományos elnevezések
 - 1.1.1. Betűk és számok kombinációja, rövidítések, mozaikszavak
 - 1.1.2. Valódi értelemben vett nevek
 - szisztematikus nevek
 - triviális nevek
 - félszisztematikus nevek
 - speciális nevezékek
 - 1.2. Nem tudományos elnevezések
2. Nem nyelvi jelölésmódok
 - képletek

¹⁰ https://mersz.hu/hivatkozas/m102szkn_chap01_level3_sec1.5.3.4_p2#m102szkn_chap01_level3_sec1.5.3.4_p2 (2022. 09. 05.)

¹¹ https://mersz.hu/hivatkozas/m102szkn_chap01_level3_sec1.5.3.5 (2022. 02. 23.)

- grafikai ábrázolások
- jegyzékekben alkalmazott számkódok
- a számítógépes feldolgozásnál alkalmazott kódrendszerek
- publikációkban megtalálható egyedi azonosítók

SOMOGYI (2018: 19–24) jól összefoglalja a névadás motivációja szerinti felosztást. Eszerint a szakirodalom (pl. MUNSBERG 1994) két fő nevezéktantípust különít el a kémiában: a szisztematikus nevezéktant és a triviális nevezéktant. A szisztematikus nevezéktan elsősorban az adott vegyület szerkezeti tulajdonságáról közvetít információt, „formáját tekintve meghatározott elő- és utótagokkal, a szóképzés és a szóalkotás eszközeivel”. A triviális nomenklatúra háttérét heterogénebb motivációs elemek adják, névadási motivációjuk gyakran érzékszervi (szín, szag, forma) vagy etimológiai. „Ez összefügg a vegyületek vizsgálatának történeti háttérével is: a triviális nomenklatúrát alkotó elnevezések sokkal jobban feltérképezhető etimológiával rendelkeznek, és mivel régóta a nyelv részei, ma is használják őket. A másik fontos szempont emellett a vegyületnevek ipari, kereskedelmi felhasználása, ahol a szisztematikus nevekkal szemben inkább a szakterületenként kialakult triviális neveket használják.”

A szisztematikus nevekre már mutattunk példát. A triviális nevekre példák a termék- és árunevek (pl. *citromsav*, *hangyasav*, *késérűső*), valamint a gyógyszerészetben elterjedt névrendszerek. Létrehozásuk során a vegyületnevekből általános neveket (szabadneveket) hoznak létre, amelyek a kereskedelmi-jogi folyamatok végén márkanevekké válhatnak. SOMOGYI (2008: 23) utóbbiak közül két példát említ, egyet a gyógyszeriparból, egyet a műanyaggyártásból:

- a *2-acetoxibenzoészav* általános neve az *acetilszalícilsav*, ez a fő hatóanyaga az *Aspirin* márkanevű gyógyszernek;
- a *polivinilklorid* általános kereskedelmi neve a *PVC*, amely a linóleumgyártók különböző termékeinél márkanevként jelenik meg.

3.2. A biológiai nomenklatúra. A biológiában a rendszertan (más néven taxonómia) az élőlények csoportosításával, kategorizálásával és elnevezésével foglalkozik. Nagy csoportjai a növényrendszertan (botanika) és az állatrendszertan (zoológia), valamint a gombák, a baktériumok és a vírusok rendszertana.

A növényrendszertan az élő és kihalt növényeket csoportosítja, az állatrendszertan pedig az állatokat. Számos tudós rendszerezte az élőlényeket különböző osztályokba, a legismertebb CARL LINNÉ nevezéktana a 18. századból, de ezt követően is több rendszert készítettek. A hagyományos rendszertanban hierarchikus kategóriák követik egymást (taxonok): faj, nemzetség, család, rend, osztály, törzs, ország, domén. LINNÉ nyomán egy élőlény azonosításához a nemzetség és a faj nevét kell megadni. A fajoknak tehát tudományos (latin) nevük van, ezt hívják rendszertani névnek is. E nevek rendszerét kettős nevezéktannak (binomiális nomenklatúrának) hívják, a fajok neve kétagú. Az alfajok tudományos neve háromtagú: ilyenkor a második tag a fajra, a harmadik pedig az alfajra vonatkozik. A latin nevek alkotásakor alkalmazott kettős nevezéktan logikájának a magyar nyelvű fajnevekben való alkalmazása a zoológiai és növényteni szaknyelvi helyesírási szabályzatokban is fontos szempont. Lássunk néhány példát a szabályos latin és magyar fajnevekre (SIMON 2004): *Ursus arctos* – *barna medve*, *Turdus merula* – *fekete rigó*, *Falco tinnunculus* – *vörös*

vércse, Ardea cinerea – szürke gém. Olyan, hagyományos megnevezések is megmaradtak azonban, amelyek nem követik a kettős nevezéktan szabályait, pl. *tengelic, nyuszt, mókus.*

A ma általánosan használt filogenetikus (fejlődéstörténeti alapozású) rendszertanok alapját ugyanakkor a kládok képezik: ez az úgynevezett kládikus osztályozás. Az utóbbi években széles körűen elterjedt az APG (Angiosperm Phylogeny Group) növényteni osztályozási rendszere, melyet folyamatosan fejlesztenek.¹²

Példaként a filogenetikus osztályozások rendszerét ismertetjük BORHIDI (2016) bevezetése alapján (l. még a Növényiszociológia Nemzetközi Nevezéktani Szabályzatát), aki felhívja a figyelmet arra, hogy a modern taxonómiában már a fajok sem az egyedekre, hanem a populációkra alapozottak. Mégis, „egyetlen növényi vagy állati egyed (individuum) elegendő lehet egy faj vagy faj alatti taxon érvényes leírásához. A nevezéktani típuspéldányok módszere az általános alapja a botanikai és a zoológiai nevezéktannak. A nevezéktani vagy nomenklaturai típus (mint a névadó típus) rendszerint egy tartósított növényi vagy állati példány, vagy annak reprezentatív része (pl. egy fa vagy cserje virágos vagy terméshes leveles hajtása). Ha több példány van, eldöntendő, hogy melyikük viseli tartósan és a legszorosabb értelemben azokat az ismérveket, bélyegeket, tulajdonságokat, amelyekre az alkalmazott név vonatkozik” (BORHIDI 2016).

A biológiában a névadás szabályait szabályzatok – más néven kódok, kódexek vagy törvénykönyvek – rögzítik. Ezek a következők:

- a Növényiszociológia Nemzetközi Nevezéktani Szabályzata, NNNSz. (International Code of Phytosociological Nomenclature, ICPN),
- az Algák, Gombák és Növények Nemzetközi Nomenklatúrájának Szabályzata (International Code of Nomenclature for algae, fungi, and plants, ICN)
- Termesztett Növények Nevezéktanának Nemzetközi Szabályzata, TNNSz. (International Code of Nomenclature for the Cultivated Plants, ICNCP)
- a Zoológiai Nevezéktan Nemzetközi Szabályzata, ZNNSz. (International Code of Zoological Nomenclature, ICZN),
- a Baktériumok Nevezéktanának Nemzetközi Szabályzata, BNSz. (International Code of the Nomenclature of Bacteria, IBC),
- a Vírusok Osztályozásának és Nevezéktanának Nemzetközi Szabályzata, VNSz. (International Code Virus Classification and Nomenclature, ICV).

A Botanikai, Zoológiai és Baktérium Nevezéktan a jövőben feltehetően integrálódni fog a IUBS által szervezett BioCode-ba (BORHIDI 2016). A IUBS (International Union of the Biological Sciences) a biológiai tudományok legmagasabb nemzetközi szervezete, amelyben a világ országai tudományos akadémiáikkal képviseltetik magukat. A Magyar Tudományos Akadémia 1932 óta tagja a szervezetnek.¹³

A fitoszociológiai (más néven szüntaxonómiai) nevezéktan szabályzatát BORHIDI (2016) könyvének függeléke tartalmazza. A nevezéktan tartalmazza a definíciókat, alapelveket és szabályokat, és tárgyalja a helyes névadás, az érvényes közlés szabályait, továbbá az érvényes és érvénytelen neveket.

¹² <https://www.missouribotanicalgarden.org/plant-science/plant-science/resources.aspx>; <https://www.iaptglobal.org> (2022. 02. 23.)

¹³ <https://iubs.org> (2022. 09. 05.)

BORHIDI (2016) szerint a legfontosabb és az egyedüli objektív alapelv a IV. alapelv, a prioritás elve. E szerint a legrégebbi, a szabályoknak megfelelő, érvényesen publikált név a szabályos név. BORHIDI szerint a nevek csupán címkék, s mint ilyenek, sosem lehetnek tökéletesen találóak. Sokkal fontosabb, hogy pontosan tudjuk egy név jelentését, mint az, hogy olyat találjunk, amely minden szempontból jellemző. „A fitoszociológiai irodalom tanulmányozásakor feltűnik a szüntaxonómiai nevek tekintélyes száma, beleértve a számtalan szinonimát és homonimát, és gyakran szembesülünk következtetlenségekkel, amikor ezeket a neveket bizonyos növénytársulásokra alkalmazzák. A nevezéktan stabilitása iránt sürgető igény nyilvánul meg, hogy elkerüljük a további zavarokat, és lehetővé váljék a szüntaxonómiai nevek könnyű és helyes használata az olyan alkalmazott vegetációökológusok számára is, amilyenek az erdészek, mezőgazdák és természetvédők. Ilyen stabilitás csak a nevezéktani szabályok általános elfogadása és egyöntetű használata révén érhető el.”¹⁴

BORHIDI számos példával illusztrálva, részletesen bemutatja a szüntaxonok képzésének szabályait. Ebből egyetlen példát emelünk ki: „1. *Centaureo nigrae-Arrhenatheretum* Oberdorfer 1957 (Süddeutsche Pflanzenges., Jena, p. 222), *Carici pilosae-Fagetum* Oberdorfer 1957 (l.c. p. 462), *Caricetum inflato-vesicariae* W. Koch 1926 (Jahrb. St. Gall. Naturwiss. Ges., 61/2: 63, különlenyomat), *Luzulo-Fagion* Lohmeyer et Tüxen in Tüxen 1954 (Vegetatio, 5–6: 460), *Caricion canescenti-goodenowii* Nordhagen 1937 (Bergens Mus. Årbok, 1936, Naturvidensk. R., 7: 22), *Potametalia* W. Koch 1926 (l.c. p. 20), *Cakiletea maritimae* Tüxen et Preising in Tüxen 1950 (Mitt. Flor.-soc. Arb.-Gem., N. F., 2: 99). *Aceri tatarici-Quercion* Zólyomi (Acta Bot. Acad. Sci. Hung. 3: 1957.) helyesen képzett nevek” (BORHIDI 2016).¹⁵

3.3. Az anatómiai nomenklatúra. Az orvosi terminológia alapja az anatómiai nomenklatúra (DONÁTH 2009). Az anatómiai nomenklatúra olyan elnevezésrendszer, amely az emberi test részeit, szerveit, anatómiai képleteit nemzetközileg elfogadottan latin (vagy görög) névvel jelöli. Történeti szempontból három jelentős anatómiai nomenklatúrát tartanak számon, ezek a következők: a bázeli Nomina anatomica (BNA., 1895) a jénai Nomina anatomica (JNA., 1935) és a párizsi Nomina anatomica (PNA., 1955).

Az International Federation of Associations of Anatomists (IFAA) szervezet anatómiai terminológiáért felelős szakbizottsága (FIPAT) a weboldalán az alábbi anatómiai terminológiai szabványokat sorolja fel:

- Terminologia Anatomica (Thieme, Stuttgart, 1998.; 2nd ed. 2019)
- Terminologia Histologica (Lippincott Williams & Wilkins, Philadelphia, 2008)
- Terminologia Embryologica (2nd ed., 2017, <https://FIPAT.library.dal.ca>)
- Terminologia Neuroanatomica (2017, <https://FIPAT.library.dal.ca>)

A honlapjuk szerint a FIPAT célja az IFAA-terminológiák (a nemzetközi szabványos humán anatómiai nomenklatúra) fenntartása, valamint a terminológiák használatának és hasznosságának növelése. A FIPAT küldetése, hogy az anatómiai terminológiát folyamatosan hozzáigazítsa a morfológiai tudományok fejlődéséhez, valamint az orvostudomány,

¹⁴ https://mersz.hu/hivatkozas/m30mn_Toc149628214_p1/#m30mn_Toc149628214_p1 (2022. 09. 05.)

¹⁵ https://mersz.hu/hivatkozas/m30mn_Toc149628220_p10/#m30mn_Toc149628220_p10 (2022. 09. 05.)

az orvosbiológiai tudományok és más egészségügyi szakmák igényeihez, továbbá elősegítse a terminológia helyes használatát e csoportok és a szervezet tagjai között.¹⁶

A Terminologia Anatomica (TA) nevű ágazati szabványt az FCAT (Federative Committee of Anatomical Terminology) nemzetközi szervezete 1998-ban készítette el. Ez a nemzetközi anatómiai nomenklatúrát közli latin nyelven, s tartalmazza az angol nyelvű megfelelőket és kódszámokat is. Ennek második változatát (TA2) 2019-ben dolgozták át, és 2020-ban hagyta jóvá az IFAA; e szervezet honlapján érhető el.¹⁷ E szerint a latin anatómiai nevek számítanak hivatalos névnek, a nemzeti nyelvekre történő fordítás során ezeket kell alapul venni. Ez a kiadott szabvány több részből áll; latinul, valamint brit és amerikai angol változatban tartalmazza a terminusokat. Első része az általános anatómiai terminusokat gyűjti össze (Anatomia generalis – General anatomy), ezek közül idézünk néhány példát: *Verticalis* – *Vertical* – *Vertical*; *Horizontalis* – *Horizontal* – *Horizontal*; *Dexter* – *Right* – *Right*; *Sinister* – *Left* – *Left*; *Cavitas cranii* – *Cranial cavity* – *Cranial cavity*; *Regio frontalis* – *Frontal region* – *Frontal region*.

VARGA és BARTA (2020) részletesen tárgyalják egy írásukban a nemzetközi és a magyar anatómiai terminológiával kapcsolatos főbb kérdéseket. Megfogalmazzák, hogy a magyar orvosi szaknyelvben az anatómiai struktúrák latin nevét használják, amit azzal magyaráznak, hogy „nincs elfogadott magyar anatómiai nevezéktanunk”, ezért „az orvosi egyetemek hallgatói csak a latin anatómiai neveket tanulják, a magyar neveket nem kell ismerniük” (VARGA–BARTA 2020: 193). A tanulmányukban több fontos problémára is felhívják a figyelmet: a leíró anatómia és a klinikum nyelvhasználata jelentősen eltér egymástól, a klinikai orvosi ágak számára fontos struktúráknak gyakran nincs nevük a leíró anatómiában, és a magyar nyelvű anatómiai terminológia hiánya az oktatásban is nehézségeket okoz; továbbá „a latin nomenklátúra is folyamatosan változik, állandó revízió és korrekció alatt van” (VARGA–BARTA 2020: 193). VARGA (2014), FOGARASI (2017) és LUDÁNYI–VARGA (2021) is rámutat, hogy a klinikai nyelvhasználatban egyre jobban terjed az angol nyelvű terminológia használata, ezzel együtt pedig az angol nyelvben gyakori betűszók alkalmazása. Különösen az újabban felfedezett betegségek és gyógyító eljárások kapcsán gyakori az angol nyelvű terminológia használata, mivel ezekben az esetekben már a latin nyelvű terminológia megalkotása sem történt meg.

Jól látszik, hogy az anatómia területén terminológiai jegyzékeket adnak ki, és nem saját nyelvtannal rendelkező rendszerről van szó. Ennek ellenére még a szabványok megnevezésében és címében is felváltva használják a *terminológia* és a *nomenklátúra* megjelöléseket.

3.4. Egyéb nomenklatúrák és terminológiák. Más szakterületeken is kialakítottak és használnak különböző glosszáriumokat, listákat, szójegyzékeket, melyekre gyakran felváltva használják a *nomenklátúra*, *taxonómia* és *terminológia* megjelöléseket.

A földrajztudományban a földfelszíni alakulatok megjelölésekor alkalmazott elnevezések kapcsán MÁRTON MÁTYÁS arra hívja fel a figyelmet, hogy a képződmények földrajzi jellegét meghatározó *szakkifejezések (terminológia)* és a *földrajzi köznevek (nomenklátúra)* használatában ma is sok ellentmondás figyelhető meg (2012: 185–190). MÁRTON a földrajztudományok, azon belül is a térképészet művelői számára a tengerfenék-domborzati képződmények

¹⁶ <https://ifaa.net/committees/anatomical-terminology-fipat> (2022. 02. 23.)

¹⁷ FIPAT, Terminologia Anatomica (2nd ed. <https://FIPAT.library.dal.ca>), Federative International Programme for Anatomical Terminology (2019, <https://fipat.library.dal.ca/TA2>). (2022. 09. 05.)

vonatkozásában egységes nevezérendszer alkotott meg azáltal, hogy a szakirodalomban kialakult földrajzi fogalmak, szakkifejezések (terminológia) és a földrajzi neveken jelentkező köznévi utótagok (nómenklatúra) összhangját megteremtette (1991). A Nemzetközi Hidrográfiai Szervezet (International Hydrographic Organization, IHO) és a Kormányközi Oceanográfiai Bizottság (Intergovernmental Oceanographic Commission, IOC) 2003-ban MÁRTON MÁTYÁS és DUTKÓ ANDRÁS ÁKOS szerkesztésében, *Standardization of Undersea Feature Names* (Tengerfenék-domborzati képződmények neveinek egységesítése) címen nemzetközi használatra szánt dokumentumot fogadott el és tett közzé, amely a témakör kapcsán irányelveket, a névadási eljárás lépéseinek leírásával névjavaslati űrlapot és terminológiajegyzéket tartalmaz (kétnyelvű, angol–magyar változatát l. MÁRTON 2012: 280–318).

A földrajzi szakkifejezések és a földrajzi köznevek ilyen jellegű harmonizációja ugyanakkor nem minden földfelszíni alakulat kapcsán van jelen. A földrajzi köznevek jelentését, használatát egy adott nyelven belül emellett erősen befolyásolja a jelölt földfelszíni részlet jellege, a tájban jelenlévő alakulatoknak a névadók számára megragadható viszonya. A földrajzi köznévi nómenklatúra egy része ezért nyelvspecifikusnak tekinthető, ami számos nehézséghez vezet például az összetett földrajzi nevek fordításakor. A magyar földrajzi nevek angol nyelvű megfelelőinek egységes rögzítését GERCSÁK GÁBOR több írásában is szorgalmazza (pl. 2007, 2015, 2020). Jelenleg a magyarországi földrajzi alakulatokra jellemzően többféleképpen hivatkoznak angol nyelvű szövegekben, térképeken. Ezek között a megnevezések között akadnak olyan névformák is, amelyek teljesen idegenek, nehezen értelmezhetőek az angol (anya)nyelvű célközönség számára, mivel földrajzi köznévi összetevőjük eredeti angol helynevekben nem jelentkezik, hanem egyfajta tükörfordítás eredményeként született meg a magyar név utótagja alapján; pl. *Transdanubian Central Range*, *Transdanubian Mid-Mountains* a Dunántúli-középhegység kapcsán (a példákat l. GERCSÁK 2015: 77). A földrajzi nevek fordítása esetén az ekvivalencia sikeres kialakítása szempontjából fontos figyelembe venni a forrás- és a célnyelv földrajzinév-adásának elveiben, az alkalmazott földrajzi köznévi nómenklatúrában és a két nyelv helyneveinek nyelvi szerkezetében, helyesírásában fennálló különbségeket.

A kereskedelmi terminológia (elterjedt nevén *kereskedelmi nómenklatúra*) az áruosztályokat érintő, a vámszabályozásban és a statisztikában érintett kombinált nómenklatúra. Mivel itt nincsenek olyan kötött névképzési szabályok, mint a természettudományokban, ezt pontosabb *terminológia*-nak nevezni.

A külkereskedelmi terminológia a gazdasági szakterület egy aldoménje, amelyet nemzetközi gazdasági jelentősége miatt a Nemzetközi Kereskedelmi Kamara szabályoz. A külkereskedelmi terminológiát *külkereskedelmi szokványok*-nak hívják. Az „INCOTERMS (International Commercial Terms, magyarul Nemzetközi Kereskedelmi Feltételek) a Nemzetközi Kereskedelmi Kamara (ICC) által meghatározott szokványgyűjtemény, amely az adásvételi szerződés teljesítése során, az áruszállítással kapcsolatos költség- és kockázatviselés (paritás) eladó és vevő közötti megosztását szabályozza” (CONSTANTINOVITS–VLADÁR 2013: 87). Az Incoterms rendszeresen megújul; a legutóbbi átdolgozása 2019-ben történt, és Incoterms2020 néven érhető el 29 nyelven (a szabványoktól és a jogszabályoktól eltérően azonban az előző verziói sem évülnek el). Az Incotermsben található terminusok univerzális jelentéssel bírnak a vásárlók és az eladók számára szerte a világon.¹⁸ A dokumentum bevezetőjében felsorolják a legfontosabbakat:

¹⁸ <https://iccwbo.org/resources-for-business/incoterms-rules/incoterms-2020> (2022. 09. 05.)

- a multimodális szokványokat: EXW | Ex Works; FCA | Free Carrier; CPT | Carriage Paid To; CIP | Carriage and Insurance Paid To; DAP | Delivered at Place; DPU | Delivered at Place Unloaded; DDP | Delivered Duty Paid
- és a vízi szokványokat: FAS | Free Alongside Ship; FOB | Free On Board; CFR | Cost and Freight; CIF | Cost Insurance and Freight.¹⁹

A weboldalon arra is felhívják a figyelmet, hogy a szokványok (a terminusjegyzék) használata önmagában nem elegendő, szükséges mellette az Incoterms szabálykönyv (Incoterms rules) használata is.

4. A terminológiai megközelítés. A terminológia és a nómenklatúra megkülönböztetésének szükségessége már a nyelvújítás idején felvetődött. KOVALOVSKY így fogalmazta meg a két terület jellemzőit: „A természettudományok műnyelvének leglényegesebb közös sajátága az, hogy a legfontosabb tudományágakban (állattan, növénytan, vegytan, ásványtan, földtan, kristálytan, kisebb mértékben az orvostudomány stb.) külön kell választanunk az általános szakmai fogalmak, jelenségek, jellemző vonások, ismertető jegyek, alkotórészek stb. megnevezésére használt többé-kevésbé zárt ún. terminológiát és az egyes tudományszakok sajátos tárgyainak, ezek fajainak, csoportjainak megnevezésére, rendszerbe foglalására való ún. nómenklatúrát, amely új fajok keletkezésével, felfedezésével, keveredés, kombináció, összetétel folytán egyre bővíthet (főleg az állat- és növénytanban és a kémiában). E kettősség összekeverése okozta a legtöbb zavart, vitát és nehézséget a műnyelvek kialakulása során. A tudós latin nyelvből való kibontakozáskor a nemzeti nyelven újjászülető tudományok ugyanis aránylag könnyen megalkothatták saját, nemzeti terminológiájukat, a szükséges kifejezéseknek aránylag nem nagy számát, a köznyelv alapján. A nómenklatúra teljessége azonban óriási tömegű új név teremtését, valósággal kitalálását tenné szükségessé.” (KOVALOVSKY 1955: 302–303.) Ebből is látszik, hogy a lényeges megkülönböztető jegy az, hogy a terminusok általános fogalmakat jelölnek meg, a nevek pedig egyedeket.

A terminológia, a nómenklatúra és a névtudomány kapcsolatáról szólva FÓRIS (2020: 28–31) is azt emeli ki, hogy a terminusok általános fogalmakat jelölnek, a nevek pedig egyedeket; hogy a természettudományos szakterületekhez sorolt nómenklatúrát a névkutatók el szokták választani a nyelvtudományhoz sorolt névtudománytól, és külön diszciplínának tekintik őket; és hogy a nomenek szabványosítását és harmonizációját nemzetközi szervezetek végzik.

Nézzük meg a nemrégiben megújított, a terminológiai munkára és kutatásra vonatkozó, ISO 1087:2019 Terminology work and terminology science – Vocabulary című szabványban megadott definíciókat és néhány példát:

- A terminus (term) egy általános fogalmat reprezentál. Pl. *laser printer* (lézernyomtató), *planet* (bolygó), *pacemaker* (szívritmus-szabályozó), *chemical compound* (kémiiai vegyület), *Influenza A virus* (Influenza A vírus).
- A tulajdonnév (proper name) egy egyedi fogalmat reprezentál. Pl. *International Organization for Standardization* (Nemzetközi Szabványügyi Szervezet), *British Isles* (Brit-szigetek), *United Nations* (Egyesült Nemzetek Szervezete).

¹⁹ <https://iccwbo.org/resources-for-business/incoterms-rules/incoterms-2020> (2022. 09. 05.)

- A nomenklátúra (nomenclature) olyan terminológiai erőforrás, amelyet előre meghatározott elnevezési szabályok alapján rendszerszerűen építenek fel, jellemzően a biológia, az orvostudományok, a fizika és a kémia területén. Pl. International Code of Virus Classification and Nomenclature (A vírusok osztályozásának és nomenklatúrájának nemzetközi kódexe).

A két évtizeddel korábban kiadott Glossary of terms used in terminology (DE BESSÉ et al. 1997) szójegyzékben foglaltak alapján:

- A *terminus* (term) egy vagy több szóból álló lexikai egység, amely egy doménen belül egy fogalmat reprezentál.
- A *tulajdonnév* (proper noun/name) egy fogalmat nem reprezentáló egyedi tárgy megnevezése.
- A *nomenklátúra* (nomenclature) olyan kifejezések halmaza, amelyeket szorosan strukturált fogalmi kapcsolatok kötnek össze, és amelyeket a terminusok osztályozására és elnevezésére vonatkozó szisztematikus szabályok szerint alakítanak ki. *Taxonómia*-ként (taxonomy) is szokták emlegetni.

A terminus és a nomenklátúra meghatározása mindkét anyagban hasonló. A legnagyobb különbség a két szójegyzékben adott meghatározások között az, hogy míg az 1997-es szójegyzék a tulajdonneveket nem tekinti fogalmat reprezentáló nyelvi egységnek, addig a 2019-es szabványban a tulajdonneveket egyedi fogalmat reprezentáló nyelvi egységként definiálják. A tulajdonnév névtudományi megközelítése ugyanakkor – mint fent láttuk – nem a tulajdonnevek reprezentáló funkcióját állítja középpontba, s a tulajdonnév mint nyelvi egység jelentését jellemzően nem szűkíti le a denotációra (megjelölésre).

A terminológia területén nincs részletekbe menően kidolgozott elméleti keret vagy módszertan arra vonatkozóan, milyen módon lehet elkülöníteni az általános fogalmakat reprezentáló terminusokat és az egyedi fogalmakat reprezentáló tulajdonneveket, illetve a természettudományos nomenklatúrát. A terminológiai szakirodalomban, illetve a terminológiamenedzsmentben általában nem tesznek éles különbséget a terminológia, a nomenklátúra és a tulajdonnevek között, gyakorlati szempontból (pl. terminológiai glosszárriumok, szótárak, adatbázisok készítése során) általában a terminológia részhalmazaként kezelik a neveket. Ez azért is célszerű, mert külön szabályzat alá eső nomenklatúrája csak néhány tudományterületnek van; az egyes szakterületek terminológiája emiatt inkább a terminusok kezelésére összpontosít. A különböző szakterületekhez tartozó tulajdonnevek is besorolhatók a terminusok halmazába, legalábbis a terminológiai munka szempontjából. A nomenek (nevek) elsődlegesen denotátumokat, konkrét objektumokat jelölnek; a terminusok pedig absztrakt entitásokat, általános fogalmakat jelölnek.²⁰

²⁰ A Magyar Orvosi Nyelv című folyóiratban Széljegyzet egy tudományos rendezvény meghívójára címmel (BÓSZÉ szerk. 2018) jelent meg egy vita, amely részben a *terminológia és nomenklátúra* mint nyelvészeti terminusok jelentéséről szólt, részben arról, hogy miként lehetne és érdemes volna-e „magyarítani” ezeket az egyébként bevett terminusokat. A „magyarítás” mint feladat többnyire a nyelv művelő jellegű megközelítés sajátossága, amely elsősorban arra összpontosít, hogy az „idegen szavak” helyett találjunk új magyar megfelelőket vagy „alkossunk” új szavakat. Terminológiai szempontból ez a szinonimák számának növelését jelenti, a terminológiai sokféleség pedig megnehezíti a fogalmak azonosíthatóságát.

Míg a szabványosítási tevékenység során a terminológia esetében elsősorban a definíciók és a nyelvi jelölők (maguk a terminusok) egységesítése és azok valamilyen glosszárium, lista vagy adatbázis formájában történő közreadása a gyakorlat, addig a nómenklátúra esetén inkább általános alapelveket, szabályokat, iránymutatásokat határoznak meg (lásd nevezéktani szabályzatok).

A nyelvi közvetítésben, a fordításban a fordítók általában a terminusok fordításáról beszélnek; a terminológiai szakirodalom azonban arra hívja fel a figyelmet, hogy a fordítás során mind a fordítóknak, mind a terminológusoknak arra kell törekedniük, hogy a terminusokat eredeti szakmai szövegekben keressék meg, vagyis nem fordításról, hanem behelyettesítésről van szó (CABRÉ CASTELLVÍ 1999, ZAUBERGA 2005). Ugyanerre hívják fel a figyelmet újabban a nevek „fordításával” kapcsolatosan: nem fordítani, hanem behelyettesíteni kell őket a már létező célnyelvi verzióval (vö. SLÍZ 2019).

5. Helyesírási kérdések: szabályzatok és szótárak. A normatív nyelvi szabályozáshoz tartozik a helyesírás, melynek kodifikálása és kezelése a 19. század óta a Magyar Tudományos Akadémia feladata. A magyar nyelvben a köznyelvi és a szaknyelvi helyesírás kérdéseit alapvetően a magyar helyesírási szabályzat határozza meg, ezen felül tanácsadó kézikönyvek, szótárak támogatják a szakemberek munkáját. (A nómenklatúrák létrehozásának nyelvtani szabályzatát az egyes tudományterületek határozzák meg, vö. 3.) A magyar helyesírási rendszer fontos kézikönyvei a szaknyelvi helyesírási szabályozások, különösen a szaknyelvi helyesírási szótárak. A szaknyelvi helyesírás-szabályozás összetett terminológiastratégiai folyamat, amelynek megvalósítása az egyes szakterületek szakemberei és nyelvész szakemberek együttműködésében lehetséges. A magyar szaknyelvek helyesírási szabályozásáról és a szaknyelvi helyesírási szótárakról LUDÁNYI (2021) összefoglaló tanulmányt írt, melyben számos gyakorlati példát mutat be a szaknyelvek tipikus helyesírási problémáiról; fontos információk találhatók továbbá LACZKÓ (2018) és MÁRTONFI (2018) munkáiban.

A szaknyelvi helyesírás állapotáért és a segédanyagok (pl. szaknyelvi helyesírási szótárak) elkészítésért korábban a Magyar Tudományos Akadémia osztályai feleltek. Az MTA Kémiai Tudományok Osztályának például volt Nevezéktani Bizottsága, amelyet 1960-ban hoztak létre Erdey-Grúz Tibor akadémikus vezetésével a magyar nevezéktani szabályok kidolgozása céljából, de ennek munkája az első nevezéktani és helyesírási szabályzat megjelenésével lezárult (FODORNÉ CSÁNYI – FÁBIÁN 1982). Jelenleg a Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottság²¹ felel a nómenklatúraszabályok átültetéséért, a szaknyelvi helyesírás szabályozásáért, valamint a szabályzatok és kézikönyvek elkészítéséért. Például a kémia területén a nevezéktani munkálatokkal egy időben ki kellett dolgozni a magyar kémiai helyesírás szabályait is, amelyeknek összhangban kellett lenniük a magyar helyesírás általános elveivel. Nézzünk néhány konkrét példát erről a területről: magyar köznyelvi szókincs, pl. *vas*; idegen szavak átírása a kiejtésük szerinti írásmód alapján, pl. *chemia* ~ *kémia*, *oxygen* ~ *oxigén*, *hydrogen* ~ *hidrogén*; vegyületnevek írása (külön vagy kötőjellel); prefixumok írásmódja (FODORNÉ CSÁNYI et al. 2016).

LACZKÓ (2018: 138) álláspontja szerint a szaknyelvi helyesírás szabályozására kétféle megoldás lehetséges: „Ha egy szakterület olyan **terminológiával** rendelkezik, amely az írásgyakorlatban nem tér el az alapvető szabályoktól, tehát ugyanazok a nyelvi tényezők

²¹ https://mta.hu/xi-osztaly/allando-bizottsagok-105554#magyar_nyelvi_osztalykozi_allando_bizottsag (2022. 09. 05.)

alakítják, csak jellegzetes speciális vonásokat mutat (például ilyen az orvosi nyelvben a latinos vagy a magyaros írásmód kérdése [...]), akkor alapvetően elég, ha a terminológiát szaknyelvi helyesírási szótárak tartalmazzák, külön szabályzatra nincsen szükség. Akkor azonban, ha egy szakma **nómenklatúrával** rendelkezik, azaz a terminusok leírásában nem a köznyelvi szabályok az irányadók, akkor szükség van külön szabályzat kidolgozására is. Jellegzetesen ilyen a kémia szaknyelve, az állatrendszertan, a növényrendszertan vagy a földrajzi nevek írása...” A nómenklatúrával és terminológiával is rendelkező szakterületek számára tehát helyesírási kézikönyv és szótár létrehozása is szükséges, míg a csak terminológiával rendelkező szakterületeken elegendő a helyesírási szótár létrehozása. Önálló szabályzata van a földrajzi nevek helyesírásának is (FÁBIÁN–FÖLDI–HÖNYI 1998/2013).

6. Összegzés. Szemantikai-pragmatikai szempontból a tulajdonnevek, a nomenek és a terminusok egymással hasonló és egymástól eltérő jegyeket egyaránt mutatnak. Mindhárom kategóriában azonosításra szolgáló elemeket találunk, melyeknek a jelentésszerkezetében domináns szerepet kap a denotáció, azaz a (meg)jelölés. A tulajdonnevek az adott kultúrában jellemzően egyedi megjelöléssel illetett valós vagy fiktív entitásokat azonosítják; a nomenek konkrét, létező anyagokat, dolgokat, objektumokat, élőlényeket jelölnek meg úgy, hogy egyúttal azoknak egy adott struktúrában elfoglalt helye is nyilvánvalóvá válik; a terminusok pedig leginkább absztrakt entitásokat, általános fogalmakat jelölnek meg, egyértelműsége törekedve. A (meg)jelölt entitásokra a tulajdonnevek és a nomenek esetében denotatúmként is hivatkoznak a szakirodalomban, míg a terminusokról sokan azt tartják, hogy fogalmakat (concept) azonosítanak.

A tulajdonnevek, a nomenek és a terminusok jelentésszerkezetében fontos összetevő továbbá a motiváció és az információ is. A motivációt illetően mindhárom típusú kifejezés kapcsán kimutatható, hogy – legalábbis a megnevezés keletkezésekor – jelen van a jelölt valamely (illetve néhány) jellemző jegyének a feltüntetése való törekvés. Ezzel áll összefüggésben például az ún. elhomályosult motivációnak, azaz a névadás egykori indokának a felderítésére való törekvés a névtörténeti kutatásokban; az élőlények evolúciós rokonsági viszonyait tükröző rendszertani elnevezések (rendszertani nevek) alkalmazása a biológiában; a „kifejező”-nek tekintett terminusok preferálása a szaknyelvekben. Ezenkívül mindhárom típusú kifejezés nyújt további, járulékos információkat is a jelölről. Így például a tulajdonnév az adott nyelv megfelelő névfajtáját többé vagy kevésbé ismerők számára alaposabb, illetve felületesebb tájékoztatást ad a névviselő bizonyos sajátosságairól (pl. a jelölt entitás típusa, kronológiai és egyes szociokulturális jellemzői); a kettős nevezéktan szabályai alapján létrehozott tudományos név informál az adott faj rendszertani helyéről; a terminus jelentését az alkotóelemei által közvetített információhalmaz és a jelölt fogalom tulajdonságai alapján dolgozzuk ki.

A tulajdonnevek, a nomenek és a terminusok jelentésszerkezetében kevésbé erőteljes összetevőként van jelen az etimológiai jelentés, a konnotáció és a név-, illetve szóhangulat. Utóbbi a tulajdonnevek esetében kerülhet leginkább előtérbe, például hangzásesztétikai alapon vagy a közszoói jelentés miatt egyes neveket hajlamosak vagyunk „kellemes”-nek, másokat „kellemetlen”-nek stb. ítélni. A terminusalkotás során a szakirodalom szerint semleges vagy pozitív konnotációjú kifejezések alkalmazására célszerű törekedni, az ilyen terminusokat ugyanis könnyebben fogadják el és veszik használatba a szakemberek. Emellett a terminusok erős logikai kapcsolataik révén azokat a terminológiai részrendszereket is felidézik, amelyeknek az elemei. Az etimológiai jelentés a nomenek kapcsán válhat

a jelentésszerkezet szembetűnő összetevőjévé: így például a kettős nevezéktan latin vagy latinósított ógörög, ritkábban más nyelvi eredetű kifejezéseinek értelmezésében a klasszikus nyelvek ismerete minden bizonnyal sokat segít.

A tulajdonnevek, a nomenek és a terminusok a fordítás szempontjából is hasonlóan viselkednek: esettől függ, hogy (közel) változatlan átvétellel (pl. ang. *London* > m. *London*, ang. *exonym* > m. *exonima*), célnyelvi megfeleltetés során (behelyettesítéssel, pl. ném. *Wien* > m. *Bécs*, ang. *generic term* > m. *földrajzi köznév*), modifikációval (nagyobb mértékű változtatások árán, pl. ol. *il Po* > m. *Pó folyó*, ang. *vowel marker* > m. *magánhangzó-jelölő kiegészítő írásjegy*) vagy tényleges fordítás révén (pl. ang. *Great Lakes* > m. *Nagy-tavak*, ang. *multiscriptual map* > m. *több írásrendszerű térkép*) ültethetők-e át legeredményesebben egyik nyelvből a másikba; a megfelelő eljárás kiválasztása egyedi mérlegelést kíván meg a fordító részéről.²²

Bizonyos szemantikai-pragmatikai jegyek a tulajdonnevek, a nomenek és a terminusok kategóriája közül kettő esetében tekinthetők jellemzőnek, a harmadik kategória kapcsán marginálisan jelentkeznek, vagy egyáltalán nem számolhatunk velük. Így a tulajdonnevek és a nomenek közös jegye, hogy a jelölt tekintetében egyértelműség elérésére törek-szenek, vonatkoztathatóságuk az adott kontextusban egyedi. A nomenek és a terminusok tudás(elemeke)t kódolnak, ismeretek rendszerezésére szolgálnak; egy-egy struktúrán belül pontosan meghatározott helyet foglalnak el, s ez összefüggésben áll sajátos jelentésükkel. A nomenek és a terminusok állományát, explicit módon rögzített jelentésüket nemzetközi testületek tartják számon és gondozzák szabványosító és harmonizációs törekvések mentén. A nomenek és a terminusok a szakmai nyelvhasználat elemei; a szakmai közösség elismeri, rögzíti, terjeszti őket a szakmai kommunikáció során. A tulajdonnevek és a terminusok erősen (szak)nyelv- és kultúrafüggő nyelvi egységek, a nomenek pedig eredendően és elsősorban nemzetközi használatra szánt kifejezések, ez utóbbiak létrehozásának szabályait külön nyelvtani szabályzatokban rögzítik.

A tulajdonnevek, a nomenek és a terminusok ugyanakkor csak rájuk jellemző szemantikai-pragmatikai jegyekkel is bírnak. Ilyen elkülönítő jellemző a nomenek esetében, hogy azok előre meghatározott elemek és szabályok alapján létrehozott, „szabványos” típusú, „mesterséges” keletkezésű kifejezések, amelyek a fizikai valóság egyfajta „leképezését” szolgálják. A terminusok ezzel szemben a nyelvek általánosan használt elemeiből és szabályai alapján létrejött, „természetes” típusú, jellemzően „spontán” keletkezésű kifejezések, amelyek alapvetően a tudástárolást és -közvetítést szolgálják, s főként absztrakt fogalmakat jelölnek. A tulajdonnevek a nyelvek általánosan használt elemeinek szűkített készletéből, részben sajátos szabályok alapján kialakult „természetes” vagy „mesterséges” keletkezésű kifejezések, melyek az egyeditést szolgálják. A tulajdonnevek nyelvi univerzálék, s használatuknak szociokulturális és lélektani összetevői is vannak.

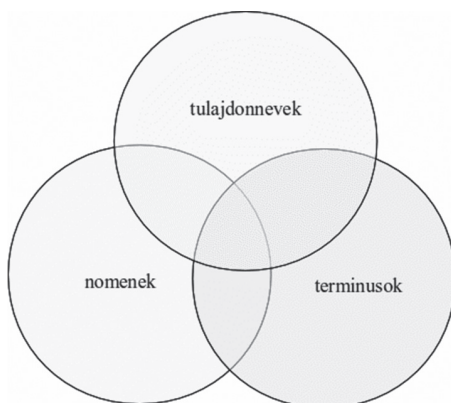
A tulajdonnevek, a nomenek és a terminusok elkülönülnek szófaji szempontból is. A tulajdonnevek a hagyományos szófaji felosztás szerint főnévi értékű elemek, vannak köztük szavak, szókapcsolatok, frazémák és mondatok is. A terminusok szófajukat tekintve lehetnek főnevek, igék, melléknevek, határozószók, valamint főnévi, igei, melléknévi, határozói szerkezetek, továbbá morfológiailag heterogén összetételű elemek is. (A terminusok között

²² Az egyes fordítási eljárásokat illusztráló második példa forrása az UNGEGN (United Nations Group of Experts on Geographical Names) által kiadott Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names (Revised) című szójegyzék magyar változata (I. BÖLCSEKI–FARKAS–SLÍZ szerk. 2017: 125–189).

– mint ismeretes – nagy számban vannak egyébként a nem nyelvi elemek is.) A nomenek egy részét (így például a latin nyelvű tudományos neveket a biológiában) tulajdonnévként kezelik a nevezéktanban, más részükre (így például a magyar nyelvű tudományos nevekre a biológiában) köznévként tekintenek.

A tulajdonnevek, a nomenek és a terminusok kategóriájának egymáshoz való viszonyát az 1. ábra szemlélteti:

1. ábra: A tulajdonnevek, a nomenek és a terminusok viszonya

A névtudomány, a nevezéktan és a terminológia tehát olyan tudományterületek, amelyek kisebb részben ugyan átfedik egymást, nagyobb részben azonban önálló kutatási kérdéseket vetnek fel, továbbá rendelkeznek saját munkamódszerrel és feladatkörrel. Az átfedés annak köszönhető, hogy a vizsgálati elemek egy része közös, ugyanakkor a megközelítés szempontjai és a feldolgozás módszerei eltérőek, s ezek jelentős mértékben elkülönítik egymástól a három diszciplínát. A névtudomány a tulajdonneveket elsősorban nyelvi szempontok alapján vizsgálja, multidiszciplináris kontextusban, az enciklopédikus ismeretek tükröződésére való tekintettel is. A nevezéktan a tudományos neveket vonatkozásuk viszonylatában értékeli, a természettudományi szempontból fontos összefüggések kiemelésére törekedve. A terminológia érdeklődési körébe pedig beletartoznak az eleve terminusnak ítélt tudományos nevek, függetlenül attól, hogy azok tulajdonnevek-e vagy sem, valamint a tulajdonnevek közül azok, amelyek egy adott (tudomány)terület perspektívájából terminusnak tekinthetők; ezeket pedig nyelvi, ismeretelméleti és ontológiai szempontok mentén rendszerezi.

Hivatkozott irodalom

- AkH.¹² = *A magyar helyesírás szabályai*. Tizenkettedik kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2015.
- BARABÁS ANDRÁS – KÁLMÁN C. GYÖRGY – NÁDASDY ÁDÁM 1977. Van-e a magyarban tulajdonnév? *Nyelvtudományi Közlemények* 79: 135–155.
- DE BESSÉ, BRUNO – NKWENTI-AZEH, BLAISE – SAGER, JUAN C. 1997. Glossary of terms used in terminology. *Terminology* 4: 117–156. <https://doi.org/10.1075/term.4.1.08bes>

- BORHIDI ATTILA 2016. *Magyarország növénytársulásai*. Akadémiai Kiadó, Budapest. https://mersz.hu/dokumentum/m30mn_1 (2022. 09. 05.)
- BÖLCSKEI ANDREA – FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk. 2017. *Magyar és nemzetközi névtani terminológia / Hungarian and International Onomastic Terminology*. International Council of Onomastic Sciences – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Uppsala–Budapest. <https://doi.org/10.26546/5061110>
- BÖSZE PÉTER szerk. 2018. Szélgjegyzet egy tudományos rendezvény meghívójára. (Hozzászólások, vita.) In: Uő, Ez is az is. *Magyar Orvosi Nyelv* 18/2: 82–93.
- CABRÉ CASTELLVÍ, MARIA TERESA 1999. *Terminology. Theory, Methods and Applications*. Terminology and Lexicography Research and Practice 1. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia. <https://doi.org/10.1075/tlrp.1>
- CONSTANTINOVITS MILÁN – VLADÁR ZSUZSA 2013. A terminológia rendszerező elvének változása az INCOTERMS tükrében. *Magyar Terminológia* 6: 84–96. <https://doi.org/10.1556/materm.6.2013.1.4>
- DONÁTH TIBOR 2009. Az anatómiai nyelv mint az orvostudomány alapja. In: BÖSZE PÉTER szerk., *A magyar orvosi nyelv tankönyve*. Medicina, Budapest. 287–295.
- FÁBIÁN PÁL – FÖLDI ERVIN – HÖNYI EDE 1998/2013. *A földrajzi nevek helyesírása*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- FODORNÉ CSÁNYI PIROSKA – FÁBIÁN PÁL 1982. A kémiai elnevezés és helyesírás. *Magyar Nyelvőr* 106: 410–418.
- FODORNÉ CSÁNYI PIROSKA – HORÁNYI GYÖRGY – KISS TAMÁS – SIMÁNDI LÁSZLÓ 2016. *Szervetlen kémiai nevezéktan*. Digitális kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest. <https://mersz.hu/fodorne-horanyi-kiss-simandi-szervetlen-kemiai-nevezektan> (2022. 09. 05.)
- FOGARASI KATALIN 2017. A kórboncolási jegyzőkönyv terminológiájának sajátosságai és XXI. századi kihívásai. In: BO CZ ZSUSZANNA – BESZNYÁK RITA szerk., *Porta Lingua – 2017*. SZOKOE, Budapest. 95–108.
- FÓRIS ÁGOTA 2020. *Fordítás és terminológia. Elmélet és gyakorlat*. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- FRÉGE, GOTTLÖB 1980. Jelentés és jelölet. In: Uő, *Logika, szemantika, matematika*. Szerk. RUZSA IMRE. Gondolat, Budapest.
- GERCSÁK GÁBOR 2007. Magyar tájnevek angol fordítása. In: FÓRIS ÁGOTA – TÓTH SZERGEJ szerk., *Ezerarcú lexikon*. Terminologia et Corpora – Supplementum 2. Berzsényi Dániel Főiskola, Szombathely. 100–110.
- GERCSÁK GÁBOR 2015. Magyar tőnevek angol fordítása. *Névtani Értesítő* 37: 77–81.
- GERCSÁK GÁBOR 2020. Hogyan hivatkoznak angolul földrajzi neveinkre? In: NYOMÁRKAY ISTVÁN – NAGY SÁNDOR ISTVÁN szerk., *Etimológia és jelentésfejlődés*. MTA Modern Filológiai Társaság, Budapest. 48–62.
- GOMBOCZ ZOLTÁN 1926. *Jelentéstan*. Danubia, Pécs.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek*. Osiris Kiadó, Budapest.
- HOFFMANN ISTVÁN 2014. Név és jelentés. In: BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *A nevek szemiotikája*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Magyar Szemiotikai Társaság, Nyitra–Budapest. 5–21.
- HOFFMANN ISTVÁN – RÁCZ ANITA – TÓTH VALÉRIA 2018. *Régi magyar helynévadás. A korai ómagyar kor helynevei mint a magyar nyelvtörténet forrásai*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- ISO 1087:2019. *Terminology work and terminology science – Vocabulary*. <https://www.iso.org/standard/62330.html>
- KIEFER FERENC 2007². *Jelentéselmélet*. Corvina Kiadó, Budapest.

- KOVALOVSKY MIKLÓS 1955. Tudományos nyelvünk alakulása. In: PAIS DEZSŐ szerk., *Nyelvünk a reformkorban*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 227–312.
- KRIPKE, SAUL A. 1997. Névadás és szükségszerűség. *Helikon* 1997: 410–425.
- LACZKÓ KRISZTINA 2018. Körkép a magyar helyesírásról – áttekintés a 12. kiadás után. *Magyar Nyelvőr* 142: 137–149.
- LANGACKER, RONALD W. 2008. *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. Oxford University Press, Oxford.
- VAN LANGENDONCK, WILLY 2007. *Theory and Typology of Proper Names*. Mouton de Gruyter, Berlin – New York.
- LUDÁNYI ZSÓFIA – VARGA ÉVA KATALIN 2021. A szemészeti dokumentáció jellegzetességei. In: FÓRIS ÁGOTA – BÖLCSKEI ANDREA szerk., *Tartalomfejlesztés és dokumentáció. Nyelvészeti vonatkozások*. KRE–L’Harmattan, Budapest. 327–360.
- LUDÁNYI ZSÓFIA 2021. A szaknyelvek helyesírásának szabályozásáról. Elmélet, gyakorlat, dilemmák. In: FÓRIS ÁGOTA – BÖLCSKEI ANDREA szerk., *Tartalomfejlesztés és dokumentáció. Nyelvészeti kutatások*. KRE–L’Harmattan, Budapest, 147–174.
- MÁRTON MÁTYÁS 1991. *Tengervízzel fedett felszínek ábrázolása kisméretarányú térképeken*. Kandidátusi értekezés. ELTE, Budapest.
- MÁRTON MÁTYÁS 2012. *A Világtenger kartográfus szemmel*. ELTE Informatikai Kar Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék, Budapest.
- MÁRTONFI ATTILA 2018. Tájékoztató bibliográfia „A helyesírás kézikönyvei” témában. *Magyar Nyelvőr* 142: 230–234.
- MUNSBERG, KLAUS 1994. *Mündliche Fachkommunikation. Das Beispiel Chemie*. Gunter Narr Verlag, Tübingen.
- RUSSELL, BERTRAND 1991. *A filozófia alapp problémái*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- SEBESTYÉN ÁRPÁD 1970. A tulajdonnevek jelentéséhez. In: KÁZMÉR MIKLÓS – VÉGH JÓZSEF szerk., *Névtudományi előadások. II. névtudományi konferencia. Budapest 1969*. Nyelvtudományi Értekezések 70. Akadémiai Kiadó, Budapest. 302–307.
- SIMON LÁSZLÓ 2004. A magyar állatfajnevek helyesírása. *Magyar Nyelvőr* 128: 313–322.
- SLÍZ MARIANN 2015. Általános névtani kérdések. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Magyar névkutatás a 21. század elején*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 93–114.
- SLÍZ MARIANN 2019. A tulajdonnevek fordítása – funkcionális, névelméleti megközelítésben I. A név jellemzői mint a fordítást befolyásoló tényezők. *Névtani Értesítő* 41: 13–39. <https://doi.org/10.29178/nevter.2019.1>
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SOMOGYI ZOLTÁN 2018. *A kémiai nomenklatúra nyelvészeti megközelítése*. Szakdolgozat. KRE BTK, Budapest.
- SZABADVÁRY FERENC – SZÓKEFALVI NAGY ZOLTÁN 1972. *A kémia története Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SEBASTYÁN RUDOLF 2014. Terminológia és (nyelv)politika. A magyar kémiai nomenklatúra születése, tündöklése és bukása. In: VESZELSKI ÁGNES – LENGYEL KLÁRA szerk., *Tudomány, technolektus, terminológia. A tudományok, szakmák nyelve*. Éghajlat Könyvkiadó, Budapest. 291–298.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2008. A tulajdonnév jelentése. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Balatonszárszó, 2007. június 22–24.)*. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Budapest. 30–41.

- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2010. *Kognitív szemantika*. Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra.
- VARGA ÉVA KATALIN 2014. Anatómiai nevek régen és ma. Latin helyett angol? *Modern Nyelvoktatás* 20/1–2: 35–42.
- VARGA ÉVA KATALIN – BARTA ANDREA 2020. A nemzetközi és a magyar anatómiai nevek egységesítési problémái. *Porta Lingua* 2020: 193–204. <http://szokoe.hu/porta-lingua/porta-lingua-202019> (2022. 09. 05.)
- VÁRNAI JUDIT SZILVIA 2005. *Bárhogy nevezzük... A tulajdonnév a nyelvben és a nyelvészetben*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 42. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- VECSEY ZOLTÁN 2007. *Név és tárgy. A tulajdonnevek szemantikájáról*. Elméleti és kísérleti nyelvészet 3. DE Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- ZAUBERGA, IÉVA 2005. Handling Terminology in Translation. In: KÁROLY KRISZTINA – FÓRIS ÁGOTA eds., *New Trends in Translation Studies. In Honour of Kinga Klaudy*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 107–116.

BÖLCSKEI ANDREA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2628-5297>

Károli Gáspár Református Egyetem

Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar

FÓRIS ÁGOTA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7599-0323>

Károli Gáspár Református Egyetem

Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar

ANDREA BÖLCSKEI – ÁGOTA FÓRIS, **Onomastics, Nomenclature and Terminology. Relations and Differences**

Onomastics, nomenclature and terminology are partially interrelated disciplines as they explore similar, sometimes the same linguistic items, while adopting different perspectives and methodologies. Their differing purposes separate these three fields of science. Proper names, scientific names and terms display several common and unique characteristics. Shared features include the relevance of identification; the primacy of denotation, motivation and information at the expense of etymological sense, connotation and affective shade in their semantics; and the importance of finding their target-language equivalents in translation. Scientific names and terms classify, systematize, store and transfer knowledge elements. They have a fixed relationship to conceptual categories and explicitly defined meanings. Designed for international professional use, professionals aim to minimise their discrepancies across languages in harmonization processes. Scientific names identify entities of the tangible world. They are formed consciously with the help of predetermined linguistic elements and rules. Terms usually identify abstract concepts, and they are mostly formed spontaneously based on general elements and rules. Proper names identify psychosocially salient real or fictive entities; they are formed spontaneously or consciously from restricted sets of elements of natural languages, and are partly based on genre-specific rules. They are strongly culture-dependent linguistic units, but as universals, they are present in all natural languages. Scientific names are nouns; proper names are nominal expressions (words, phrases, clauses, sentences); terms (if linguistic units) can be nouns, verbs, adjectives, adverbs, or nominal, verbal, adjectival and adverbial expressions as well.

A személynevekkel kapcsolatos névtani és jogi terminológia

1. A tanulmány célja és főbb kérdései. Inter-, illetve multidiszciplináris témák esetében gyakori, hogy a különböző tudományok művelői eltérő terminológiával közelítik meg ugyanazon kérdéseket. Ezt tapasztalhatjuk a névjogi kérdések tárgyalása kapcsán is. A jog- és a névtudomány részben eltérő terminuskészlete önmagában nem probléma, amikor azonban a kutatók egymás szakterületéről igyekeznek tájékozódni, az eltérések már zavaróak lehetnek, esetenként a homonim félreértést is okozhatnak. Különösen igaz ez azokban az esetekben, amikor egyes szakkifejezések használati köre még egy adott tudományon belül sem egyértelmű. A névkutatás terminológiája a szakterület szerteágazó tudományos és gyakorlati területeket érintő kapcsolatai miatt különösen igényelheti az egységesítést, amint arról több tanulmány is beszámol (pl. BAUKO 2012; FARKAS 2012, 2017; HOFFMANN 2012; SLÍZ 2012, 2014). Ezt a munkát nemzetközi szinten két szervezet is felvállalta: a Nemzetközi Névtudományi Társaság terminológiai munkacsoportja (ICOS Terminology Group) és az ENSZ Földrajzi Névi Szakértői Csoportja (UNGEGN) egyaránt kidolgozta többnyelvű terminuslistáját. Ezek többek közt a magyarra is elkészültek (BÖLCSKEI–FARKAS–SLÍZ szerk. 2017; a munka háttéréről l. BÖLCSKEI 2017, FARKAS 2017), habár – a listák nemzetközi jellegéből és a némileg behatárolt névtani ismeretanyag megjelenítéséből adódóan – egyes kultúraspecifikus vagy szűkebb témákhoz tartozó terminusok értelemszerűen hiányoznak belőlük. A személynevekkel kapcsolatos legfontosabb magyar jogi terminusokról szintén rendelkezésünkre áll egy segédlet, amely nemcsak a terminusok meghatározását, hanem az általuk jelölt névfajtákkal vagy eljárásokkal kapcsolatos főbb tudnivalókat is összegzi röviden, közérthetően, a jogszabályi hivatkozásokkal együtt (UGRÓCZKY 2020b).

Tanulmányom célja segítséget nyújtani a két említett szaknyelv (a névtani és a jogi) megfelelő értelmezéséhez, azonosítva azokat a területeket és fogalmakat, amelyekben eltérések tapasztalhatók egymáshoz képest, illetve még pontosításra, tisztázásra vagy rögzítésre várnak. Nyelvész és névkutató lévén a magyarázó szövegekben nem a jogi, hanem a névtudományi terminusokat fogom használni, kivéve egy-egy konkrét törvényszöveg elemzését.

A tárgyalandó terminusok egy része a köznyelvben is használatos, hiszen a névadás és a névhasználat elválaszthatatlan a névhasználó közösségtől; megfigyelhetjük ugyanakkor, hogy e terminusok nem feltétlenül a (névtani és/vagy jogi) szaknyelvi jelentésükben fordulnak elő a köznyelvi kommunikációban. Ez két irányban is zavart okozhat: egyrészt a laikusok félreértelmezhetik a szaknyelvi szövegeket, másrészt pedig – mivel a kutató egyszersmind a köznyelv használója is – a köznyelvi szóhasználat visszahathat a szaknyelvre, befolyásolva annak terminushasználatát. Ezért a következőkben nemcsak a két szaknyelv, hanem a köznyelv szempontjából is kitérek majd egyes terminusok jelentésére és használatára.

A továbbiakban először a *személynév* terminussal és az általa jelölt tulajdonnévi kategóriával kapcsolatos általános terminológiai kérdéseket mutatom be, majd a személynév alkategóriáinak terminológiai kérdéseivel foglalkozom. Ezen belül bővebben kitérek a hivatalos névfajtákra, hiszen ezek azok, amelyek mindkét vonatkozó tudományt érintik. Ide elsősorban a két legfontosabb, standardizáltnak tekinthető névfajta, a keresztnév és

a családnév tartozik; nem véletlen, hogy éppen ezek váltak a jogi szabályozásban és a közfelfogásban is az ún. teljes név alkotóelemeivé. Végül a személynevek használatával és megváltozásával kapcsolatos terminológiára térek ki röviden. A névtani terminológia kapcsán az említett terminuslistákat (BÖLCSKEI–FARKAS–SLÍZ szerk. 2017) és a névtani terminológiai szakirodalom megállapításait, a jogi terminológia áttekintéséhez pedig az At. (2010. évi I. törvény az anyakönyvi eljárásról) és a Ptk. (2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről) vonatkozó részeinek szövegét veszem alapul.

2. A személynév terminussal és az általa jelölt tulajdonnévi kategóriával kapcsolatos általános terminológiai kérdések

2.1. A személynév terminus. Míg a névtanban e szakkifejezés rögzült a személyek által viselt nevek különböző fajtáinak összefoglaló megnevezéseként, addig a jogi szövegekben nem jellemző a használata; a jogszabályi rendelkezések szövege az egyszerűbb *név*-vel él a személyneveket érintő kérdések szabályozásában. Ez azonban semmiféle zavart nem okoz, hiszen az adott kontextusban egyértelmű, hogy a tulajdonnevek mely alkategóriája értendő rajta. A névtanban ezzel szemben gyakori a megkülönböztető előtag (*személy*-) használata, különösen és szükségszerűen akkor, amikor a személynevek tárgyalása a tulajdonnév más alkategóriáival együtt történik.

Bár mint említettem, e terminus már jó ideje rögzült a névtudományban a latin eredetű, csak ritkán használatos *antroponima* magyar megfelelőjeként, érdemes megemlítenünk két, a szokásostól eltérő használatát, melyek e névfajta valamely alkategóriájának az elnevezését érintő probléma rendszerszerű megoldási kísérletének az eredményei. Az első kísérlet a többemű névhasználat előtti időszak személyeket jelölő neveire alkalmazható szakkifejezés megtalálására vagy megalkotására irányult: J. SOLTÉSZ KATALIN (1979) MELICH JÁNOST (1907) követve e kategóriára alkalmazta a *személynév* terminust, ennek lefoglalódása miatt pedig a személyeket jelölő névfajták összefoglaló megnevezésére az *embernév* kifejezést használta. Ez és több más terminológiai újítása azonban végül nem talált követőkre, annak ellenére, hogy az említett monográfia névelméleti szempontból korszakalkotónak tekinthető a magyar névtudományban. SZENTGYÖRGYI RUDOLF (2011) – szintén egy speciális terminológiai probléma gyakorlatias megoldásaként, logikus és elméletileg is jól megalapozott érveléssel – ezzel szemben nem szűkítette, hanem bővítette a *személynév* jelentéstartalmát, az emberek nevei mellett beleértve a teo- és hagonimákat, vagyis az isten- és szentneveket is.

2.2. A kategóriával kapcsolatos általános terminológiai kérdések. A személyneveknek számos alkategóriáját különbözteti meg a névtudomány. Ezek közül több a jogi szabályozásban is megjelenik, habár esetenként a névkutatás területén megszokottól eltérő megnevezéssel; mások azonban jogi szempontból általában irrelevánsak lévén nemigen kerülnek elő az említett törvények szövegeiben. Ebben az esetben nem beszélhetünk terminológiai hiányosságról jogi szempontból, hiszen nem merül fel a megnevezés szükségessége; sokkal inkább arról van szó, hogy a személynév kategóriájának kiterjedése tér el a két tudomány felfogásában, illetve a gyakorlatban.

2.2.1. A személynévfajták kapcsolatainak megnevezései. Mivel a személynevek gyakran több szóból állnak, mindkét tudományban szükség van az egyes alkotóelemek, valamint

a több alkotóelemből álló névtípusok általános megnevezésére. Ezek kapcsán több ellentmondást is tapasztalhatunk.

A család- és keresztnévből álló személynév megnevezésére mind a jogszabályokban, mind a névtanban használatos a *teljes név* terminus; l. pl. „(1) A feleség a házasságkötés után, választása szerint viseli [...] b) a férje teljes nevét a házasságra utaló toldással...” (Ptk. 4: 27. §). Ez feltehetőleg a jogszabályokból, illetve azok alkalmazásából terjedt át a névtanba és a modern kor köznapi felfogásába is, hiszen azt a hivatalos szemléletet tükrözi, amely szerint egy személynév akkor teljes, ha család- és keresztnévből áll. Ez azonban csak a hivatalos személynevekre értelmezhető, továbbá csak azokra a kultúrákra és időszakokra, amelyekben létezik családnév, így névtani használata nem mindig indokolt.

A *hivatalos név* terminus kapcsán még több probléma merül fel. Egyrészt történeti szempontból némileg eltérő jelentésben használható, hiszen az állami anyakönyvezés kezdetét (1895; illetve esetleg a 18. század végének, 19. század elejének névrendeleteit; vö. FARKAS 2009: 9–10) megelőző időszakra vonatkozólag nem lehet a mai értelemben vett hivatalosságról beszélni, így a *hivatalos név* legfeljebb a hivatalos dokumentumokban feljegyzett névfórmát jelentheti. Másrészt e terminus néha a teljes névre, máskor viszont csak a keresztnévre vonatkozik, a becézett vagy egyéb változatoktól való megkülönböztetésképpen (vö. HAJDÚ 1979: 25; bár a helynevek kapcsán, de a személynevekre is sokban vonatkoztathatóan, a terminus nyelvészeti szempontból problematikus voltát bemutatva l. GYÖRFFY 2012).

Különösen nehéz a dolgunk a családnévelőzmények időszakára jellemző, több elemből álló személynevek típusának megnevezésekor. Ezekre hagyományosan a *kételemű név* terminus használatos (szemben a családnévelőzmények megjelenése előtti időszak egyetlen szóból álló, hagyományosan *egyelemű név*-nek nevezett elemeivel; l. alább), holott gyakran kettőnél több szóból állnak. Ezekre – valamint a hivatalos írásbeliségben használatos szerkezetekkel lejegyzett változataikra – az utóbbi időben (részben eltérő elméleti hátterek, illetve indokrendszerek alapján) több megnevezési javaslat is született a névtanban: *névszerkezet* (SLÍZ 2010), *kéttagú névszerkezet* és *névrendszer* (N. FODOR 2010: 16), illetve *személyjelölő szerkezet* (TÓTH 2016: 12–13). Ezek mindegyike azt hivatott kifejezni, hogy a személyek megjelölésére a személynév több fajtájának példányai egymással összekapcsolódva, egységet alkotva használatosak, nem feltétlenül a ma szokásos módon.

2.2.2. A személyjelölő szerkezetek alkotórészeinek megnevezései. Ezt a felfogást (vagyis a család- és a keresztnév együttesének alapértelmezetten összetartozó, teljes voltát) tükrözi a névtanban általánosan használt *elem*, illetve *névelem* terminus is, hiszen az elemek az egésznek az alkotórészei. Ennek megfelelően szokás beszélni, mint fentebb láttuk, *egyelemű* és *kételemű* nevek-ről, illetve ezek korszakáról, az utóbbit egészen a családnévek kialakulásának kezdeti időszakára is értve.¹¹ Ez azonban azt feltételezi, hogy a két elem a családnév és a keresztnév; ebben az esetben tehát a *Kovács József András* névben – legyen a *József* akár család-, akár keresztnév – két elemet kellene látnunk, s megmarad a kérdés, hogy minek nevezzük ezek után a két egységből álló család- vagy keresztnév egyes egységeit, vagyis – a fenti terminust használva – az elemek részeit. (A problémára l. HAJDÚ 1979: 24). Ezekre hagyományosan – a megnevezési problémát nem megoldva,

¹¹ Érdemes megemlíteni, hogy PAIS DEZSŐ 1955-ben több alternatív javaslattal is előállt az általa bevezetett *egy-* és *kételemű személynév* leváltására, bár azt nem indokolta vitaindítónak szánt írásában, hogy mi késztette erre a lépésre (vö. PAIS 1955).

csak kikerülve – a *kettős családnév*, illetve *kettős keresztnév* terminusok használatosak. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy HOFFMANN ISTVÁN széles körben elterjedt helynévelmezési modelljének (1993/2007²: 68) a személynevek elemzésében is megjelent változatai a fentebbitől eltérő jelentésben, a névben található lexémák és a névalkotásban szerepet játszó toldalékmorfémák (képzők, jelek, ragok) együttes megnevezéseként alkalmazzák a *névellem* terminust. (A személynevek különböző fajtáira átdolgozott névelmezési modellekre l. FEHÉR 2002, 2003; N. FODOR 2010, TÓTH 2016.)

A jogszabályokban a teljes név alkotórészeit bizonyos esetekben *tag*-oknak nevezik; l. pl. „a születési családi név egy- vagy kéttagú” (At. 44. § [2]). Ugyanakkor a két tagból álló családnévre egy másik terminus is előfordul ugyanezen törvény szövegében: *kettős családi név* (At. 44. § [2a]). Az utónév kapcsán viszont a törvény nem használja a *tag* megjelölést, helyette *két utónév*-ről beszél: „Anyakönyvezni a szülők által meghatározott sorrendben legfeljebb két, a gyermek nemének megfelelő utónévet lehet...” (At. 44. § [3]). Vagyis míg e felfogás a családi nevet egyetlen egységnek tekinti, amely két tagból is állhat, addig az utónév csak egy tagból állhat, de kettő is anyakönyvezhető belőle. Az eltérés történeti szempontból nehezen magyarázható, hiszen a kettős családi nevek is többnyire úgy keletkeznek, hogy két külön családi név kapcsolódik össze valamilyen okból a családtörténet egy pontján. Lehet viszont formai oka is a terminushasználat különbségének: a kéttagú családi név az utónévvel szemben kötőjellel írandó. Csakhogy a korábbi anyakönyvezési gyakorlatokból fakadóan léteznek kötőjel nélküli kéttagú családi nevek is, és az At. 55. § (6) bekezdése bizonyos esetekben ma is kérhetővé teszi e formát: azok, akiknek a kettős családi neve 1953. január 1-je előtt kötőjel nélküli volt, azóta azonban kötőjellel anyakönyvezték, kérhetik a kötőjel törlését. Az is elképzelhető, hogy a két névfajta közti jogi eltérés érzékelése áll a feltehetőleg nem tudatos terminológiai különbség mögött: a kéttagú családi név kötöttebb típus, mivel a gyermek az apa vagy az anya (vagy mindkettőjük) családi nevét viszi tovább a szülők döntése alapján, az utónevek viszont szabadabban (de nem korlátlanul), a szülők utónevétől függetlenül választhatók.

A személyneveknek a helynevekhez hasonlóan lehetnek közszói részei is (pl. *doktor, özvegy, báró, bácsi*). A helynévkutatásban e közszói részek megnevezésére általánosan elterjedt a *földrajzi köznév* terminus, és fel sem merül a kérdés, hogy vajon a név részei-e: természetes, hogy a *Kossuth út* névnek az *út* is a részét képezi.²² A személynevek esetében ezzel szemben még az is vitatott volt, hogy e közszavak a név részeinek tekinthetők-e. ÖRDÖG FERENC nyomán (1973) a megnevezésekre – a helynevek kapcsán alkalmazott terminussal nem korrelálva – a *névkiegészítő* vagy *közzsói névkiegészítő* terminusok terjedtek el. Azt azonban meg kell jegyezni, hogy ÖRDÖGNél a *névkiegészítő* nem pontosan ezt a kategóriát, csupán ennek egy alkategóriáját fedi: a *szerző* (a terminusokat csupán példákkal definiálva) *névszerű szó*-nak nevezi az *Ifjú, Idős* típusú anyakönyvi megjelöléseket, *névhelyettesítő*-nek a „tisztásra és társadalmi állásra utaló nevek”-et (pl. *Titkár, Tekintetes asszony*), *névkiegészítő*-nek pedig a *bácsi, néni, elvtárs, úr* típusú közszavakat, és bár mint láttuk, a névhelyettesítőkre *nevek*-ként utal, e három kategória elemeit nem tekinti neveknek (ÖRDÖG 1973: 75–80). HAJDÚ (1999: 276) ezzel ellentétben amellet érvelt, hogy a közszói részek is a névhez tartoznak, hiszen például a *Szabó bácsi* és *Szabó néni* közötti

²² Az viszont már kérdéses lehet, hogy meddig tart egy több szóból álló helynév, pl. *Nagy rétre menő*. (A helynévgyűjtések e folyamatosan jelen lévő problémájáról és annak korábbi szakirodalmáról l. pl. BÁRTH 2010.)

különbséget kizárólag a közszo fejezi ki, vagyis a név e közszoí résszel együtt képes csak azonosítani. A *névkiegészítő* terminus elvetése ugyanakkor fel sem merült írásában, és azóta is tartja magát, holott szó szerinti jelentése, mint láttuk, ellentmond e felfogásnak (ti. ami kiegészíti a nevet, az nem része a névnek, vagy esetleg kevésbé szorosan hozzá tartozó, utólag hozzátoldott, kevésbé lényegi, fontos stb. része).

Ezek után felmerül a kérdés, hogy jogilag hogyan lehet megoldani ezt a problémát. A közszoí részek némelyike esetében ez a kérdés eleve értelmezhetetlen, hiszen hivatalos iratokba nem lehet bevezetni például a *néni*-t; ezekkel a közszoakkal jogilag nincs teendő. Más közszoak kapcsán azt látjuk, hogy a jogszabályszoveg nem tekinti őket egységes kategóriának, így egységes elnevezésük sincsen. Az At. 54. §-a a következő kifejezéseket tartalmazza: (1) *doktori cím és más tudományos fokozat, egyes címek és rangok*; (2) *anyakönyvbe korábban bejegyzett egyéb jelzés*. Hogy az *egyéb jelzés* mit takar pontosan, az a jogszabály szövegéből nem derül ki; mindenesetre kellően általános ahhoz, hogy bármi ide érthető legyen, ami nincs nevesítve a törvényben (pl. az *id.*, *iff.*). Mivel ezeket jelenleg nem lehet bejegyezni a születési anyakönyvbe, feltételezhető, hogy jogi szempontból nem tekinthetők a személynév részének.

A jogszabályok a fentiek mellett az ún. *megkülönböztető betűjel*-ről (pl. **B. Kovács**) is rendelkeznek. A családnév ezen része a névtanban nem kapott különösebb figyelmet. A vele foglalkozó kevés szakirodalomban a jogszabályból ismert terminus mellett említik még *megkülönböztető betű*-ként, valamint jelző nélkül, *betűjel*-ként, illetve *betűszó*-ként is (bár ez utóbbi zavaró homonímiában áll a mozaikszavak egyik típusának megnevezésével, ezért különösen nem szerencsés) (vö. ERDÉLYI 2002: 26). E betűjel többnyire egy korábbi család- vagy ragadványnév maradványa, és nyilvánvalóan a név része. Kérdés viszont, hogy a **B. Kovács** egy vagy két részből álló családnévnek tekinthető-e. A jogi szabályozás a névtannal ellentétben állást foglal e kérdésben, egyértelműen és gyakorlatias módon: az At. 53. § (1) szerint „a családi név részének kell tekinteni, az nem minősül külön tagnak”.

3. A személynév alkategóriáival kapcsolatos terminológiai kérdések

3.1. A hivatalos személynévfajták

3.1.1. A keresztnév ~ utónév és a névfajta egyéb megnevezései. A kategória megnevezése a jogi szabályozásban már az állami anyakönyvekről szóló 1894. évi XXXIII. tc.-ben és azóta is következetesen az *utónév* használatos, a névtanban pedig mind a *keresztnév*, mind az *utónév* ismert, de az előbbi gyakoribb (vö. FARKAS 2012: 144). A két terminus szemléletbeli különbségével és korlátaival már több munka is foglalkozott (l. HAJDÚ 1979: 24, 2003: 347; N. FODOR 2010: 14; SLÍZ 2010: 157–158, 2012: 154; FARKAS 2012: 143). Az *utónév* a teljes névhez képest, a sorrendiségre utalva határozza meg e névfajtát. Ez a névtani használatban azért kevésbé szerencsés, mert nem minden korszakban és nyelvben van családnév, ami mellett e név állhat. Ráadásul az indoeurópai névsorrendben e név elől áll, ahogyan azt az ugyanezen szemléletet tükröző egyes idegen nyelvű terminusok (pl. ang. *first name*, ném. *Vorname*, rom. *prenume*) is kifejezik. A *keresztnév* viszont erősen kötődik a keresztséghez, ezért a nem keresztény kultúrák neveire szintén visszás lenne alkalmazni. Így a nem keresztény kultúrák és korszakok kapcsán jobb híján manapság a névtanban az *egyénnév* használatos a leggyakrabban – annak ellenére, hogy valójában minden személynév egyéni (vö. SLÍZ 2010: 157–158, FARKAS 2012: 143, TÓTH 2016: 78–79). Érdemes

ugyanakkor megjegyezni, hogy egy terminus szó szerinti jelentése eltérhet a szaknyelvitől, így a fenti problémák nem szükségszerűen számíthatnának zavarónak.

A köznyelvben inkább a *kereszt-* és *utónév* szinonimitása okoz időnként meglepő zavarokat. Bár azt gondolnánk, hogy a laikusok számára napjaink magyar névállományát tekintve világos e kettő felcserélhetősége (és az internetes szövegek alapján általában így is van), találkoztam már olyan űrlappal hivatalos ügyintézés során, melyen a következő kitöltendő mezők álltak: *vezetéknev*, *keresztnev*, *utónév*, az utóbbi kettő feltehetőleg a két keresztnév elkülönítésére. De a www.gyakorikerdesek.hu portálon is előfordult a következő kérdés: „Melyik a keresztnév és melyik az utónév az anyakönyvben?”³ Sőt az *utónév* már a személynév kategóriáját is átlépte a köznyelvben, hiszen például Kutya utónévkönyv is létezik (Winkler 1998).

3.1.2. A családnév ~ családi név ~ vezetéknev és a névfajtaival kapcsolatos terminológiai kérdések. E névfajta megnevezése a jogi szabályozásban már az állami anyakönyvekről szóló 1894. évi XXXIII tc. óta, így ma az At.-ben és a Ptk.-ban is következetesen *családi név*, a hivatalos ügyintézés során azonban inkább a *vezetéknev* a jellemző. A névtanban a *vezetéknev* is használatos, de jóval gyakoribb a *családnév*, a mindennapi használatban viszont a *vezetéknev* tűnik népszerűbbnek (FARKAS 2012: 144). E két terminus szemléleti háttérét és problematikusságát szintén több tanulmány tárgyalta már (vö. HAJDÚ 1979: 24, 2003: 732; FARKAS 2010: 62; N. FODOR 2010: 14–15; SLÍZ 2010: 160). A *vezetéknev* szemléletileg megfelelő párja az *utónév*-nek, hiszen szintén a teljes névben elfoglalt helyére utal, de éppen ezért ugyanazok a problémái is. A *családnév* viszont nem kötődik szemléletében a vele általában párban használt *keresztnev*-hez. A terminus találó abból a szempontból, hogy e névtípus jellegzetes funkcióját, a családhoz való tartozás kifejezését ragadja meg, épp emiatt azonban pontatlannak hathat azokban az esetekben, amikor az adott személy például névváltoztatással engedélyeztette vagy ismeretlen szülők gyermekeként kapta családnévét.

A fenti problémák ugyanakkor nem zavarják az említett terminusok jogi, névtudományi vagy köznyelvi használatát. Annál nagyobb terminológiai bizonytalanságot okoz a névtanban a családnévek előzményeinek a megnevezése (erről bővebben l. N. FODOR 2010: 27–28; SLÍZ 2010; TÓTH 2016: 125–126). A probléma lényege, hogy míg a családnévek névtani szempontból öröklődő nevek, előzményeik nem voltak azok. MELICH JÁNOS a 20. század derekán még nem érezte szükségét annak, hogy ez alapján két névtípust különítsen el, és az előzményeket is *családnév*-ként említette (1943), a későbbi szakirodalomban azonban a funkcióbeli eltérés miatt felmerült az igény a különbségtételre. J. SOLTÉSZ KATALIN (1979: 51) a megoldást a szinonim *vezetéknev* és *családnév* terminusok közötti funkciómegosztásban látta: javaslata szerint a *vezetéknev* szolgálhatna a még nem öröklődő, a *családnév* pedig az öröklődő neveknek a megjelölésére. Ez azonban nem talált követőkre, mivel a terminuspár szinonimitása erősen rögzült a szakmai nyelvhasználatban és a köznyelvben is, márpedig – véleményem szerint – egy új terminus bevezetése könnyebb, mint a meglévők jelentésének a megváltoztatása. A szakirodalomban ezért jellemzőbb, hogy a családnévek előzményeinek a megjelölésére keresnek új lehetőségeket. Jelenleg a legelterjedtebbnek FEHÉRTÓI KATALIN terminusa, a *megkülönböztető név* látszik, bár szinte észrevétlenül kibővült

³ https://www.gyakorikerdesek.hu/csaladi-kapcsolatok__csaladfa__5053080-melyik-a-keresztnev-es-melyik-az-utonev-az-anyakonyvben (2022. 10. 01.)

jelentéstartalommal, ő ugyanis csak a családnevek előzményeinek egyik típusát értette rajta (FEHÉRTÓI 1969: 5, vö. SLÍZ 2010: 162). Emellett előfordul még a *megkülönböztető névelem* (SLÍZ 2010), valamint a *családnévelőzmény* (TÓTH 2016: 126, 216) is. Mindezek közül a névfajta megnevezésére a legutóbbi tűnik a legalkalmasabbnak, a *megkülönböztető* jelzőjű terminusokkal ugyanis ugyanaz a gond, mint az *egyénnev*-vel: a tulajdonnév egyik fő funkciója éppen a megkülönböztetés, így ez az elnevezés minden névfajtára alkalmazható lenne. Ugyanakkor egy adott névre alkalmazva a *családnévelőzmény* is problémás, hiszen e névfajta példányaiból nem feltétlenül vált családnev.

3.1.3. A születési név és a házassági név. Számos kultúrában kialakult az a szokás, hogy a nő házasságkötéskor felveheti (vagy kötelezően felveszi) a férje nevét valamilyen formában. E névfajta megnevezése a magyar névkutatásban hagyományosan az *asszonynev* volt, ennek párjaként pedig 'a férjzett nő házasságkötés előtti neve' jelentésben mindkét tudományban, illetve a köznyelvben is a *lánynév* volt használatos. E hagyományos terminusok 2004. január 1-je óta azonban a szükséges funkcióban használhatatlanná (ti. túl szűk jelentéskörűvé) váltak, mivel azóta már a férj is felveheti felesége családnevét (l. pl. FARKAS 2003, RAÁTZ 2004). Emiatt a két tudományban ma az *asszonynev* helyett a *házassági név*, a *lánynév* helyett pedig a *születési név* használatos, a köznyelvben azonban még nemigen mentek át ezek a változások, mint ahogy a férjek házassági névviselésének lehetősége sem mindenki által ismert tény. A két újabb terminus – nemfüggetlen volta miatt – ma már alkalmasabb az elődeinél az adott névfajták megnevezésére. Bár e megoldás – nemzetközi minták alapján is – kézenfekvőnek tűnik, a törvénymódosítás előkészítése során felmerült a *lánynév* terminus megtartásának és mellé egy *legénynév* név szakkifejezés bevezetésének az ötlete is (FARKAS 2003: 137–138). A *házassági név* egyébként jogi szövegekben már a 2004-ben életbe lépő módosítások előtt is előfordult (pl. UGRÓCZKY 1997: 26).

Az At. 44. §-a pontosan definiálja a *születési név* terminust: „(1) A születési név az a név, amely az érintettet az anyakönyvi bejegyzés alapján megilleti.” Ez látszólag összhangban áll a kifejezés közszói jelentésével, vagyis azzal, hogy e név az, amelyet a névviseelő születésekor kap. Ez általánosságban igaz is; az eltérést a névmódosítással vagy névváltoztatással szerzett névnek az anyakönyvbe való bevezetése okozza, hiszen ily módon egy nem születéskor kapott név válik a névviseelő születési nevévé.

Terminológiai problémát vet fel viszont a *házassági név* terminus használata, a törvényszövegek elemzése alapján ugyanis nem tűnik egyértelműnek a jelentése.

At. 47. §:

„(1) A házassági név az a név, amely az érintettet az anyakönyvi bejegyzés alapján megilleti. [...]

(2) A házassági név családi nevekből képzett része egy- vagy kéttagú lehet. [...]

Az (1) bekezdésben adott definíció szó szerint megegyezik a *születési név*-ével, ami a terminusok jól definiált rendszerében elfogadhatatlan lenne, hacsak nem szinonimákról van szó. Hogy ez mégsem okoz zavart a gyakorlatban, az a régóta fennálló gyakorlatnak, illetve az azon alapuló értelmezésnek köszönhető.

A jogszabályszöveg szerint a *házassági név* az egy- vagy kéttagú családi név és az egy vagy két utónév együttesét jelenti. A törvény azonban így folytatódik:

„(3) Ha az egyik vagy mindkét házastárs születési családi neve vagy az előző házassági nevének a családi nevekből képzett része kéttagú, a házastársaknak nyilatkozniuk kell arról, hogy melyik két családi nevet kívánják összekapcsolt házassági névként viselni.”

Ennek a mondatnak az eleje még a fenti következtetést támasztja alá, a vége viszont már éppen az ellenkezőjét jelenti: a *házassági név* terminus itt már kizárólag a családi névre vonatkozik. Még inkább ezt sugallják a Ptk. 4: 27. § (3)–(5) bekezdései:

„(3) A férj, illetve a feleség a házasságkötés után házassági névként kettőjük családi nevét is összekapcsolhatja, hozzáfűzve a saját utónevét. Az összekapcsolt házassági név családi nevekből képzett része legfeljebb kéttagú lehet.

(4) Az (1) bekezdés b)-d) pontjában, a (2) bekezdés b) pontjában, valamint a (3) bekezdésben meghatározott esetben a házastársak közös házassági nevet viselnek.

(5) A (3) bekezdésben foglalt kivétellel csak az egyik házasuló veheti fel házassági névként a másik családi nevét.”

A zavar különösen a (4) bekezdésből nyilvánvaló: ha a házassági nevet az At. 47. § (1) alapján családi név + utónév szerkezetként értelmezzük, akkor „a házastársak közös házassági nevet viselnek” állítás azt jelenti, hogy mindkettejüknek például *Kovács János* vagy *Takács Éva* a neve. Mivel a gyakorlat alapján nyilvánvaló, hogy a jogalkotó a családi és az utónév együttesét kívánja házassági névnek tekinteni, a fent idézett szövegeket úgy lenne szükséges pontosítani, ahogyan az az At. 47. § (3) bekezdésének elején szerepel: a *házassági név* helyett a *házassági név családi nevekből képzett része* lenne a pontos, félre nem érthető megfogalmazás.

Az At. 47. § (3) bekezdésében egy további pontatlanságot is felfedezhetünk. Egy *Nagy-Szabó* és egy *Kis-Kovács* nevű személy házasságkötése esetén ugyanis csak két családi névről van szó, így a törvény szövege („melyik két **családi nevet** kívánják **összekapcsolt házassági névként** viselni”) éppen azt teszi lehetővé, amit ki akar zárni: a két kéttagú családi név összekapcsolt házassági név részeként való viselését, vagyis a *Nagy-Szabó-Kis-Kovács* típusú, négytagú családi nevet. Ennek elkerülése érdekében a törvényt szöveget a következőképpen lenne szükséges módosítani: „a **két családi névnek melyik két tagját** kívánják a **házassági név összekapcsolt családi névi részeként** viselni”. (A kiemelések a bekezdésben tőlem származnak.)

A születési és a házassági névvel mint névfajtákkal kapcsolatos további terminológiai, gyakorlati, jogi és névtani problémák során azonban itt még nincs vége. A hivatalos ügyintézés során ugyanis számos esetben szükséges a családi név és az utónév külön-külön cellában való feltüntetése, ez azonban némely névtípus esetében nehézséget okoz. Joggal merül fel például a kérdés, hogy egy *Kovács András Jánosné* nevű nőnek vajon az *András Jánosné* lenne-e az utóneve. A *Kovács Jánosné Tóth Ilona* alakban viszont két-két potenciális családi és utónév jöhet szóba, ezek azonban nem egymás mellett állnak, mint

a születési név kéttagú családi neve és két utóneve, hanem családi név + utónév + családi név + utónév sorrendben. Amikor pedig a házasság megkötésekor a házassági név megmarad, a születési név helyett a házassági névet veszi fel, a névről háttérismeretek nélkül nem is állapítható meg, hogy születési vagy házassági név-e. Az első esetben a kettő egybeesik, így felmerülhet az a terminológiai és elméleti kérdés, hogy a házasságkötéskor megtartott születési név a továbbiakban születési vagy házassági névnek minősül-e. Az összekapcsolt házassági név családnévi részét ránézésre szintén nem lehet megkülönböztetni a születési név kéttagú családnévi részétől.

Mindezt névtani szempontból a következőképpen foglalhatjuk össze: a születési névben világosan elkülöníthető a családnév és a keresztnév (vagy két keresztnév), a házassági névnek azonban nem minden típusára igaz ez. A házastársak házassági nevének nem feltétlenül azonos a családnévi része, tehát nem minden esetben fejezi ki még a megállapodáson alapuló összetartozást sem. Ami pedig a keresztnévet illeti, annak legfontosabb funkciója a megnevezett azonosítása egy kisebb közösségen belül. De vajon a *Kovács András Jánosné* esetében kit azonosít az *András*, a férjet vagy a feleséget? (Különösen, hogy a magyarban – napjainkban legalábbis – a keresztnévek kötelezően nemspecifikusak, vagyis egy nő nem viselhet férfinévet.)

Az eltérések oka véleményem szerint az, hogy a házassági név a természetes személynévfajták kategorizációjának szempontjait keresztező jogi kategória. Erre, valamint a rá alkalmazható terminusra a jogi igényt az állami házassági anyakönyvezés 1895-ös bevezetése teremtette meg. Csakhogy ezt az igényt a jogi szabályozás a házasság megkötését jelölő egyik, régóta használatos természetes névtípusnak (*Kovács Jánosné*) a többi fölé emelésével elégítette ki (vö. pl. FERCSIK 2003), ez pedig számos gondot eredményezett a későbbiekben. Míg ugyanis régen egy házasságban bármely helyzetben használhatta akár születéskori családnév- és keresztnévét (pl. *Tóth Ilona*), akár asszonynevét (pl. *Kovács Jánosné*), addig a jogi szabályozás kezdetével a házasság megkötésekor hivatalosan lecserélte a saját családnév- és utónevét a férjére utaló *-né* képzős (a jogi szóhasználatban: *-né toldatos*) asszonynévére. A választható névformák körének bővítése így adott értelemben csak tüneti, az identitás kifejezésével kapcsolatos problémákat enyhítő kezelés (még ha jogilag komoly előrelépés is), mely a hivatali, terminológiai és gyakorlati nehézségekre nem jelent megoldást. Ezeket ugyanis csak maguknak az okoknak a megszüntetése oldhatja meg. Az egyik lehetőség annak a kizáró szemléletnek a megváltoztatása lenne, amely szerint a házassági név felváltja a születési nevet. Ha azonban egy személynek több névformája is hivatalos és egyenrangúan használható lenne (pl. a születési *Kovács János* és a házassággal felvett *Tóth János*), az számos jogi bonyodalmat okozna, visszaélésekre adna lehetőséget, így a szabályozás éppen azt a célt nem érné el, amely a bevezetését indokolta. A másik megoldás a problémák egy részére az lehetne, ha a választható névformák közül törölnék a *-né* képzős változatokat (ami egyébként az ilyen névformák fordításának problémáit is megoldaná). Ez azonban egyelőre nem tűnik elképzelhetőnek, mivel így megszűnne a férjhezvétel állapotát névben való jelölésének egyértelmű, hagyományos, sokak számára ma is fontos lehetősége. Mindezek miatt a házassági névvel kapcsolatos gyakorlati, tudományos és terminológiai problémák megnyugtató rendezésére a közeljövőben nemigen van reális lehetőség.

3.2. A nem hivatalos személynévfajtákkal kapcsolatos terminológia

A következőkben tárgyalt névfajták közös jellemzői, hogy nem hivatalosak, továbbá vizsgáltuk a magyar névtudományban háttérbe szoruló fentebb tárgyalt két fő személynévfajta

mögött. Közülük a legnagyobb figyelemben a ragadványnevek részesülnek mind a névfajtát, mind a megnevezését érintő kérdéseket tekintve.

3.2.1. A ragadványnév és a névfajta korábbi megnevezései. A nem hivatalos névadással keletkezett személynevekre, amelyek a teljes hivatalos név vagy annak valamelyik tagja (családnév, keresztnév) és változata (becenév) mellett, illetve azok helyett állnak (a definícióra l. FEHÉR 2004: 75), a *ragadványnév* terminus napjainkra általánosan használatossá, az általa jelölt kategória pedig nagyjából körülhatárolhatóvá vált a magyar névtudományban. Korábban számos egyéb terminus is élt a szakirodalomban, ezek azonban valamilyen szempontból pontatlannak, zavarónak vagy jelentésüket tekintve szűknek bizonyultak (a korábbi terminusokra és definíciókra összefoglalóan l. FEHÉRTÓI 1966: 462–465, FEHÉR 2004, BAUKO 2009: 7–9). A *gúnynev* és a *csúfnév* például csak a névfajta egyik típusára utal, a *melléknév* pedig zavaró poliszémiát alkot a szófajtani terminussal.

A terminológiai sokszínűséget korábban elsősorban a névfajta kategorizációjának bizonytalanságai (erről l. már korábban: LÖRINCZE 1951: 68, FEHÉRTÓI 1966⁴), valamint a családnévvel való történeti összefüggései okozták. A fentebb említett családnévelőzmények ugyanis keletkezésüket, használatukat tekintve ragadványneveknek tekinthetők (a két névfajtának és megnevezésüknek az összefüggéséről l. pl. FEHÉR 2004: 75, N. FODOR 2010: 27, TÓTH 2016: 125–126). Egyes családnévtörténeti munkákban ezért a *ragadványnév* terminus a családnévelőzmények kapcsán is használatos volt, habár nem a teljes kategóriát, csupán annak egyik fajtáját jelölve (η [HAJDÚ] 1979, az egyes rendszerezésekről összefoglalóan l. HAJDÚ 2003: 761–767).

A ragadványneveket a családnevektől megkülönböztető legfőbb jellemző a hivatalosság hiánya, habár bizonyos esetekben „félhivatalos” jelleget ölthetnek, azaz megjelenhetnek hivatalosnak minősíthető szituációkban (pl. önkormányzati választáson). Érthető lenne tehát, ha a jogi szabályozásban meg sem jelenne a névfajta megnevezésének az igénye, így maga a terminus sem. Hogy mégis megjelenik, annak az oka egyrészt a hagyomány, ugyanis az egykori összeírásokban és egyházi anyakönyvekben a ragadványnevek feltüntetése sem volt ritka, másrészt a névhasználók részéről esetenként felmerülő igény a család továbbvihető ragadványnevének a bejegyeztetésére. 2016-ban ezért is bővült az At. 55. §-a a következő kiegészítéssel (2017-ben némileg módosítva): „(5) Az anyakönyvbe korábban bejegyzett ragadványnév akkor viselhető többtagú családi névként, ha az erre irányuló szándékot az érintett az anyakönyvvezető felhívására vagy a családi név korrekciója iránti kérelemben írásban bejelenti. Ebben az esetben is – a kérelmező erre irányuló nyilatkozata alapján választott – legfeljebb két tagú családi név viselhető.” A névfajta megnevezésére a jogszabályban tehát ugyanaz a terminus használatos, mint a névtanban. Fontos megjegyezni, hogy e szabályozás nem változtatta meg a ragadványnév nem hivatalos státuszát, ennél fogva definícióját sem, hiszen a ragadványnevek az anyakönyvbe csak kategóriaválással, családi névként vagy annak egyik tagjaként kerülhetnek be.

⁴ Mindketten igyekeztek megoldást is találni a terminológiai problémákra, de javasataik nem találtak követőkre. A FEHÉRTÓI által javasolt *megkülönböztető név* terminust ÖRDÖG FERENC (1973) ugyan alkalmazta Göcsej és Hetés személynévanyagának feldolgozásában az összes nem anyakönyvezett név együttes megnevezéseként (azaz a ragadványnevek és egyéb névfajták fölötti kategória nevéként) a 75. oldalon, de a 154. oldal lábjegyzetében már a *ragadványnév* terminus szolgál e fölöttes kategória megnevezésére. (Megjegyzendő, hogy FEHÉRTÓI 1969-es írásában a *megkülönböztető név* már eltérő jelentésben szerepel: a családnévelőzmények egy fajtáját nevezi meg így; vö. FEHÉRTÓI 1969: 5.)

3.2.2. Becenév ~ becéző név ~ becézőnév. A becenevek hivatalosságon kívül rekedése szintén a 20. század elejére tehető. Korábban ugyanis az egyházi anyakönyvekbe bekerülhettek, s ez a szokás az állami anyakönyvezés kezdetén is élt még. Ezt jelzi az 55.093/1899-es belügyminiszeri rendelet és az 1906-os Anyakönyvi utasítás 82. §-a is, melyek szerint tilos a *bec(z)éző (dédelgető) nevek* anyakönyvezése.⁵

HAJDÚ MIHÁLY meghatározása szerint a *becenév* „minden olyan névforma összefoglaló megnevezése, amely egyénnév, vagyis keresztnév bármiféle alakváltozata, függetlenül a hangulatától vagy funkciójától” (HAJDÚ 2003: 638). A világos meghatározás ellenére a becenevek tárgyalásakor nem mindig tapasztalható következetes különbségtétel a becenevek és a ragadványnevek között, mivel a keresztnevekből igen kreatív módon is létrehozhatók becenevek. Azt a típust például, amikor a keresztnév a hangzása alapján egy közszót idéz fel (pl. *Árpád > Árpa, Márta > Mártás*), HAJDÚ *becenévként használt közszavak és tulajdonnevek* megnevezéssel illeti, ellentmondva a fenti meghatározásnak (HAJDÚ 1974, 2003: 718–721⁶). A fenti példákban még könnyen belátható a keresztnévre való visszavezethetőség (bár keletkezéstörténeti információk hiányában más magyarázat se lenne kizárható), de az *István > Pista > Pingvin* esetében már legfeljebb a néveredet alapos felderítése lehet segítségünkre annak eldöntésében, hogy a *Pingvin* keresztnéven alapuló asszociáció révén vagy más indíték alapján született-e, azaz *becenévként* vagy *ragadványnévként* kell-e kategorizálnunk. Részben hasonló módon B. GERGELY PIROSKA az *Ócsi, Babuci* „nem keresztnévi eredetű becéző jellegű névformákat” (2005: 53) is a becenevek közé sorolta, bár általában a közszóból keletkezett neveket *névasszociációs indítékú ragadványnevek* címszóval tréfás-gúnyos hangulatuk miatt a korábbi, ragadványneves munkájában (1977) dolgozta fel. Ez az óvatos megfogalmazás világosan jelzi a becenevek és ragadványnevek közti határ terminológiai bizonytalanságokat is okozó elmosódottságát.

A *becenév* és a *ragadványnév* névfajta és terminus különbsége a laikusok számára nem ismert, illetve nem világos. A Google-ben a *becenév*-re például számos ún. *becenév-generátor* jön elő, amelyek valójában ragadványneveket hoznak létre. De megemlíthető akár a Színházkönyvtár című oldal is, melynek *becenévlexikona* vegyesen közli a színházi élet képviselőinek ismert beceneveit és ragadványneveit.⁷ Nem válik el a *becenév* fogalma és megnevezése a *művésznév* és *álnév* fogalmától sem, mint azt egy hvg.hu-n megjelent cikk is jól mutatja.⁸ Ebben a *becenév* gyakorlatilag minden, nem hivatalos névfajta egyesítő főkategória megnevezése (a hivatalos név pedig itt: *polgári név*). A számítógépes játékok világában emellett megjelent a *becenév*-nek egy újabb, jól körülhatárolható jelentése is: „A *becenév* az Xbox világában használt alteregó. Aliasnévből, választható avatarból vagy profilképből (más néven játékosképből), valamint néhány adatból áll, amelyek téged jelölnek,

⁵ A m. kir. belügyminister 1900. évi 55.093/1899. számú körrendelete valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjéhez, az idegen hangzású utóneveknek az anyakönyvekbe bevezetése tárgyában; A m. kir. belügyminister 1906. évi 80.000. számú rendeletével kiadott utasítás az állami anyakönyvek vezetéséről (vö. MEGYERI-PÁLFFI 2013: 133).

⁶ A példák töle származnak. A korábbi beceneves munkák inkább csak a rövidüléssel, képzéssel és ikerítéssel keletkezett nevekkal foglalkoztak, ezért e probléma nem kerül elő bennük.

⁷ <http://www.szineszkonnytar.hu/contents/bece.htm> (2017. 05. 11.; az oldal tartalma jelenleg nem érhető el.)

⁸ Mégis lehet becenevet használni a Google Pluszon. *hvg.hu*, 2012. 01. 25. http://hvg.hu/tudomany/20120125_google_becenev (2022. 10. 11.)

amikor játszol vagy tartalmakat osztasz meg az Xbox közösségének más tagjaival.”⁹ Ez gyakorlatilag az angol *nickname* fordítása, amelynek a korábbi ’(keresztnévből lett) becenév’ jelentése mellett az online világban kialakult egy ’internetes felületen, például játékokban használt azonosítónév’ jelentése is.¹⁰ A *becenév* a laikus nyelvhasználatban már a személynevek kategóriáját is átlépte, és bármilyen dolog, tárgy stb. nem hivatalos, gazdája vagy tulajdonosa által adott és használt nevét jelentheti. Így például létezik Autós Becenév Szótár [sic] (Nagy 2016), amely autómárkáknak adott informális neveket tartalmaz (pl. *Békalámpás Corolla*). Ezek a köznyelvi jelentések jól láthatóan a jelölt névtípusok két jellemző jegye (vagy azok valamelyike), azaz a nem hivatalos jelleg és a használatukat motiváló kedveskedő szándék alapján alakultak ki.

A *becenév* mellett a névtani szakirodalomban a *becéző név* és egybeírt változata, a *becézőnév* is előfordul. A terminus helyesírása kapcsán HAJDÚ MIHÁLY (2003: 638) úgy emlékezett vissza, hogy Magyar becézőnevek című munkájában (1974) a terminusalkotás céljából próbálkozott meg az egybeírt változat elterjesztésével, hátha ennek köszönhetően a kifejezés elveszíti hangulatát, vagyis már nemcsak azokra a nevekre fog utalni, amelyeket kedveskedő céllal adnak és használnak. (A terminus egybeírt változata ugyanakkor már 1974 előtt is előfordult a szakirodalomban; l. pl. RÁ CZ 1967.) Arra ugyanis már korábban is többen rámutattak, hogy a kicsinyítő-becéző képzőkkel létrehozott névváltozatok nem csak becézésre szolgálnak (l. RÁ CZ 1956, PAPP 1956: 454, B. LÖRINCZY 1962: 30–33, SZABÓ T. 1968: 5).

1979-es terminológiai tanulmányában HAJDÚ (1979: 26) azt is felvetette, hogy a *becézőnév* és a *becenév* szinonimitását megszüntetve meg lehetne osztani a funkcióikat: az előbbi vonatkozhatna a névfajta keresztnévből keletkezett egyedeire, az utóbbi pedig a többire (vagyis egymásnak mellérendelt kategóriák nevei lennének); vagy a *becenév* lehetne a főkategória megnevezése, a *becézőnév* pedig a keresztnévi eredetűké. Az ötlet talán ÖRDÖG FERENC (1973: 80) nyomán merült fel, ő ugyanis (a terminusokat csupán példákkal definiálva) *becézőnév*-nek nevezte a keresztnévből keletkezett neveket, az *Öcsi*, *Baba* típusúakat pedig a *tulajdonképpen becenév* kifejezéssel illette. HAJDÚ javaslata azonban nem aratott sikert: RÁ CZ ENDRE és BACHÁT LÁSZLÓ is jelezte, hogy nem tartja szerencsésnek az ötletet a két terminus hasonló alakja, könnyen összekeverhető volta miatt (RÁ CZ 1979, BACHÁT 1979).

A becenevek kapcsán érdemes foglalkozni a keletkezésmódjaik leírásában használatos szakszóval, az *alpnév*-vel is. A RÁ CZ ENDRE által alkotott terminus azt a keresztnévet jelöli, amelyből a *becenév* keletkezett (1979: 32); HAJDÚ MIHÁLY ugyanerre korábban a *teljes név* terminust használta, de mint 1979-es tanulmányában kifejtette, ráébredt arra, hogy például a *Magdolna* semmivel sem teljesebb a *Magdolnácská*-nál (1979: 25), ezért később már maga is az *alpnév* terminust alkalmazta. Megjegyezhetjük emellett, hogy a *teljes név* használata azért sem lenne szerencsés ebben a jelentésben, mert zavaró poliszémia alkott a kifejezés szélesebb körben ismert, fentebb látott jelentésével (’a családnév és keresztnév együttese’).

⁹ <https://support.microsoft.com/hu-hu/help/17283/windows-10-mobile-gamertag> (2022. 10. 11.)

¹⁰ A kifejezetten az interneten használt személynevekre egyébként – a bármely alkalmazásban használhatóktól a csak egy bizonyos (típusú) alkalmazásban használt nevekig terjedő skálán – a magyar névkutatásban a *játszónév*, *nicknév* (és *niknév*), *azonosítónév*, *internetnév*, *iménév* stb. kifejezések születtek; ezek egymáshoz való viszonya jelenleg nem látszik tisztázottnak (l. pl. HAJDÚ 2006: 264–265, RAÁ TZ 2008: 444, FARKAS 2012: 145). E névfajta vizsgálata ugyanis csak periférikus témaként van jelen a magyar névkutatásban, ezért egyelőre nem tapasztalható törekvés a potenciális terminológiai sokszínűség megszüntetésére.

Fontos hangsúlyozni, hogy az *alpnév* használata kizárólag történeti megközelítésű vizsgálatokban javallott, napjaink keresztnévállományának a leírására nem alkalmas. Mint arra HAJDÚ (1979: 25) is felhívta a figyelmet, csábító a lehetőség azonosítani az alpnévet a hivatalos keresztnévvel, ez azonban feloldhatatlan ellentmondáshoz vezetne, hiszen az utóbbi évtizedekben a Magyarországon anyakönyvezhető keresztnévek állománya folyamatosan bővül becenévi eredetű nevekkal; anyakönyvezhetővé vált például a *Kata*, *Gergő*, *Janó*. Ezek azonban az anyakönyvbe bejegyezve kategóriaváltással keresztnévek-ként funkcionálnak; a *Kata* tehát ugyanolyan hivatalos keresztnév is lehet, mint a *Katalin*, de alpnévnek akkor sem nevezhető.

3.2.3. Nemesi előnév ~ predikátum. A *nemesi előnév* azon ritka terminusok közé tartozik, amelyek a köznyelvben, a jogszabályok szerint és a névtanban egyaránt és egyformán használatosak. Ennek két főbb oka az lehet, hogy a névfajta a nemességhöz kötődése miatt presztízsértékkel bír, így megnevezésével együtt széles körben ismert volt, ráadásul (a hivatalosság történeti értelmében) hivatalosnak tekinthető: Mohács után a királyok egyre gyakrabban adományoztak nemesi előnevet a nemességgel és a címerrel együtt (BORSA 1981). Az 1894. évi XXXIII. törvénycikk az állami anyakönyvekről aztán a szó mai értelmében is hivatalossá tette, hiszen kimondta, hogy a címekkel és rangokkal együtt be lehet jegyezni az anyakönyvbe a szülők, illetve névviselők kívánságára (UGRÓCZKY 1997: 12). A nemesi előnév adományozása ugyan 1918-ban megszűnt, de igazolása 1944-ig tartott, ezért 1935-ben még rendeletben is szabályozták az előnév megállapítását (BORSA 1981: 43). Az 1947. évi IV. törvény egyes címek és rangok megszüntetéséről azonban a nemesi és főnemesi rang megszüntetésével együtt megtiltotta a nemesi előnevek és a rangok, címek hivatalos használatát, s az At. 55. § (1a) szerint az e törvénnyel ellentétes adatok bejegyzését ma is meg kell tagadni. A nemesi előnév ezáltal ugyanúgy kiszorult a hivatalosságból, mint a ragadványnév. MIZSER LAJOS (1979: 16) ennek tulajdonította a névfajta iránti csekély névtudományi érdeklődést, valamint azt, hogy a névfajta idegen eredetű megnevezése, a *predikátum* ma már nem él a névtudományban. Véleményem szerint azonban a *predikátum* kiszorulásában nagyobb szerepet játszhat az, hogy szakszóként más tudományokban (logika, grammatika) is használatos, más-más jelentésben.

3.2.4. Felvett név, művésznév, (írói) álnév. A köznyelvben és a névtudományban egyaránt használatos a *művésznév* és az *(írói) álnév*,¹¹ melyek gyakorlatilag ugyanazt a névfajtát, a közszereplők által a hivatalos nevük helyett az adott szakmában, művészeti vagy egyéb területen használt nevet jelölik. Egyik elnevezés sem szerencsés, mivel csupán a közszereplők egy-egy csoportjára utalnak. Ráadásul az *álnév* azt sugallhatja, hogy használója a rejtőzködés, illetve megtévesztés céljából vette fel az adott nevet,¹² holott egyéb indokok és okok is szóba jöhetnek (pl. a névhasználó megkülönböztetése egy azonos nevű közszereplőtől, jobban hangzónak tartott, „eladhatóbb” név választása). Ezért a jogszabályokban e névfajta alkalmazott *felvett név* (Ptk. 2:49. § [1]) használhatóbbnak tűnik, hiszen nem a névhasználóra, hanem a névkeletkezés egyik legfontosabb, e névfajtát a többitől

¹¹ A hivatalos családnév-változtatások forrásanyagában ezek mellett a sportnév is felbukkan (vö. FARKAS 2009: 18, 62).

¹² Ezek megnevezésére használatos például a *fedőnév*, *mozgalmi név*; a bűnözők esetében HAJDÚ javasol egy *bűnözőnév* terminust is (HAJDÚ 2006: 259).

megkülönböztető körülményére utal: arra, hogy használója nem szüleitől örökölte vagy kapta e nevet, hanem maga választotta.

4. A névhasználat és a név megváltoztatásával kapcsolatos terminológia. A névtanban a *névviselés* és a *névhasználat* szinonim terminusok (bár az utóbbi jóval gyakoribb), jogilag azonban különbség van közöttük: a *névviselés* a személyt az anyakönyvi bejegyzés alapján megillető névnek, a *névhasználat* pedig az őt anyakönyvi bejegyzés alapján meg nem illető, általa felvett névnek az alkalmazását jelenti (vö. UGRÓCZKY 1997: 18, 2020b: 154).

A név megváltozása kapcsán szintén eltér a két terület terminológiája. A névtanban a *névváltoztatás* a névnek elsősorban hivatalos úton történő, de mindenképpen szándékos megváltoztatására utal, a *névváltozás* pedig a nem hivatalos, nem szándékos változásokra. A 19. század második felétől a *névváltoztatás* szinonimájaként a nyelvtudományban is hosszú időn át használatos volt a köznyelvi eredetű *névmagyarosítás* is, ez azonban mára – több kutató pontosító törekvésének a hatására – a névváltoztatás egyik típusának a megjelölésére foglaldott le. (A névváltoztatással kapcsolatos terminusok nyelvészeti, jogi és köznyelvi használatának történetéről bővebben I. FARKAS 2008.)

Jogilag a fentiekkel szemben egyfajta fölérendelt kategóriaként értelmezhető a *névváltozás*, amelybe a családjogi helyzet változásával¹³ bekövetkező, az állampolgár akaratától akár független, valamint az állampolgár akaratnyilvánításán alapuló (vagyis általa kérelmezett) változások egyaránt beletartoznak (UGRÓCZKY 2020a: 22–23).¹⁴ Az utóbbi alá többféle eljárás tartozik. A *névváltoztatás* a születési családi és/vagy utónév megváltoztatása az anyakönyvi szerv engedélyével; ezt csak magyar állampolgár kérheti (vö. At. 49. § [1], UGRÓCZKY 1997: 19). A *névmodosítás* a honosítással és visszahonosítással függ össze, vagyis a magyar állampolgárság megszerzése a feltétele, és az állampolgársági ügyekben eljáró szerv dönt az engedélyezéséről: ezt a jogintézményt az Ápt. (1993. évi LV. törvény a magyar állampolgárságról) módosításáról szóló 2001. évi XXXII. törvény iktatta be az Ápt.-be (vö. UGRÓCZKY 2020a: 16, 20). Emellett jogilag *módosítás* a házassági névforma megváltoztatása is (vagyis amikor a házasságkötéskor választott forma helyett az érintett később egy másik formát, például a *Tóth Andrásné* helyett a *Tóthné Nagy Iloná*-t szeretné viselni). Azokat a családi néven végrehajtott kisebb változtatásokat, amelyek az 1953. január 1-jén hatályba lépő anyakönyvi jogszabályi rendelkezések miatt előállt helyzetet kívánják korrigálni, a *családi név korrekciója*-nak nevezik (ennek esetei: az eredetileg különírt, de 1953 után kötelezően kötőjellel bejegyzett kéttagú családi név különírásának visszaállítása; a korábban az érintett vagy egyenes ági felmenője által viselt, de az említett időszakban eltörölt megkülönböztető betűjel bejegyeztetése; valamint a saját vagy felmenője születési anyakönyvi bejegyzésében megjegyzésként szereplő ragadványnév családi névként való bejegyeztetése) (At. 55. §, UGRÓCZKY 2020b).

5. Összegzés. Mint látható, a jogi szabályozás és a névtudomány személynevekre vonatkozó terminológiája között számos, különböző típusú eltérés tapasztalható. A névtan érthető módon gazdagabb terminuskészlettel rendelkezik, hiszen a jogi szabályozással ellentétben

¹³ Például házasságkötéskor, örökbefogadáskor, vagy ha megdől a vélelem, hogy az a férfi a gyermek apja, akinek a családi nevét viseli.

¹⁴ Ezek a névtani kutatás szempontjából periferikus ügyeknek számítanak, ezért eddig még terminológiai szempontból sem irányult rájuk a figyelem.

a célja kifejezetten a nevek vizsgálata, ráadásul a nem szabályozott névfajtákkal is foglalkozik. Persze a jogszabálysövegekben is van olyan terminus, illetve általa megjelölt fogalom, amelynek a névtanban nincs megfelelője (pl. *névmódosítás*). Gyakori, hogy (látszólag) ugyanazon terminus a két területen némileg eltérő jelentésben használatos (pl. a *névhasználat*), máskor ugyanazt a jelentést más terminusokkal jelölik (pl. *-né asszony-névképző* vagy *-né toldat*, illetve a *házasságra utaló toldás*, ez utóbbira l. pl. Ptk. 4: 27. § 1b–c). A névtani terminológiát érthető módon jobban jellemzi a szinonimitás és a nagyobb variabilitás, hiszen az adott névfajták vizsgálata újabb és újabb szempontokat, modelleket és megállapításokat eredményez, s ezek mindegyike járhat (sőt gyakran szükségszerűen jár is) önkéntelen vagy szándékos terminológiai változtatással, újítással. Ezzel szemben a jogi szabályozásban fontosabbnak bizonyul a terminológiai állandóság és egyértelműség; ennek ellenére láthattuk, hogy a jogszabályok szövegében is előfordul szinonimitás, többértelműség és pontatlan terminushasználat.

A két terület terminológiája némileg hat egymásra. Egyelőre a jogi hatás erősebbnek tűnik a névtanra, mint fordítva; ennek bizonyára az is az oka, hogy az alkalmazott névtani vizsgálatok között jó ideje jelen vannak a névjogi témájúak, melyeknek természetes forrásai a vonatkozó jogszabályok. Emellett a névkutatók többnyire figyelembe veszik, illetve vehetik a ma már online, bárki számára könnyen elérhető helyen is hozzáférhető jogszabályok alakulását, míg a jogalkotók kevésbé valószínűen kísérik figyelemmel a változatos helyeken és formában közzétett névtani eredményeket. A köznyelvre – a mindennapi hivatalos ügyintézés révén érthető módon – szintén a jogi szaknyelv hat erőteljesebben; e téren a terminusok keveredésének, illetve a jelentésükben való bizonytalanságnak (pl. *keresztnev* és *utónév*), valamint a szaknyelvihez képest bővebb jelentésű használatuknak (pl. *becenév*) lehetünk tanúi. Emellett a köznyelv is hatással lehet a szaknyelvekre (pl. a *névmagyarosítás* megjelenése a szaknyelvekben ’névváltoztatás’ jelentésben), hozzájárulva ezzel a szaknyelvi terminológiai változatossághoz és változáshoz.

Felhasznált források

1894. évi XXXIII. törvénycikk az állami anyakönyvekről. In: *Ezer év törvényei*. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=89400033.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D34> (2022. 12. 01.)
- A m. kir. belügyminister 1900. évi 55.093/1899. számú körrendelete valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjéhez, az idegen hangzású utóneveknek az anyakönyvekbe bevezetése tárgyában. *Magyarországi Rendeletek Tára* 34: 17–18.
- A m. kir. belügyminister 1906. évi 80.000. számú rendeletével kiadott utasítás az állami anyakönyvek vezetéséről. *Magyarországi Rendeletek Tára* 40: 1778–1947.
- Ápt. = 1993. évi LV. törvény a magyar állampolgárságról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300055.tv> (2022. 12. 01.)
- At. = 2010. évi I. törvény az anyakönyvi eljárásról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1000001.tv> (2022. 12. 01.)
- Nagy Roland Márk 2016. *Autós Becenév Szótár 2.0*. Olvasók által bővített kiadás. caranten.blog.hu. <https://drive.google.com/file/d/0B5BT9irL2RW8WFAyWnhmZEFrBHM/view> (2022. 10. 11.)

Ptk. = 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300005>.
tv (2022. 12. 01.)

Winkler Róbert 1998. *Kutya utónévkönyv*. Tericum Kiadó Kft., Budapest.

Hivatkozott irodalom

- BACHÁT LÁSZLÓ 1979. Hozzászólás A névtudomány műszavai című cikkhez. *Névtani Értesítő* 2: 31–33.
- BÁRTH M. JÁNOS 2010. Helynevek vagy körülírások? *Hágó, menő, járó* és társaik a székelyföldi helynevekben. *Helénytörténeti Tanulmányok* 5: 209–221.
- BAUKO JÁNOS 2009. *Ragadványnév-vizsgálatok két nyelvű környezetben. Négy szlovákiai magyar település ragadványnévrendszere*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Nyitra–Budapest.
- BAUKO JÁNOS 2012. A magyar és a szlovák (szláv) névtani terminológia összevetése. *Névtani Értesítő* 34: 157–166.
- BORSA IVÁN 1981. A nemesi előnév. *Névtani Értesítő* 5: 42–44.
- BÖLCSKEI ANDREA 2017. Két nemzetközi névtani terminológiai jegyzék magyar változata. In: BÖLCSKEI ANDREA – FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Magyar és nemzetközi névtani terminológia / Hungarian and International Onomastic Terminology*. International Council of Onomastic Sciences – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Uppsala–Budapest. 49–61. <https://doi.org/10.26546/5061110.8>
- BÖLCSKEI ANDREA – FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk. 2017. *Magyar és nemzetközi névtani terminológia / Hungarian and International Onomastic Terminology*. International Council of Onomastic Sciences – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Uppsala–Budapest. <https://doi.org/10.26546/5061110>
- ERDÉLYI ERZSÉBET 2002. Betűk, betűjelek, betűszók – és a névhasználat. A betűszós névelemek múltja, jelene és jövője nagykörösi személynevekben. In: GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ – KOVÁCS MÁRIA szerk., *Köszöntő kötet B. Gergely Piroska tiszteletére*. A Miskolci Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. Bíbor Kiadó, Miskolc. 26–31.
- FARKAS TAMÁS 2003. A házassági névviselés új szabályozásához. *Magyar Nyelvjárások* 41: 133–142.
- FARKAS TAMÁS 2008. Szemlélet és terminológia a névkutatásban. A hivatalos magyar családnév-változtatások kérdései. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. Balatonszárszó, 2007. június 22–24.* A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Budapest. 332–341.
- FARKAS TAMÁS 2009. *Családnév-változtatás Magyarországon*. Nyelvtudományi Értekezések 159. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- FARKAS TAMÁS 2010. A magyar családnévanyag fogalma és struktúrája. *Magyar Nyelvjárások* 48: 59–75.
- FARKAS TAMÁS 2012. Szempontok a magyar névtani terminológia megítéléséhez. *Névtani Értesítő* 34: 139–148.
- FARKAS TAMÁS 2017. Nemzetközi és magyar névtani terminológiai kutatások. In: BÖLCSKEI ANDREA – FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Magyar és nemzetközi névtani terminológia / Hungarian and International Onomastic Terminology*. International Council of Onomastic Sciences – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Uppsala–Budapest. 29–41. <https://doi.org/10.26546/5061110.7>
- FEHÉR KRISZTINA 2002. A ragadványnevek lexikális szerkezetéről. *Magyar Nyelvjárások* 40: 75–85.

- FEHÉR KRISZTINA 2003. A ragadványnevek funkcionális szerkezetéről. *Magyar Nyelvjárások* 41: 155–166.
- FEHÉR KRISZTINA 2004. Névelméleti alapvetések a magyar ragadványnév-kutatás első korszakában (1872–1957). *Névtani Értesítő* 26: 73–89.
- FEHÉRTÓI KATALIN 1966. Az úgynevezett ragadványnevekről. *Magyar Nyelv* 62: 462–465.
- FEHÉRTÓI KATALIN 1969. *A XIV. századi magyar megkülönböztető nevek*. Nyelvtudományi Értekezések 68. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- FERCSIK ERZSÉBET 2003. A nők hivatalos megnevezése a XVII–XVIII. századi boszorkányperek okirataiban, vagyis az ördöghi inczelkedesből büös, bajos eördögös Aszszoniok neveiről. *Névtani Értesítő* 25: 115–122.
- N. FODOR JÁNOS 2010. *Személynevek rendszere a kései ómagyar korban. A Felső-Tisza-vidék személyneveinek nyelvi elemzése (1401–1526)*. Magyar Névtani Értekezések 2. ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest.
- B. GERGELY PIROSKA 1977. *A kalotaszegi magyar ragadványnevek rendszere*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- B. GERGELY PIROSKA 2005. *Kalotaszeg kereszt- és becenevei*. Magyar Névtani Értekezések 1. ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest–Miskolc.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2012. A hivatalos név terminus. *Magyar Nyelvjárások* 50: 27–35.
- HAJDÚ MIHÁLY 1974. *Magyar becézőnevek. 1770–1970*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- HAJDÚ MIHÁLY 1979. A magyar névtudomány műszavai. *Névtani Értesítő* 2: 18–28.
- HAJDÚ MIHÁLY 1999. A magyar személynevek közszoói elemeiről. *Névtani Értesítő* 21: 274–280.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek*. Osiris Kiadó, Budapest.
- HAJDÚ MIHÁLY 2006. Álnév – fedőnév – jelige – internetnév. In: MÁRTONFI ATTILA – PAPP KORNÉLIA – SLÍZ MARIANN szerk., *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére*. Argumentum Kiadó, Budapest. 257–266.
- HOFFMANN ISTVÁN 1993/2007². *Helynevek nyelvi elemzése*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 67. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- HOFFMANN ISTVÁN 2012. Elmélet és terminológia a magyar helynévkutatásban. *Névtani Értesítő* 34: 127–137.
- LÖRINCZE LAJOS 1951. Szempontok és adatok személyneveink újabbkori történetéhez. *Magyar Nyelvjárások* 1: 64–94.
- B. LÖRINCZY ÉVA 1962. Képző- és névrendszertani vizsgálódások. Az -s ~ -cs képzővel alakult névanyag az ómagyarban. Nyelvtudományi Értekezések 33. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MELICH JÁNOS 1907. Az Árpád-kori becéző keresztnemek egy csoportjáról. *Magyar Nyelv* 3: 165–176.
- MELICH JÁNOS 1943. Családneveinkről. *Magyar Nyelv* 39: 265–289.
- MIZSER LAJOS 1979. A predikátum. *Névtani Értesítő* 2: 16–18.
- η [HAJDÚ MIHÁLY] 1979. A ragadványnevek problematikája. *Névtani Értesítő* 2: 6–16.
- ÖRDÖG FERENC 1973. *Személynévviszágálatok Göcsej és Hetés területén*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- PAIS DEZSŐ 1955. Egy tulajdonnévi fogalom műszói megjelöléséhez. *Magyar Nyelv* 51: 222–223.
- PAPP LÁSZLÓ 1956. Néhány szó becéző személyneveinkről. *Magyar Nyelvtör* 80: 454–457.
- RAÁTZ JUDIT 2004. Új névfórmákkal az Európai Unióba!/? *Névtani Értesítő* 26: 66–73.
- RAÁTZ JUDIT 2008. Névadás az interneten. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. Balatonszárszó, 2007. június 22–24.* A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Budapest. 443–450.
- RÁCZ ENDRE 1956. A becéző nevek megkülönböztető szerepéről. *Nyelv és Irodalom* 2: 133–139.

- RÁCZ ENDRE 1967. Megjegyzések a magyar becézőnevek alakulásmódjairól. *Magyar Nyelv* 63: 292–297.
- RÁCZ ENDRE 1979. Névészeti terminológiai megjegyzések. *Névtani Értesítő* 2: 28–31.
- SLÍZ MARIANN 2010. A történeti személynév kutatás terminológiájához. *Névtani Értesítő* 32: 157–172.
- SLÍZ MARIANN 2012. Terminusok keletkezése és változása. *Névtani Értesítő* 34: 149–156.
- SLÍZ MARIANN 2014. A terminológiai egységesülés hiányának következményei a névtudományban. In: LENGYEL KLÁRA – VESZELSZKI ÁGNES szerk., *Tudomány, technolektus, terminológia. A tudományok, szakmák nyelve*. Éghajlat Könyvkiadó, Budapest. 249–258.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SZABÓ T. ATTILA 1968. *A kolozsvári becenevek a XVI–XIX. században*. Nyelvtudományi Értekezések 59. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2011. A Tihanyi alapítólevél személynévei I. Középkori okleveleink teonimái. *Névtani Értesítő* 33: 9–28.
- TÓTH VALÉRIA 2016. *Személynévadás és személynévhasználat az ómagyar korban*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 38. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- UGRÓCZKY MÁRIA 1997. A névviselésről és a névváltozásról. In: UGRÓCZKY MÁRIA – BÍRÓ ÁGNES, *Új magyar utónévkönyv*. BM Kiadó, Budapest. 7–59.
- UGRÓCZKY MÁRIA 2020a. A névmódosításra vonatkozó joganyagról és a jogalkalmazói gyakorlatról. In: NÉMETH GABRIELLA szerk., *A névmódosítás mint közfeladat*. Az Országos Fordító- és Fordításhitelesítő Iroda kiadványai 1. OFFI Zrt., Budapest. 15–40.
- UGRÓCZKY MÁRIA 2020b. Terminológiai segédlet. In: NÉMETH GABRIELLA szerk., *A névmódosítás mint közfeladat*. Az Országos Fordító- és Fordításhitelesítő Iroda kiadványai 1. OFFI Zrt., Budapest. 157–159.

SLÍZ MARIANN

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5959-1018>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

MARIANN SLÍZ, Onomastic and Legal Terminology in Connection with Personal Names

This paper draws attention to Hungarian personal name related terminology differences in legal, onomastic and everyday usage. Onomastics employs a wider range of technical terms than the legal profession since the former focuses exclusively on names, including non-official varieties, while the other does not. The paper reveals cases where the same term has different meanings in the two disciplines, or different terms express the same meaning. Synonyms and higher term variability are more characteristic of onomastic than legal terminology. Since onomastic research inevitably generates new points of view, models and conclusions, this leads to deliberate or unintentional terminological change. The consistency and clarity of terms are vital prerequisites for good legal texts, but they nevertheless contain cases of synonymy and polysemy. The effects of the two fields on one other's terminology are evident. Legal terminology appears to have a greater impact on onomastics than vice-versa, perhaps due to the effects of applied onomastics. Legal terminology also impacts the standard language through public administration. Terminological confusion or fuzziness is observable in everyday communications.

A nemzetiségi nyelven való egyéni névhasználat helyzete Magyarországon

1. Bevezetés. A Magyarországon élő nemzetiségi közösségek¹ tagjainak önazonosságuk szabad vállalásához és megőrzéséhez, a saját nyelven való egyéni névhasználatához való joga az Alaptörvény XXIX. cikk (1) bekezdése alapján alapvető jog, amelynek tiszteletben tartása, hatékony érvényesítése és védelme az Alaptörvény I. cikk (1) bekezdése értelmében valamennyi állami intézmény kötelessége. Álláspontunk szerint a saját nemzetiségi nyelven² történő egyéni névhasználathoz való jog gyakorlása a nemzetiségekhez tartozó személyek önazonosságuk szabad vállalásához és megőrzéséhez való jogának egyik alapja, emellett szoros kapcsolatban van az anyanyelvhasználatához való joggal is.

A Magyarországon élő nemzetiségek jogainak védelmét ellátó ombudsmanhelyettes³ kiemelt feladata a hazai nemzetiségi jogok érvényesülésének figyelemmel kísérése és az ezzel összefüggésben szerzett tapasztalatokról való rendszeres tájékoztatás, a hazai nyilvánosság, az érintett szakértők és intézmények figyelmének felhívása a nemzetiségeket érintő jogsértések veszélyére.

A nemzetiségi nyelven való egyéni névhasználat jogával kapcsolatban a nemzetiségek választott képviselőivel, az országos nemzetiségi önkormányzatok vezetőivel, a német nemzetiségi országgyűlési képviselővel és a nemzetiségi szószólókkal,⁴ nyelvészekkel folytatott szakmai megbeszélések alkalmával, valamint az Országgyűlés Magyarországi Nemzetiségek Bizottsága tevékenységének figyelemmel kísérése során számos kérdés felmerült. Több jelzés és konkrét egyedi panasz is érkezett a nemzetiségi biztoshelyetteshez a nemzetiségi nyelven való egyéni névhasználat jogával, a nemzetiségi nyelv szabályainak megfelelő anyakönyvezéssel, a személyazonosító és más hatósági igazolványok kiállításával kapcsolatban. Egyértelművé vált, hogy e területen – a különböző szakmai álláspontok megismerése és azok egyeztetése érdekében is – szükséges a felmerült problémák és hiányosságok teljes körű áttekintése, elemzése érdekében elvi állásfoglalás előkészítése.⁵

¹ Az Njtv. 1. melléklete szerint nemzetiségnek minősül: a bolgár, a görög, a horvát, a lengyel, a német, az örmény, a roma, a román, a ruszin, a szerb, a szlovák, a szlovén, az ukrán.

² Njtv. 22. § (1). E törvény értelmében nemzetiségek által használt nyelvnek számít a bolgár, a görög, a horvát, a lengyel, a német, az örmény, a roma/cigány (romani, illetve beás; a továbbiakban együtt: roma), a román, a ruszin, a szerb, a szlovák, a szlovén és az ukrán nyelv, továbbá a roma és az örmény nemzetiség esetében a magyar nyelv is.

³ Alaptörvény 30. cikk (3) bekezdés és Ajbt. 3. § (2) bekezdés. A közjogi státus teljes megnevezése helyett a továbbiakban felváltva alkalmazzuk a *nemzetiségi ombudsmanhelyettes*, illetve a *nemzetiségi biztoshelyettes* megjelölést.

⁴ A vizsgálat idején a Magyarországon élő nemzetiségek érdekeit az Országgyűlésben – a 2018. évi országgyűlési választások eredményeként – a Magyarországi Németek Országos Önkormányzatának nemzetiségi listáján kedvezményes mandátumot szerző német nemzetiségi országgyűlési képviselő és tizenkét nemzetiségi szószóló jelenítette meg.

⁵ Az Alapvető Jogok Biztosának Hivatalában az ügy előadója és az elvi állásfoglalás előkészítője jelen tanulmány szerzője volt.

A nemzetiségi biztoshelyettes a nemzeti nyelven való egyéni névhasználatról szóló 3/2021. elvi állásfoglalást 2021. július 30-án adta ki.

Az elvi állásfoglalás kiadásának elsődleges célja volt, hogy a nemzetiségi nyelven való egyéni névhasználat, a nemzetiségi nyelv szabályainak megfelelő anyakönyvezés és az ezekhez kapcsolódó más hatósági eljárások, különösen a hatósági igazolványok kiállítása területén feltárja a nemzetiségi nyelven való egyéni névhasználat érvényesülésének komplex helyzetét. A dokumentum bemutatja azokat a kihívásokat, amelyekkel a nemzetiségi közösségek tagjai szembesülnek jogaik érvényre juttatása és gyakorlása során, rámutat ugyanakkor a feltárt hazai és nemzetközi jó gyakorlatokra, illetve kapcsolódó ajánlásokra is.

A többirányú és részletes tájékozódást követően az elvi állásfoglalás szakmai javaslatokat tesz és elvi irányvonalakat vázol fel a nemzetiségi nyelven való egyéni névhasználat-hoz, a nemzetiségi nyelv szabályainak megfelelő anyakönyvezéshez való jog hatékonyabb érvényre juttatása és gyakorlatban történő alkalmazása érdekében.

RAÁTZ JUDIT rámutat, hogy „[a]z alkalmazott névtan egyik jól körülhatárolható területe a név és a jog összefüggése, vagyis a névválasztás, névadás, névmódosítás, a névhasználat jogi keretek közötti szabályozása” (RAÁTZ 2015: 232). Ezzel összhangban a névtervezés, a névpolitika és a névjog egymással is összefüggő kérdésköreit FARKAS TAMÁS is karakterisztikus és produktív alkalmazott névtani területként jellemzi (FARKAS 2021: 19). Ennek fényében jelen tanulmány célja, hogy a jelzett területen folytatott komplex, alapvetően jogtudományi szempontokra támaszkodó nemzetiségi biztoshelyettesi vizsgálat lezárásaként elkészített elvi állásfoglalás megállapításait és szakmai javaslatait – az inter- és multidiszciplinaritás jegyében – az alkalmazott névtannal foglalkozó kutatók számára bemutassa.

2. A nemzetiségi nyelven való egyéni névhasználat hazai alkotmányjogi és nemzetközi jogi alapjai

2.1. Névjog az Alkotmánybíróság gyakorlatában. A névjogot az Alkotmánybíróság gyakorlatában az emberi méltósághoz,⁶ valamint a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való alapvető jogból⁷ vezette le.

Az Alkotmánybíróság szerint az ember neve a más személytől való megkülönböztetésre szolgál, egyben hordozója lehet a családi kapcsolatnak és a nemzetiségi hovatartozásnak, az egyén identitásának egyik meghatározója.⁸ (Az Alkotmánybíróság megállapításait vö. a névkutatás területén megfogalmazott álláspontokkal; pl. BAUKO 2019: 91–99, 106; HOFFMANN 2010).

Gyakorlatában az Alkotmánybíróság kimondta, hogy az önazonosságot kifejező saját névhez és annak viseléséhez minden embernek elidegeníthetetlen joga van, amely az állam által nem korlátozható. A névjog további elemei, így a névválasztáshoz, a névváltoztatáshoz és a névmódosításhoz való jog a jogalkotó által alkotmányosan korlátozható alapvető jogok.⁹

⁶ Alaptörvény II. cikk. Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.

⁷ Alaptörvény VI. cikk (1). Mindenkinél joga van ahhoz, hogy magán- és családi életét, otthonát, kapcsolattartását és jó hírnevét tiszteletben tartsák.

⁸ 995/B/1990. AB határozat, ABH 1993. 522.; 58/2001. (XII. 7.) AB határozat, ABH 2001. 540.; 361/B/2003. AB határozat, ABH 2004. 1724.

⁹ 58/2001. (XII. 7.) AB határozat, ABH 2001. 527.; 542., 361/B/2003. AB határozat, ABH 2004. 1724.; 988/B/2009. AB határozat, ABH 2011. 2039–2040.; 27/2015. (VII. 21.) AB határozat, Indo-

A saját névhez való jog abszolút alkotmányossági védelmet élvez, vonatkozásában a kizárólagosságot kell biztosítani.¹⁰ A saját név viseléséhez való jog mint a saját névhez való jog mások felé való megjelenítése szintén abszolút alkotmányossági védelmet élvez. A saját névhez és a saját név viseléséhez való jog tartalmát tekintve azt fejezi ki, hogy az egyén meglévő, állam által regisztrált neve nem vonható el.¹¹ Kiemelendő, hogy az állam a saját név regisztrálása során, annak lényegi tartalmát nem határozhatja meg, továbbá nem korlátozhatja sem kényelmi szempontra, sem áthidalható technikai nehézségre való hivatkozással.¹²

A névválasztáshoz, a névváltoztatáshoz és a névmódosításhoz való jog vonatkozásában az állam érvényesítheti az állami nyilvántartások egységességéhez és áttekinthetőségéhez fűződő közérdeket.

A névválasztáshoz való jog vonatkozásában azt a kérdést, hogy mi minősül névnek, és hogy a névválasztáshoz való jogát az egyén milyen tárgyi körben gyakorolhatja, a közfel fogás, a nyelvtudomány és a társadalmi-történeti hagyományok alapján az állam jogosult meghatározni.¹³

Az Alkotmánybíróság a névváltoztatás körében külön kiemelte az egyén nemzetiségi önazonosságához való jogát, amely indokolhatja a névváltoztatáshoz való jog alapvető jogként történő minősítését.¹⁴ A speciális motivációból történő névváltoztatás az Alkotmánybíróság megítélése szerint, minthogy az a személy identitásának alapvető meghatározója, saját névhez való jogként a névjog korlátozhatatlan tartományába tartozik. Ennek alapján a nemzetiségi közösséghez tartozó személy által a nemzetiségi önazonosságának kifejezése érdekében kezdeményezett névváltoztatás megítélésünk szerint korlátozhatatlan alapvető jognak tekintendő.¹⁵

A fentiek alapján az állam joga, de intézményvédelmi kötelezettségéből eredően felelőssége is olyan – törvényi szintű – szabályozás és intézményrendszer kialakítása, amely az Alaptörvényben nevesített alapjogok gyakorlását és védelmét megfelelően biztosítja.¹⁶ A szabályozás és az intézményrendszer megalkotásánál a törvényhozó széles döntési jogosultsággal rendelkezik, ennek a döntési szabadságnak a korlátait az Alaptörvény rendelkezései, így különösen az alapjogokra vonatkozó szabályok határozzák meg.¹⁷

2.2. Névjog egyes nemzetközi egyezményekben és nemzetközi fórumok gyakorlataiban. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE) 8. cikk 1. bekezdése szerint mindenkinnek joga van arra, hogy magán- és családi életét tiszteletben tartsák. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) ítélkezési gyakorlata a saját névhez és a névhasználatához való jogot egyértelműen az EJEE 8. cikk 1. bekezdéséből vezeti le. Bár az EJEE 8. cikke

kolás [26].; 3213/2016. AB határozat, Indokolás [18].; 6/2018. (VI. 17.) AB határozat, Indokolás [43]–[44].; 3296/2019. (XI. 18.) AB határozat, Indokolás [35].

¹⁰ 58/2001. (XII. 7.) AB határozat, ABH 2001. 542., 27/2015. (VII. 21.) AB határozat, Indokolás [24].

¹¹ 58/2001. (XII. 7.) AB határozat, ABH 2001. 542., 988/B/2009. AB határozat, ABH 2011. 2040., 27/2015. (VII. 27.) AB határozat, Indokolás [24].; 6/2018. (VI. 17.) AB határozat, Indokolás [43].

¹² 58/2001. (XII. 7.) AB határozat, ABH 2001. 548.

¹³ 58/2001. (XII. 7.) AB határozat, ABH 2001. 543., 988/B/2009. AB határozat, ABH 2011. 2040.

¹⁴ 58/2001. (XII. 7.) AB határozat, ABH 2001. 543–544.

¹⁵ Vö. 6/2018. (VI. 27.) AB határozat, Indokolás [47].

¹⁶ 58/2001. AB (XII. 7.) AB határozat, ABH 2001. 550.

¹⁷ Vö. 45/2005. (XII. 14.) AB határozat, ABH 2005. 570.

nem tartalmaz kifejezett rendelkezést a névjogra vonatkozóan, a név mint a személy önazonosságát és családhoz való tartozását kifejező eszköz szoros kapcsolatban áll az egyén magán- és családi életével. Önmagában az a tény, hogy közérdek fűződik a nevek használatának szabályozásához, nem elégséges ahhoz, hogy az egyén nevét érintő kérdésekben ne vegyék figyelembe a magán- és családi élet tiszteletben tartásához fűződő jogot.¹⁸ Az EJEB álláspontja szerint ha egy állam nem engedélyezi az egyén számára, hogy az általa kívánt nevet viselje, az beavatkozást jelent a személy magánéletébe, az állami beavatkozás, korlátozás vonatkozásában pedig vizsgálni kell egyrészt az egyéni névhasználatához való jogot, másrészt a névválasztás szabályozásához fűződő közérdeket.¹⁹ A névjogba való beavatkozás során a korlátozás törvényes céljára való formális hivatkozás, így például az állami népesség-nyilvántartás közhitelességének biztosítása, mások jogainak konkrét sérelme nélkül nem igazolhatja a jogkorlátozást.²⁰

Az Európai Unió Alapjogi Chartájának 7. cikke – hasonlóan az EJEE 8. cikk 1. bekezdéséhez – a magán- és családi élet tiszteletben tartásának jogát mindenki számára biztosítani rendeli. Az Európai Unió Bírósága (EUB) tevékenysége során szintén foglalkozott a névjogot érintő kérdésekkel, joggyakorlatában az EJEB ítéleteihez hasonló következtetésre jutott.²¹

Fontos kiemelni, hogy a Kisebbségi Keretegyezmény és a Nyelvi Karta egy-egy konkrét vállalással is megerősíti a kisebbségi nyelven történő névhasználat jogát. A Kisebbségi Keretegyezmény 11. cikk 1. bekezdése alapján „[a] Felek kötelezettséget vállalnak arra, hogy elismerik minden, valamely nemzeti kisebbséghez tartozó személynek azon jogát, hogy család- és utónevét kisebbségi nyelvén használhassa, ugyancsak ennek hivatalos elismeréséhez való jogot, jogrendszerükben szabályozottaknak megfelelően”. A Nyelvi Karta 10. cikk 5. bekezdése rögzíti a Felek vállalását arra, hogy „megengedik a családneveknek az érdekeltek kérésére a regionális vagy kisebbségi nyelveken történő használatát és felvételét”.

A Kisebbségi Keretegyezmény Tanácsadó Bizottsága szerint a nyelv az egyéni és közösségi identitás meghatározó eleme. A nemzeti kisebbségeknek biztosított nyelvhasználati jogok és az identitás vonatkozásában a nyelv az egyik legfontosabb meghatározója az egyén önazonosságának, önmeghatározásának (Harmadik Tematikus Kommentár, 13. pont). A saját név kisebbségi nyelven történő használatához és annak hivatalos elismeréséhez való jog alapvető nyelvi jog, amelynek gyakorlását valamennyi szerződő félnek mindefféle megszorítás nélkül biztosítani kell (Harmadik Tematikus Kommentár, 61. pont).

E körben érdemes rámutatni az EBESZ Nemzeti Kisebbségi Főbiztosának 1998-ban közzétett Nemzeti kisebbségek nyelvi jogairól szóló oslói ajánlásaira is. A dokumentum szerint „[a] nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeknek joguk van saját személynevüket használni, hagyományaiknak és nyelvtani szabályainak megfelelően. Ezt a közigazgatási hatóságoknak hivatalosan el kell ismerniük és ennek megfelelően kell használniuk.”²²

¹⁸ Burghartz v. Switzerland, 1994. február 2., Series A no. 280-B, § 24.; Stjerna v. Finland, 1994. november 25., Series A no. 299-B/, § 37.

¹⁹ Daróczy kontra Magyarország, 2008. július 1., no. 44378/05, § 28.

²⁰ Stjerna v. Finland, 1994. november 25., Series A no. 299-B/, § 39.; Johansson v. Finland, 2007. szeptember 6., no. 10163/02, § 35.; Daróczy kontra Magyarország, 2008. július 1., no. 44378/05, § 32.

²¹ L. 2010. december 22-i Ilonka Sayn-Wittgenstein kontra Landeshauptmann von Wien ítélet, C-208/09., EU:C:2010:806.

²² Oslói Ajánlások. Névhasználat 1) pont, 5.

3. A vizsgált jogszabályi és intézményi keretek, a vizsgálat témakörei és módszerei

3.1. A nemzetiségi nyelven való egyéni névhasználat főbb jogszabályi és intézményi keretei. A nemzetiségi nyelven való egyéni névhasználat jogszabályi és intézményi háttere hosszas fejlődés után nyerte el jelenlegi formáját.²³

Az anyakönyvekről, a házasságkötési eljárásról és a névviselésről szóló 1982. évi 17. törvényerejű rendelet (Tvr.), amely 1983. január 1-jén lépett hatályba, lehetőséget teremtett arra, hogy a Magyarországon élő nemzetiségek, illetőleg nemzetiségi anyanyelvűek – a nemzetiséghez tartozás igazolása nélkül – a nemzetiségüknek megfelelő utónevet viseljenek. Az utónevek jegyzékét a nemzetiségi utónevekkel kiegészített Magyar utónévkönyv volt hivatott tartalmazni.²⁴

Fontos megjegyezni ugyanakkor, hogy az említett törvényerejű rendelet (Tvr.) hatálybalépésekor a Magyarországon élő nemzetiségek fogalma alatt nem a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény (Nektv.), illetve az Njtv. által taxatíván meghatározott tizenhárom Magyarországon honos népcsoportot értették.

Magyarország korábbi Alkotmányának 1989. október 23-án hatályba lépett módosítása kimondta,²⁵ hogy a hazánkban élő nemzeti és etnikai kisebbségek részesei a nép hatalmának: államalkotó tényezők. Az Alkotmány értelmében az állam védelemben részesítette a kisebbségeket, többek között biztosította számukra a saját nyelven való névhasználat jogát.²⁶

Az Országgyűlés az Alkotmány kisebbségek védelme iránti elköteleződését és a számukra biztosított jogokat szem előtt tartva 1993-ban fogadta el a Nektv.-t, amely az alábbiak szerint határozta meg a kisebbséghez tartozó személyek jogát a saját nyelven való egyéni névhasználatához:

Nektv. 12. § (1) A kisebbséghez tartozó személynek joga van saját és gyermeke utónevének szabad megválasztásához, családi és utónevének anyanyelve szabályai szerinti anyakönyveztetéséhez és annak – jogszabályban meghatározott keretek között – hivatalos okmányokban való feltüntetéséhez. A nem latin írásmóddal történő bejegyzés esetén kötelező a fonetikus, latin betűs írásmód egyidejű alkalmazása is.

(2) Kérésre az anyakönyvezés és az egyéb hivatalos okmányok kiállítása – az (1) bekezdésben meghatározottak szerint – kétnyelvű is lehet.

A Tvr. korábban hivatkozott rendelkezéseit később hatályon kívül helyezték,²⁷ és részletesebben határozták meg a kisebbségi anyanyelv szabályai szerinti névhasználat és

²³ E tanulmány a területi korlátokra való tekintettel mindössze a rendszerváltozást közvetlenül megelőző és azóta irányadó szabályozás bemutatására vállalkozik. (A névhasználat jogi szabályozásának fejlődéséről részletesen l. MEGYERI-PÁLFFI 2013).

²⁴ Tvr. 27. § (4) bekezdés 1983. I. 1. – 2002. XII. 14. közötti időállapot.

²⁵ Az Alkotmány módosításáról szóló 1989. évi XXXI. törvény 34. §.

²⁶ Alkotmány 68. § (1)–(2) bekezdés.

²⁷ Az anyakönyvekről, a házasságkötési eljárásról és a névviselésről szóló 1982. évi 17. törvényerejű rendelet módosításáról szóló 2002. évi XLV. törvény 19. §.

anyakönyvezés szabályait. A Tvr. 2002-es átfogó módosítása²⁸ már kifejezetten a Nektv. hatálya alá tartozó, Magyarországon élő nemzeti és etnikai kisebbséghez tartozó magyar állampolgárokra vonatkozóan állapított meg rendelkezéseket:

Tvr. 30/A. § (1) A nemzeti etnikai kisebbséghez tartozó személyek gyermeküknek nemzetiségüknek megfelelő utónevét is adhatnak, valamint kérhetik saját utónevüknek a megfelelő nemzetiségi utónévre történő javítását, továbbá joguk van családi és utónevüknek anyanyelvük szabályai szerinti anyakönyvezéséhez.

(2) Családi név kijavítására, valamint olyan utónév bejegyzésére irányuló kérelem esetén, amely a 30/B. § (1) bekezdésében szereplő nemzetiségi utónévjegyzékben nem szerepel, nyilatkozni kell arról, hogy a választott nevet mely nemzetiség használja.

(3) Az anyakönyvi és házasságkötési eljárás során a valamely nemzeti, etnikai csoporthoz, kisebbséghez való tartozás kérdésében nyilatkozatra senki nem kötelezhető.

(4) Az érintett kérésére a név anyakönyvezése két nyelven történik.

Tvr. 30/B. § (1) A választható nemzetiségi utóneveket az érintett országos kisebbségi önkormányzatok által összeállított és a Magyar Tudományos Akadémia szerkesztésében megjelentetett nemzetiségi utónévjegyzék tartalmazza.

(2) Az utónévjegyzékben nem szereplő nemzetiségi utónév anyakönyvezhetőségéről az érintett országos kisebbségi önkormányzat – a megkereséstől számított 15 napon belül kiadott – állásfoglalása az irányadó.

A kisebbségi utónévjegyzék összeállítása, valamint a kisebbségi utónév anyakönyvezhetőségéről történő állásfoglalás ugyan már a Tvr. 2002-es átfogó módosításával az országos kisebbségi önkormányzatok feladat- és hatáskörébe került, a Nektv. irányadó módosítása viszont csak 2005. november 25-én lépett hatályba.²⁹ A Nektv. módosításának értelmében az országos kisebbségi önkormányzat – jogszabályi keretek között – határozatban önállóan döntött a kisebbségi utónévjegyzék összeállításáról, a kisebbségi utónévvel kapcsolatos megkeresésekről.

A nemzetiségi nyelven való egyéni névhasználat jogát hatályos jogunkban az Alaptörvényben, az Njtv.-ben és az egyes ágazati jogszabályokban megjelenő garanciális rendelkezések biztosítják.

Njtv. 16. § (1) A nemzetiséghez tartozó személynek joga, hogy anyanyelvén használja a családi és utónevét, és joga van családi és utónevének hivatalos elismeréséhez.

(2) A nemzetiséghez tartozó személynek joga van saját és gyermeke utónevének saját nemzetiségének megfelelő megválasztásához és nemzetisége nyelvének szabályai szerinti anyakönyveztetéséhez.

(3) Kérésre a személyazonosító igazolvány a nemzetiséghez tartozó személy nevét – az anyakönyvi bejegyzésben foglaltaknak megfelelően – nemzetisége nyelvén is tartalmazza.

²⁸ A Tvr.-t az 58/2001. (XII. 7.) AB határozat nyomán átfogóan módosította az anyakönyvekről, a házasságkötési eljárásról és a néviselésről szóló 1982. évi 17. törvényerejű rendelet módosításáról szóló 2002. évi XLV. törvény.

²⁹ A kisebbségi önkormányzati képviselők választásáról, valamint a nemzeti és etnikai kisebbségekre vonatkozó egyes törvények módosításáról szóló 2005. évi CXIV. törvény 42. §.

Jogszabály lehetővé teheti, hogy más hatósági igazolvány a nemzetiséghez tartozó személy nevét – az anyakönyvi bejegyzésben foglaltak megfelelően – nemzetisége nyelvén is tartalmazza.

Az anyakönyvi eljárásról szóló 2010. évi I. törvény (At.) számos, a nemzetiségi közösségekhez tartozó magyar állampolgár nemzetiségi nyelven való egyéni névhasználati jogát érintő rendelkezést tartalmaz:

At. 46. § (1) A nemzetiséghez tartozó személy

- a) kérheti a gyermek családi nevének a nemzetiségi nyelv szabályainak megfelelő anyakönyvezését, és gyermekének az adott nemzetiségnek megfelelő utónevet adhat,
- b) kérheti az anyakönyvezett utóneve helyett az annak megfelelő nemzetiségi utónév bejegyzését,
- c) kérheti az anyakönyvezett családi neve helyett az adott nemzetiségi nyelv szabályai szerint képzett családi név bejegyzését, és
- d) kérheti, hogy a családi és utónevét, illetve a gyermek családi és utónevét az adott nemzetiségi nyelven bejegyezzék.

(2) A nemzetiségi utónév bejegyzésére irányuló kérelemben nyilatkozni kell arról, hogy a választott nevet mely nemzetiség használja.

(3) Nemzetiségi utónévként az érintett országos nemzetiségi önkormányzat által összeállított és közzétett nemzetiségi utónévjegyzékben szereplő utónév anyakönyvezhető.

(4) Nemzetiségi családi név, valamint a nemzetiségi utónévjegyzékben nem szereplő nemzetiségi utónév anyakönyvezhetőségéről az érintett országos nemzetiségi önkormányzat állásfoglalása az irányadó. A nemzetiségi utónévkönyvben nem szereplő nemzetiségi utónév tekintetében közvetlenül az érintett vagy az anyakönyvvezető, illetve az anyakönyvi szerv megkeresi az érintett országos nemzetiségi önkormányzatot, amely az állásfoglalását a megkereséstől számított 30 napon belül adja meg. Azt az utónevet, amelynek bejegyzését az érintett országos nemzetiségi önkormányzat jóváhagyta, azt az országos nemzetiségi önkormányzat utónévjegyzékbe haladéktalanul felveszi.

(5) Az országos nemzetiségi önkormányzat az általa összeállított és vezetett nemzetiségi utónévjegyzéket a honlapján teszi közzé, amely tartalmazza

- a) a magyar anyakönyvbe bejegyezhető nemzetiségi utónevet,
- b) azt a tényt, hogy az adott nemzetiségi utónév női vagy férfi név,
- c) a nemzetiségi utónevet a nemzetiségi nyelv betűivel,
- d) ha a nemzetiségi utónév a magyar ábécében nem szereplő betűt tartalmaz, annak a magyar ábécé betűivel való átírását,
- e) – amennyiben van – a nemzetiségi utónév magyar megfelelőjét.

Az At. a nemzetiségi nyelv szabályai szerint bejegyzett nevek magyar ábécé betűivel való átírásáról is rendelkezik:

At. 73/A. § (6) A nemzetiségek jogairól szóló törvény alapján nemzetiséghez tartozó személy kérelmére, ha az anyakönyv az anyakönyvi kivonaton szereplő személy nevét a nemzetiségi nyelv szabályai szerint is tartalmazza, az anyakönyvi kivonaton a névadatot az adott nemzetiségi nyelven is fel kell tüntetni.

(7) Ha az anyakönyvbe a nemzetiségi nyelv szabályai szerint bejegyzett születési családi és utónév vagy házassági név a magyar ábécében nem szereplő betűt tartalmaz, az anyakönyvi kivonat tartalmazza a születési családi és utónévnek vagy házassági névnek a magyar ábécé betűivel való átírását.

Fontos rámutatni, hogy a nemzetiségi közösségek tagjai számára az egyes anyakönyvi eljárások során biztosított, nemzetiségi nyelven való egyéni névhasználati lehetőségek az anyakönyvi eljárásokra vonatkozó főszabálytól történő eltérést tesznek lehetővé. Főszabály szerint ugyanis az anyakönyvezés a 429/2017. (XII. 20.) Korm. rendelet 4. § (1) bekezdése alapján – az At.-ben meghatározott kivételekkel – a magyar helyesírás szabályai szerint történik, a személynevek és a földrajzi nevek bejegyzése során kizárólag a 44 betűs magyar ábécé betűit lehet használni. Az egyén családi és utónevének a nemzetiségi nyelv szabályainak megfelelő anyakönyvezését az At. 44. § (8) bekezdése annyiban érinti, hogy az anyakönyvben és az annak alapján kiadott okiratokban a családi név az utónevet megelőzi. Megszorítást tartalmaz az At. 49. § (4)–(5) bekezdése abban a tekintetben, hogy kizárólag különös méltánylást érdemlő körülmények fennállása esetén teszi engedélyezhetővé a családi és utónév olyan változtatását, amelynek eredményeként a magyar hagyományoktól eltérő hangzású, magyartalanul képzett családi vagy utónév keletkezne.

3.2. A vizsgálat témakörei és módszerei. A fent bemutatott jogszabályi rendelkezések áttekintését követően a nemzetiségi biztoshelyettesi vizsgálat az alábbi témakörökre terjedt ki: a nemzetiségi nyelven való egyéni névhasználat általános kérdései; az anyakönyvezést érintő eljárási kérdések; az anyakönyvezés szakmai és technikai feltételei; az országos nemzetiségi önkormányzatok feladat- és hatáskörei; a névváltoztatás nemzetiségi jogi vonatkozásai; nemzetiségi nyelven való egyéni névhasználat más hatósági igazolványokban.

Az információgyűjtés módszere, ahogyan ez az ombudsmani vizsgálatokat általánosságban jellemzi, alapvetően a nemzetiségi közösségek képviselőivel és szakembereivel folytatott intenzív szakmai egyeztetések sora, valamint az érintettek írásbeli megkeresése útján történő tájékozódás volt. A vizsgálat első szakaszában, 2018 őszén a nemzetiségi biztoshelyettes az országos nemzetiségi önkormányzatoktól és az Országgyűlés Magyarországi Nemzetiségek Bizottságától kért tájékoztatást. A beérkezett válaszok feldolgozását követően, 2019 januárjában megkereséssel fordult a Miniszterelnökséget vezető miniszterhez, a kormány anyakönyvi ügyekért felelős tagjához.³⁰

Fontosnak tartottuk emellett a speciális tudományos megközelítések megismerését és bemutatását is. Tekintettel erre, 2019 májusában a nemzetiségi ombudsmanhelyettes tájékoztatást kért a nyelvtudomány képviselőitől. A vizsgálat során megkeresést küldtünk számos, nemzetiségi nyelvet oktató magyarországi felsőoktatási intézmény érintett tanszékének, és írásban kértünk tájékoztatást a nemzetiségi közösségek kutatóintézezeitől. Az írásbeli megkeresések mellett több tudományos műhelyt kerestünk fel, és személyes egyeztetést folytattunk az ott oktató és kutató szakemberekkel.

Hazai és nemzetközi példák megismerése érdekében tanulmányoztuk az érintett területen keletkezett és rendelkezésre álló dokumentumokat, a releváns hazai jogszabályokat, nemzetközi szerződéseket, a megfogalmazott hazai és nemzetközi ajánlásokat, a gyakorlati tapasztalatokat, illetve a témában készült egyes tudományos értekezéseket is.

³⁰ 94/2018. (V. 22.) Korm. rendelet 14. § 1. pont.

4. A vizsgálat megállapításai. A vizsgálat során számos olyan gyakorlati kérdéssel találkoztunk, amelyek döntő mértékben befolyásolhatják a hatékony jogérvényesülést. E kérdésekhez kapcsolódva az elvi állásfoglalásban megfogalmazott megállapítások és javaslatok figyelmen kívül hagyása a nemzetiségi ombudsmanhelyettes megítélése szerint a nemzetiségi jogok sérelmével járhat. A nemzetiségi nyelven való egyéni névhasználati jogok érvényesülésével összefüggésben ugyanakkor strukturális problémákat az elvi állásfoglalás nem tárt fel.

4.1. A nemzetiségi nyelv szabályainak megfelelő anyakönyvezés

4.1.1. Az egyéni névhasználati lehetőségekkel élők igényei, száma és jogtudatossága. Magyarország Alaptörvénye, az Njtv. és az At. széles körben biztosítja a nemzetiségi nyelven való egyéni névhasználat jogának gyakorlását. A vizsgálat alapján megállapítható, hogy az egyéni névhasználati lehetőségek alapvetően kielégítik a nemzetiségi közösségekhez tartozó személyek igényeit, ugyanakkor a jogszabályok végrehajtása során számos nehézség észlelhető.

A Miniszterelnökséget vezető miniszter a tapasztalatai alapján azt vélelmezi, hogy a nemzetiségi nyelven való egyéni névhasználat körében a nemzetiséghez tartozó személyek leggyakrabban az At. 46. § (1) bekezdés a) pontjában biztosított lehetőséggel élnek, azaz gyermekük családi nevének a nemzetiségi nyelv szabályainak megfelelő anyakönyvezését kéri, illetve gyermeküknek az adott nemzetiségnek megfelelő utónevet adnak. Ugyanakkor arra is felhívta a figyelmet, hogy amennyiben a születés anyakönyvezése során az At. 46. § (1) bekezdés a) pontja szerint a szülők a gyermeknek az adott nemzetiségnek megfelelő utónevet kérnek anyakönyvezni, az nem jelent külön eljárástípust, így az Elektronikus Anyakönyvből (EAK) az egyes anyakönyvi eseményekhez kapcsolódó külön statisztika nem állítható elő.

Az EAK 2014. július 1-jei bevezetése óta az At. 46. § (1) bekezdés b)–d) pontjai alapján kezdeményezett eljárások számát – a Belügyminisztérium adatszolgáltatása alapján – nemzetiségenkénti és éves bontásban az 1. táblázat tartalmazza.

1. táblázat: Az At. 46. § (1) bekezdés b)–d) pontjai alapján kezdeményezett eljárások száma

Nemzetiség	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Összesen
bolgár	0	0	0	2	0	1	3
görög	0	1	1	2	3	1	8
horvát	1	8	8	3	16	4	40
lengyel	0	1	1	3	0	1	6
német	1	9	23	14	12	7	66
örmény	0	0	0	0	1	0	1
román	0	2	0	5	4	0	11
ruszin	0	0	1	0	1	0	2
szerb	1	5	0	3	2	3	14
szlovák	0	0	0	2	0	0	2
szlovén	0	1	0	0	0	2	3
ukrán	0	0	1	0	2	0	3

A Miniszterelnökség tájékoztatása alapján az EAK 2019. január 1-jén 137 magyar állampolgár családi és utónevét tartalmazta nemzetiségi nyelven is. A részletes adatokat nemzetiségek szerinti bontásban a 2. táblázat mutatja be.

2. táblázat: Magyar állampolgárok száma,
akik családi és utónevét az EAK nemzetiségi nyelven is tartalmazza

Nemzetiség	Nemzetiséghez tartozó személyek száma
bolgár	2
görög	7
horvát	34
lengyel	5
német	59
örmény	1
román	11
ruszin	2
szerb	10
szlovák	2
szlovén	1
ukrán	3

A Belügyminisztérium által nyújtott tájékoztatás alapján 2019. január 1-jén Magyarországon 63 olyan érvényes személyazonosító igazolvány volt kiállítva, amely nemzetiséghez tartozó személy nevét nemzetiségi nyelven is tartalmazta. Figyelemmel azonban arra, hogy a személyazonosító igazolvány kiállításakor az EAK-ból kizárólag a nemzetiségi nyelven bejegyzett névadatot emelik át, nem állapítható meg, hogy a személyiadat- és lakcímnnyilvántartás mely nemzetiség nyelvén tartalmazza az érintett nevét. A Miniszterelnökség és a Belügyminisztérium által a vizsgálat során nyújtott adatszolgáltatás nem tartalmazott információkat a roma közösség által használt nyelv(ek)en (romani, illetve beás) történő egyéni névhasználatra vonatkozóan. Ez feltehetően arra vezethető vissza, hogy a roma közösséghez tartozók rendkívül alacsony számban vagy egyáltalán nem élnek a romani, illetve beás nyelven való egyéni névhasználathoz való jogukkal.

A közölt statisztikai adatokból kitűnik, hogy a nemzetiségi nyelven való egyéni névhasználat, különösen a nemzetiségi nyelv szabályainak megfelelő anyakönyvezés, illetve a személyazonosító igazolványban, valamint más hatósági igazolványban a név nemzetiségi nyelven való feltüntetésének jogával viszonylag kevesen élnek Magyarországon. Megítélésünk szerint a nemzetiségi közösségek tagjainak a lehető legszélesebb körű, alapos tájékoztatása a rendelkezésükre álló nemzetiségi nyelvű egyéni névhasználati lehetőségekről elengedhetetlen feltétele a hatékony joggyakorlásnak, amelyben kiemelt szerepet kell vállalniuk a Magyarországon élő nemzetiségi közösségek országos és helyi önkormányzatainak, illetve azok képviselőinek.

4.1.2. A nemzetiségi névhasználathoz való jog terjedelme, névsorrendiség. A Miniszterelnökséget vezető miniszter a vizsgálat során rámutatott, hogy az Njtv. 16. § (2)

bekezdése a nemzetiséghez tartozó személy számára kizárólag a saját és gyermeke utónevének a saját nemzetiségének megfelelő megválasztásához és nemzetisége nyelvének szabályai szerinti anyakönyveztetéséhez való jogot biztosítja. Álláspontja szerint, az At. 44. § (8) bekezdésében meghatározott főszabályra tekintettel a nemzetiséghez tartozó személynek jelenleg nincs joga családi és utónevének a nemzetiségi nyelve szabályai szerinti sorrendben való anyakönyvezéséhez.

Az országos nemzetiségi önkormányzatok elnökei szerint ugyanakkor az At. 44. § (8) bekezdésébe foglalt szabály többségében nem egyeztethető össze a nemzetiségi közösségek által használt nyelvek szabályaival, hiszen azokban az utónév a családi nevet jellemzően megelőzi; ezt a tényt a vizsgálat során megkeresett nyelvészek is megerősítették. Álláspontjuk szerint a nemzetiségi nyelven való egyéni névhasználat jogába bele kell érteni a nemzetiségi nyelv szabályainak megfelelő névsorrendiséget is.

Megítélésünk szerint az Njtv. 16. § (2) bekezdésében és az At. 46. § (1) bekezdés a)–d) pontjaiban meghatározott rendelkezések nincsenek összhangban. Az At. 46. § (1) bekezdés a)–d) pontjai ugyanis lehetőséget teremtenek a nemzetiséghez tartozó személynek arra, hogy kérje saját és gyermeke utóneve mellett családi nevének a nemzetiségi nyelv szabályainak megfelelő anyakönyvezését is. Véleményünk szerint a családi és utónevnek a nemzetiségi nyelv szabályainak megfelelő anyakönyvezésére lehetőséget adó rendelkezések magukban foglalják, hogy a nemzetiséghez tartozó személy családi és utónevét az adott nemzetiségi nyelv szabályainak megfelelő sorrendben anyakönyvezzék.

Részből elfogadható a Miniszterelnökséget vezető miniszternek az az érvelése, hogy az anyakönyvezés vonatkozásában a családi és utónév sorrendiségének – az EAK és az anyakönyvi kivonat rovatos szerkezetéből kifolyólag – csekély mértékű a jelentősége, mivel a születés anyakönyvezése során a családi név és az utónév különálló rovatokban szerepelnek, így ebben az esetben az adott rovat megnevezéséből tűnik ki, hogy az melyik névelemet tartalmazza. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a szülők családi és utónevét egy rovat tartalmazza, így a nemzetiségi nyelv szabályainak megfelelően anyakönyvezett, családi és utónevet ilyen formában viselő szülőnek a születési anyakönyvi kivonat adott rovatában feltüntetett családi és utónevének sorrendjére már az adott nemzetiségi nyelv szabályait kell alkalmazni, még abban az esetben is, ha az eltér a magyar nyelv szabályaitól.

Érdemes felhívni a figyelmet arra is, hogy a korábban hatályban volt Nektv. 12. § (1) bekezdése alapján a kisebbséghez tartozó személynek joga volt saját és gyermeke utónevének szabad megválasztásához, családi és utónevének anyanyelve szabályai szerinti anyakönyveztetéséhez. Ennek megfelelően a Nektv. korábban biztosította a nemzetiséghez tartozó személynek a jogát családi és utónevének anyanyelve szabályai szerinti anyakönyveztetéséhez. Megítélésünk szerint az Njtv. 16. § (2) bekezdésének jelenleg hatályos rendelkezése visszalépésnek tekintendő a korábbi szabályozáshoz képest, ezért kiemelten fontosnak tartjuk annak a szabályozásnak a visszaállítását, amely – összhangban az At. 46. § (1) bekezdés a)–d) pontjaiban foglaltakkal – lehetőséget teremt a nemzetiséghez tartozó személyek számára családi és utónevük nemzetiségi nyelvi szabályai szerinti anyakönyvezésére.

4.1.3. A nemzetiségi nyelv szabályai szerint bejegyzett nevek transzkripciója. Az At. 73/A. § (7) bekezdése írja elő az olyan nemzetiségi nyelv szabályai szerint bejegyzett családi és utónevek vagy házassági nevek magyar ábécé betűivel való kötelező átírását, amelyek a magyar ábécében nem szereplő betűt tartalmaznak. Az At.-ben előírt transzkripció összeegyeztethető a nemzetiségi nyelven való egyéni névhasználat alapjogi tartalmával,

és alapvetően a közérdeket szolgálja, amennyiben az átírássra a lehető legpontosabban kerül sor, figyelemmel az adott nemzetiségi nyelv lényeges elemeire, különösen annak betűsorára és nyelvtanára (Harmadik Tematikus Kommentár, 62. pont). A transzkripciót érintő nehézségekre a vizsgálat során ugyanakkor mind a nemzetiségi közösségek képviselői és a nyelvészek, mind a Miniszterelnökséget vezető miniszter felhívta a figyelmet. Megjegyzendő egyúttal, hogy a transzkripciót sok esetben az elavult útmutatók, szabályzatok is nehezítik.

Megítélésünk szerint a nemzetiségi nyelvű nevek átírását érintő kérdésekben az országos nemzetiségi önkormányzatok állásfoglalását kell irányadónak tekinteni. A transzkripció kérdésében szükség volna arra, hogy az országos nemzetiségi önkormányzatok az egyes nemzetiségi nyelvek vonatkozásában egységes és egyértelmű szabályokat meghatározva olyan útmutatót dolgozzanak ki, amely tartalmazza a nem latin betűs ábécét használó nemzetiségi nyelvek esetében a magyar ábécé betűinek való pontos megfeleltetést, ezzel is elősegítve a hatékony hatósági jogalkalmazást. Fontos azonban, hogy az állásfoglalások kiadása és az útmutatók kidolgozása során az országos nemzetiségi önkormányzatok vonják be a nyelvtudomány érintett képviselőit is.

4.2. A nemzetiségi utónévjegyzék összeállítása, módosítása, elérhetősége, az országos nemzetiségi önkormányzatok állásfoglalása. Az At. 46. § (3) bekezdése alapján a nemzetiséghez tartozó személy által választható nemzetiségi utóneveket az érintett országos nemzetiségi önkormányzatok által összeállított és közzétett nemzetiségi utónévjegyzék tartalmazza. Az Njtv. 117. § (1) bekezdés f) pontja kimondja, hogy a nemzetiségi utónévjegyzék összeállításáról az országos nemzetiségi önkormányzat át nem ruházható hatáskörben, minősített többséggel dönt.

Egyetértünk RAÁTZ JUDITTAL abban, hogy „[a] nemzetiségiiek teljesen szabad, korlátok nélküli névválasztása nem jelenthet kötöttségektől mentességet” (RAÁTZ 2005: 323). A kérdést, hogy mi minősül névnek, és a névválasztáshoz való jogát az egyén milyen tárgyi körben gyakorolhatja, a közfelfogás, a nyelvtudomány és a társadalmi-történeti hagyományok alapján az állam jogosult meghatározni. A nemzetiségi nyelvű egyéni névhasználat vonatkozásában ezt a korlátozást értelemszerűen az adott nemzetiségi közösség hagyományai, szokásai valósítják meg.³¹ Ennek megfelelően a fent bemutatott rendelkezések megítélésünk szerint a névválasztáshoz való jog vonatkozásában tartalmaznak – alkotmányossági szempontból nem kifogásolható – korlátozásokat. Az adott nemzetiségi közösség utónévadási hagyományait, szokásait és nyelvének szabályait ismerő országos nemzetiségi önkormányzatok szerepvállalása biztosítéka annak, hogy a névjog az emberi méltóságból levezethető alapjogként érvényesülhessen. Az országos nemzetiségi önkormányzatok autentikus szervként látják el a nemzetiségi utónévjegyzék összeállítását érintő feladat- és hatásköreiket, ami fontos – alkotmányossági szempontból is nélkülözhetetlen – garanciáját jelenti a személyiséghez fűződő jogok védelmének.³²

Kiemelendő, hogy a nemzetiségi utónévjegyzékek szükség szerinti módosítására, illetve aktualizálásra az Njtv. 117. § (1) bekezdés f) pontja és az At. 46. § (4) bekezdése ad lehetőséget és teremt kötelezettséget is. Az országos nemzetiségi önkormányzatok nemzetiségi utónévjegyzékek összeállítását érintő feladat- és hatásköreiről tett megállapítások

³¹ 58/2001. (XII. 7.) AB határozat, ABH 2001. 543., 555.; 988/B/2009. AB határozat, ABH 2011. 2040.

³² Vö. 361/B/2003. AB határozat, ABH 2004. 1725.

alapján nem vitatható, hogy azok a nemzetiségi utónévjegyzékek módosítását érintően is fontos garanciát jelentenek, egyben – a nemzetiségi utónévjegyzékben nem szereplő nemzetiségi utónév anyakönyvezhetőségének jóváhagyásával – kötelezettségük az érintett utónév nemzetiségi utónévjegyzékbe történő felvétele.

Pozitívum, hogy az At. 46. § (4) bekezdése alapján mind a családi nevek, mind az utónevek anyakönyvezhetőségéről az érintett országos nemzetiségi önkormányzat állásfoglalása az irányadó. Fontosnak tartjuk ugyanakkor felhívni a figyelmet arra, hogy az Njtv. 117. § (1) bekezdés f) pontja kizárólag a nemzetiségi utónévvel kapcsolatos megkeresésről való döntést utalja az országos nemzetiségi önkormányzat feladat- és hatáskörébe. Tekintettel erre, indokolt megfontolni az Njtv. 117. § (1) bekezdés f) pontjának módosítását, hogy megteremtődjön az összhang az országos nemzetiségi önkormányzat Njtv.-ben és At.-ben szabályozott feladat- és hatáskörei között.

Az At. 46. § (4) bekezdése szerint a nemzetiségi utónévkönyvben nem szereplő nemzetiségi utónév tekintetében közvetlenül az érintett vagy az anyakönyvvezető, illetve az anyakönyvi szerv megkeresi az érintett országos nemzetiségi önkormányzatot, amely az állásfoglalását a megkereséstől számított 30 napon belül adja meg. Ugyanakkor az állásfoglalást már az At. 2021. március 1-jén hatályba lépett módosítását megelőzően is sok esetben nem az anyakönyvvezetők, illetve anyakönyvi szervek kérték.

A félreértések és az ellentmondások elkerülése érdekében megítélésünk szerint észszerű és kívánatos megoldás volna, ha a nemzetiségi utónevek anyakönyvezhetőségét érintő állásfoglalásokat főszabály szerint az anyakönyvvezetők, illetve anyakönyvi szervek tisztviselői hivatali úton szereznék be, hiszen azoknak a feladatkörük gyakorlásával összefüggő minden szükséges anyagi és eljárásjogi szabály ismeretével rendelkezniük kell. Az állásfoglalás magánúton való beszerzése kivételes esetekben – például az utónévjegyzékben még nem szereplő név esetén – volna megengedhető.

Kiemelt jelentősége van annak, hogy akár közvetlenül az érintett, akár a jogalkalmazó keresi meg az országos nemzetiségi önkormányzatot, az az At. 46. § (4) bekezdése alapján 30 napon belül foglaljon állást az utónév anyakönyvezhetőségének kérdésében.

Szükséges felhívni a figyelmet arra, hogy az országos nemzetiségi önkormányzatoknak a nemzetiségi utónévjegyzékek összeállítása, módosítása és az egyes utónevek anyakönyvezhetőségéről kiadott állásfoglalások megadása során szem előtt kell tartaniuk a nemzetiségi nyelven való egyéni névhasználat alkotmányos korlátjait, különösen az adott nemzetiség utónévadási hagyományait, szokásait és nyelvének szabályait. Gyakorlatuk nem lehet túlságosan megengedő, emellett törekedniük kell a nemzetiségi nyelven való egyéni névhasználat jogát érintő visszaélések megakadályozására is.

A hatékony jogalkalmazás és joggyakorlás szempontjából a nemzetiségi utónévjegyzékek összeállítása során meghatározó jelentősége van annak, hogy az országos nemzetiségi önkormányzatok következetesen eleget tegyenek az At. 2021. március 1-jén hatályba lépett 46. § (5) bekezdésében foglaltaknak, amely rendelkezés a nemzetiségi utónévjegyzék kötelező tartalmi elemeit határozza meg.

A nemzetiségi utónévjegyzékek nyomtatott formában történő kiadására legutóbb 2004-ben, illetve 2005-ben került sor. (S. DÁVID szerk. 2005, BRENNER et al. 2004; az összeállított nemzetiségi utónévjegyzékekről szóló észrevételeket I. RAÁTZ 2005.) Az egyes nemzetiségi utónévjegyzékek átfogó felülvizsgálatát a nemzetiségi ombudsmanhelyetteshez beérkezett válaszok alapján a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata (2015) és az Országos Roma Önkormányzat (2018) végezte el.

A vizsgálat megindításakor a nemzetiségi utónévjegyzékek túlnyomó többségben kizárólag nyomtatott formában voltak elérhetők. A vizsgálat során kapott tájékoztatás, illetve a 429/2017. Korm. rendelet 1. számú melléklete alapján, amely – a korábbi szabályozással ellentétben – az anyakönyvvezető hivatali felszerelése között nem nevesíti a nemzetiségi utónévjegyzékeket, megállapítható, hogy azok országos szinten eltérő módon álltak rendelkezésre az érintettek, illetve a jogalkalmazók számára. A korábban tapasztalható korlátozott hozzáférés értelemszerűen nem segítette elő a nemzetiségi nyelvű egyéni névhasználatához való jog hatékony érvényesülését.

Előremutató, hogy a vizsgálat megindítását követően az At. 2021. március 1-jén hatályba lépett 46. § (5) bekezdése a nemzetiségi utónévjegyzéknek az országos nemzetiségi önkormányzat honlapján történő közzétételét írja elő. E kötelezettségnek valamennyi országos nemzetiségi önkormányzat eleget tett.

Az online formában való közzététel nem csupán a hatékony joggyakorlást és jogalkalmazást teszi lehetővé, hanem a nemzetiségi utónévjegyzék szükség szerinti, rugalmasabb módosítását is. Az utónévjegyzékek elektronikus formában történő közzétételével az országos nemzetiségi önkormányzatok vezetői egyetértettek, annak kiemelt jelentőségére pedig a Miniszterelnökséget vezető miniszter is felhívta a figyelmet. Fontos azonban, hogy az állam pénzügyi forrásokkal is támogassa a nemzetiségi utónévjegyzékek elektronikus formában történő közzétételét és folyamatos elérhetőségét, amellyel összefüggésben az országos nemzetiségi önkormányzatoknak az utónévjegyzékek felülvizsgálatát végző szakértők megbízását, a szükséges informatikai fejlesztések elvégzését érintő költségei merülhetnek fel.

4.3. Az anyakönyvezés szakmai és technikai feltételei. Az országos nemzetiségi önkormányzatok egybehangzó megállapítása, hogy az anyakönyvvezetők, illetve anyakönyvi szervek tisztviselői nem ismerik az egyes nemzetiségi nyelveket, nem tudják alkalmazni azok írásmódját és egyéni névhasználatra vonatkozó szabályait. Általános tapasztalat, hogy a jogalkalmazók nincsenek kellő mértékben felkészülve a nemzetiségi nyelven való egyéni névhasználatot érintő egyes feladatok ellátására. Megállapítható, hogy a jogalkalmazóktól az At. 46. § (4) bekezdése alapján ugyan kevés megkeresés érkezik az országos nemzetiségi önkormányzatokhoz, ám ezek nem minden esetben indokoltak; sokszor előfordul, hogy olyan utónévre vonatkozik a megkeresés, amely szerepel a nemzetiségi utónévjegyzékben.

A Miniszterelnökséget vezető minisztertől kapott tájékoztatás alapján a nemzetiségi nyelv szabályainak megfelelő anyakönyvezés oktatására speciális szabályok nem vonatkoznak, az At. ezzel kapcsolatos rendelkezései az anyakönyvi szakvizsgáról szóló 23/2017. (VIII. 7.) MvM rendelet (Szakvizsgarendelet) 5. melléklet 48. pontja alapján értelemszerűen az általános anyakönyvi szakvizsga felkészítő tanfolyamának részét képezik, külön szakmai anyag azonban a témával kapcsolatban nem készült. Ezzel szemben az országos nemzetiségi önkormányzatok elnökei fontosnak tartják az anyakönyvvezetők, anyakönyvi szervek tisztviselői ismeretanyagának ilyen irányú bővítését. Mindezek alapján megállapítható, hogy az anyakönyvi szakvizsga felkészítő tanfolyamának részét képezik ugyan a nemzetiségi nyelv szabályainak megfelelő anyakönyvezés egyes kérdései, ugyanakkor indokolt volna a tananyag specifikus továbbfejlesztése a nemzetiségi közösségek szakembereinek célzott bevonásával.

Meghatározó jelentősége van annak is, hogy az anyakönyvezésre az adott nemzetiségi nyelv szabályai szerint és betűkészletével kerüljön sor. Erre mind a nemzetiségi közösségek képviselői, mind a nyelvtudomány művelői felhívták a figyelmet, kiemelve, hogy az adott nemzetiségi nyelv írásképe része és kifejezője a nemzetiséghez tartozó személy önazonosságának.

Az EAK a bevezetése óta tartalmazza a Magyarországon elismert összes nemzetiség által használt nyelv betűkészletét. Megállapítható, hogy a magyar nyelvtől eltérő betűkészlet használatára alkalmas számítástechnikai eszközök ennek megfelelően rendelkezésre állnak. A betűkészletek kiegészítésére, bővítésére szükség szerint, illetve igény esetén informatikai fejlesztés útján van lehetőség.

4.4. A nemzetiségi származás anyakönyvi kivonaton történő feltüntetése. Egy, a nemzetiségi biztoshelyetteshez érkezett egyedi panaszhoz csatolt születési anyakönyvi kivonatról kitűnik, hogy az At. 46. § (1) bekezdés a)–d) pontjai alapján kiállított anyakönyvi kivonaton szerepel az érintett személy nemzetiségi hovatartozása, azt a magyar és nemzetiségi nyelven is feltüntetésre kerülő „Születési anyakönyvi kivonat [...] nemzetiséghez tartozó személyről” felirat egyértelműen rögzíti.

Álláspontunk szerint nem vitatható annak szükségessége, hogy egyes nemzetiségi jogok gyakorlását az Njtv. 11. § (2) bekezdése szerint törvény vagy a végrehajtására kiadott jogszabály az egyén nyilatkozatához kösse. Az anyakönyvi kivonaton, illetve személyazonosító igazolványban nemzetiségi nyelven szereplő családi és utónévből értelemszerűen következtethetni lehet az egyén nemzetiségi hovatartozására. Ezzel összefüggésben ugyanakkor rendkívül fontos felhívni a figyelmet a Kisebbségi Keretegyezmény Tanácsadó Bizottságának véleményeire, amelyek szerint a nemzetiségi származás személyazonosító okmányokban vagy a közigazgatási szervek belső nyilvántartásában való kötelező rögzítése ellentétes az identitásvállalás szabadságának jogával (Negyedik Tematikus Kommentár, 11. pont), amelyet az Alaptörvény XXIX. cikk (1) bekezdése mellett a Kisebbségi Keretegyezmény 3. cikk 1. bekezdése is biztosít.

Megítélésünk szerint az érintett által az anyakönyvvezető, illetve az anyakönyvi szerv előtt, az At. 46. § (2) bekezdése alapján tett nyilatkozat kielégítő alapja a nemzetiségi nyelven való egyéni névhasználatához való jog gyakorlásának. Aggályosnak és a nemzetiségi önazonosság szabad vállalásához való jog korlátozásának tekinthető az a gyakorlat, amely alapján az anyakönyvi kivonat megjeleníti az érintett személy nemzetiségét.

4.5. A névváltoztatás nemzetiségi jogi vonatkozásai. A 19. század második és a 20. század első felében felerősödő névmagyarosítási mozgalom erőteljesen érintette a Magyarországon élő nemzetiségi közösségek tagjait. A nemzetiségi nyelvű családi és utónév használata mindig is meghatározója volt az egyén identitásának, kifejezője a nemzetiségi közösséghez való tartozásának (vö. BAUKO 2019: 95–96). Alapjogi szempontból éppen ezért nagy jelentősége van annak, hogy az At. 49. § (1) bekezdése szerint engedélyezhető a magyar állampolgárok születési családi, illetve utónévének megváltoztatása. Ugyanakkor az At. 49. § (4) bekezdés a) pontja és (5) bekezdés a) pontja szerint a magyar hagyományoktól eltérő hangzású, magyartalanul képzett nevet eredményező névváltoztatás kizárólag különös méltánylást érdemlő körülmények fennállása esetén engedélyezhető.

Pozitívum, hogy a névváltoztatási ügyekben eljáró Budapest Főváros Kormányhivatala minden ügyben különös méltánylást érdemlő körülményként értékeli, ha a kérelem az ügyfél egyenes ági felmenője által viselt – adott esetben a magyar hagyományoktól eltérő hangzású, magyartalanul képzett – családi név felvételére irányul. Kiemelendő, hogy ez a gyakorlat megegyezik a nemzetiségi közösségek képviselőinek álláspontjával, és megfelel a Magyarország nemzetközi kötelezettségvállalásaiból származó elvárásoknak is (Harmadik Tematikus Kommentár, 62. pont).

4.6. Nemzetiségi név feltüntetése hatósági igazolványokban. Az Njtv. 16. § (3) bekezdése teremt lehetőséget arra, hogy a nemzetiséghez tartozó személy nevét az érintett kérelmére a személyazonosító igazolvány, illetve más hatósági igazolvány – az anyakönyvi bejegyzésben foglaltnak megfelelően – nemzetisége nyelvén is tartalmazza. A Miniszterelnökséget vezető miniszter szerint a személyazonosító igazolványban az érintett személy nemzetiségi neve kizárólag az EAK-ban bejegyzett formában jeleníthető meg. Tekintettel azonban arra, hogy az EAK rovatos szerkezetű, a családi és utónévnek a nemzetiségi nyelv szabályainak megfelelő sorrendje abból nem derül ki. Emellett a polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartásáról szóló 1992. évi LXVI. törvény (Nytv.) 35. § (1) bekezdése kimondja, hogy a nyilvántartásban és annak alapján kiadott iratokban a családi név megelőzi az utónevet.

Álláspontunk szerint az Njtv. 16. § (3) bekezdése azzal, hogy lehetőséget teremt arra, hogy a személyazonosító igazolvány az érintett nevét nemzetisége nyelvén tartalmazza, eltérésre ad lehetőséget az At. 44. § (8) bekezdésében és az Nytv. 35. § (1) bekezdésében meghatározott főszabálytól. Ennek alapján a nemzetiséghez tartozó személy személyazonosító igazolványában nemzetiségi nyelvén is szereplő családi és utónévnek sorrendjére is az adott nemzetiségi nyelv szabályai az irányadók. Egy, a nemzetiségi ombudsmanhelyetteshez érkező egyedi panasz alapján is megállapítható, hogy a személyazonosító igazolvány nem az adott nemzetiségi nyelv szabályai szerinti sorrendben tartalmazza az érintett családi és utónevét. Tekintettel erre, kiemelten fontos, hogy az anyakönyvben és az ennek alapján kiadott okiratokban a családi és az utónév sorrendjét az adott nemzetiségi nyelv szabályai határozzák meg.

Előremutató, hogy az Országgyűlés a külföldre utazásról szóló 1998. évi XII. törvény (Útv.) 2023. január 1-jén hatályba lépő módosításának elfogadásával – az Országgyűlés Magyarországi Nemzetiségek Bizottsága és a nemzetiségi közösségek igényeinek megfelelően – lehetőséget teremt arra, hogy a nemzetiséghez tartozó személy – a személyazonosító igazolványhoz hasonló módon, az anyakönyvből átvett adatból – a magyar hatóságok által kiállított magánútlevélén is kérhesse a nemzetiségi nevének feltüntetését. Megítélésünk szerint az Njtv. 16. § (3) bekezdése további lehetőséget kínál a nemzetiségi közösségek vezetői számára – erre irányuló igény esetén – annak kezdeményezésére, hogy a nemzetiséghez tartozó személy nevét kérelmére más hatósági igazolvány is tartalmazhassa nemzetisége nyelvén, az anyakönyvi bejegyzésben foglaltnak megfelelően.

5. Az elvi állásfoglalásban megfogalmazott szakmai javaslatok. A nemzetiségi biztoshelyettes az elvi állásfoglalásban e területen a hazai nemzetiségi közösségekhez tartozó személyek hatékonyabb jogérvényesítésének előmozdítását célzó, elsődlegesen az Országgyűlés Magyarországi Nemzetiségek Bizottságának, az országos nemzetiségi önkormányzatoknak és a Miniszterelnökséget vezető miniszternek a szorosabb együttműködését szorgalmazó javaslatokat fogalmazott meg. Az elvi állásfoglalás szorgalmazta a nemzetiséghez tartozó személyek, illetve az anyakönyvezés során eljáró tisztviselők, anyakönyvi szervek jogtudatosságának előmozdítását. A nemzetiségi ombudsmanhelyettes ajánlásokat fogalmazott meg az Njtv., az At. és az Nytv. részleges módosítására is. Az elvi állásfoglalás megfontolásra javasolta a következőket:

– Az Njtv. 16. § (2) bekezdése módosításának kezdeményezését, hogy jogot biztosítson a nemzetiséghez tartozó személy számára saját és gyermeke utóneve mellett családi nevüknek is a nemzetiségi nyelv szabályai szerinti anyakönyvezésére.

– Az Njtv., az At., illetve az Nytv. módosításának kezdeményezését, hogy lehetőséget teremtsenek a családi és utónév nemzetiségi nyelv szabályai szerinti sorrendben történő anyakönyveztetésére, illetve azok személyazonosító, valamint más hatósági igazolványokban ilyen formában történő feltüntetetésére, eltérést biztosítva az At. 44. § (8) bekezdésében és az Nytv. 35. § (1) bekezdésében előírt főszabály alól.

Az elvi állásfoglalás megfogalmazta továbbá annak szükségességét, hogy az országos nemzetiségi önkormányzatok:

- szakértők bevonásával, az At. 46. § (5) bekezdésére tekintettel fordítsanak kellő figyelmet a nemzetiségi utónévjegyzékek rendszeres felülvizsgálatára, szükség szerint módosítsák, illetve folyamatosan aktualizálják azokat;

- a nemzetiségi utónévjegyzékek felülvizsgálata, módosítása, valamint nemzetiségi családi és utónév anyakönyvezhetőségéről szóló állásfoglalásaik megadása során fordítsanak továbbra is kiemelt figyelmet az adott nemzetiség utónévadási hagyományaira, szokásaira és nyelvének szabályaira, a nemzetiségi nyelven való egyéni névhasználat jogának minél hatékonyabb érvényesítése során pedig törekedjenek a joggyakorlást érintő esetleges visszaélések megakadályozására is;

- a hatékony jogérvényesítést és jogalkalmazást elősegítve, a nemzetiségi utónévjegyzékek felülvizsgálata, illetve folyamatos aktualizálása során fordítsanak különös figyelmet arra, hogy azok magukban foglalják az At. 46. § (5) bekezdése szerinti tartalmi elemeket;

- a nemzetiségi utónévjegyzékek mellékleteként, szakértők bevonásával lehetőség szerint állítsanak össze az anyakönyvvezetők, illetve anyakönyvi szervek számára a hatékony jogalkalmazást elősegítő olyan tájékoztatót, amely magában foglalja az adott nemzetiségi nyelv egyéni névhasználatra vonatkozó általános szabályait, a családi és utónevek magyar ábcé betűivel való átírására vonatkozó szabályokat;

- gondoskodjanak az At. 46. § (5) bekezdése alapján a nemzetiségi utónévjegyzékek honlapjukon történő elektronikus közzétételéről, folyamatos elérhetőségének biztosításáról;

- az érintett vagy az anyakönyvvezető, illetve anyakönyvi szerv megkeresésére a nemzetiségi családi vagy utónév anyakönyvezhetőségének kérdésében az At. 46. § (4) bekezdésében meghatározott határidőben foglaljanak állást;

- a Miniszterelnökséget vezető miniszterrel együttműködve, szakértők bevonásával lehetőség szerint állítsanak össze az anyakönyvvezetők, illetve anyakönyvi szervek tisztviselőinek képzését segítő anyagokat.

A nemzetiségi biztoshelyettes szakmai javaslataival felkérte a Miniszterelnökséget vezető minisztert, hogy:

- szervezzen a nemzetiségi nyelven való egyéni névhasználat témakörét érintő továbbképzéseket az anyakönyvvezetők, anyakönyvi szervek tisztviselői számára;

- pénzügyi források biztosításával is támogassa a nemzetiségi utónévjegyzékek országos nemzetiségi önkormányzatok honlapján való elektronikus közzétételét;

- a szakmai irányítás körében fordítson kiemelt figyelmet arra, hogy az anyakönyvvezetők, illetve az anyakönyvi szervek az At. 46. § (4) bekezdésében meghatározottak alapján főszabály szerint hivatalból keressék meg az országos nemzetiségi önkormányzatokat a nemzetiségi családi név, valamint a nemzetiségi utónévjegyzékben nem szereplő nemzetiségi utónév anyakönyvezhetősége kérdésében, ezzel is elősegítve azt, hogy – figyelemmel az Njtv. 89. § d) pontjára is – az országos nemzetiségi önkormányzatok az állásfoglalást a megkereséstől számított 30 napon belül megadják;

– vizsgálja felül a nemzetiségi hovatartozás anyakönyvi kivonatban való rögzítésének gyakorlatát, szükség esetén gondoskodik elhagyásáról;

– teremtsen meg a lehetőséget annak, hogy szükség szerint, illetve igény esetén az EAK informatikai fejlesztést követően olyan nemzetiségi nyelvben ismert betűket is tartalmazzon, amelyek jelenleg nem elérhetők;

– a feladat- és hatáskörben érintett más miniszterekkel együttműködve az Országgyűlés Magyarországi Nemzetiségek Bizottságának, illetve az országos önkormányzatok elnökeinek erre irányuló kérelmére fontolja meg annak lehetőségét, hogy az Njtv. 16. § (3) bekezdése szerint más hatósági igazolvány a személyazonosító igazolványhoz hasonlóan a nemzetiséghez tartozó személy nevét – az anyakönyvi bejegyzésben foglaltak megfelelően – nemzetisége nyelvén is tartalmazza.

Az elvi állásfoglalásban megfogalmazott javaslatokból kitűnik, hogy e területen kiemelt jelentőséget tulajdonítunk a nyelvészek és a névtannal foglalkozó szakemberek bevonásának (vö. RAÁTZ 2015: 239).

Felhasznált források

429/2017. (XII. 20.) Korm. rendelet = Az anyakönyvezési feladatok ellátásának részletes szabályairól szóló 429/2017. (XII. 20.) Korm. rendelet.

94/2018. (V. 22.) Korm. rendelet = A Kormány tagjainak feladat- és hatásköréről szóló 94/2018. (V. 22.) Korm. rendelet.

3/2021. számú elvi állásfoglalás = a nemzetiségi nyelven való egyéni névhasználatról szóló 3/2021. elvi állásfoglalás. <https://nemzetisegijogok.hu/hu/web/njbh/-/3-2021-szamu-elvi-allasfoglalas-a-nemzetisegi-nyelven-valo-egyen-nevhasznalatrol> (2022. 10. 03.)

Ajbt. = Az alapvető jogok biztosáról szóló 2011. évi CXI. törvény.

Alaptörvény = Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)

Alkotmány = a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény.

EJEE = Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 1993. évi XXXI. törvény.

Harmadik Tematikus Kommentár = Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities. Thematic Commentary No. 3. The language rights of persons belonging to national minorities under the Framework Convention. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800c108d> (2022. 10. 03.)

Kisebbségi Keretegyezmény = Az Európa Tanács Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló, Strasbourgban, 1995. február 1-jén kelt Keretegyezményének kihirdetéséről szóló 1999. évi XXXIV. törvény.

Negyedik Tematikus Kommentár = Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities. The Framework Convention: a key tool to managing diversity through minority rights. Thematic Commentary No. 4. The scope of application of the Framework Convention for the Protection of National Minorities. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806a4811> (2022. 10. 03.)

Nektv. = A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény.

Njtv. = A nemzetiségek jogairól szóló 2011. évi CLXXIX. törvény.

Nyelvi Karta = A Strasbourgban, 1992. november 5-én létrehozott Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájának kihirdetéséről szóló 1999. évi XL. törvény.

Nyvtv. = A polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartásáról szóló 1992. évi LXVI. törvény.

Szakvizsgarendelet = Az anyakönyvi szakvizsgáról szóló 23/2017. (VIII. 7.) MvM rendelet.

Tvr. = Az anyakönyvekről, a házasságkötési eljárásról és a névviselésről szóló 1982. évi 17. törvényerejű rendelet.

Útv. = A külföldre utazásról szóló 1998. évi XII. törvény.

Hivatkozott irodalom

BAUKO JÁNOS 2019. *Társadalom és névhasználat. Magyar névtani kutatások Szlovákiában.* Magyar Névtani Értekezések 8. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest.

S. DÁVID EMESE szerk. 2005. *Magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek utónévkönyve.* Aranyhal Kiadó, Budapest.

FARKAS TAMÁS 2021. Alkalmazott névtan. Kutatási terület, irányok és lehetőségek. *Névtani Értesítő* 43: 9–30. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2021.1>

HOFFMANN ISTVÁN 2010. Név és identitás. *Magyar Nyelvjárások* 48: 49–58.

BRENNER KOLOMAN – ERB MARIA – KNIPF ERZSÉBET 2004. *Magyarországi német utónevek jegyzéke.* Magyarországi Németek Országos Önkormányzata, Budapest.

MEGYERI-PÁLFFI ZOLTÁN 2013. *Név és jog. A névviselés jogi szabályozásának fejlődése Magyarországon.* Dignitas Iuris – Debreceni Iskola. A Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar és a Gondolat Kiadó közös sorozata 12. Gondolat Kiadó, Budapest.

RAÁTZ JUDIT 2005. Nemzetiségi utónévkönyvek. *Névtani Értesítő* 27: 322–328.

RAÁTZ JUDIT 2015. Alkalmazott névtan. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Magyar névkutatás a 21. század elején.* Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 227–247.

KISS BALÁZS

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1286-2877>

Alapvető Jogok Biztosának Hivatala

ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

BALÁZS KISS, Proper Name Usage in National Minority Languages. The Situation in Hungary

On July 30, 2021, the Deputy Commissioner for the protection of the rights of national minorities living in Hungary issued general resolution 3/2021 regarding the use of personal names in minority mother tongues. The Deputy Commissioner explained the complexities of using proper names in minority languages in Hungary. The resolution also discussed the difficulties in registering and using these proper names under the rules of national minority legislation when issuing official certificates in Hungary. Considering the Commissioner's investigation results, this paper presents the findings

to researchers dealing with applied onomastics. The paper provides an overview of the Hungarian constitutional and international legislation regarding using individual names in national minority languages. It also introduces the current legislative and institutional framework of birth registration in nationality languages in Hungary. The topics of the present discussion include the general questions regarding proper name use in minority languages; the procedural, professional and technical conditions of birth registration; the relevant tasks and authority of the minority self-governing bodies; the legal aspects of minority name change; and the use of family and first names in nationality languages in official documents in Hungary.

Névadás a rendszám táblákon

1. Bevezetés. Kutatásom témája egy sajátos, névtani vonatkozású jelenség: az emberi szubjektum megjelenése egy azonosításra szolgáló felületen és egyben lehetséges hirdető-eszközön, a gépjármű rendszámán. Céлом feltárni, hogy milyen lélektani és társadalmi mozgatói vannak a rendszámválasztásnak, továbbá körvonalazni az érzelmi és a szociolingvisztikai hatóerők intenzitását. Az adatokat nem Magyarország területén gyűjtöttem, mert a rendszámok változatossága, illetve a rendszámok általi önmegjelölés igénye itt kevésbé jellemző, míg Romániában e jelenség kifejezetten divatosnak tűnik. Az adatközlők egy 15 ezres lélekszámú Bihar megyei mezőváros, Margitta (r. Marghita) lakói voltak. A névanyagot interjúk alapján gyűjtöttem, mivel a névadási motivációkat kívántam feltérképezni. Az adatközlők ismerték a gépkocsi-tulajdonosokat, így mindegyik név esetében kiderült, mit rejt a rendszám betűkombinációja. Általában a lakosság nagy része él ezzel a minimális adminisztrációs költséggel járó lehetőséggel, ezért a rendszám táblákon rendkívül beszédes betűkapcsolatok tetszelegnek, amelyeket csak az adott közösség tagjai tudnak megfejteni. Természetesen vannak motiválatlan rendszámok is, ha a tulajdonos elfogadta a közigazgatási szervek által felajánlott sorozatrendszámot, de az ilyen esetek ritkának számítanak.

Az elemzés nem tér ki az első két betűelemre, hiszen azok a Bihar megyében lakó autótulajdonosok kocsiján kötelezően feltüntetendő elemek (*BH*). A következő két számjegy viszont eltérő. Ha a szám 40 fölötti a tulajdonosok által választott rendszámokban, akkor valószínűleg a születési év számának utolsó két számjegyét jelöli; e két szám utalhat még születésnapra, esetleg kedvenc számra (vagy ha ez a regiszterben már foglalt, az ehhez közel álló számra).

Rendszámokkal kapcsolatban már korábban is születtek összefoglalások, rendszerezések, elsősorban KUGLER NÓRA (1994) tollából, aki az 1991–1993 között kiadott, személyre szóló rendszámok névtani és jelentéstani jegyeit vizsgálta. Munkájában sokoldalúan dolgozta fel a témát: a rendszámok tulajdonnévi jellege mellett szövegeként való megjelenésükről, az ún. név rejtéséről, továbbá a betű-szám kombináció együttes értelmezéséről is írt. GASPARICS GYULA a férfinevek előfordulását, gyakorisági mutatóit, alaktani viselkedését és azok egyéb sajátosságait mutatta be a 2000. évben kiadott, egyénileg kiválasztott és egyedi rendszámok körében (2003).

Tanulmányom elméleti bevezető részében a nevek identitásképző szerepére térek ki, majd a magyarországi és romániai rendszámok rendszerét vázolom fel; ezt követi a hármas betűkombinációk funkcionális-szemantikai kategóriáinak bemutatása.

2. A vizsgálat elméleti háttere. A tulajdonnevek keletkezésének körülményeit számos indíték befolyásolhatja az identifikálás, a másoktól való megkülönböztetés, a megnevezett-hez való viszony jelölésén kívül. HOFFMANN (2014: 16) enciklopédikus jelentésűnek nevezi a tulajdonnevet, amelynek komplexitása az egyéni kidolgozottság függvénye. A vizsgált rendszám táblák neveiben fellelhető pszichés, társadalmi, kulturális és gazdasági összetevők feltárják a név választás okait, szituációit. A név létrejöttét leginkább befolyásoló tényező az egyes kultúrákban, hogy nyitott vagy zárt a névrendszer, tehát adott névkészletből

kell választaniuk a névadóknak, vagy kötetlen lehetőségük van a névalkotás folyamatában. Ennek következtében sokfajta konstrukció jöhet létre, amelyek az adott kor, nyelv, terület sajátosságait viselik magukon (HAJDÚ 2003: 154). A nevek megválasztása, használata, elterjedése, megterheltsége, jelentésbeli kategóriája szorosan összefügg a társadalom kulturális állapotával, azon belül pedig a tömegkommunikációs hatással, amely jelen van az ember életében a Biblia lefordításától kezdve a televízió elterjedésén át az internet világáig.

A tulajdonnév társadalmi meghatározottságú nyelvi jel, nyelvi vonatkozású antropológiai univerzálé, ezért fő funkciói közé tartozik az azonosító, megkülönböztető és egyedítő funkció (HAJDÚ 2003: 49–59). TOLCSVAI NAGY GÁBOR (1997: 603) felhívja a figyelmet arra, hogy a tulajdonnév nem csupán nyelvi kritériumok, hanem szociokulturális körülmények révén lesz név. A névhasználók névkompetenciával rendelkeznek, amely lehetővé teszi, hogy a neveket az egyén a kultúra részeként és nyelvi elemként ismerje meg társadalmi-nyelvi szocializációja során. Ezzel együtt formálódik az a képessége, hogy felismerje, megfelelően használja őket, sőt újabbakat alkosson. (HOFFMANN 2010: 53.) Ez a tárgyalt rendszámok esetében azzal jár, hogy ha az adott rendszám például *ABL*, akkor a csoporthoz tartozó személyek tudják identifikálni az autó tulajdonosát Ábelként, mert közös valóságismerettel rendelkeznek.

A tulajdonneveknek identitásjelölő szerepük van, utalnak az egyén közösségben meglévő azonosságtudatára is. Többnyelvű közösségben a névviselés, névhasználat egyaránt utal az etnikai csoportokon belüli hasonlóságokra, illetve a közöttük lévő különbségekre. Esetünkben magyar–román együttélés áll fenn, de az említett település lakosságára magyardomináns kétnyelvűség jellemző. Ez az attitűd olyan betűkombinációk választásában is tetten érhető, amelyek a magyar ábécé betűkészletét alkalmazzák; például ha a tulajdonos *Zsolt*, a rendszáma *ZSO*, ha *Szilárd*, akkor *SZI*.

Láthattuk, hogy a nevek elsődleges funkciója az azonosítás, beleértve az önazonosítást is. Az identitásnak különböző típusai, illetve összetevői vannak (nemzeti, társadalmi, nyelvi, helyi, nemi, vallási, foglalkozásbeli stb.); többnyelvű területen többek közt a nyelvválasztás aktusa fejez(het)i ki a beszélő nyelvi hovatartozását. Írásom témája ennek a meghatározó (ön)azonosságjelölésnek a szociokulturális közegben való vállalása a rendszámok tükrében.

Már a fenti gondolatok is rámutatnak arra a névadási kényszerre, amely meghatározza az ember világhoz való viszonyulását, megismerési és definiálási szándékát. Ez kirajzolódik a magyarországi sorozatrendszámok esetében is, amelyek kiadása esetleges ugyan, de a betűkkel való „játszadozás” megérinti, megihleti az embereket. Az egyedi rendszám-táblák azonban többek pusztá azonosító jeleknél, hiszen tulajdonosuk pénzt áldozott azért a kiváltságért, jogért, hogy maga választhassa meg a betű- és számkombinációt, ilyen értelemben megnevezhesse autóját. Ezeket a rendszámokat már performatívumoknak, neveknek tekinthetjük, mivel tudatos választás, szabályozott körülmények között lebonyolított névadás eredményei, így motiváltságukhoz nem fér kétség (KUGLER 1994: 2). A Romániában forgalomba helyezett autók sorozatrendszámának lecserélése a csekély átírási díjnak köszönhetően dinamikus névdivatot teremtett, és ezzel egyidőben az önki-fejezés eszközül is szolgál.

3. Rendszámok. A rendszám-tábla olyan hatósági jelzés, amely az autó elsődleges azonosító eszköze a közlekedésben. Az alábbi rész a forgalomba helyezett magyar és a román rendszám-táblák főbb jegyeit mutatja be, különös tekintettel az eltérésekre.

3.1. Magyar rendszámok. A 2021. június 1-jén megjelent 303/2021. (VI. 1.) számú kormányrendelet értelmében 2022. július 1-jétől Magyarországon új típusú rendszámátlákat kapnak az újonnan vásárolt és forgalomba helyezett járművek. A pontos megjelenések is megtalálhatók a kormányrendelet mellékletében: az állandó rendszámátlá az európai zászlót jelképező kék mezőben 12 ötagú sárga csillagot, fehér H jelzést és Magyarország címerét tartalmazza. Jellegét tekintve lehet a) sorozatban előállított általános, b) sorozatban előállított egyénileg kiválasztott, c) egyedileg előállított vagy d) különleges. Az állandó rendszámátlá annyiban változott, hogy a három betű és három szám helyett kétszer két betű és három szám jelenik meg rajta, valamint új elem a címer is, betűkészlétét tekintve latin ábécé szerinti. Különleges jelölésű rendszámátlát viselnek a taxik (*TX*), a diplomata autók (*CD*), a minősített veterán járművek, azaz oldtimer típusú autók (*OT*), a versenyautók *SP*-s rendszámát viszont mára már kivonták a forgalomból. A rendőrség járművein általában *R*-rel kezdődő rendszámok láthatók, a Magyar Honvédség és az Országos Mentőszolgálat is saját tartománnyal rendelkezik (az előbbieknél a *H* az első betű, az utóbbiaknál az *MA* betűkombinációval indul a karaktersor) (KATONA 2022). Egyes rendszámsorozatokat cégek, intézmények megvásároltak, hogy járműveiket ezzel is megkülönböztessék; például a BMW-s rendszámok eredetileg a magyarországi márkakereskedőtől vásárolt autókhoz voltak rendelve.

Aki szeretne egy kicsit kitűnni a tömegből, az egyéni, illetve egyedi rendszámot is választhat (vö. VARGA 2020), azonban az ilyen rendszámok kiadásának alapvető feltétele, hogy a megjelenő „szöveg” és számok tartalma ne ütközzön a közrendbe, közérkölesbe vagy jogszabályba. A karakterelosztás mellett jelentős különbség van az egyéni és az egyedi rendszámátlák gyártatása, kiadása és engedélyeztetése között, ezért az egyéni átlák száma háromszorosa az egyediékének. Eddig 17,5 millió lehetőség, azaz $26^3 \times 1000$ kombináció állt rendelkezésre három betűből és három számból álló rendszám esetén, bár lassan 30 éve nem adnak ki *I*-re, *O*-ra és *Q*-ra végződő betűkombinációkat, mivel e betűk összetéveszthetők az *I*-gyel, illetve *0*-val. A kezdőbetűket természetesen betűrendben adták ki, így amennyiben eredeti rendszámról van szó, a rendszám és a jármű hozzávetőleges életkorát meg lehet határozni. A megszokott ütemben haladva 2025-re fogyott volna el a maradék (*T*-s, *V*-s és *Z*-s kezdőbetűjű) kombináció, ám 2022-től az új rendszám bevezetése $26^3 \times 1000$, azaz 456 millió változatot eredményezhet az előttünk álló évek során. A sorozat legelső rendszáma, az AA-AA-001 a Közlekedési Múzeumba került. Ez év januárjában kilátásba helyezték, hogy a szabályozást kiegészítik a Németországban alkalmazott korlátozásokkal, hiszen a hivatalnokoktól nem várható el, hogy felismerjék különféle szubkultúrák másokat sértő szimbolikáját (pl. *SS*, *SA*, *AH*, *HH*, *NS*).¹

3.2. Román rendszámok. Magyarországon az első világháborút lezáró trianoni békeszerződés után a rendszámok szabályozását átdolgozták, és a határokkal együtt a járműkerületek is megváltoztak: *Bp*, *B*, *D*, *E*, *M*, *O*, *P*, *S* betűjeleket használtak (pl. *D*: Debrecen, *M*: Miskolc, *P*: Pécs, *S*: Szeged térsége). Ehhez a gyakorlathoz hasonlít az a mai romániai XX NN YYY karaktersorozat, amelyben az XX a területkód, azaz a megye kódja, ahol a tulajdonos lakik, az NN egy kétjegyű szám, az YYY pedig három betű. Románia közel 20 milliós lakosságát tekintve eltörlül azoknak a betűkombinációknak a száma (1500), amelyeket a lakosság nagy része nem kaphat meg: ezek egyik részét a hivatalos szervezet jelölő, levédetett kombinációk teszik ki. Ilyen, már eleve foglalt betűcsoport a *GUV*

¹ *AH* = 'Adolf Hitler', *HH* = 'Heil Hitler', *NS* = 'nemzetiszocializmus'.

(*Guvernul României* 'Románia kormánya'), *SNT* (szenátus), *POL* (rendőrség) stb. Tilos továbbá a forgalomba helyezése olyan rendszámtábláknak, amelyek obszcén vagy szexuális célzatú három betűs szavakkal vagy hosszabb szavak rövidített alakjaival esnek egybe, ha a lexéma jelentése könnyen felfejthető. Az ide tartozó szavak felsorolásától eltekintve csupán a *SEX* betűkombináció esetében létező érdekes kitélt emlitem meg: amennyiben valaki így vásárolta meg az autóját még a 90-es években, az megtarthatja ezt a feliratot, de ha eladja a járművét, az új tulajdonosnak kötelessége új rendszámot kérnie, ezt már nem használhatja tovább. Az *I* és az *O* betű nem lehet a kombináció első betűje a felcserélhetőség miatt, a *Q* azonban igen.²

4. A rendszámok motivációs kategóriái. A tanulmány további részében a rendszámok motivációs hátterét mutatom be az alábbi kategóriák szerint: 1. személynévből keletkezett betűcsoportok (családnévből, kereszt- és becenévből, valamint ezek kombinációiból keletkezők), 2. egyéb névfajtákból és közszavakból származó betűcsoportok (intézmény- és márkanévekből, valamint különféle nevekből és közszavakból keletkezők), 3. véletlen-szerű kombinációk, 4. több kategóriába is besorolható esetek.

4.1. Személynévből keletkezett betűcsoportok. A családnévekből és keresztnévekből építkező rendszámtáblákon a teljes névalak, a név első három betűje és az ún. névrejtés egyaránt jellemző, eltérő arányban.

4.1.1. Családnévből keletkezett betűcsoportok. Teljes családnév szerepel az olyan betűkapcsolatokban, mint a *PAP*, *KIS*, a román *POP* vagy a német *SEK*. Ez utóbbi esetben maga a családnév *Schek*, de kiejtés szerint szerepel a rendszámon. Megjegyzendő, hogy a *PAP* és a *POP* községi jelentésében foglalkozásnév, de a konkrét esetekben családnévet takarnak, tehát a vizsgálatban tulajdonnévi besorolást kapnak, nem közsőit.

A családnévnek (vagy írásváltozatának) első három betűjéből (illetve annak első jegyéből) áll a rendszám a *DEA* (< *Deák*), a *NAG* (< *Nagy*), a *POS* (< *Posert*), *SAR* (< *Szarka*), *TOM* (< *Tomuța* r. csn.) és *WEN* (< *Vendel*) formák esetében, amelyek közül a *SAR* és a *WEN* eltérő írásképpel szerepel.

Névrejtés (KUGLER 1994: 16) esetén olyan magán- és mássalhangzók kombinációját látjuk, amelyek létrejöttében a fő szempont továbbra is a tulajdonos identifikálása. A *DAK*, *DEK*, *EAK* mind a *Deák* családnév ferdített változatai, míg a további, szintén ide tartozó formák a családnév mássalhangzóiból építkeznek: *CRS* (< r. *Crișan* családnév, de keresztnévként is használatos), *KGL* (< *Kuglis*), *NGY* (< *Nagy*), *SYL* (< *Szentmiklósi*).

4.1.2. Keresztnévből és becenévből keletkezett betűcsoportok. A családnévekhez hasonlóan itt is megfigyelhetők a teljes alakú nevek, a nevek első három betűje, a névrejtés és az írásképp megváltoztatása. Férfi- és női, magyar és román nevek egyaránt előfordulnak a mintában.

Teljes keresztnév szerepel olyan betűkapcsolatokban, mint az *EVA* vagy *ANA* (< r. *Ana*), bár az utóbbi nevet névcsonkítással az *Anna* nevű tulajdonosok autóján is fel lehet fedezni.

A keresztnév első három betűjéből álló nevek listája a legnépesebb. Mivel a két nyelv betűhasználatát eltér egymástól, egyfajta keveredés figyelhető meg a *k/c*, *i/y* betűhasználat

² Egy-egy választott rendszám elérhetősége ellenőrizhető az illetékes hivatal honlapján: <https://www.drpciv.ro/drpciv-forms/plate-number> (2022. 11. 12.).

terén: ha már elfogyott az a kombinációjú rendszám, amelyet először összeállított a tulajdonos, a hangzás megőrzése érdekében kéri a betű hangzásbeli párját. Magyar női nevek fedezhetők fel a *BEA* (< *Beáta*), *EMI* (< *Emília*), *ERI* (< *Erika*), *FRU* (< *Fruzsina*), *NOE* (< *Noémi*), *NAT* (< *Natália*) alakokban, illetve a román nemzetiségű tulajdonosok autója esetében az *ELI* (< *Elisabeta*, m. *Erzsébet*) és a *ROX* (< *Roxana*) alakokban. Férfi nevek első három betűje rejlik a következőkben: *ARN* (< *Arnold*), *CSA* (< *Csaba*), *DOM* (< *Domínik*), *KON* (< *Konrád*), *SZI* (< *Szilárd*), *ZOL* (< *Zoltán*), *ZSO* (< *Zsolt*). Nemzetiségi hovatartozást jelez a magyar kétjegyű mássalhangzók alkalmazása, ahogyan az a *CSA*, a *SZI* és a *ZSO* rendszámában látható.

Becenévek első három betűjéből szintén számos rendszám keletkezett. Női nevek közül ilyen a magyar *ANI* (< *Anna*), *ANO* (< *Anikó* < *Anna*), *EVI* (< *Éva*), *ICA* (< *Ilona*), *JUT* (< *Jutka* < *Judit*), illetve a román *GIN* (< r. *Gina* < r. *Gheorghina*) és *GET* (< r. *Geta* < r. *Georgeta*) is. Férfi nevek esetében csak néhány magyar származékkal találkozunk: *LAC* (< *Laci* < *László*), *IMI* (< *Imre*), *PIS* (< *Pista* < *István*); továbbá egy keresztnévtől független becenév, a *Gimy* is megjelenik a rendszámtáblán *GIM* alakban (a tulajdonos fiának a keresztnéve valójában *András*).

Névrejtés során olyan nevek keletkeznek, amelyek névalkotási játékok eredményei (pl. az *i/y* és a *c/k* cseréjével). Magyar női neveket tartalmaz a *BTA* (< *Beáta*), *ENK* (< *Enikő*), *KRN* (< *Karina*), *NMI* (< *Noémi*), továbbá becézett alakokat a *BGI* (< *Bogi* < *Boglárka*) és az *NTI* (< *Nati* < *Natália*), míg román nevek jelei a *CRN* (< *Corina*) és *MDA* (< *Mădălina*). Férfi nevek közül ide tartozik az *ABL* (< *Ábel*), *LCI* (< *Laci* < *László*), *NDI* (< *Nándi* < *Nándor*), *SNY* (< *Sanyi* < *Sándor*), román nevek közül pedig a névvéget tartalmazó *HAI* (< *Mihai*).

Ugyancsak a személynevek sorába tartoznak azok a kombinációk, amelyek a tulajdonos gyermekeinek nevét tartalmazták egyik vagy mindkét szülő keresztnévének kezdőbetűjével. Egyetlen olyan név szerepel a gyűjtésben, ahol az egyik gyermek neve a betűkombinációban az első: a gyermek₁ keresztnévének kezdőbetűje + a gyermek₂ keresztnévének kezdőbetűje + az anya keresztnévének kezdőbetűje alkotja az *ATS* (< *Anna*, *Tamás*, *Szilvia*) rendszámot. Ezeknél az adatoknál a jó hangzás kerül előtérbe, nem a gyermekek születési sorrendje. Az anya + gyermek + apa neve szerepel az *MMG* rendszámában (< *Margit*, *Maja*, *Gábor*), az anya + apa + fiúgyermek neve a *KLB* (< *Kata*, *László*, *Balázs*) összeállításban vált ismertető jeggyé.

4.1.3. Családnév és keresztnév vagy becenév kombinációjából keletkezett betűcsoportok. A monogram elemeit tartalmazza a családnév és keresztnév vagy becenév kapcsolat, amelyben a családnév vagy a keresztnév első betűje kétjegyű, így a mellette lévő másik névfajta egyjegyű betűjével együtt alkotja a három betűs karaktersort. Ilyen a *BGY* (< *B. Gyula*), *BZS* (< *B. Zsolt*), *SZF* (< *Sz. Ferenc*), *SZS* (< *Sz. Sándor*), *SZL* (< *Sz. László*). A másik változatban két családnév után következik a keresztnév kezdőbetűje: a *BBB* esetében a hölgy tulajdonos férjezett és lánykori családnéve után a *Boglárka* keresztnév *B*-je áll, míg a *BKZ* megfejtése: a tulajdonos családnévének és a felesége lánykori családnévének, végül a gyermek keresztnévének a kezdőbetűje (*B. K. Zoltán*).

Mozaikszók két esetben jelennek meg rendszámokon. Az egyikben egy családnév első két betűjét követi a személynév első betűje (*KOL* < *K. Levente*). A másik egy román névből lett: a keresztnév (*Petra*) első két mássalhangzója után következik a *Şaitoş* (< m. *Sajtos*) családnév kezdőbetűje *S* formában, hiszen a mellékjeles betűk nem képezik a rendszámokra írható betűkészlet részét (*PTS*).

Vannak olyan rendszámok is, amelyekben a három betű megnevezi az egész családot, például a családnév után a férj és a feleség keresztnévét vagy becenevét; a férj, a feleség és a gyermekük keresztnévét vagy becenevét; vagy a három gyermek keresztnévének a kezdőbetűje alkotja a rendszámot. A családnév + a férj keresztnéve + a feleség beceneve rejtőzik az *SSS* mögött (< *S.* + *r. Silviu* + *Szisi*); hasonlóan keletkezett a *PNJ* (< *P.* + *Nicolae* + *Julieta*) és a *VBS* (< *V.* + *Bandi* + *Sára*). Valószínűleg a jó hangzás érdekében változhat a párok nevének sorrendje.

A családnévnek + a feleség keresztnévének + a gyermek keresztnévének a kezdőbetűje az *SMJ* (< *S.* + *Mária* + *János*) és a *ZTJ* (< *Z.* + *Tünde* + *József*) összeállítás. A *WMA* (*V.* + *Margit* + *Antal*) első betűje a *Varga* családnév minimális változtatásáról árulkodik, aminek az az oka, hogy a *VMA* rendszám már foglalt volt. Néha e betűk elrendezése értelmes szót idéz: a *BAD* (< *B.* + *Aron* + *Dóra*) esetében az angol 'rossz' jelentésű melléknév, a *SES* (< *S.* + *Éva* + *Sándor*) román olvasata hangzásban megegyezik a magyar *szesz* szóval, így a denotáció mellett a humor is motiváló tényezőként lép be a névadás aktusába.

Van olyan összetétel, amelyből kimaradt a tulajdonos keresztnéve, átadva helyét a szeretteinek, például a *CMG* esetében: a családnév után a feleség és a gyermek keresztnéve rejtőzik mögötte (< *C.* + *Margaréta* + *Gábor*) és *FFP* (< *F.* + *Ferenc* és lánya, *Patricia*).

4.2. Egyéb névfajtákból és közszavakból származó betűcsoportok

4.2.1. Intézménynévből keletkezett betűcsoportok. Az identifikálás az intézménynevek tekintetében lehet erős vagy gyenge jellegű. Vannak olyan cégek, amelyek a nevüket használják fel a rendszámukban, de vannak olyanok is, melyek csak a sorozatrendszámok egyes betűinek egyezése révén jelölik a járművek egyazon intézményhez tartozását, ahogyan a *ZNL*, *ZNM*, *ZNN* példa is mutatja. Legnagyobb számban jelentkeznek az olyan rendszámok, amelyekről könnyű felismerni a vállalkozás nevét, mert vagy a cég nevét tartalmazzák, mint az *ASG* (< *Asg Srl.* 'kft.'), *KAM* (< *KAM Srl.*), vagy az intézménynév első elemét, mint az *AFI* (< *AFI Total Srl.*), *AVE* (*AVE Bihor Srl.*), vagy az első három betűjét: *CEN* (< *CENTO Srl.*). Rövidítés eredményeként is létrejöhet olyan alak, mint az *SCD* (< *Școala Decebal* 'Decebal Autósiskola'). Magyar egyházi és oktatási intézményi nevek közt ilyen az *RKP* (< *Római Katolikus Püspökség*) betűszó, illetve egy középiskola becézett nevére utaló *HJS* (< *Horváth János Suli* < *Horváth János Elméleti Líceum*). Családnév és keresztnév motiválta azt az olaszos csengésű *Mokkatti Kft.* nevet, melynek alapítója *Moka Attila* volt; a hozzá tartozó autók rendszáma a cég nevének első három betűje alapján *MOK* elemet tartalmaz.

4.2.2. Márkanévből keletkezett betűcsoportok. Általában a könnyen felismerhető márkaneveket választják a névadók, amelyek az esetek nagy részében megegyeznek az autó valódi típusával. Ritkább eset, amikor például a *BMW* rendszám egy Daciát azonosít. Leginkább a *BMW*, *KIA*, *SKO* (< *Škoda*), *VOL* (< *Volvo*), *ATT* és *TTA* fordul elő. Ez utóbbi esetében nem az *Attila* a motiváció alapja, hanem az *Audi TT* típusa jelenik meg más-más sorrendben.

4.2.3. Egyéb névből vagy közszókból keletkezett betűcsoportok. Léteznek olyan kombinációk, amelyek létező szavakká vagy egyéb nevekké állnak össze, mint az *APA*, *APU*, *USA*, de előfordulnak olyanok is, amelyek a játékoság vagy a fantázia szüleményei, mint az *XXX* vagy a *TTT*. A korábban engedélyezett, de mára már tiltólistán lévő betűkapcsolatok közé tartozik a *SEX* és az *XYZ*. Egy kombináció a tulajdonos valós foglalkozására

utal: *PEK* (< *pék*), továbbá két, rangot kifejező közzsóra utaló betűcsoporttal is találkozhatunk: *BOS* (< ang. *boss*) és *SEF* (< r. *şef* 'főnök'); ez utóbbi két esetben lélektani motiváció is lehetnek a névadásnak.

4.3. Véletlenszerű, nem preferált sorozatrendszámok. Vannak olyan rendszámok, amelyek tulajdonosai elfogadták a központi listában soron következő változatot (pl. *CFD*, *HWT*, *XON*, *FFF*). Két példában ez afféle védjeggyé vált: ezzel a betűkombinációval ismerik fel az emberek a tulajdonost és autóját (*FYO* és *CFD*). Ezekben az esetekben az autócsere alkalmával a betűk megtartását kérvényezte a vezető, csupán a megye betűi után következő számjegyek változtak; pl. *BH 01 FYO* után *BH 02 FYO*.

4.4. Több kategóriába is besorolható esetek. Két azonos betűkombináció mögött természetesen eltérő motiváció is állhat, és csak a közösség tagjai tudják, hogy adott esetben melyikről van szó; ezeket homonimáknak is tekinthetjük. A *BOR* például keletkezhetett magyar családnevekből (pl. *Bor*, *Boros*), magyar női keresztnevekből (pl. *Borbála*, *Boróka*) vagy román intézménynévből (*Biserica Ortodoxă Română* 'Román Ortodox Egyház') is. Ez utóbbi miatt az adatközlők szerint e kombináció előnye, hogy a közutakon nem állítják meg ellenőrzés céljából, mivel félnek a pápa átkától.

Több esetben vannak átfedések férfi- és női, magyar és román nevekből, illetve család- és keresztnevekből származó betűcsoportok között. A *PET* egyaránt eredhet a *Péter* vagy a román *Petre/Petru* keresztnévből, a *VIR* pedig a román *Viorel* vagy *Virgil* keresztnévet is takarhatja. Női és férfinevek első három betűje fordul elő az *ALE*, *NEL* és *DAN* rendszámokban: az *Alexandra* női névé és a román *Alexandru* férfinévé; a román *Nelu* férfinévé és a magyar *Nelli* becenévé; a román *Daniel* és *Daniela* neveké. A *k/c* és az *i/y* felcserélését láthatjuk a *Krisztina* / román *Cristina* és a *Krisztián* / román *Cristian* névvel alkotott rendszámokban (*KRI/KRY* és *CRI/CRY*). Az *i* magánhangzó *y*-ként való használata tűnik fel a *LYA* rendszámokban, melynek alapja az *Orsolya*, *Kornélia*, *Lia* magyar név vagy keresztnév, de a román női nevek rövidítéseként is megjelenik a *Camelia* és a *Cornelia* becéző formájaként. Magyar családnev és román férfi keresztnév rejlik a *SIL* alakban, így a *Szilágyi* családnevű és a román *Silviu* keresztnévű személyek egyaránt alkalmazták ezt a változatot, csupán a szám különbözik a rendszámtáblán.

5. Eredmények. Láthatjuk, hogy a 124 rendszámon megjelenő betűkombinációk változatos készletből építkeznek, amelyben domináns helyet foglalnak el a személynévből keletkezettek (72%), és csak kisebb arányban jelennek meg a nem személynévi eredetűek (28%). A személynévből keletkezettek alkategóriái az alábbi eloszlást mutatják: családnevekből lett 20%, családnev + kereszt- vagy becenév kombinációjából 25%, kereszt- vagy becenévből 55%. A homonim kombinációk az anyag 10%-át teszik ki. Említésre méltó a női (23 db) és férfinevek (16 db) megoszlása, ami korántsem arra utal, hogy több női vezető lenne, hanem azt az elterjedt gyakorlatot követi, hogy a tulajdonos a kedveséről nevezi el a számára értékes járművet. A nem személynévi eredetű megnevezések közül az intézménynevek képviselik a legnagyobb hányadot (35%), ezt követik az egyéb nevek (20%).

6. Összegzés. A vizsgált nevek száma nem enged messzemenő következtetéseket levonni, csupán betekintést nyújt abba, hogy a névadó számára milyen fontos üzenetet közvetítenek a kívüljár felé a rendszámokon szereplő jelzések. Azt azonban megállapíthatjuk, hogy rendkívül változatos és kreatív ötletek állnak a látszólag motiválatlan betűkombinációk mögött.

Hivatkozott irodalom

- A Kormány 303/2021. (VI. 1.) Korm. rendelete a közúti közlekedési igazgatási feladatokról, a közúti közlekedési okmányok kiadásáról és visszavonásáról szóló 326/2011. (XII. 28.) Korm. rendelet módosításáról. *Magyar Közlöny* 2021/100: 4270–4297. <https://magyarkozlony.hu> (2022. 11. 12.)
- GASPARICS GYULA 2003. Férfinevek előfordulásának vizsgálata a 2000. évben kiadott, egyénileg kiválasztott és egyedi rendszámokban. *Névtani Értesítő* 25: 185–188.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek*. Osiris Kiadó, Budapest.
- HOFFMANN ISTVÁN 2014. Név és jelentés. In: BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *A nevek szemiotikája*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-Európai Tanulmányok Kara – Magyar Szemiotikai Társaság, Nyitra–Budapest. 5–21.
- KATONA MÁTYÁS 2022. Minden, amit az új rendszámokról tudni kell! *Autónav!gátor.hu* 2022. 10. 26. <https://www.autonavigator.hu/cikkek/minden-amit-az-uj-rendszamokrol-tudni-kell/> (2022. 11. 12.)
- KUGLER NÓRA 1994. *Személyre szóló rendszámok névtani és jelentéstani vizsgálata*. Magyar Névtani Dolgozatok 127. ELTE, Budapest.
- VARGA JÚLIA 2020. Egyedi és egyéni rendszám – Mire érdemes figyelni ilyen autó vásárlásakor? <https://das.hu/jogi-esetek-es-hirek/egyedi-egyeni-rendszam/> (2022. 11. 12.)

KISS MAGDALÉNA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5164-826X>

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem

Pedagógiai Kar

MAGDALÉNA KISS, License Plate Namings

This research focuses on a specific onomastic phenomenon: the expression of human uniqueness on a surface for identification or advertising, such as vehicle license plates. The paper reveals the psychological and social drives relating to the selection of license plates and accounts for the intensity of emotional and sociolinguistic factors involved. Data collection took place in a settlement with a mixed Hungarian–Romanian population in Romania based on interviews. Motivational characteristics of the letters on the license plates: (i) names derived from personal names: 1 family names; 2 first names, bynames; 3 family names and first names or bynames; and (ii) names not derived from personal names: 1 names for institutions; 2 brand names; 3 other types of names; 4 random, non-preferred serial license plate names. The number of observed names (214) does not allow us to draw far-reaching conclusions. Still, it provides insight into the cognitive processes involved. It sheds light on what kind of national, social and knowledge background gave birth to the different forms and on what messages necessary for the name givers are conveyed to the world by the characters chosen. One can observe diverse, imaginative, and creative names on licence plates.

Elindult a Magyar Nemzeti Helynévtár Program*

1. 2022. január 1-jén útjára indult a Magyar Nemzeti Helynévtár Program, amely a Magyar Tudományos Akadémia nemzeti programjainak részeként a Tudomány a Magyar Nyelvért Program keretében valósul meg. A program alapvető célja az, hogy összegyűjtse, dokumentálja és publikussá tegye a magyar nyelvterületen ma és a történeti korokban használatos helynévállományt. A helynevek egy nemzet, egy nép és ennek részeként egy-egy kisebb közösség történeti emlékezetének fontos darabjai, és ebből adódóan a történeti célú tudományos vizsgálatoknak is kiemelt jelentőségű forrásai. Tudományos hasznosításuk – sajátos nyelvi szerepükből fakadóan – multi- és interdiszciplináris megközelítést igényel, amit összegyűjtésük és dokumentálásuk során is figyelembe kell venni.¹

Ez a legalább egy évtized időtartamra tervezett program – ha fő célját tekintjük – hosszú, évszázados előtörténetre megy vissza, amelyről itt azonban nem kívánok szólni, csupán a közvetlen előzményekre térek ki röviden.² Ennek egyik ága az a folyamat, amely a helynévi adatok digitális feldolgozásának lehetőségeit igyekezett megteremteni: a Debreceni Egyetem oktatói a történeti és a 20. század második felében publikált helynevek révén, BARTH M. JÁNOS (ELTE) pedig SZABÓ T. ATTILA Erdélyi Helynévtörténeti Adattára (EHA.) alapján.³ Az előkészítő munka másik vonulata a 21. század fordulójára sajnálatosan kifuladt helynévgyűjtő munka ismételt fellendítését célozta. Ennek eredményeként készült el a Hajdúböszörményi és a Hajdúhadházi járás helyneveit bemutató Hajdú-Bihar megyei kötet (HBmHn. I.), amely a helynévtárak új nemzedékét képviseli.

Fontos megemlíteni azt is, hogy a 21. század első évtizedeiben a magyar névkutatók szakmai közössége létszámában is jelentősen gyarapodott, és a magyar onomasztika komoly tekintélyt szerzett mind a hazai, mind pedig a nemzetközi tudományosság körében.⁴

* Az írás a Magyar Tudományos Akadémia által támogatott Magyar Nemzeti Helynévtár Program keretében készült.

¹ A program tervéről, célkitűzéséről és megvalósításának főbb kérdéseiről a Helynévtörténeti Tanulmányok hasábjain olvasható részletesebb leírás (HOFFMANN 2021a).

² Az előzményeket az Akadémia erre irányuló tevékenységére összpontosítva a közelmúltban tekintettem át (HOFFMANN 2022), a 20. század ilyen irányú törekvéseit pedig korábban részleteztem (HOFFMANN 2003: 57–89).

³ Erről a kísérleti jellegű munkáról a Névtani Értesítő hasábjain is beszámoltunk (HOFFMANN–TÓTH 2015), a megoldás egyes részleteit érintő vitát is generálva (MIKESY 2017, HOFFMANN–TÓTH 2017). Az EHA. adatbázisról részletesebben I. BARTH M. (2011).

⁴ Ezt a helyzetet a közelmúltban részletesebben is áttekintettem (HOFFMANN 2021b), de I. még ehhez: HEGEDŰS (2015), TÓTH (2015).

A helynévkutató szakemberek egy új, széles körű, tudományosan megalapozott helynévgyűjtő program indítására vonatkozó igényüket nyilatkozat formájában már 2015-ben kifejezték.

A Magyar Nemzeti Helynévtár Program előrehaladásáról örömmel számolok be a Név-tani Értesítő hasábjain a továbbiakban is; ezt a program vezetőjeként nemcsak fontosnak, hanem a projektum jelentősége és a benne részt vevő kutatók nagy száma miatt kötelességemnek is tartom. Az alábbiakban a 2022. év történéseit, eredményeit mutatom be.

2. A Magyar Nemzeti Helynévtár Program első évében a legfontosabb feladatnak a kutatási program kereteinek megteremtését, a kutatói bázis kialakítását és a kutatómunka szakmai alapjainak létrehozását tekintettük. Mivel a program igen kiterjedt térséget fog át, a munkába bevonható intézmények körét ennek megfelelően kellett meghatároznunk. A kutatás alappilléreinek a Kárpát-medence magyar nyelvészeti képzést folytató egyetemi tanszékeit tekintettük, ahol a helynévkutatással foglalkozó szakemberek nagy része is dolgozik, de ezen kívül más tudományos intézmények, kutatócsoportok is bekapcsolódtak a munkába. Az egyes intézményekben koordinátorok hangolják össze a tevékenységet: megszervezik az ott folyó szakmai képzést, segítik az egyéni kutatómunkát, biztosítják az elkészült anyagok megfelelő színvonalát és egységes kivitelezését.

Indulásakor a programhoz az alábbi intézmények csatlakoztak, a felkért koordinátorok szakmai irányításával: Babeş-Bolyai Tudományegyetem (Csomortáni Magdolna), Comenius Egyetem (Nádor Orsolya), Debreceni Egyetem és MTA–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport (E. Nagy Katalin), Debreceni Református Hittudományi Egyetem (Kenyhercz Róbert), Eötvös Loránd Tudományegyetem Savaria Egyetemi Központ (Tóth Péter) és Bölcsészettudományi Kar (Bárh M. János), Erdélyi Múzeum-Egyesület (Tamásné Szabó Csilla), Eszterházy Károly Katolikus Egyetem (Takács Judit), II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (Karmacs Zoltán), Károli Gáspár Református Egyetem (Bölcskei Andrea), Maribori Egyetem (Gaál Péter), Miskolci Egyetem (Kecskés Judit), Nyíregyházi Egyetem (Sebestyén Zolt), Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem (Bauko János), Pannon Egyetem (Pelczéder Katalin), Partiumi Keresztény Egyetem (itt a Magyar Nyelvtudományi Tanszék mellett a Területi Kutatások Intézete is; Szilágyi-Varga Zsuzsa), Pázmány Péter Katolikus Egyetem (Hegedűs Attila), Pécsi Tudományegyetem (itt a Magyar Nyelvtudományi Tanszék mellett a Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék is; Nagy Zoltán), Selye János Egyetem (Török Tamás), Szegedi Tudományegyetem (Sinkovics Balázs), Újvidéki Egyetem (Oszkó Beatrix).

A határon túli térségekben a környező országok eltérő körülményeiből adódóan térségi koordinátorok hangolják össze a munkát: a történelmi Erdélyben Tamásné Szabó Csilla, a Partiumban Szilágyi Ferenc, a Felvidéken Török Tamás, Kárpátalján Cserniczkó István, a Vajdaságban pedig Szabó Laki Boglárka.

A program szervezeti felépítésének első lépéseként létrehoztuk a Magyar Nemzeti Helynévtár Program Irányító Testületét, amely a programvezető, Hoffmann István irányításával a munka operatív szervezését végzi szakmai részterületek szerinti megosztásban. A testület tagjai: Tóth Valéria tudományos vezető, Rácz Anita kapcsolati vezető, Bába Barbara innovációs vezető, E. Nagy Katalin szervezési vezető. A Programtanács az irányító testület tagjai mellett a program további hat képviselőjéből áll, akiknek a tevékenysége arányosan lefedi a program kutatási térségét: Bárh M. János, Karmacs Zoltán, Pelczéder Katalin, Tamásné Szabó Csilla, Török Tamás és a hallgatók képviselőjeként Czirfusz Viktória. A program szakmai munkájának magas szintű megvalósítását egyfajta ellenőrző szerepben

az Akadémiai Tanácsadó Testület segíti, amelynek tagjai különböző tudományterületeket képviselő akadémikusok: Benkő Elek (régészet), Csernicskó István (nyelvtudomány), Kiss Jenő (nyelvtudomány), Kocsis Károly (geográfia, kartográfia), Paládi-Kovács Attila (néprajztudomány), Péntek János (nyelvtudomány), Solymosi László (történettudomány), Zsoldos Attila (történettudomány).

3. A helynévkutatással foglalkozó tudományos programoknak az egyik alapproblémája nyilvánvalóan az, hogy kik végzik magát a gyűjtőmunkát. A Magyar Nemzeti Helynévtár Program esetében települések ezrein adatközlők tízezeivel kell a terepmunka során interjúkat készíteni úgy, hogy az összegyűjtött helynévanyag a tudományos kutatás szigorú kritériumainak is megfeleljen. Erre a feladatra a még oly nagy számú magyar helynévkutató szakembergárda sem lenne képes azonban, ezért a gyűjtők körét jelentősen bővíteni szükséges. A program úgy döntött, hogy elsősorban magyar szakos egyetemi hallgatók bevonásával oldja meg a hatalmas feladatot, de lehetővé teszi a munkába való bekapcsolódást az érintkező tudományterületeken működő szakemberek (pl. néprajzkutatók, történészek), valamint az e képzésekben részesülő hallgatók számára is. E széles kutatói kör felkészítésére oktatási programot indítottunk, amelybe a részt vevő intézmények – tantervi lehetőségeiknek megfelelően – jelentős számban kapcsolódtak be. A 2021/2022. tanév tavaszi félévében hazai és határon túli egyetemeken tizenkét, a 2022/2023. tanév őszi félévében pedig öt felkészítő jellegű helynévtani témájú kurzust tartottak meg kollégáink, mintegy száz hallgató részvételével.

A szakmai képzés alapjául az a tananyag szolgál, amely az év első felében készült el (E. NAGY – SZILÁGYI-VARGA – KIS 2022). E tankönyv – online jellegéből adódóan – tartalmának folyamatos finomításával követni tudja a program előrehaladtával felmerülő igényeket. A hallgatók névtani továbbképzését, a magyar helynévkincs rendszerének alaposabb megismerését segíti az az online tankönyv, amely az őszi félévben készült el (HOFFMANN–RÁCZ–TÓTH–KIS 2022).

A hallgatók felkészítését az egyetemi kurzusok mellett további lehetőségek is segítették. A Debreceni Egyetemen a korábbi hagyományokat folytatva helynévgyűjtő (adatbázis-építő) táborokat szerveztünk, amelyek keretében a résztvevők élőnyelvi és történeti forrásadatok feldolgozásában szerezhettek gyakorlatot adatbázisok és helynévszótárak összeállításával. Ezek az alkalmak a téli és a nyári vizsgaidőszakok, illetve szünetek idején összesen 48 hallgató vett részt. Bárh M. János 2022 júniusában módszertani célú gyűjtőtábort szervezett Kalocsa környéki falvakban, ahol az élőnyelvi gyűjtés módszereinek az elsajátítása állt a középpontban. A terepgyakorlaton az ELTE tíz hallgatója vett részt. Bába Barbara három debreceni hallgató részvételével Háromhután vezetett terepgyakorlatot 2022 augusztusában.

4. A munkába a kutatócsoport alkalmazásában álló tudományos munkatársak és segédmunkatársak is bekapcsolódtak, akik a Székesfehérvári és a Kalocsai járás, valamint a romániai Szatmár és Bihar megye területén végeznek gyűjtőmunkát, illetve a névtár központi adatbázisát gyarapítják és gondozzák. Mindent egybevéve hallgatói és kutatói munka révén 2022-ben 38 magyarországi és 37 határon túli településen indult meg a helynévgyűjtés.

Korábban egyetlen alkalommal folyt csupán a teljes Kárpát-medencére kiterjedő helynévgyűjtés: 1864–1865-ben Pesty Frigyes kezdeményezésére. Ez a roppant értékes forrásanyag azonban kéziratban maradt, és csak a 20. század második felében jelent meg belőle egyes térségek helynévgyűjteménye nyomtatott formában is. Ezek a kötetek a 19. század

közepének világáról nemcsak az onomasztika, hanem a helytörténet, a történeti földrajz és a néprajztudomány számára is gazdag információkat nyújtanak, amely ismereteket gyakran idéznek az érintett tudományterületek szakemberei. Ezért úgy döntöttünk, hogy a Pesty-anyag ez idáig ki nem adott megyei köteteit közzétesszük online és nyomtatott kiadványok, valamint online adatbázis formájában is. A program e részterület irányításával Kis Tamást bízta meg, aki korábban a Bihar vármegyei kötetek publikálásában is rész vett.

A Magyar Nemzeti Helynévtár Program honlapot működtet,⁵ amelyhez közösségi médiafelületek is kapcsolódnak. Ezeknek az oldalaknak nemcsak az a céljuk, hogy tájékoztassanak a program által elért eredményekről, illetve kapcsolatot teremtsenek a program résztvevői között, hanem feladatuk az is, hogy az ott közreadott ismeretek révén tovább bővüljön a program résztvevőinek köre egyrészt a rokon szakmákban a helynevekkel foglalkozó szakemberek köréből, másrészt a többnyire tanári pályán lévő, korábban névtani tanulmányokat folytató, ilyen irányú kutatásokat végző kollégák bevonásával. A program következő időszakában a vállalkozás sikerre vitelének érdekében a kutatói hálózat bővítése, szélesítése lesz az egyik legfontosabb feladatunk.

Hivatkozott irodalom

- BÁRTH M. JÁNOS 2011. Szabó T. Attila erdélyi történeti helynévgyűjtésének informatizálási munkálatairól. In: BARTH M. JÁNOS – VARGHA FRUZHINA SÁRA szerk., *Hangok – helyek. Tanulmányok dialektológiai adattárak és helynévtárak számítógépes feldolgozásáról*. ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 11–33.
- HBmHn. 1. = *Hajdú-Bihar megye helynevei 1. A Hajdúböszörményi és a Hajdúhadházi járás helynevei*. Szerk. BÁBA BARBARA. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2015.
- HEGEDŰS ATTILA 2015. Mai helynevek kutatása. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Magyar névkutatás a 21. század elején*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 189–206.
- HOFFMANN ISTVÁN 2003. *Magyar helynévkutatás. 1958–2002*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 7. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.
- HOFFMANN ISTVÁN 2021a. A Magyar Nemzeti Helynévtár Programról. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 17: 139–145. <http://doi.org/10.35528/Helynevtort/17/08>
- HOFFMANN ISTVÁN 2021b. Magyar névkutatás: irányok és perspektívák. *Magyar Nyelv* 117: 385–402. <http://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2021.4.385>
- HOFFMANN ISTVÁN – RÁCZ ANITA – TÓTH VALÉRIA – KIS TAMÁS 2022. *A magyar helynevek története*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. <https://mnytud.arts.unideb.hu/mhntort> (2022. 12. 01.)
- HOFFMANN ISTVÁN – TÓTH VALÉRIA 2015. Magyar Nemzeti Helynévtár. *Névtani Értesítő* 37: 195–202.
- HOFFMANN ISTVÁN – TÓTH VALÉRIA 2017. Mi is a Magyar Nemzeti Helynévtár célja és feladata? *Névtani Értesítő* 39: 169–182. <http://doi.org/10.29178/NevtErt.2017.13>
- MIKESY GÁBOR 2017. A Magyar Nemzeti Helynévtárról. A koncepció és a megvalósulás problémái. *Névtani Értesítő* 39: 155–167. <http://doi.org/10.29178/NevtErt.2017.12>
- E. NAGY KATALIN – SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA – KIS TAMÁS 2022. *Bevezetés a helynévkutatásba*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. <https://mnytud.arts.unideb.hu/bevhnkut> (2022. 12. 01.)

⁵ <https://mnhp.unideb.hu> (2022. 12. 01.)

TÓTH VALÉRIA 2015. Történeti helynévkutatás. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Magyar névkutatás a 21. század elején*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 165–188.

HOFFMANN ISTVÁN

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9926-7674>

Debreceni Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

**ISTVÁN HOFFMANN,
The Hungarian National Toponym Registry Program Launched**

The paper reports on the launch of a comprehensive toponomastics program supported by the Hungarian Academy of Sciences and based on extensive scholarly collaboration aimed at collecting, documenting, and publishing contemporary and historical Hungarian toponyms. The main objective of the first year of the program was to establish the operative framework and involve the adequate group of scholars. All university departments providing programs in Hungarian linguistics in the Carpathian Basin participate in the work with institutional representatives coordinating the activities. There are regional coordinators outside Hungary and the Advisory Board of the Academy facilitates high-quality work. University students have a key role in the collection and processing of the toponymic corpus and they are prepared for such a work with the help of university courses, online materials, collection trips, and joint database building activities. The work completed in the first year has provided a sound foundation for the implementation of the decade-long research program.

Ötvenéves a Ladó-féle utónévkönyv

1. Jubileum. 2021-ben ünnepelte LADÓ JÁNOS (1971) Magyar utónévkönyve az 50. évfordulóját. A Magyar utónévkönyv a legtöbb családban ma is megtalálható, sok esetben még mindig ez az a forrás, amelyből a leendő szülők nevet választanak gyermeküknek. Egy ilyen kerek évfordulón érdemes egy kicsit részletesebben is foglalkoznunk a mű megszületésének körülményeivel, hatásával és természetesen a megalkotójával is.

2. A könyv létrejöttének előzményei. Az utónévkönyv, illetve valamilyen névlista létrejöttének igénye hosszú évek során alakult ki. Ennek szükségessége három fő dologra vezethető vissza: a) egy pontos, az adható neveket tartalmazó lista hiányára; b) a névadás bizonytalan, nem egyértelmű szabályozására; c) a problémák föltárásának igényére, kérdések, ajánlások megfogalmazására a névadással kapcsolatosan.

a) Egy pontos, az adható neveket tartalmazó lista hiánya volt az egyik oka, hogy megszületett az utónévkönyv. Az adható utóneveket hazánkban a LADÓ-féle könyv megjelenéséig nem gyűjtötték össze: nem volt olyan lista, amely meghatározta, illetve segítette volna a névválasztást. A létrejött néhány névjegyzék kevés nevet tartalmazott, és valamilyen szűkebb céllal, főleg az anyakönyvezést megkönnyítő segédletként hozták létre őket. Ilyen volt a Nem-magyar keresztnévek jegyzéke (1893, 1909), amely csupán az ország nem magyar ajkú lakosságának a neveit és annak átírását tartalmazta. Hasonlóan az anyakönyvvezetőket segítette LENGYEL ZOLTÁN (1917) Magyar utónévkönyv című munkája, amely a jogszabályok mellett csupán néhány száz nevet, becenevet sorolt föl. A könyvben szereplő 299 férfi- és 232 női név elsődleges célja az idegen nevek magyarítása volt. Érdemes még megemlítenünk BABÓ SZILÁRD A hatályos anyakönyvi, házassági és vallásügyi jogszabályok című munkáját (1948), amelyben 1013 utónév szerepelt. Köztük sok volt az elavult, kevésbé vagy egyáltalán nem használt név. A nevekről semmilyen információ nem szerepelt benne, még az sem, hogy melyik női és melyik férfinév. Ezért nem csoda, hogy több leánygyermeket férfinéven anyakönyveztek (pl. *Celesztin, Marcell*). A névjegyzék már a megszületése pillanatában is sok olyan nevet is tartalmazott, amely egyáltalán nem illett a magyar névrendszerbe, nem volt rá jellemző. Ilyen például az *Abercius, Acindimus, Adolár, Bozsetyecha, Csesztmir, Dobrodaj, Haralampus, Nyagoe, Pafnuc, Zsivána*. Ugyanakkor a névjegyzékben az akkor már divatos és gyakori nevek közül több nem szerepelt, így például hiányzott belőle: *Andrea, Anikó, Csaba, Csilla, Erika, Ildikó, Tünde* stb.

b) Még a 20. század második felében sem volt egyértelmű a névadás szabályozása. Az első komolyabb szabályozás, amely ma is életben van, az 1950-es évek elején történt (1952. évi 19. törvényerejű rendelet): ekkor lépett életbe az a szabály, amely kettőben határozta meg az újszülöttnak adható keresztnévek számát. Újabb megszorítást fogalmazott meg az 1963. évi 33. törvényerejű rendelet, amely még nem korlátozta az adható neveket, csupán javasolta, hogy az idegen hangzású és helyesírású nevek helyett magyar hangzású és írásmódú nevek kerüljenek anyakönyvezésre, illetve mindenki a nemének megfelelő

nevet kapja. Ebben az időszakban az anyakönyvvezetők önhatalmulag dönthettek egy-egy név bejegyzéséről. Munkájukat nem segítette névkönyv vagy komolyabb névjegyzék. Csupán a naptárakra és a fent már említett BABÓ-féle névjegyzékre (1948) támaszkodhattak. Így aztán igen sok gond adódott egy-egy név bejegyzésekor, gyakori volt a szülők és az anyakönyvvezetők közti vita. Előfordult, hogy valaki helynevet vagy híres ember családnévét akarta anyakönyveztetni gyermekének, esetleg maga alkotott két név összevonásából egy új nevet; pl. *Tibor* + *Mária* > *Tiria* (KATONA 1972).

c) A névadás, az anyakönyvezés szabályozatlansága számos gondot és problémát vetett föl. Ezeket igyekezett a névtudomány oldaláról LŐRINCZE LAJOS az Akadémia Nyelv-művelő Bizottságának ülésén tartott előadásában összegyűjteni, és megoldási javaslatokat megfogalmazni (LŐRINCZE 1969). A szerző az 1967-es év bejegyzett neveinek vizsgálata, valamint a Nyelvtudományi Intézethez érkező levelek, kérdések alapján, példákkal szemléltetve mutatta be eredményeit. Megállapította, hogy ugyanazok a nevek igen sokféle írásmóddal lettek bejegyezve, köztük több a női név. Néhány példát előfordulásuk számával együtt föl is sorolt a vizsgált évből: *Artur* (13), *Arthur* (5), *Artúr* (2); *Henrik* (24), *Hendrik* (14), *Henrich* (1); *Lóránt* (27), *Lóránd* (10); *Adrién* (84), *Adrienne* (55), *Adrienn* (27), *Adrianna* (4), *Adrienna* (3), *Adriene* (1); *Anette* (13), *Anett* (6), *Anetta* (3), *Aneta* (1), *Anet* (1); *Angéla* (198), *Angella* (24), *Angélla* (1), *Anglika* (1); *Szilvia* (461), *Sylvia* (29), *Silvia* (3); *Szeréna* (9), *Szerénke* (2), *Szerén* (1), *Szeréne* (1), *Szerényke* (1). A szerző zavarónak tartotta, hogy az eltérés több név esetében igen kicsi; pl. *Ferencz* – *Ferenc*, *Judith* – *Judit*, *Edith* – *Edit*. Hasonlóan az idegen nevek is többféle alakban szerepeltek, pl. *Szilvia* – *Sylvia* – *Silvia*; *Konstantin* – *Constantin*; pedig az idegen írásmód az ejtésben is sok bizonytalanságot okozhat, pl. *Alice*, *Marianne*, *Henriette*. Az ilyen változatokat szerte egységesíteni kellene. Sok esetben az eltérő írásmód ejtéskülönbséget is jelenthet: *Mónika* – *Monika*, *Tibor* – *Tíbor*. Emellett arra is kitért tanulmányában, hogy pontosítani és egyértelműsíteni kellene, a *Jácint* például női vagy férfinév-e. Elfogadón kezelte viszont LŐRINCZE az önállósult becéző névalakokat (pl. *Magda*, *Kata*), illetve az azonos töből származó alakváltozatokat (pl. *Kamill* – *Kamilló*, *Margit* – *Margó*). Az ilyen alakváltozatokat véleménye szerint ugyanis már önálló névnek kell tekintenünk. Mint megjegyzi: „a keresztnévanyag gazdagodását, állandó bővülését nemcsak hogy el lehet fogadnunk, természetesnek lehet tartanunk, hanem a lehetőség szerint segítenünk, támogatnunk is kell. Ami tehát a névvariációkat illeti, mindaddig el kell fogadnunk őket (az előbb mondottak szerint önálló névként), ameddig valóban elősegítik a név funkciójának jobb betöltését, az azonosítást, illetőleg a megkülönböztetést.” (LŐRINCZE 1969: 38.)

3. Keresztnévadási (vagy utónévadási) tanácsadó könyv szükségességének megfogalmazása. A felsorolt anomáliák, bizonytalanságok alapján megfogalmazódott annak az igénye, hogy létrejöjjön egy olyan névlista, amely iránymutató lehet a magyar utónév-választásban, illetve -használatban. Az előkészületek többszöri és széles társadalmi, állami egyeztetéssel folytak. Meglepően demokratikus eljárás volt ez, amelyben rengetegen vettek részt. A hivatalos intézmények közül az Igazságügy-minisztérium, a Minisztertanács Tanácsszervek Osztálya, Budapest Főváros Tanácsa, a Belügyminisztérium és az Állami Egyházügyi Hivatal képviseltette magát. A megbeszéléseken mindig jelen voltak a névtani kérdésekkel foglalkozó nyelvészek is. Végül a névlista elkészítésével az MTA Nyelvtudományi Intézete LADÓ JÁNOS tudományos főmunkatársat bízta meg. Fontos megjegyezni, hogy a Minisztertanács a munkálatokat anyagilag is támogatta.

4. Ladó János. Mivel az ünnepelt félévszázados Magyar utónévkönyv LADÓ JÁNOS munkája, az ő nevéhez kötődik, érdemes néhány szót róla is ejtenünk. Ki is volt ő? Ladó János 1918-ban Petrozsényban született. 1936-ban érettségizett Miskolcon. Magyar szakos középiskolai tanári diplomáját majdnem negyvenévesen, 1957-ben szerezte meg. Az egyetemi diplomáig többféle munkát végzett: volt segédmunkás, házitanító, hivatali kisegítő, betanított munkás, bérelszámoló, iskolai tanító, a II. világháborúban pedig a dunántúli híradós kiképző zászlóaljnál szolgált. Az egyetem elvégzése után először a nagykáta általános iskola (1957–1959), majd a budapesti IV. kerületi Viola utcai általános iskola tanára (1959–1962) volt. Benkő Loránd aspiránsaként 1964-ben a nyelvtudományok kandidátusa lett. 1962-től 1988-ig, nyugdíjba vonulásáig az MTA Nyelvtudományi Intézetének munkatársa. 2002-ben hunyt el. (KOZÁK 2014.)

LADÓ fő kutatási területei a névtan mellett a szóalkotások, ezen belül is a mozaikszók, a köszönés- és megszólításformák, a beszédkultúra új jelenségei, valamint a szaknyelvi nyelvművelés sajátosságai voltak. Több tanulmányt írt a Magyar Nyelvőrbe, és a Nyelvművelő kézikönyv több szócikkének a szerzője volt. Nevét mégis mindenki az 1971-ben megjelent és eddig hét kiadást megélt Magyar utónévkönyv miatt ismeri.

5. A Magyar utónévkönyv

5.1. Előkészítés. Az utónévkönyv előkészítése igen sok munkával több évet vett igénybe. Az első lépés a nevek összegyűjtése volt, amely az akkori időkben szokatlan módon, széles kör bevonásával történt. A televízió népszerű Családi félkör című, 1969. január 4-i műsorában GRÉTSY LÁSZLÓ felhívást tett közzé, amelyben arra kérte a nézőket, hogy küldjenek ritka keresztnéveket a készülő utónévkönyv számára. A felhívásra 1507 levél érkezett 35200 névadattal. Ebből kiválogattak 1803 női és 1795 férfinevet, amelyet nyelvészekből, pedagógusokból és anyakönyvvezetőkől álló 130 fős csoport minősített, értékelt, majd kiválasztott 1827 nevet, amelyből 895 női és 932 férfinév volt.

A nevek kiválasztását, ajánlott vagy elfogadható minősítését hosszú egyeztetések, munkálatok előzték meg. A nevek írásmódjának, kiválasztásának szempontjait 1969. január 21-én a Helyesírási Bizottság és a Nyelvművelő Munkabizottság ülésén egyeztették, illetve határozták meg. Azt, hogy ez az előkészítő munkálat milyen hosszú és szerteágazó volt, jól szemlélteti KOVALOVSKY MIKLÓS kéziratban fennmaradt, 1969. november 11-i feljegyzése, amely három oldalon, 24 pontban foglalta össze az utónévjegyzék megrostálásának szempontjait (KOVALOVSKY 1969). A javaslatai közül a legfontosabbak álljanak itt:

1. Az *-in ~ -ina; -ett ~ -etta* végződéssel a nevek ne alkossanak külön változatokat, helyette a rövidebb alakokat fogadják el; pl. *Babetta* helyett *Babett*.
2. A hasonló hangzású, írásmódú nevekből csak egy változat szerepeljen; így a *Loránd, Loránt, Lóránt* alakok helyett csupán a *Lóránd* nevet tartja elfogadhatónak.
3. A közszoói női névalakok jobbakként *-ka* kicsinyítő képzővel; pl. *Boglárka, Gyopárka*.
4. Főleg a meglévő női nevek további nőiesítő képzővel való ellátott alakja; pl. *Judit > Juditta, Lizett > Lizetta*.
5. Furcsa írásalakú nevek ne szerepeljenek: *Lüsz, Lüszett, Besszi*.
6. Helynevek, családnevek, közszők általában ne legyenek utónevek.
 - Az ismert helyneveket érdemes kerülni; pl. *Anatólia, Alexandria, Arad, Bakony*.
 - A közkeletű, gyakori családnév keresztnévként zavaró; pl. *Bajza, Bakos, Barta*.

- Közszo lehetőleg ne váljon keresztnévvé; pl. *Béta, Alfa, Csóka, Bokor, Piros, Tea, Rozetta*.
7. Kellemetlen, elavult nevek ne kerüljenek az adható nevek közé; pl. *Leszbia, Töhető, Tasziló*.
8. A becézett alakok legyenek kizárva.
9. Több név lehetséges azonos rövidítése zavaró; pl. *Teo (-bald, -fil, -dor, -kán)*.
10. Dönteni kell az *s* sz-es változatok között; pl. *Stella ~ Sztella, Salome ~ Szalome*.
11. Meggondolandó az idegen–magyar névpárok egységesítése; pl. *Trisztán ~ Teres-tyén, Bazil ~ Vaszil ~ Vászoly ~ Vázul*.

A felsorolásban még említést tesz a kellemetlen történelmi nevek (pl. *Kain, Júdás*), a német hangzásúak (pl. *Perle, Majer*) és az elavult, nevetséges nevek (*Balambér, Habakuk, Manó*) törléséről. Zárásként megjegyzi: „Hagyomány és újítás, bővítés egyensúlyát valósítsuk meg, őrizzük névállományunk nemzeti, a magyarságot jelző, beszélő jellegét, ne legyen irányítónk a feltűnési vágy és a divathóbort (KOVALOVSKY 1969). Ma már ez a lista sok tekintetben változott. Több felsorolt név (pl. *Balambér, Manó*) bekerült az 1971-es utónévkönyvbe, más nevek (pl. *Lizetta, Lüszi*) pedig azóta lettek részei utónévkincsünknek.

5.2. Az utónévkönyv felépítése. A sok szakmai egyeztetés után 1971-ben megjelent a Magyar utónévkönyv, amely annak ellenére, hogy sok laikus és szakember közös munkája alapján jött létre, szerzőként LADÓ JÁNOS nevét viselte. A könyv a Tanácsadó a névkönyv használatához című nagyobb fejezettel indít, amely két alfejezetre oszlik. A névkönyv ismertetése című első fejezetben az olvasó megismeri a mű célját, a gyűjtő- és rendezőmunkát, a nevek kiválasztásának szempontjait, az anyakönyvezhetőség feltételeit. Olvashat továbbá a könyvben található anyakönyvezhető nevek mellett álló két kategóriáról: az ajánlott és elfogadható nevekről, valamint segítséget kap ahhoz, hogy mi a teendő akkor, ha olyan nevet szeretne választani, amely nem szerepel az utónévkönyvben. Külön alfejezet mutatja be azt, hogy miként épül föl egy-egy névcikk, majd ezt követi az utónévéadás mai és régebbi szabályozásának rövid leírása. A második nagyobb fejezet, amely csupán két oldal, az utónévéadás névhangulati szempontjait bemutatva igyekszik tanácsot adni a névválasztáshoz.

Az utónévkönyv névtári része a 15. oldalon kezdődik a női nevekkal. Összesen 895 női név és 932 férfinév található a névtári részben. A női nevek közül csupán 251 az ajánlott és 644 az elfogadható, míg a férfinevek közül 219 az ajánlott és 713 az elfogadható név.

A könyvet a névnapok hónapokra bontott, összesített jegyzéke és egy irodalomjegyzék zárja.

5.3. A könyv fogadtatása. A Magyar utónévkönyv mindenképpen hiánypótló munka volt, és ahhoz képest, hogy csak névlistának készült, igen sok információt tartalmazott. Az elkövetkező évtizedek meghatározó műve lett minden olyan személy számára, aki névválasztás előtt állt, de azok is szívesen forgatták, akik a keresztnévükről szerettek volna valamilyen információt megtudni.

Ennek ellenére néhányan komoly elemzés és bírálat alá vették a megjelent utónévkönyvet. Közülük talán a legátfogóbb MIKESY SÁNDOR Magyar Nyelvőrben megjelent kritikája (1972) volt. MIKESY részletesen írt a névkönyv megszületésének előzményeiről, a névlisták hiányáról, a névanyag összegyűjtésének körülményeiről, az egyes névcikkek felépítéséről. Az elismerés mellett azonban nagyobb teret szentelt a hiányok felsorolásának. Több nevet

hiányolt a könyvből, így az *Áfra*, *Druzsiána*, *Enéh*, *Golda*, *Isméria*, *Méda*, *Bethen*, *Dózsa*, *Pósa*, *Uzonka*, *Ividő*, *Oldamur*, *Karolt*, *Ódor*, *Uldin* neveket. Véleménye szerint nem szerencsés az egyes nevek esetében az *elfogadható* és *ajánlott* minősítés. Nem találta helyesnek, hogy több magyar név mellett áll az *elfogadható* minősítés (pl. *Ajándék*, *Fehérke*, *Delinke*, *Galamb*, *Tétény*, *Tomaj*, *Vajk*, *Vidor*, *Zsombor*), ezzel szemben több idegen eredetű név az *ajánlott* minősítést kapta (pl. *Adina*, *Alinda*, *Anita*, *Amarilla*, *Timót*, *Titusz*, *Valér*, *Valter*, *Vid*). Véleménye szerint a gyakori nevek mellé nem kellett volna az *ajánlott* címkét odaírni, mivel a könyv célja éppen a névanyag bővítése, színesítése volt.

Kifogásolta a becenévi alakok beválogatását is, amelyek szerint nagyon egyéni megítélés alapján történtek, hiszen a könyvben például az *Inka* (< *Ilona*) megtalálható, de a *Deziré*, *Dadi* (< *Dezső*) nem. Néhol olyan becenévi alakok is bekerültek, amelyek női és férfinév becézői is lehetnek: az *Ilkó* például lehet az *Ilona* és az *Ildikó*, de az *Ilárlion* és az *Ilián* férfinévek is. MIKESY szerint túl sok az adható nevek között a *-ka/-ke* képzős becenév, illetve a kitalált becéző, szavajárási nevek: *Baranka* (< *Ágnes*), *Szusza* (< *Álmos*), *Suli* (< *Skolasztika*). A becéző alakok ráadásul túlságosan városi-köznyelvi beállítottságúak, például a *Teréz* névnél hiányoznak a *Terca*, *Teronka* népies alakok. A szerző saját példát említve kifogásolja a névválasztáshoz adott szempontokat; ilyen a jó hangzás elsődlegessége. Szerinte ezt gyakran felülírják a családi hagyományok, úgy, ahogyan az ő családjukban is van *Mikesy Imre*.

Az egyes névcikkek a szerző szerint lehetnek volna hosszabbak, informatívabbak, így elkerülhetőek lettek volna a félreértések, például az a megállapítás, hogy a *Judit* és az *Ivette* név rokonok.

A Magyar utónévkönyv érdemi bírálataként megemlíthetjük FÜLÖP LÁSZLÓ 2001-es írását is, amelyben NAGY IVÁN Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal (1857–1868) című művére hivatkozva a régi magyar neveket hiányolja a kötetből. Föl is sorol közülük néhányat: *Béke* (2), *Életke* (9), *Mimóza* (5), *Napsugár* (1131), *Őzike* (7), *Szironka* (2), *Zöldike* (0) női nevek; *Elmó* (4), *Holló* (10), *Hümér* (8), *Jernő* (0) férfinévek (FÜLÖP 2001). Ezek a nevek ma már mind anyakönyvezhetőek, azonban egyáltalán nem nevezhetőek elterjedt, gyakori neveknek. A felsorolt nevek után álló számok a 2020-as statisztika alapján azt jelölik, hogy abban az évben Magyarországon összesen hányan viselték az adott nevet.

5.4. Bővített kiadások. A Magyar utónévkönyv 1971-től 1990-ig összesen 7 kiadást ért meg, ezzel is bizonyítva, hogy igen fontos és hiánypótló mű. Azonban az eltelt évtizedek alatt a névanyag is bővült, változások történtek a névadás szabályozásában, így szükségessé vált újabb, bővített névlisták, névkönyvek létrehozása. Az elmúlt évtizedekben számos utónévkönyv jelent meg (vö. FARKAS 2006, 2019), de közülük most csak azokat sorolom fel, amelyek közvetlenül kapcsolódnak az itt bemutatott Magyar utónévkönyvhöz, illetve annak szerzőjéhez.

A rendszerváltás után kialakult névszabályozási káosz, az utónévanyag folyamatos bővülése szükségessé tette egy bővített névlista megszületését. Így jött létre 1997-ben az Új magyar utónévkönyv című kiadvány, amely a névadás jogszabályait ismertette, és az akkor éppen adható 2710 nevet felsorolásszerűen tartalmazta (UGRÓCZKY–BÍRÓ 1997). A következő évben látott napvilágot a LADÓ-féle utónévkönyv anyagára épülő, de már 2606 nevet tartalmazó Magyar utónévkönyv (LADÓ–BÍRÓ 1998). Az új kiadás alapján követi az eredeti utónévkönyv szerkezetét, a névcikkek felépítését, de már nem található a neveknel a MIKESY (1972) által is kifogásolt minősítés, illetve a nevek használatának statisztikája.

Új elemként megjelenik azonban a nevek mellett a névhasználat gyakoriságát jelölő minősítés (igen gyakori, gyakori, ritka, igen ritka, szórványos, egyedi).

Az anyakönyvezhető nevek rohamos bővülése 2016-ban, éppen az eredeti LADÓ-féle utónévkönyv 45. évfordulóján szükségessé tette egy újabb bővített változat kiadását. Ezt a kiadást már LADÓ JÁNOS nem érte meg, így a szerkesztést, a névanyag bővítését szerzőtársa, BÍRÓ ÁGNES és a kiadó egyik munkatársa, SZÍJ BARBARA végezte el. A kötetben már 3812 név, azaz 1637 férfi- és 2175 női név található (LADÓ–BÍRÓ 2016).

6. Összegzés. Az 1971-ben megjelent Magyar utónévkönyv óta az utóneveink száma folyamatosan, hónapról hónapra bővül, és igen sok papíralapú, sőt már online utónévkönyv is készült. Nyugodtan mondhatjuk ugyanakkor, hogy mindegyik alapja, ötletadója, kiindulópontja LADÓ JÁNOS ötven évvel ezelő alkotása volt. A könyv legjobb összefoglalását MIKESY SÁNDOR adta meg: „Ha nevet kellene adnom neki, az »ellentétek könyvé«-nek nevezném: szakmai feladat ellátására rendelték, de szinte névkönyvvé sikeredett; hatósági segédletnek készült, de jobbra a nagyközönség forgatja; szűk körű kollektíva tervezte, de egy intézet felelős érte; egy személyhez kapcsolódik, de egy bizottság hozta a döntéseket; közösségi alkotás, de egyéni név alatt jelent meg; az anyakönyvvezetők számára kötelező, de azért nem hivatalos kiadvány; s végül hiányai ellenére keresztnévanyagunk immár nélkülözhetetlen leltára, amelynek hasznos hibái tökéletesítésre serkentik, túlhaladásra ösztönzik névészeinket” (MIKESY 1972: 372).

Hivatkozott irodalom

- BABÓ SZILÁRD 1948. *A hatályos anyakönyvi, házassági és vallásügyi jogszabályok*. Adó-, Illetékügyi és Közigazgatási Szakkönyvkiadó, Budapest.
- FARKAS TAMÁS 2006. Keresztnévkönyvek – keresztnévtárak – keresztnévszótárak Magyarországon. In: MÁRTONFI ATTILA – PAPP KORNÉLIA – SLÍZ MARIANN szerk., *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére*. Argumentum Kiadó, Budapest. 246–252.
- FARKAS TAMÁS 2019. Keresztnévszótárak és utónévportálok. A magyar keresztnévanyag feldolgozása online és határok nélkül. In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelvöldrajztól a névföldrajzig X. Nevek a nyelvpolitikai küzdőtéren. A 2019. június 8-i révkomáromi névföldrajzi tanácskozás előadásai*. Savaria University Press, Szombathely. 63–80.
- FÜLÖP LÁSZLÓ 2001. Hiányoznak a magyar utónévkönyvből. *Névtani Értesítő* 23: 55–57.
- KATONA GÉZA 1972. „Ladó: Utónévkönyv”-éről. *Állam és Igazgatás* 9: 860–862.
- KOVALOVSKY MIKLÓS 1969. *Az utónévjegyzék megrostálásának szempontjai*. Kézirat. Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest.
- KOZÁK PÉTER 2014. Ladó János. *Névpont.hu*. <https://www.nevpont.hu/palyakep/lado-janos-4cce0> (2022. 10. 02.)
- LADÓ JÁNOS 1971. *Magyar utónévkönyv*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- LADÓ JÁNOS – BÍRÓ ÁGNES 1998. *Magyar utónévkönyv*. Vince Kiadó, Budapest.
- LADÓ JÁNOS – BÍRÓ ÁGNES 2016. *Magyar utónévkönyv*. Vince Kiadó, Budapest.
- LENGYEL ZOLTÁN 1917. *Magyar névkönyv*. Dick Manó Bizománya, Budapest.
- LÖRINCZE LAJOS 1969. Az 1967. évi anyakönyvi bejegyzések néhány tanulsága. *Magyar Nyelvőr* 93: 33–43.

- MIKESY SÁNDOR 1972. Ladó János: Magyar Utónévkönyv. Akadémiai Kiadó, Bp., 1971. 257 l. *Magyar Nyelvőr* 96: 388–392.
- Nem-magyar keresztnévek jegyzéke* 1893. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Nem-magyar keresztnévek jegyzéke* 1909. 2. kiadás. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- UGRÓCZKY MÁRIA – BÍRÓ ÁGNES 1997. *Új magyar utónévkönyv*. BM Kiadó, Budapest.

RAÁTZ JUDIT

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3675-3621>

ELKH Nyelvtudományi Kutatóközpont

JUDIT RAÁTZ, Ladó's Proper Name Dictionary is Fifty Years Old

This paper presents the volume Magyar utónévkönyv ('Book of Hungarian given names'), which has been well-known by the public, those choosing names for their offspring and those interested in first names for over 50 years. The author describes the prelude to the publication of this book. The paper discusses the legal framework regarding Hungarian proper name usage and discovers the anomalies of the 1960s. Because of those uncertainties, linguists and public administration experts formulated official lists of proper names. The paper describes how the dictionary of Hungarian proper names appeared under János Ladó's name in 1971 after extensive social, administrative and linguistic preparatory work. János Ladó's career, the dictionary's structure, the entries, the reception the volume received, and the criticisms expressed by some linguist colleagues feature in the paper. The book, which went through seven editions, needed to be revised and expanded several times due to changes in naming preferences and their regulation over the following decades. The paper also explores these trends in a short section.

A Kiss Lajos-díj 2022. évi nyertese: dr. Pelczéder Katalin

A Kiss Lajos-díj alapító okirata szerint a díj odaítélésére két- vagy háromévenként kerülhet sor. A díjat a kuratórium első ízben 2006-ban osztotta ki, s ezt követően kétévenként ítélte oda. Az eddigi díjazottak időrendben a következők voltak: Tóth Valéria, Rácz Anita, Farkas Tamás, N. Fodor János, Slíz Mariann, Póczos Rita, Györffy Erzsébet és Bárh M. János; közülük négyen a Debreceni Egyetem, négyen pedig az Eötvös Loránd Tudományegyetem oktatói.

A kuratórium 2022-ben arra a megállapításra jutott, hogy az elmúlt két év során a magyar történeti névkutatás általában is, és az egyes kutatói teljesítmények tekintetében is olyan jelentős eredményeket ért el, hogy ez a díj újbóli odaítélését ebben az évben minden tekintetben indokoltá teszi.

A kuratórium – mérlegelve a történeti névkutatásban az utóbbi években továbbra is öröndetesen megmutakozó magas szintű teljesítményeket – egyhangú véleményel úgy döntött, hogy a Kiss Lajos-díjat 2022-ben az alábbi indokok alapján dr. Pelczéder Katalinnak, a Pannon Egyetem docensének ítéli oda.

Pelczéder Katalin 1977-ben született Sümegen. Közéiskolai tanulmányait a veszprémi Lovassy László Gimnáziumban végezte, majd az Eötvös Loránd Tudományegyetemen szerzett magyar, valamint orosz nyelv és irodalom szakos diplomát. 2003-ban az egyetem Nyelvtudomány Doktori Iskolájának Magyar Nyelvészeti Doktori Programján (azon belül a névtani alprogramon) lett hallgató. 2012-ben summa cum laude minősítéssel védte meg A gyümölcsnevek rendszere és történeti vizsgálata. A gyümölcsnevek szótára című doktori értekezését, és szerzett általa PhD-fokozatot. 2001 és 2003 között a budapesti Bolyai János Műszaki Szakközépiskolában tanított, majd 2003-tól egyetemi tanársegéd, 2017-től egyetemi adjunktus, 2020-tól pedig egyetemi docens a Pannon Egyetem Modern Filológiai és Társadalomtudományi Karának Magyar és Alkalmazott Nyelvtudományi Intézetében. A különböző egyetemi képzési formákban eddig huszonegy tantárgyat tanított a nyelvtudomány számos területéről, köztük onomasztikai témájúakat is. Tudományos pályája során eddig több pályázatban is közreműködött (OTKA, NKA, EFOP). A Kiss Lajos-díj odaítélése szempontjából kiemelendő, hogy az MTA–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoportnak is aktív résztvevője külső tagként.

Pelczéder Katalin kutatói pályája a gyümölcsnevek etimológiai vizsgálatának témájával indult ugyan, ám írásaiban hamar megjelent a nyelv- és névtörténeti tematika is: érdeklődését az elmúlt években már a magyar nyelv- és névtörténet korai forrásai és ezzel szoros összefüggésben a régi magyar helynevek problematikája határozta meg. Első etimológiai jellegű publikációja 2005-ben látott napvilágot, 2015 óta pedig rendszeresen jelennek meg helynévkutatással foglalkozó írásai. Ezen munkái középpontjában a kezdetektől a Bakonybéli összeírás áll. E fontos 11. századi oklevélről több tanulmányt publikált, amelyek hol nagyobb látószögből tekintenek rá a forrás nyelv- és névtörténeti problémáira, hol pedig egy szűkebb, speciálisabb téma mikroelemzését adják. Pelczéder Katalin ír az oklevél nyelvtörténeti forrásértékéről, újabb munkájában alapos elemzést olvashatunk

a helyesírás-történeti sajátosságairól, ismét más írásaiban pedig a *Kajár*, valamint a *Koppány* nevű birtokok oklevélbeli helyneveiről értekezik. A nyelvemlék elemzése során figyelt fel a régi magyar *így ~ úgy*, majd a *séd* lexéma problematikájára, amelyeknek több önálló tanulmányt is szentelt.

A magyarság Kárpát-medencei letelepedésének nyelvi-etnikai körülményei napjainkban is fontos kérdéskörét jelentik a régészeti, történeti és nyelvtörténeti kutatásoknak. A nyelv-tudomány oldaláról az erre a témára vonatkozó kérdések megválaszolásához igen fontos ismeretekkel járulhatnak hozzá a nyelvi kapcsolatok vizsgálatával foglalkozó munkák. Pelczéder Katalin a Bakonybéli összeírás szláv eredetű szórványainak tükrében a szláv–magyar nyelvi kontaktus elemzésével ebbe a tematikai irányba is bekapcsolódott. Az oklevél kapcsán folytatott kutatásainak eredményét a 2022. május 9-én sikeresen lezajlott habilitációs eljárásához készített A Bakonybéli összeírás mint nyelvtörténeti forrás című, a későbbiekben önálló monográfiaként is megjelenő munkája összegzi. Ez a kötet azoknak a nyelvemlék-monográfiáknak a sorába illeszkedik, amelyek egy-egy korai, az Árpád-korból való oklevél teljes körű nyelv- és névtörténeti feldolgozását végzik el.

Pelczéder Katalin tudományos teljesítményét jól mutatja, hogy publikációs jegyzéke 32 bibliográfiai tételt tartalmaz, írásai rangos fórumokon jelennek meg. Hazai és nemzetközi konferenciákon 29 alkalommal szerepelt előadással. Tudományos tevékenységének hatását jelzi, hogy munkáira több mint 80 hivatkozást ismer.

Pelczéder Katalin tudományos munkásságát az MTA Veszprémi Területi Bizottsága 2019-ben az Év Kutatója tudományos díjjal ismerte el.

A fentieket figyelembe véve és mérlegelve a Kiss Lajos-díj kuratóriuma úgy döntött, hogy 2022-ben e tudományos díjat ez eddigiekben végzett tudományos munkája elismeréseként dr. Pelczéder Katalinnak ítéli oda.

Debrecen, 2022. június 2.

Dr. Rácz Anita
a kuratórium elnöke

Dr. Hoffmann István
a kuratórium tagja

Dr. Tóth Valéria
a kuratórium tagja

Dr. Orosz László
a kuratórium tagja

Dr. Solymosi László
a kuratórium tagja

ANITA RÁ CZ, Winner of the 2022 Lajos Kiss Prize: Dr Katalin Pelczéder

The Lajos Kiss Prize, awarded every two or three years since 2006, is considered to be a highly prestigious award for young onomasticians. The 2022 winner of the prize is Dr Katalin Pelczéder, associate professor at the Institute for Hungarian and Applied Linguistics of Pannon University, Veszprém. She was given this award for her contribution to Hungarian Historical Onomastics, especially for her research on place names.

RESZEGI KATALIN, Kognitív szemléletű névtudományi vizsgálatok. Habilitációs értekezés összefoglalója*

Debreceni Egyetem, Debrecen, 2021. 227 lap

Opponensek: HOFFMANN ISTVÁN, TOLCSVAI NAGY GÁBOR

A habilitációs előadások időpontja: 2021. június 28.

1. Bevezetés. Dolgozatomban a névadás és névhasználat különböző aspektusait vizsgálom kognitív keretben, amivel kettős célom volt. Egyrészt fontosnak tartom, hogy a névkutatás eredményei és általában véve a nevekkel való foglalkozás ne csupán egy periférikusnak tekintett szűk tudományterület belső ügyei legyenek, hanem szerves részét alkossák a nyelvleírásnak. Ehhez olyan elméleti keret szükséges, amelybe a névhasználat valamilyeni vizsgált aspektusa kapcsán feltárt eredmények beépíthetők. Megítélésem szerint erre a legalkalmasabb keretnek napjainkban a kognitív nyelvészet megközelítésmódja tűnik. A kognitív nyelvészet alapvető célkitűzése, hogy a nyelvet a megismerő rendszer részeként vizsgálja, tekintetbe véve azt is, hogy a nyelv a kultúra része. A mentális vonatkozásokra fókuszálás mellett ugyanakkor jelen van az igény a nyelvhasználat más aspektusainak (társas és neurológiai vonatkozásainak) a figyelembevételére is. A kognitív nyelvészet tehát a nyelv, a nyelvhasználat átfogó leírására törekszik, s ebben a keretben jól leírható a névhasználat is a maga komplexitásában.

A kognitív keret legjelentősebb újdonsága az, hogy a nyelv elidegeníthetetlen jegyeiként, s egyúttal a nyelvleírásban alapelveként határozza meg azokat a nyelvhasználati sajátosságokat, kognitív jellemzőket (a prototípuselvű kategorizációt, a dinamizmust a jelentésképzésben és általában véve a nyelv létmódjában, a folyamatok valószínűség jellegét stb.), amelyekkel korábban jobbra mint esetleges további tényezőkkel számoltak mind általában a nyelvi leírásokban, mind a névkutatásban. Ebből adódóan a névhasználati jelenségek kognitív keretben való értelmezésekor nem egyszerű terminológiai cseréről van szó, hanem valóban új értelmezési lehetőségek nyílnak meg. A nevek átfogó elemzése ugyanakkor ez ideig nem valósult meg ebben a keretben. A dolgozat részben ezt a hiányt igyekszik orvosolni azáltal, hogy bőséges magyar és más nyelvekből származó példaanyaggal szemlélteti a nevek kapcsán tárgyalt kérdéseket; ilyen módon tehát egy új területtel bővíti a kognitív nyelvészeti leírásokat.

A névhasználati kérdések tárgyalásakor egyúttal azt is szemléltetem, hogy milyen módon építhetők be a tulajdonnevek kognitív megközelítésű leírásába a szócsoporthoz mentális és idegrendszeri reprezentációjára irányuló pszicho- és neurolingvisztikai kísérleti eredmények, illetőleg a névadás és névhasználat társas vonatkozásai.

2. Névelméleti kérdések kognitív megközelítésben. Az értekezés első részében három névelméleti kérdés kapcsán bemutatom, hogy miként léteznek a nevek, a különböző

* Megjelenés: RESZEGI KATALIN, Kognitív szemléletű névtudományi vizsgálatok. A Magyar Névtudományi Társaság Kiadványai 54. Debreceni Egyetem, Debrecen, 2022. 263 lap.

tulajdonnévfajták a mentális rendszerben, s azt is szemléltetem, hogy a kognitív perspektíva milyen új megoldásokat nyújt a régi kérdések kapcsán, gyakran magukat a problémákat is eliminálva.

2.1. A tulajdonnevek kategorizációja. A kognitív megközelítésmód szerint a szavak a mentális lexikonunkban fogalmi jelentésük, formai, használati stb. hasonlóságaik alapján lazább-szorosabb hálózattá szerveződnek. A tulajdonnevek sok rokon tulajdonságot mutatnak a köznevekkel (szintén dolgot jelölnek meg, jobbra térben körülhatárolt objektumot; a megnyilatkozásokban olyan szerkezetekben szerepelhetnek, mint a köznevek, illetve köznévi szerkezetek), s ezek alapján egy nagyobb kategória, a főnévi kategória elemeinek tekinthetők. Ugyanakkor a nevek sajátos azonosító funkciójukat, illetve grammatikai jellegzetességeiket tekintve speciális alhálózatot, alhálózatokat képeznek a főnévi kategórián belül. Ez alapján beszélhetünk a mentális lexikon két, bizonyos mértékig elkülönülő részéről: a lexikális jelentéssel is rendelkező köznévi alhálózat mellett feltehető egy bizonyos mértékig külön alhálózatként működő, tulajdonnévi jelentésű, illetve használatú onomasztikon. A tulajdonnévi hálózaton belül további alkategóriák szerveződnek a nevek által jelölt denotátum fajtájának, azaz a fogalmi-szemantikai kategóriáknak megfelelően – összefüggésben azzal, hogy a nyelv a megismerési kategóriák egyik kifejezési módja –, így beszélhetünk a különböző névfajtákról, amelyeknek történetileg sajátos használati és formai jellemzői alakulhattak ki az egyes nyelvekben. A prototípuselv a teljes hálózat kiépülésében érvényesül. A tulajdonnévi kategórián belül vannak prototipikus névfajták: a személy- és a helynevek; míg például a márkanévek a közszoói és a tulajdonnévi hálózat átmeneti sávjában reprezentálódnak. Az egyes kategóriák belső szerveződését is ez az elv határozza meg. Az onomasztikon működése szempontjából egyaránt fontosak a reprezentált nevek, azaz a már ismert nevekhez kapcsolódó ismeretek, illetve az ezek alapján kiépülő általánosabb sémák, a névmodell.

2.2. A tulajdonnevek jelentése. A kognitív nyelvészet felfogásában a nyelvi közlés lényegi funkciója az, hogy hozzáférhetővé tegyen valamilyen értelmes tartalmat. Azaz minden nyelvi megnyilatkozás jelentést közöl, s természetszerűen a szavaknak, morfémáknak, kifejezéseknek stb. is van jelentésük. Az elme és a nyelv szerves kapcsolatából adódóan a jelentés a fogalmi reprezentációkon alapul, melyek pedig az érzékszervekkel felfogott perceptuális inputok alapján jönnek létre olyan módon, hogy az elme a megismerési folyamat során az észlelések fontos elemeit kiválasztja és sémákba rendezi, s ezzel egyidejűleg más fogalmakkal való kapcsolódásait is leképezi (fogalmi tartományokba rendezi). Gyakorlatilag e bizonyos mértékig rögzült (ugyanakkor továbbra is dinamikus hálózatot alkotó) sematikus fogalmi reprezentációk azok, amelyek egy-egy hangsor-reprezentációval, fonológiai szerkezettel szervesen összekapcsolódva jelentésként funkcionálnak. A neveknek is fogalmi jelentésük és komplex jelentésszerkezetük van, amely a szóformára és a szó használati (nyelvhasználati) sajátosságaira vonatkozó ismeretelemek mellett magában foglalja a név által jelölt entitásra vonatkozó ismereteket, valamint a denotátum és a névforma által kiváltott asszociációkat is, s amelyben egyszerre vannak jelen a típusra és a konkrét jelöltre vonatkozó ismeretelemek. Ezek összeegyeztethetők a névkutatásban használt denotatív, típus-, kulturális, etimológiai és asszociatív jelentéssel mint jelentéskomponensekkel, s ezekre alapozva képződik meg adott kontextusban a megnyilatkozások részeként a nevek jelentése.

A névhasználatnak, illetve általában véve a nyelvhasználatnak ugyanakkor több olyan, jelentés-összetevőként leírható sajátossága is van, amelyekre ez ideig kevés figyelmet fordítottak a kognitív leírások, noha szintén magyarázhatók a vázolt funkcionális kognitív megközelítésmóddal. A jelentésszerkezet szempontjából nem hagyható figyelmen kívül ugyanis a nevek társas beágyazottsága, s a különböző névváltozatok ebből adódó társas jelentései. A névformák közötti választással folyamatosan kijelöljük a helyünket a világban, a közösségben, a beszédhelyzetben, jelezzük a saját identitásunkat, csoporthoz tartozásunkat. Más oldalról tekintettel kell lennünk a neveknek az identitásformálásban betöltött szerepére is. A dolgozatban bemutatom, hogy miként illeszthetők be ezek a jelentés-összetevők a kognitív nyelvészet jelentésmátrixába.

2.3. A nem prototipikus tulajdonnév-használat és a tulajdonnév > közszó váltás.

A tulajdonnévi és a közszói kategória nem statikus, mindkét irányban átjárhatók egymás számára: gyakori jelenség, hogy a közszavakból tulajdonnevek alakulnak, de az sem ritka, hogy tulajdonnevek kerülnek át akár alkalmilag, akár állandó jelleggel a közszói lexikonba.

A tulajdonnevek nem prototipikus használatának öt esetét elemezve kitűnik, hogy a nyelvi folyamatokban a tulajdonnévi jelentésmátrix más-más összetevői játszanak szerepet. Az *egy másik John* típusú kifejezésekben a tulajdonnév jelentésének típusjegye ('férfi') kerül előtérbe. A nevekhez tartozó enciklopédikus tudásunkat, a denotatív jelentéskomponenst (vagy bizonyos elemeit) kell viszont mozgósítanunk számos további konvencionális metonimikus séma működtetésekor (pl. AZ ALKOTÓ A MŰ HELYETT: *Több Monet is van a múzeumban*; 'Monet által festett képek'). A tulajdonnevek alkalmasak a denotátumuk jellemző tulajdonságjegyének mint közszóval megjelölendő fogalomnak a kifejezésére. Ennek alapján, valamint a metafora és a metonímia mechanizmusai segítségével alapvetően képesek vagyunk a tulajdonneveket a száliens, tipikalitási feltételszerű jelentésmozgáson keresztül aktuálisan közszóként, egy kategória megjelölésére vagy valamely más közszói szerepben használni és értelmezni. Ez az a folyamat, amelyet hagyományosan köznevelésként írnak le. A folyamat eredményeként létrehozott szóforma, a közszói használat lehet csak alkalmi, egyszeri eset, de állandósulhat is, és általánosan elterjedhet akár a teljes nyelvhasználoi közösségben is. Persze a kettő közötti átmenetekkel is számolnunk kell mind az egyén mentális rendszerében, mind a közösség szintjén, a konvencionálizálódott formák egy részében pedig a köznévi már csupán történetileg van kapcsolatban az eredeti névvel (*pali*, *maca*). A prototípuselven szerveződő dinamikus mentális lexikonban jól leírható a nyelvi elemek használatának vázolt változatossága. A kognitív megközelítésmóddal továbbá cáfolható az a korábbi, rendszerszemléletű feltevés is, hogy a közszóvá válás során a tulajdonnevek igei származékai minden esetben köznévi fokon keresztül jönnek létre.

3. A kognitív szemlélet nyújtotta új kutatási témák a névtudományban. A kognitív szemléletet alkalmazva a névhasználat olyan vonatkozásai is elemezhetők, amelyek korábban fel sem merültek a névkutatásban. A dolgozatban két ilyen irányt mutatok be.

3.1. A tulajdonnevek a gyermeki nyelvelsajátításban. Ma már egyre több ismeret áll rendelkezésünkre a felnőtt beszélők névadási-névhasználati szokásairól a különböző névfajtákra vonatkozóan. A tulajdonnévi kategória első elemeinek elsajátítása ugyanakkor nem is igen merül fel a vizsgálatokban, annak ellenére, hogy a kérdés önmagában is érdekes, ráadásul az ilyen irányú információk a tulajdonnevek későbbi működése szempontjából is tanulságosak.

A helynév-elsajátítás kezdeti szakaszának megismeréséhez magam végeztem vizsgálatokat. Ezek fényében a korai helynévi jelentésekre jellemző az aluláltalánosítás, melynek az az alapja, hogy az adott hangalakhoz csupán azokat a sajátos tartalmakat társítják a kisgyermeknek, amelyekről tényleges tapasztalatuk van: pl. *Debrecen* 'saját lakás'. Emellett ebben az életkorban még nagyon szoros a helyek és a személyek kapcsolata. Ez részben abban nyilvánult meg, hogy egy-egy helynevet konkrét emberekhez kötöttek (esetenként nem is annyira a hely jelleg dominál, inkább valahogy úgy határozható meg egy-egy helynév jelentése, hogy 'papáék és az ő házuk', azaz 'ahol papáék lenni szoktak'). A szemantikai esetlegességek részben nyilvánvalóan azzal magyarázhatók, hogy a gyerekek esetében maguk a helyfogalmak (mi egy város, egy utca stb.) sem épültek még ki.

3.2. Kognitív térkép és helynévhasználat. A kognitív rendszer szintjén szerves kapcsolatot tetelezhetünk fel téri reprezentációink, illetve a helynévi reprezentációk között. A kognitív térkép és a névadás-névhasználat viszonyának a különböző közösségekben való tanulmányozása mindenekelőtt egy átfogó leírási modellt kíván. Az általam vázolt modell abból indul ki, hogy a tér különböző helyekből (tájékozódási pontokból, mentális terekből, a földrajzi környezet helyeiből, utakból, határokból) és ezek viszonyából (rész–egész és központ–periféria viszonyokból, irányokból, távolságokból) épül fel, s ezek reprezentálódnak a kognitív térképen. A helyek nyelvi, tulajdonnévi megjelölései kapcsán több kérdés is felmerül: a) milyen helyek, helyfajták kapnak tipikusan nevet; b) milyen névadási szokások, névadási módok kapcsolódnak a különböző helyekhez; c) milyen nyelvi elemeket használnak fel a helynevekben; d) mely helyek, helyfajták neve ismert szélesebb körben (névismeret és helyfajta összefüggései); e) mikor, milyen körülmények között használnak a beszélők neveket, s mikor utalnak a helyre inkább köznévi formákkal. A modell használatának szemléltetésére a névkutatás szempontjából összegzem és értelmezem mindazokat a kutatási eredményeket, amelyek a téma kapcsán eddig megfogalmazódtak. E vizsgálati eredményekből kitűnik, hogy a térről való beszéd, a névadás-névhasználat egyrészt kulturálisan meghatározott, másrészt a téri környezet is hatással van rá.

Kérdésként merül fel, hogy vajon a névhasználat, az emberek által ismert helynév-állomány nyelvi sajátosságai befolyásolják-e a beszélők téri reprezentációjának kiépülését, azaz számolhatunk-e a helynevek kapcsán nyelvi relativizmussal. Annál is inkább indokolt ez a kérdésfelvetés, mert a térről való beszéd, a téri nyelv más elemei (a téri fogalmakat, téri viszonyokat kifejező nyelvi elemek) már jó ideje a nyelvirelativizmus-kutatás központjában állnak, a helynevek azonban kívül rekedtek a kutatók érdeklődésén. A nyelvi relativizmus vizsgálatának megalapozásához két szélsőséges példát, a természeti népek és a modern társadalmak névmodelljeit és téri reprezentációit vettem össze az antropológiai és szociolingvisztikai szakirodalomra támaszkodva. Ez alapján azt az óvatos következtetést fogalmazhatjuk meg, hogy a beszélőknek az a fajta tudása, hogy a helynevek mennyire megbízhatóan feleltethetők meg a táj valós tulajdonságainak, vagy inkább csupán a tájat azonosító formaként kell tekintenünk rájuk, hatással lehet arra, hogy milyen mértékben támaszkodunk rájuk a tér strukturálásában, a kognitív térkép kiépítésében.

4. Helynévadási módok. A dolgozat harmadik nagy egységében néhány jellegzetes helynévadási mechanizmust tárgyalok a kognitív szemléletet alkalmazva.

4.1. Metonimikus névadás. A kognitív nyelvészet felfogásában a metonímia olyan, érintkezésen alapuló kognitív folyamat, amelyben egy fogalom mentálisan hozzáférhetővé tesz egy vele kapcsolatban álló (ugyanabban a kognitív tartományban szereplő) másik fogalmat. A metonímia mechanizmusát működtetve egyedi objektumokat is meg tudunk jelölni. Ennek alapja, hogy fogalmi megfeleltetéseket hozunk létre a konkrét hely és a számos különböző, vele együtt tapasztalt dolog (növényzete, állatvilága, vele kapcsolatban álló személy stb.) között. Így ezek a kapcsolódó dolgok fel tudják idézni a hely képét. Ezek a leképezések a hely megnevezésében is megjelenhetnek, ami ugyanakkor nyelviileg többféleképpen valósulhat meg: puszta metonimikus névadás (*Hegyes-halom* hegynév > *Hegyes-halom* településnév), metonimikus névadás névformánssal (*Péter* személynév > *Péterd* településnév), összetétellel (*Péterfalva*). Amennyiben a metonímia folyamatának a helynévalkotásban betöltött szerepéről akarunk képet kapni, érdemes a metonimikus szemléletet és a nyelvi megvalósulást bizonyos értelemben külön kezelni, hogy együtt tanulmányozhassuk mindazokat a neveket, amelyek létrejöttében szerepet játszott a metonímia mechanizmusa.

A helynévadásban alkalmazott megfeleltetések jó része speciálisan e tulajdonnévfajta elemeinek létrehozására szolgál (HELY A HELY HELYETT, SZEMÉLY A HELY HELYETT, NÖVÉNY A HELY HELYETT, ÁLLAT A HELY HELYETT stb.). Áttekintésükből látható, hogy megvalósulásuk szempontjából nyelvi-kulturális eltérésekkel is számolhatunk.

4.2. Metaforikus névadás. A metaforikus névadás során megfeleltetést hozunk létre a fogalmi rendszer szintjén egy részletgazdag mentális kép (egy konkrét hely reprezentációja) és egy másik részletes mentális kép között, valamely előtérbe került és hasonlóan észlelt tulajdonságjegyük alapján, s e leképezés alapján a hellyel hasonlóan észlelt kép (forrástartomány) nyelvi megjelölését a hely (céltartomány) megnevezésére is használhatjuk. E folyamatban szinte bármilyen helyfajta szerepelhet céltartományként (az adott terület földrajzi arculatának és az ember formálta környezet viszonyainak megfelelően), valamivel gyakoribb ugyanakkor ez a névadási mód az újszerű helyfajták (sziklamászóút-nevek, barlangi nevek stb.) körében; a településnevek kategóriájára azonban egyáltalán nem jellemző. A metaforikus nevek forrástartományaként ugyanis jellemzően hétköznapi dolgok nevei szerepelnek, s ezek nevekben való használata sajátos stílushatású neveket eredményez, ami nem összeegyeztethető a magasabb szociokulturális presztízsű településnevekkel. Általában véve elmondható tehát, hogy alapvetően az informálisabb nevek, névfajták esetében számolhatunk ezzel a névalkotással, s jellemzően mind a névhasználók számát, mind a névhasználati situációk skáláját tekintve viszonylag szűk névhasználati körrel számolhatunk e névtípus kapcsán. Egy-egy ilyen metaforikus névforma megalkotása a direkt leírás, illetve a konvencionalizált sémákon alapuló metonimikus névadás helyett a beszélő nyelvi kreativitását, a domináns névtípusok modelljétől való elszakadást igényli.

4.3. Jelentéshasadás. A puszta földrajzi köznév helynévvé alakulása a mentális lexikon szintjén úgy írható le, hogy a folyamat eredményeként egy köznévi elem a tulajdonnévi hálózat részeként is reprezentálódik, miközben megőrződik, sőt igen erőteljes marad a köznévi párral való kapcsolata. Az idetartozó nevek bizonytalan nyelvi státusza azzal magyarázható, hogy a mentális rendszerben a helynevek osztálya is a természetes kategorizáció sajátosságai mentén, azaz prototípuselv szerint szerveződik, s a puszta földrajzi köznévi helynevek a helynévi és a köznévi alhálózat átmeneti sávjában reprezentálódnak.

4.4. A névformánssal való névalkotás. A nevek alaki sajátosságairól, s ennek részeként az ún. névformánsokról való ismereteink a nevek elsajátításának részeként fokozatosan alakulnak ki, majd funkcionálnak analógiás úton. Vizsgálataim révén ennek a folyamatnak a kognitív mechanizmusait is igyekeztem feltárni, s a kognitív nyelvészet konstruktum, illetve kompozitumszerkezet fogalmát felhasználva leírni. Ennek során a morfológiai névalkotás esetei mellett a lexikális formánsokra is kitértem, ezek helynévalkotó szerepe ugyanis a grammatikalizáció egy sajátos esetének is tekinthető.

5. Kitekintés. A kognitív nyelvészet és névtudomány kapcsolatának erősebbre fűzéséhez további ösztönzést adhatnak a kognitív nyelvészetben belüli legújabb kezdeményezések. Megtörténtek ugyanis az első lépések a szociolingvisztika mellett a történeti nyelvészettel való kapcsolódási pontok keresésére, azaz a nyelvi változások használat-alapú kognitív mechanizmusként való újraértelmezésére is. Ezek mind olyan bővítési irányai a kognitív nyelvészeti kutatásoknak, illetve az ezek alapján kiépülő nyelvleírási modell(ek)nek, amelyek igen jól kamatoztathatónak tűnnek a névtudomány különböző területei számára is; s e kapcsolódás révén más oldalról a kognitív nyelvészet is gazdagodik a névtani ismeretekkel.

RESZEGI KATALIN

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4443-3284>

Debreceni Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

KATALIN RESZEGI, *Onomastic Studies from a Cognitive Linguistic Approach.* Summary of a Habilitation Dissertation

In this thesis, the author examines various aspects of naming and name usage in the framework of cognitive linguistics. In connection with three questions of name theory (the place of names within the linguistic system, the meaning of names, and the non-prototypical use of names), the first part of the thesis discusses how names and the different proper name types exist in the mental system. The author also explains how the cognitive perspective provides new answers to old questions, often eliminating the related problems. All three thesis chapters start with an overview of recent psycho- and neurolinguistic observations relating to naming and then adjust them to the linguistic description provided by the cognitive approach. By applying the cognitive linguistic approach, it is possible to research name usage in a novel manner. To illustrate this, the author presents two new research areas i) the acquisition of place names and ii) the relationship between the cognitive map and place names) in the second part of the thesis, specific investigations demonstrate the new opportunities this offers. In the third part of the thesis, the author discusses four typical naming mechanisms concerning place names (metonymic naming, metaphorical naming, semantic split, and name formation by adding a formant) in a cognitive linguistic framework. Finally, the author sets some further research directions, where we can also expect new results by applying the cognitive approach.

A doktori iskolákban megvédett névtani témájú disszertációk 2021-ben

E. NAGY KATALIN, Helynév-szociológiai vizsgálatok Hajdú-Bihar megyében*

Debreceni Egyetem, Magyar nyelvtudomány. Debrecen, 2020. 204 lap

Témavezető: HOFFMANN ISTVÁN. Opponensek: BAUKO JÁNOS, GYÖRFFY ERZSÉBET

Védés: 2021. február 12.

1. A disszertáció témája, célkitűzése. A helynevek használatával s ezen keresztül kulturális és társadalmi jelentésével foglalkozó helynév-szociológiai vizsgálatok csak a legutóbbi időkben kerültek a hazai névtani kutatások előterébe. A helynevek ismeretének és használatának kérdései azonban már mintegy fél évszázada foglalkoztatják az onomasztika művelőit. Az 1960-as évektől kezdődően számos előremutató gondolat született a témakörben, a bennük rejlő eredményeket viszont – leginkább az azonos terminológiai és módszertani háttér hiányából fakadóan – alapvetően az összefogottság hiánya, a töredezettség jellemezte. E vizsgálatoknak közös jellemzője ugyanakkor, hogy noha deklaráltan nem jelölték ki kutatási keretüket, névelméleti háttérük leginkább a funkcionális nyelv szemléletben keresendő. A helynév-szociológiai vizsgálatok empirikus adatigénye magyarázza azt a körülményt, hogy e kutatások kétségkívül a múlt század második harmadától fellendülő hagyományos helynévgyűjtő munkákban gyökereznek. Megállapítható, hogy ez a fél évszázados kölcsönhatás mindkét részdiszciplínára ösztönzően hatott.

Értekezésem legfőbb célja az volt, hogy gyarapodjon az empirikus helynév-szociológiai felmérések sora. E munkák elsősorban az induktív általánosítás elvét alkalmazzák, s a tudomány szak fejlődését megítélésem szerint a mai körülmények között az szolgálhatja leginkább, ha számos, egymásra is vonatkoztatható, egymással összevethető, szisztematikusan felépülő helynév-szociológiai feldolgozás lát napvilágot. Az egyes szakmunkák kutatási eredményeinek egymásra vetítése nem csupán a még napjainkban is formálódó terminológiai és módszertani keretrendszer megszilárdulásához járulhat jelentős mértékben hozzá, hanem az összevetés révén az elméleti általánosítás céljából tett megállapítások finomítására, árnyalására is sor kerülhet. Úgy vélem tehát, hogy a mai helynév-szociológiai kutatások – az adatgyűjtés- és feldolgozás újfajta módszereinek kidolgozásával, továbbá a helynév-szociológia teljes fogalmi hálójának és kutatási keretének létrehozásával – közösen, egymással mintegy dialógusba lépve jelölhetik ki a kutatási terület főbb sarokpontjait.

Dolgozatomban a fent említett célokhoz igazodva négy Hajdú-Bihar megyei település, Szentpéterszeg, Bakonszeg, Pród és Bodaszőlő helyneveinek névszociológiai analízisét végeztem el, az elmúlt szűk évtizedben csaknem 300 fő helynévismeretét felmérve.

* Megjelenés: E. NAGY KATALIN, *Empíria és teória a helynév-szociológiában*. A Magyar Névtan Archivum Kiadványai 53. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2021. 199 lap + mellékletek.

2. A disszertáció felépítése. Az értekezés két nagyobb egységből áll. Az első részben a dolgozat elméleti-módszertani megalapozását végeztem el. A helynév-szociológia fogalmi rendszerének vázlatos áttekintését követően kitértem a kutatási terület egyes terminológiai kérdéseire, főbb kutatási irányaira, és saját munkámat is igyekeztem elhelyezni a tudományos diskurzusban. A kutatási keretül szolgáló funkcionális nyelvelmélet rövid jellemzését követően azokat az alapelveket vettem sorra, amelyek a helynév-szociológiai vizsgálatokat alapjaiban meghatározzák, és amelyekhez tudományos kutatómunkám során én magam is igazodtam.

A kötet gerincét alkotó második fejezetben négy Hajdú-Bihar megyei településen, Szentpéterszegen, Bakonszegen, Pródon és Bodaszőlőn végzett vizsgálataimról szólok. Mindezek alapjául az a szinkrón helynévanyag szolgált, amelyet 2011–2016 között hagyományos módszerű helynévgyűjtések során állítottam egybe.

A dolgozat összegző fejezetében megállapításaimat a négy településen végzett felmérések analízisének értékelése révén igyekeztem általánosabb szintre emelni. Helynév-szociológiai célú munkám során 2013–2019 között 287 fő helynévismeretét mértem fel: a disszertációban tett megállapítások tehát viszonylag jelentős számú személy helynévismeretének empirikus vizsgálatán alapulnak.

3. A választott módszerek és szempontok. A négy település névszociológiai analízisét részint azonos, részint különböző szempontok szerint, az egyes települések társadalmi helyzetében és ebből adódóan a helynévállományában rejlő egyedi vizsgálati lehetőségekhez igazodva végeztem el.

Mínthogy a nyelven kívüli szempontok közül az életkor az, amely a legerősebben korrelál a helynévismerettel, a két tényező összefüggését valamennyi település névanyagára vonatkozóan bemutattam. Az eredmények összevethetősége végett – a közelmúltban megjelent munkák eljárásához igazodva – az elemzéseket 20 évenként elkülönített generációs csoportokra vonatkozóan adom közre. Nyelvi-névrendszertani oldalról közelítve ugyancsak több esetben érintem a helynévrendszerek és a helynévismeret, továbbá a foglalkozás és a helynévismeret összefüggéseit, és névközösség-vizsgálatokat is több településre vonatkozóan végzek.

Az analízis további szempontjait az egyes névhasználói csoportok által kínált különböző helynév-szociológiai aspektusok szerint jelöltem ki: Pródon követéses vizsgálatot végeztem, a bakonszegi felmérés során a gyermekek helynévhasználati mechanizmusait vizsgáltam; a nem és a helynévismeret összefüggéseit Szentpéterszegen, az etnikai hovatartozás névismeretre gyakorolt hatását pedig Bodaszőlőn mértem fel.

4. A kutatás eredményei. Az alábbiakban a helynévismeret mértékét befolyásoló, nyelven kívüli változókra térek ki részletesebben. E változók közül az életkor, a nem, a foglalkozás és az etnikai hovatartozás a bizonyos mértékű helynévismerettel jellemezhető egyénre, a névközösség a helyneveket használó közösségre, míg a településtörténet a helynévhasználat terepül szolgáló téri környezetre vonatkozik.

4.1. Helynévismeret és életkor. Az analízisek eredményei szerint korcsoportonként előrehaladva a névismereti átlagok minden településen növekednek. A 20 év alattiak súlyozott névismereti átlaga 27%, azaz ez a réteg átlagosan a települése névanyagának a bő negyedét ismeri. A 21–40 év közötti korosztály átlagosan ennek csaknem a dupláját, a nevek 49%-át, vagyis saját településük minden második helynevét ismeri. Egy középkorú (41–60 éves) nyelvhasználó névismerete átlagosan 60%-os, egy 60 év feletti pedig 75%-os mértékű.

Eredményeim valamennyi, a témában született felmérés mérőszámaival összhangban vannak, azonban a dolgozat egyik alfejezetében közreadott követéses vizsgálat eredményei fényében az eddigi megfigyelések és a rájuk alapozott következtetések valamelyest árnyaltabbá váltak.

Az eddigi statikus mérések eredményei azt sejtetik, hogy a névtanulás az egyének egész életére kiterjed, és az egyének helynévkincsének a folyamatos bővülése idős korban éri el a maximumát. A dolgozatban közreadott panelvizsgálat eredménye azonban arra mutatott rá, hogy a gyerekek, illetve a fiatalok helynév-elsajátítása egy idő után jelentősen lassul, sőt lényegében véve a második korcsoportban le is zárul. A követéses vizsgálat azt az összefüggést is feltárta továbbá, hogy a minden adatközlő által ismert nevek aránya korcsoportonként növekvő tendenciát mutat, azonban az első és a második korcsoport értékei közötti akár csaknem ötszörös eltérések mellett a harmadik és a negyedik nemzedéki csoport értékei alig térnek el egymástól. Ez az áttekintés is azt mutatja, hogy a 40 év felettiek esetében már nem számolhatunk ugrásszerű névbővüléssel, vagyis a fenti megállapításunk érvényessége tovább erősödik.

4.2. Helynévismeret és nem. Az az általánosan elterjedt vélemény, amely szerint a férfiak jóval több helynevet ismernek, mint a nők, a hagyományos helynévgyűjtések tapasztalataiban és ezek alapján megfogalmazott, a névgyűjtésekre vonatkozó módszertani leírásokban gyökerezik. A legkorábban napvilágot látott helynévgyűjtési útmutatók még egyoldalúan az idős, paraszti réteghez tartozó férfi adatközlők megkeresését javasolták a gyűjtőknek, később azonban kibővült a megkérdezettek köre. Minthogy a helynévismereti vizsgálatok révén e régóta hagyományozódó vélekedés felülvizsgálatára is lehetőség nyílt, dolgozatomban e kérdéskört is feltétlenül érinteni kívántam: kutatásom során én magam azt tapasztaltam, hogy a két nem helynévismeretében nincs szignifikáns eltérés. A szentpéterszegi nő adatközlők például átlagosan a teljes névkincs 48%-át, a férfiak pedig az 58%-át ismerik, ami azt jelenti, hogy a férfiak által ismert neveknek a háromnegyed részét a nők is ismerik.

Ez utóbbi esettanulmány azt is feltárta továbbá, hogy a férfiak valamivel erősebb mértékű névismerete a társadalmi nemük következménye, azaz társadalmi helyzetükből következik. Ha azoknak a településeknek az adatait is bevonjuk a vizsgálatokba, ahol ez az aspektus speciálisan nem állt ugyan a középpontban, de értelemszerűen férfi és női adatközlőkkel is dolgoztam, akkor a következő tanulságokat fogalmazhatjuk meg. A Szentpéterszegen tapasztaltakhoz hasonló arányokat látunk a pródi felmérésben, Bakonszegen és Bodaszőlőn azonban még kiegyenlítettebb az arány, sőt az utóbbi helyen a nők névismereti átlaga valamivel meg is haladja a férfiakét. A fentieket összegezve azt állapíthatjuk meg tehát, hogy a férfiak átlagosan valóban több helynevet ismernek, azonban a két nem névismerete között nincs olyan nagyfokú eltérés, mint ahogyan azt korábban feltételezték.

4.3. Helynévismeret és foglalkozás. E két tényező összefüggését mind hazai, mind nemzetközi szintén már jó ideje vizsgálják a névkutatók. A foglalkozás névismeretre gyakorolt hatását a múlt századbeli hagyományos helynévgyűjtések módszertani leírásai ragyogóan példázzák: az adatközlők megválasztásának szempontjai között a foglalkozás a legkorábbi időktől jelen van. Már-már axiómaként tarthatjuk számon azt a megállapítást, hogy a kistelepülések határával aktív kapcsolatban lévő, például földműves, mezőőr, gátőr foglalkozású egyének helynévismerete jóval magasabb szintű, mint a külterületre csak alkalmanként járóké. E gondolat érvényességét a legújabb empirikus kutatások eredményei is alátámasztják.

A két tényező közvetlen összefüggését az általam végzett analízisek mindegyike felszínre hozta, ezek közül azonban e helyütt csupán a két legjellemzőbb jelenséget emelem ki. Sajátos példa lehet a pródi vizsgálat egyik adatközlője: a vízügyes dolgozó az interjú során az általa ismert helynevek előhívásakor rendre a foglalkozásához kapcsolódó objektumok neveit, a vízneveket használta viszonyítási pontként. Ugyancsak jól példázza a foglalkozás névismeretre gyakorolt hatását a szentpéterszegi esettanulmány: a férfiak foglalkozásukból adódóan valamivel kiterjedtebb helynévismeretre tehetek szert a nőknél. A névismeret mértékét tehát az adatközlők életvitele, foglalkozása – vagyis végső soron a társadalmi neme – határozta meg. A foglalkozás mint az egyének névismeretére ható kritérium semmiképpen sem önmagában vizsgálандó tehát: a bel- és külterületen töltött idő, a nem, az etnikai hovatartozás mind-mind olyan szempontok, amelyek szoros összefüggést mutatnak ezzel a tényezővel.

4.4. Helynévismeret és etnikai hovatartozás. Az etnikai hovatartozás és a névismeret összefüggéseit a bodaszőlői helynévkincs elemeinek névismereti vizsgálata révén igyekeztem feltárni. A felmérés eredménye szerint a magyarok a bodaszőlői helynévanyag 44%-át, a cigányok pedig a 37%-át ismerik átlagosan. Az egyes etnikai korcsoportok névtudása terén érdekes megfigyelést tehetünk: a magyar és a cigány gyerekeknek a helynévanyag azonos hányadáról, egyaránt a harmadáról van tudásuk. A további korcsoportokban azonban a magyarok jobb névismerettel jellemezhetők a cigány közösség tagjaihoz képest: a két csoport névismeretében mérhető eltérés mértéke 10–12 százalékpontos.

A magyar és cigány közösség helynévismeretének összevetésekor azt tapasztaltam, hogy a cigányság valamivel alacsonyabb mértékű helynévismeretét nem pusztán a területi-etnikai elkülönülés, a némileg eltérő élettér okozza, s az eltérő életforma is csak részben ad magyarázatot a jelenségre. A bodaszőlői közösség egy része mindössze 10–15 éve él a faluban, s ez egyértelműen kihat a helynévismeretükre is. Abban a korcsoportban például, amelynek minden tagja tősgyökeres lakos (20 év alattiak), a két etnikumhoz tartozó nyelvhasználók helynévismereti szintje tulajdonképpen azonos, a további nemzedéki csoportokban ugyanakkor a cigányság névismerete a magyarokénál alacsonyabb értékeket mutat. Mindez nem független attól, hogy a bodaszőlői cigány közösség felnőtt tagjainak mindegyike betelepült lakos, míg a magyarság körében jóval alacsonyabb a betelepültek aránya. Kutatásom eredményei szerint a nem tősgyökeres magyar nyelvhasználók névismerete lényegesen nem tér el a cigányságnál megfigyelt értékektől: a betelepült lakosok névismerete tehát végső soron — etnikai hovatartozástól függetlenül — a településen töltött időnek, s ezzel összefüggésben a külterülettel való kapcsolatnak a függvénye.

4.5. Névközségek. Doktori értekezésemben a névközség fogalmát is vizsgáltam, melynek mibenlétét a kutatók kezdetben elméleti alapállásból, a legutóbbi időkben pedig empirikus vizsgálatok eredményeiből kiindulva igyekeztek megragadni. Minthogy azonban a névközség fogalmát ez idáig nem sikerült maradéktalanul tisztázni, munkámban két konkrét névközség-vizsgálat révén én magam is hozzá kívántam járulni a fogalom jellemzőinek a tisztázásához.

Szentpéterszegen két, területi-társadalmi alapú mikroközségnek, a helybeliek által kóróvárosiaknak és bőrkabátosoknak nevezett két csoportnak a névismeretét vizsgáltam, Bakonszegen pedig egy genetikai alapú közösségnek, egy háromgenerációs családnak a névismeretét elemeztem. Az első vizsgálat eredményei szerint a kóróvárosiak által egyöntetűen

ismert névcsoporthoz valamennyi eleme külterületi objektumot jelöl, a bőrkabátosoknak viszont számos belterületi helynévről is van közös tudásuk. Az eltérés oka a mikroközösségek társadalmi háttérében keresendő: a bőrkabátosok generációk óta a saját földjeiket művelték, illetve műveltették, s ebből adódóan a határral, a földekkel való kapcsolatuk is alapvetően a saját földjeikre korlátozódott. Ezzel szemben a kóróvárosiak, akik jellemzően bér munkákat végeztek, nem csupán egy-két, általuk birtokolt földet műveltek, hanem éppen ellenkezőleg: a határ bármely részére eső, a kisbirtokosok tulajdonában lévő föld művelését végezheték. A Kóróvárosban generációkon át terjedhetett tehát a gazdag szántóföldnév-állomány, míg a bőrkabátosok körében leginkább csak a földdel foglalkozásukból adódóan kapcsolatban lévők tehettek szert széles névismeretre. A genetikai alapú névközösség-vizsgálat eredményei is tanulságosak: a bakonszegi öttágú család közösen birtokolt helynévkincse a falu szinkrón névanyagának igen jelentős részére, 36%-ára kiterjed. Megfigyelhető továbbá, hogy a közösen birtokolt névanyag számos elemének jelöltje a település nyugati határában, a család lakóhelyének közelében fekszik.

4.6. Helynévismeret és településtörténet. A négy falu névismereti átlagait összehasonlítva azt tapasztaltam, hogy a nagy történelmi múltú, az Árpád-kortól lakott, prototipikusnak tekinthető falvakban, Bakonszegen és Szentpéterszegen a nyelvhasználók a településük névkincsének átlagosan legalább a felét ismerik. A felmérések ezzel szemben a csupán néhány évtizedes, illetve két évszázados múltú, nem hagyományos faluként létrejött Pródon (amely valójában tanyaközpontként alakult) és Bodaszőlőn (amely egykori kertségből népesedett be) valamivel gyengébb fokú névismereti átlagokat tártak fel. A két szélső pólus közötti eltérés azt mutatja, hogy a helynévismeret a település múltjával, hagyományaival, a lakosság kontinuitás voltával is korrelál: az évszázadok óta, folytonosan lakott településeken élők feltehetően jobban ismerik az őket körülvevő helyneveket, mint a rövid múltú településeken élő lakosok.

E. NAGY KATALIN

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1973-8844>

Debreceni Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

MÁTISNÉ PÁJI GRÉTA, Írói névadás Kosztolányi Dezső prózájában. Az életmű legfontosabb személynevei és a *Sárszeg* helynév

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar nyelvtudomány. Budapest, 2020. 193 lap
DOI: 10.15476/ELTE.2020.162

Témavezető: SLÍZ MARIANN. Opponensek: KOROMPAY KLÁRA, TAKÁCS JUDIT

Védés: 2021. március 5.

1. A disszertáció témája, céljai, módszertani háttere. Kutatásomban Kosztolányi Dezső szépprózai műveiben előforduló személynevekkel és az életmű több darabjában felbukkanó *Sárszeg* helynévvel foglalkoztam. A disszertáció célkitűzései között szerepelt egy interdiszciplináris jellegű megközelítésmód bemutatása és a vizsgált anyaghoz való többszempontú viszonyulás. A névkategóriák meghatározása helyett sokkal inkább az írói

névhasználat természetes létmódját igyekeztem megfigyelni, a tulajdonnév univerzális tulajdonságaira összpontosítva, ugyanakkor szem előtt tartva azt is, hogy az írói szándékok felderítése nem lehet teljes mértékű: egzakt válaszok helyett inkább hipotézisek mentén megfogalmazott összefüggéseket találhatunk.

Az általam jelentéstani szempontból vizsgált nevek elemzéséhez jól illeszkedett a kognitív szemantikának a poliszémia jelenségével kapcsolatos azon felfogása, amely a szavak jelentését az egyes jelentések részleges megfelelései révén hálózatos, szerkezetes modellben írja le. Az ezzel kapcsolatos elgondolások az *Édes Anna* című regény névtani feldolgozása-kor és főként az *édes* szó jelentéshálózatának elemzésekor bizonyultak jól hasznosíthatónak.

Fontos megközelítésmód volt a nevek feldolgozása során az intertextualitás jelenségének kérdésköre is. Az írói névadással kapcsolatos vizsgálataim eredményeképpen más, intertextualitással foglalkozó munkákkal összhangban egyre inkább arra a meggyőződésre jutottam, hogy az intertextualitás a nevek létmódjának általános jellemzője. Ez a jellemző különösen jól érvényesül olyan írói életművekben, amelyekben visszatérő vagy névváltozatokban felbukkanó nevekkal találkozhatunk. A Kosztolányi-szövegek közül a *Sárszeg* helynév és az *Esti Kornél* személynév részletesebb vizsgálatára vállalkoztam az intertextualitás jelensége felől közelítve.

Külön fejezetben foglalkoztam azzal, hogy a kisebb terjedelmű szövegekben, a szerző novelláiban milyen sajátosságok figyelhetők meg az írói névadás tekintetében műfajiterjedelmi szempontokat is tekintetbe véve. A novellák névadását tekintve három fő tendenciát találtam. Az első a név közszói jelentésének segítségével ér el művészi hatást, a második az olvasó névről és névhasználatról való szociokulturális ismereteire épít, míg a harmadik a névtelenség mint a kisebb terjedelmű szövegekre kifejezetten jellemző és típusait tekintve összetettnek mondható kategória.

Kosztolányi írói névadásának vizsgálatát kivételesen szerencsés körülmény, hogy a 2010-es években, a Kalligram Kiadó gondozásában elindult a szerző műveinek kritikai kiadás formájában, kötet sorozatban történő megjelentetése. A kritikai kiadás darabjai könnyen hozzáférhetővé és összehasonlíthatóvá tették az egyes szövegváltozatokat, így az egyes névváltozatok alakulását is. Ennek köszönhetően a szereplőket érintő névváltoztatások vizsgálata csaknem önként adódott a Kosztolányi-szövegek kapcsán, hasznos kiindulópontot szolgáltatva az írói nevek értelmezéséhez.

A névváltozatok vizsgálatát kérdőíves kutatással egészítettem ki, mely viszonylag újabb, néhány szakirodalmi előzményen alapuló módszernek tekinthető az írói névadás vizsgálatát tekintve. A kérdőív a mai olvasók nevekkal kapcsolatos asszociációit vizsgálta, két részben. A kérdőív első részében ötfokozatú Likert-skála segítségével osztályozhatták a neveket a kitöltők az általam megadott szempontok szerint. A kérdőív második része kifejezetten sokrétű információt nyújtott a befogadói asszociációkról: ebben a részben ugyanis szabadon, akár néhány mondatban mondhatták el a véleményüket a válaszolók a névről és annak általuk elképzelt viselőjéről. A neveket szándékosan kontextus nélkül szerepeltettem a kérdőívben. A célom az volt, hogy megvizsgáljam, a szerteágazó válaszok között milyen általános tendenciák, kollektív asszociációk figyelhetők meg egy-egy név kapcsán.

A névtelenségre külön megközelítési módként tekintettem a disszertációban, mert azt figyeltem meg a szövegek vizsgálatakor, hogy sokrétű, kiterjedt jelenséggel van dolgunk. A különféle esetek vizsgálhatónak bizonyultak a megnevező szándékát és a névtelenség funkcióit tekintve.

Az interdiszciplináris megközelítés igényével került az alkalmazott szempontok közé a dolgozatban a megszólítások és az említések vizsgálata. Amellett, hogy ezek a nyelvi elemek sokszor névvel vagy név helyett szerepelnek a szövegekben, képesek információt közvetíteni a személyközi viszonyokról is, ezzel is hozzájárulva az írói névadás minél sokoldalúbb vizsgálatához.

2. A disszertáció felépítése. A disszertáció tíz nagyobb fejezetre tagolódik. Az első fejezetben a célokat, módszereket és a vizsgált témát tekintetem át.

A dolgozat második fejezete a későbbi fejezetekben alkalmazott módszertani és elméleti megközelítéseket foglalta össze. Ebben a részben írtam arról is, hogy mely fontosabb kötetek, tanulmányok adtak módszertani inspirációt a dolgozat elkészültéhez.

A harmadik és a negyedik fejezetet egyfajta bevezetőnek szántam a konkrét nevekkal kapcsolatos megállapítások, eredmények szisztematikus áttekintése előtt. A harmadik fejezet Kosztolányi Dezső nyelvszemléletével foglalkozott, összefoglalva az ezzel a témakörrel kapcsolatos szakirodalmi véleményeket. Így a fejezetben szóba került Kosztolányi nyelv műveléssel kapcsolatos szerepvállalása, korabeli nyelvészeti irányzatokhoz és egy-egy korabeli nyelvész nyelvvel kapcsolatos elgondolásaihoz való viszonya, a témában írt vitacikkei is. A disszertáció negyedik része az előző, nyelvszemlélettel foglalkozó fejezethez kapcsolódva már egy szűkebb és a dolgozat főtárgyához közelebb eső témát taglalt, a szerző név szemléletét. Egy ilyen jellegű áttekintés alapját adja és egyben az írói névadás vizsgálatának jogosultságát is igazolja Kosztolányi esetében, hogy a szerző levelei, nyilatkozatai között, a regény- és novellaszövegeiben kifejezetten sok nevekkel kapcsolatos megjegyzést, magyarázatot találunk.

A dolgozat ötödik fejezete a már korábban említett poliszémia jelenségén keresztül értelmezte az Édes Anna neveit a kognitív szemantika elméleti alapjainak felhasználásával.

A hatodik fejezet két nagyobb alfejezetre tagolódott, melyek egy-egy konkrét nevet állítottak az elemzés középpontjába. Elsőként az *Esti Kornél* személynevet vizsgáltam meg a két nagy, a nevet tartalmazó novellaciklusban, illetve röviden érintettem a név megjelenését és annak intertextuális vetületeit a mai magyar szépirodalomban. Összegyűjtöttem azokat a tulajdonságegyütteseket, hasonlóságokat és különbségeket, amelyek az egyes szövegdarabokban a visszatérő név által kirajzolódtak. A második nagy alfejezet a *Sárszeg* név előfordulásait vette számba az életműben, valamint a név kapcsán szóba került az azonos helynévvel jelölt entitások többrétű ábrázolásmódja, ennek révén pedig a kontextus kiemelt szerepe is az írói név értelmezésében.

A hetedik részben harminc kisebb terjedelmű szöveget, névtani szempontból releváns novellát elemeztem a szerző által alkalmazott, ilyen típusú szövegeire jellemző írói névadási tendenciák megállapítása érdekében. A megfigyelt tendenciákat névtani szempontból szemléletes szövegrészekkel igyekeztem alátámasztani.

A nyolcadik fejezet taglalta a szereplőket érintő névváltoztatásokat, valamint az olvasói asszociációk kérdéskörét; itt mutattam be a kérdőívek eredményeiből származó tanulságokat is.

A kilencedik fejezet foglalkozott a névtelenség altípusaival, megvalósulásaival az író szépprózai szövegeit tekintve.

Végül a dolgozat utolsó, tizedik nagy fejezete a kognitív pragmatika elméleti elképzeléseit figyelembe véve vizsgálta az Aranysárkány, az Édes Anna és egyes novellák megszólításait és említőformáit.

3. Kutatási eredmények. A Kosztolányi nyelv- és névszemléletével foglalkozó elméleti bevezető fejezetek igazolták azt az előfeltevést, hogy indokolt Kosztolányi esetében az írói névadás vizsgálata. A szereplőket érintő írói névváltoztatások elemzése révén igazolást nyert az is, hogy a kritikai kiadás már megjelent és még készülő kötetei új lehetőségeket nyitottak meg az írói névadás kutatásában, ugyanis láthatóvá, ezáltal összehasonlíthatóvá teszik a szövegek alakulása közbeni névváltozatokat, azok szöveghegyeit, kontextusát.

A poliszémiával foglalkozó fejezet igazolta, hogy az *édes* szó kontextusfüggő jelentésszénei behálózják az Édes Anna című regényt. Ezek a jelentések név általi, implicit írói jellemzőként foghatók fel. A vizsgálatból kitűnik, hogy a kognitív szemantika elméleti kerete jól hasznosítható egy, az írói névadással jelentéstani alapon foglalkozó kutatásban, ugyanis lehetőséget biztosít a tágabb szövegösszefüggések felderítésére, tekintetbe véve a név által asszociált jelentésszékeket.

Az Esti Kornél-szövegcsoporthoz kifejezetten szemléletes példának bizonyultak az írói név intertextuális jellegének bemutatására, vagyis arra, hogy a különböző szövegekben felbukkanó *Esti Kornél* név felidézheti az olvasóban a korábban olvasott szövegekből származó, az adott névhez köthető intertextuális ismereteket. Ezek a novellák azért voltak jó példák a név intertextuális voltának igazolására, mert a novellaciklusok egyes darabjai lazán kapcsolódnak egymáshoz, eltérő narratív technikákat alkalmaznak, sőt akár egymásnak ellentmondó információkat tartalmaznak a nevet viselő szereplőről. Ennélfogva az összekötő kapocs, az intertextuális elem maga a személynév. A *Sárszeg* név interkontextuális megközelítés általi vizsgálata arra mutatott rá, hogy a szakirodalomban leggyakrabban említett maradiság és vidékiesség mint a névhez köthető asszociációk nem kizárólagosak, hiszen a nevet tartalmazó szövegekben néhány alkalommal pozitív konnotációban is előfordul a helynév. Ez a megfigyelés igazolta a mindenkor kontextus vizsgálatának fontosságát a név funkciójának, jelentésének értelmezésében.

Az írói névadási tendenciákkal és stratégiákkal foglalkozó fejezet bizonyította leginkább azt az előfeltevést, hogy a névtani kutatásokhoz használt szempontok rugalmasak lehetnek, és az alkalmazott megközelítések a szövegek főbb sajátosságai mentén jelölhetők ki. A szerző novelláinak névtani elemzése révén megállapítást nyert, hogy egyes névhasználati megoldások műfajhoz is köthetők, valamint az alkalmazott írói névhasználati tendenciák és stratégiák keveredhetnek egy szövegben belül is.

A mai olvasói asszociációk kapcsán végzett kérdőíves kutatás alapján arra jutottam, hogy bár a kapott válaszok szerteágazóak, levonhatók belőlük kollektív asszociációkra utaló következtetések. Utalnak a mindenkor befogadó műértelmezésére, ugyanakkor a névdivat változása is hatással lehet a kapott válaszokra.

A névtelenség jelenségét vizsgálva többféle funkció és típus állapítható meg egy szerző életművét tekintve; a megfigyelt esetek nem alkotnak homogén kategóriát. Ugyanakkor a szövegekben fellelhető típusok nyitott kategóriákba sorolhatók, így egy-egy esethez többféle szándék, jelentés köthető.

További célkitűzés lehet Kosztolányi írói névadása kapcsán a disszertációban kisebb hangsúlyt kapó helynevek alaposabb vizsgálata is, mint amilyen a *Tarkő* vagy a *Gombkötő utca*. Emellett érdekes következtetésekre adhatna lehetőséget a kisebb számban előforduló, egyéb típusú nevek vizsgálata is a szerző szépprózai műveiben.

MÁTISNÉ PAJI GRÉTA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9132-6783>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

PhD Theses on Onomastics Defended in 2021

The brief summaries and the most important data of onomastic PhD dissertations defended successfully at doctoral schools in Hungary are published regularly in *Névtani Értesítő*: year of completion, size, consultant, opponents, date of defence. – A copy of the dissertations can be found in the libraries of the respective universities. – The dissertations presented here: E. NAGY, KATALIN: *Toponym-Sociological Studies in Hajdú-Bihar County*; MÁTISNÉ PÁJI, GRÉTA: *Literary Naming in Dezső Kosztolányi's Prose. The Most Important Personal Names and the Toponym *Sárszeg**.

KÖNYVSZEMLE

Tulajdonnevek és szótárak

Szerkesztők: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN. ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 2020. 243 lap

1. A tulajdonnevek és a szótárkészítés kapcsolata számos problémát vet fel. Ezekre (is) fókuszált 2017 novemberében az ELTE-n megrendezett Alkalmazott Név kutatás 2017. Nevek és szótárak konferencia. A rendezvény előadásai alkotják a 2020-ban megjelent Tulajdonnevek és szótárak című kötet gerincét, kiegészülve más tanulmányokkal. A kötet szerzői a magyar nyelvtudomány elismert kutatói, ám az elméleti munkásságukon túl mindannyian gyakorlati oldalról is jártasak a szótárkészítésben.

A kötet hat fejezetből áll, s az írások az általános kérdésektől (11–36) kiindulva először az egynyelvű (39–94), majd a többnyelvű szótárakban (95–132) megjelenő tulajdonnevekkel foglalkoznak, ezt követően a tulajdonnévszótárak főbb típusait ismertetik (133–186), kitérnek a magyar tulajdonnévanyagnak más nyelvek szótáraiban való előfordulására (187–222), végül pedig a tulajdonnevekkel összefüggő közneveket tárgyalják (223–240).

2. Az első tanulmány – egyben a teljes első fejezet – a kötet egyik szerkesztőjének, FARKAS TAMÁSNAK az írása (11–36), amely a nemzetközi és hazai lexikográfiai, illetve névtani szakirodalom referenciamunkáin keresztül világít rá arra, hogy a tulajdonnevek szótárazásának kérdése átfogó igényű, ám a hazai kutatásokban az utóbbi időkig nem részesült kellő figyelemben. A tulajdonnevek szótári leírásakor számos kérdés merül fel: például hogy lexikai egységek-e, van-e jelentésük. A tulajdonnevekre vonatkozó nyelvi információk is sokfélék (pl. eredet, kiejtés, névgyakoriság), s egy adott szótár ezeknek csupán egy részét tartalmazhatja. Ugyanez a helyzet az enciklopédikus ismeretekkel is. A szerző bemutatja, hogy milyen szempontok befolyásolják a nevek felvételét az egy- és a kétnyelvű szótárakba, majd szól a névszótárak típusairól, illetve a névszótári tartalmak és a struktúra meghatározásának speciális kérdéseiről. Végül pedig felhívja a figyelmet az elektronikus és az online névszótárak előnyeire, s a lexikográfiai feldolgozásokkal kapcsolatos tudomány-szervező munka fontosságára.

3. A kötet második, Tulajdonnevek az egynyelvű szótárakban című fejezetét GERSTNER KÁROLY tanulmánya nyitja (39–52). A cikk azt tárgyalja, hogyan jelennek meg a tulajdonnevek két, egymással érintkező szótártípusban, a magyar nyelv történeti és etimológiai szótáraiban. A 19. századi ihletésű munkák (CzF., EtSz.) különféle indokokkal tulajdonneveket is fölvesznek a címszavaik közé, és etimológiát is igyekeznek adni hozzájuk. Velük ellentétben a modern(ebb) szótárak (SzT., TESz., EWUng.) – bár elismervén a tulajdonnevek fontosságát – már csak a köznévi címszók adatolásában, közvetett módon tartalmaznak neveket.

A következő tanulmány, JUHÁSZ DEZSŐ cikke (53–62) a tájszótárakban vizsgálja a tulajdonneveket, kitérve a három fő tájszótártípusra (az általános tájszótárakra, a regionális szótárakra és a tájszó-tárakra), valamint a nyelvatlaszokra. Az általános tájszótárak közül a Tsz. tartalmaz hely- és személyneveket, az MTsz.-nek a bevezetőjében ígértéktől eltérően nem készült el a tulajdonneveket is közölni szándékozó függeléke, az ÚMTsz. néhány kivételtől (pl. nyelvjárási jellegű csillagnevektől, tárgyak megnevezésétől) eltekintve szintén nem közöl tulajdonneveket, s az NMTsz. is háritó állásponton van a tulajdonnevek kérdésében. A regionális szótárak közül CSÜRY BÁLINT Szamosháti szótára azonban gazdag tulajdonnévi anyagot tartalmaz. A CSÜRY munkáját mintának tekintő Szlavóniai (kórógyi) szótár és A moldvai magyar tájnyelv szótára kisebb számban ugyan, de szintén közöl tulajdonneveket. A tájszó-tárak a tulajdonnevek felvétele alapján háromfélék: névkizáró, névbefogadó és sajátos névbefogadó szótárak. A nyelvatlaszokban a tájszótárakkal ellentétben a helynevek jelenléte csak jelképes, ám a kicsinyítő-becéző nevek, valamint a nevek ragozása-jelezése megjelenik a térképlapokon. A szerző felhívja rá a figyelmet, hogy a tanulmány mintavételszerű szemlélését a hagyományos, manuális gyűjtéssel, illetve egy onomatodialektológiai adatbázis segítségével tovább lehetne árnyalni.

A fejezet záró tanulmányában MÁRTONFI ATTILA az első magyar helyesírási szótártól, 1906-tól kezdve 2020-ig tekinti át a köznyelvi helyesírási szótárakban a tulajdonnevek egyes típusainak, illetve példáinak a felvételét (63–91). A szerző a vizsgálathoz az AkH.¹² tulajdonnévi kategóriáit vette alapul, s azokat időrendben, a szótárak konkrét példáin keresztül mutatja be. A szótárak átnézése során kiderült, hogy az idő előrehaladtával folyamatosan bővültek, így a bennük feldolgozott tulajdonnévi anyag is nőtt. Ezzel párhuzamosan a tulajdonnévi kategóriák is számosodtak: kitüntetés- vagy díjnevek, illetve állatnevek 1913-ban jelentek meg először, márkanévek 1961-től, tárgynevek pedig 1999 óta szerepelnek a helyesírási szótárakban. A kategóriák egy részének példái kezdetben még kis kezdőbetűsek voltak, később azonban egyre nőtt a nagy kezdőbetűs, azaz a helyesírás által is tulajdonnévnek tartott elemek aránya.

4. A könyv következő, Tulajdonnevek a szótárakban című fejezetét két tanulmány alkotja: FÁBIÁN ZSUZSANNA az olasz–magyar szótárakban (95–107), SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ pedig a kulturális szótárakban (109–130) vizsgálja a tulajdonnevek kezelését. A száz oldalnál hosszabb, tizennégy általános és hat szakszótárból álló korpusz alapján az előszavakat és a szótári apparátust, valamint az *L* betűs címszavak szócikkeit átvizsgálva FÁBIÁN ZSUZSANNA azt figyelte meg, hogy a tulajdonneveknek az olasz–magyar szótárakban való megjelenése eléggé esetleges. A legtöbb tulajdonnévi címszót a nagy terjedelmű és általános kétnyelvű szótárak tartalmazzák. A kis terjedelmű szótárak ezzel szemben vagy semmilyen tulajdonnevet nem szerepeltetnek címszóként, vagy csak helyneveket közölnek. A szakszótárak tulajdonnévanyagában az az összetett névtípus a domináns, amelynek az első eleme köznév, és csak a rendszerint *di* prepozícióval kapcsolt második eleme tulajdonnév. További tendencia, hogy a régebbi szótárakban több az archaikus változatú személynév és a klasszikus kultúrához kapcsolódó név. Időtől és szótártípustól függetlenül viszont mindegyik szótárban megtalálhatóak az (európai) országokat jelölő földrajzi nevek és a belőlük képzett melléknévek. A szerző szerint kíváncsi volna, ha a kontrasztív szempontok következtében a véletlenszerűség helyett bizonyos névtípusok (pl. utónevek, intézménynevek) szisztematikusan bekerülnének a szótárakba.

SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ egy speciális szótártípusnak, az enciklopédia műfajához közel álló kulturális szótáraknak a tulajdonneveit vizsgálja meg egy-egy angol, amerikai, francia, német és olasz vonatkozású szótár anyagát elemezve. Mivel a kulturális ismeretek átadásában az adott kultúra híres személyiségeinek, emblematisz helyeinek, eseményeinek, intézmény- és márkanéveinek kitüntetett szerepük van, a kulturális szótárak az egy- és kétnyelvű általános szótárakhoz képest jóval több tulajdonnevet tartalmaznak: a feldolgozott munkák A betű alatti címszavait vizsgálva ez az arány a szócikkek egy- és kétharmada között mozog. S bár a kulturális szótárak lemmaállományának kiválasztása és a földrajzi nevek, személynévek, egyéb névfajták bemutatása szótáranként különböző, a tulajdonnevek nyelvi közvetítésének elvei megfelelnek a fordítási hagyományoknak, azaz átvitel, behelyettesítés, szűkebb értelemben vett fordítással, modifikációval, illetve ezen eljárások keveredésével jönnek létre.

5. A könyv negyedik fejezete három tanulmány segítségével a magyar tulajdonnév-szótárak főbb típusaival ismerteti meg az olvasót. KOVÁCS ÉVA (133–144) a történeti helynév-szótárak fontosabb képviselőiről ad áttekintést a 19. századi törekvésektől, gróf TELEKI JÓZSEF 1817-es felvetésétől kezdve napjaink digitális adatbázisaival bezárólag. A 19. századi előzmények közül tárgyalja KRESZNERICS FERENC, CZUCZOR GERGELY és FOGARASI JÁNOS, JERNEY JÁNOS, PESTY FRIGYES, valamint ORTVAY TIVADAR munkáját, és kitér az OklSz.-ra is. A 20. századi lexikográfiai kiadványok közül MELICH JÁNOS munkásságán kívül SZABÓ T. ATTILA és BÁRCZI GÉZA kezdeményezéseit emeli ki, s számba veszi a megyei és regionális földrajzinév-gyűjteményeket, valamint a helynév-etimológiai szótárak, névtárak típusát is. A szerző a helynévkincs közreadásának két tipikus műfaját különbözteti meg: a helynévtárakat, illetve a helynévszótárakat. E kétféle közlési forma a digitalizációnak köszönhetően könnyedén át is alakítható egymásba.

Hasonló szempontból, kronologikusan mutatja be a fejezet következő tanulmánya, N. FODOR JÁNOS írása (145–164) a történeti személynév-szótárakat. Tudománytörténeti áttekintésében a „magyar Onomasticon” létrehozásának terveit és lépéseit JERNEY JÁNOSTól kezdve KUBINYI FERENCEN át GOMBOCZ ZOLTÁN, BAÁN KÁLMÁN és BENKŐ LORÁND tevékenységéig vázolja fel, majd ismerteti FEHÉRTÓI KATALIN Árpád-kori, illetve SLÍZ MARIANN Anjou-kori személynévtárait. A kései őmagyar és középmagyar kor személynévtáiról, azaz KÁZMÉR MIKLÓS, FARKAS TAMÁS és F. LÁNCZ ÉVA, valamint N. FODOR JÁNOS munkáiról is alapos bemutatást olvashatunk, végül a szerző HAJDÚ MIHÁLY újmagyar kori családnévtárát és családnév-enciklopédiáját jellemzi. A tanulmány az egyes munkák kapcsán azok anyaggyűjtésének és -feldolgozásának az erényei mellett az esetleges problémákra is kitér, ezeket nem hibaként értékelve, hanem a szótárkészítés komplex, felkészültséget igénylő és időigényes feladat voltát jelezve.

A könyvesboltokban, antikváriumokban és az interneten is szép számmal találhatók olyan keresztnévtárak, amelyek félretájékoztatják az olvasókat, ugyanis nem megbízható nyelvészeti információkat közvetítenek. Ezekkel a laikus keresztnév-szótárakkal foglalkozik a kötet másik szerkesztőjének, SLÍZ MARIANN-nak a cikke (165–184). A szerző e munkákat három nagyobb csoportba sorolja: az elsőt az általános, ideológiamentes keresztnév-szótárak alkotják, a másodikat az ezoterikus alapon nyugvó munkák, a harmadikba pedig a parakomparatív keresztnév-szótárak tartoznak. Az egyes csoportokat először általánosságban, a külső megjelenésük, a felépítésük, a használt források és szakirodalom, valamint a névanyag anyakönyvezhetősége szerint mutatja be, majd részletesen is jellemzi

őket, s a tipikus nyelvészeti, illetve módszertani hibákat számos példa segítségével tárja fel. A szerző rávilágít arra is, hogy a laikus keresztnévszótárak félretájékoztatásából szakmai és társadalmi problémák egyaránt adódhatnak. Ezek kivédése érdekében egyrészt az ismeretterjesztésre kellene nagyobb hangsúlyt fektetni, másrészt pedig érdemes volna növelni az iskolai tananyagban a nyelvtörténet arányát, valamint a névtani ismereteket is be kellene vonni az oktatásba.

6. A kötet következő fejezetének tanulmányai a szomszédos országok névszótárainak magyar elemeivel foglalkoznak. BENŐ ATTILA a legfontosabb román névszótárakat vizsgálja (187–197): a román földrajzinév-szótárak, helységnévszótárak, valamint a család- és keresztnéveket közlő lexikográfiai munkák mindegyike tartalmaz magyar vonatkozású adatokat. Ám e kötetek forráskezelése és etimologizálása nem egységes: vannak olyan szótárak, amelyek egyetlen magyar forrást sem idéznek, míg mások többre is hivatkoznak. Az etimológiai magyarázatok terén is vegyes a kép: igen széles a skála a vitatható, olykor ideologikus etimologizálásoktól, a magyar névalakok ékezetes betűinek hibás írásától kezdve a magyar névtani kutatásokkal összhangban lévő eredeztetésekig. Ennek ellenére a román névszótárak nem csupán a névtannal foglalkozók számára jelenthetnek gazdag forrásanyagot, hanem a nyelvtörténeti, a kontaktológiai és a művelődéstörténeti vizsgálatokban is fontos szerepük lehet.

BAUKO JÁNOS a magyar tulajdonneveket is tárgyaló cseh és szlovák névszótárakat elemzi a magyar tulajdonnevek magyarázatára és a felhasznált magyar szakirodalomra fókuszálva (199–207). A vizsgált keresztnév-, családnév- és helynévszótárak, illetve névszótári részeket tartalmazó publikációk megfelelően értelmezik a magyar tulajdonneveket, s általában a magyar névtani szakirodalom klasszikus munkáira hivatkoznak. Egyes névalakok azonban az adott nyelvbe való adaptáció, azaz a névcsehesítés és névszlovákosítás miatt csehes, illetve szlovákos helyesírással szerepelnek. Ugyanakkor a szláv eredetű tulajdonnevek magyarázatában a cseh és szlovák névszótáraknak fontos szerepük van.

A cseh, szlovák és román névtani vizsgálatoktól eltérően az ukrán névtudomány nem tekint vissza nagy múltra. A kárpátaljai névanyaggal például csak a terület Szovjetunióhoz való csatolása után kezdtek el foglalkozni. SEBESTYÉN ZSOLT tanulmányában az ukrán hely- és személynévszótárakat ismerteti (209–219). Mivel szervezett, kiterjedt névgyűjtések nem történtek, a magyar eredetű névanyagra vonatkozó információk is hiányosak, olykor vitathatóak. Például JANKO 1998-as és LUCSIK 2014-es helynévszótárának szócikkeiben a hivatalos ukrán történelemszemlélet nézetei és a szláv eredet ideológiai köszönnék vissza, CSUCSKA 2005-ös személynévszótára pedig a magyar neveket – különösen a foglalkozásnévi, illetve a helynévi eredetű családnéveket – az ukrán nyelvből magyarázza.

7. A kötet utolsó fejezete két írás erejéig a tulajdonnevekkel összefüggő köznevekkel, illetve azok szótári feldolgozásának kérdéskörével foglalkozik. A 2014-es Magyar földrajzi köznevek tárá a szótár egyik szerzője, BÁBA BARBARA mutatja be (231–240). Ez az élőnyelvi tájszótár azokat a (táj)szavakat tartalmazza, amelyeket a 20. század folyamán a beszélők a különböző helyfajták megjelölésére használtak, illetve használnak. A jelenkori földrajzi-köznév-anyag feltérképezéséhez az ÚMTsz. 1890–1960 közti forrásai még közel 80 tétellel, regionális tájszótárakkal, helynévgyűjteményekkel, szójegyzékekkel és tanulmányokkal lettek kiegészítve. A munka eredményeként a kötet csaknem 3 500 szócikke több mint 18 000 földrajzi köznévi adatot tartalmaz. A tanulmány a földrajzi köznevek meghatározásának

nehézségeit és az elhatárolás lehetséges módjait is taglalja, valamint a feldolgozás következő fázisaként egy történeti-etimológiai földrajziköznév-szótár tervét fogalmazza meg.

TAKÁCS JUDIT a köznevesüléssel foglalkozik írásában (231–240). Először bemutatja a jelenség egyértelmű meghatározását nehezítő tényezőket, illetve a szócsoportnak azokat a jellegzetességeit, amelyek a szótárba szerkesztéskor problémát jelenthetnek. Ezt követően tudománytörténeti áttekintést ad azokról a kiadványokról (ezek kezdetben szóközlések és tanulmányok, később szótárak voltak), amelyek feladatuknak tekintve köznevesült szóanyagot is közöltek. A szerző vizsgálatai szerint a nyelvjárási szótárakban főként a keresztnévi eredetű szókincs, a szlengszótárakban pedig a család- és helynevek közszói alakjai jelennek meg legnagyobb számban. A szótárakban megjelenő köznevesült tulajdonnévi adatok azonban igen esetlegesek, így szükség lenne ezt a szóanyagot önálló szótárba rendezni, s egy magyar deonomasztikont létrehozni.

8. A Tulajdonnevek és szótárak kötet a nyelvészeti segédkönyv volta mellett kiválóan hasznosítható az oktatásban is. A tanulmányokban olvasható tudománytörténeti érdekességek révén a diákok betekintést nyerhetnek a nyelvészeti, különösen a lexikográfiai kutatás módszereibe, problémáiba, megoldási kísérleteibe. Az előzmények bemutatása és az elkészült szótári munkák által végigkövethetik egy-egy terület múltját, az éppen futó projektek, készülő digitális adatbázisok kapcsán megismerhetik a jelen alkotásait, a felvetődő tervek, lehetséges további kutatási irányok kapcsán pedig előretekinthetnek a jövőbe is. A kötet gazdag példaanyaga és szótári szócikkei még a laikus olvasók kedvét is meghozzák a szótárak lapozgatásához, a tanárok számára pedig kitűnő anyagként szolgálnak számos elméleti jelenség (pl. nyelvi változás, köznevesülés, tájszótártípusok) és gyakorlati tudnivaló (pl. tulajdonnevek helyesírása, szótárhasználat) tanításához.

SCHIRM ANITA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4265-4147>

Szegedi Tudományegyetem

Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar

**ANIKÓ SZILÁGYI-KÓSA, *Bewegte Eigennamen. Namenintegration und Namentranslation im Sprachenpaar Deutsch-Ungarisch*
[Mozgó tulajdonnevek. Névintegráció és névfordítás német–magyar
nyelvi párban]**

Verlag Dr. Kovač, Hamburg, 2021. 231 lap

1. SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ német nyelven megjelent munkája részletes összefoglalóját adja a tulajdonnevek nyelvi és kulturális integrációját, illetve fordítását elméleti szempontból taglaló szakirodalomnak, emellett pedig friss szemléletű áttekintést nyújt a téma alkalmasított oldaláról is empirikus vizsgálatainak köszönhetően. A könyv a szerző előszavával indul, amelyben kifejti a kutatás motivációit, valamint röviden bemutatja a mű szerkezetét (7–8). A könyv hat fejezetre oszlik, amelyek további alfejezetekre tagolódnak.

2. Az első fejezet a tulajdonnevek nyelvi univerzálékként való elfogadását és a tulajdonnév jelentését mint a névelmélet központi kérdését taglalja (9–14). A szerző részletesen bemutatja a vonatkozó szakirodalmat, amely elsősorban a tulajdonnév és a közszo megkülönböztetésének kérdéséből fakadónak látja a problémát. Ugyancsak összegyűjti a szerző a tulajdonnevek különböző kategorizálási lehetőségeit, nyelvfüggő vagy nyelven kívüli tényezőit.

A második fejezet a nyelvi allonimák (pl. m. *Balaton* ~ n. *Plattensee*) és szinonimák (pl. n. *Transsylvanien* 'Erdély' ~ n. *Siebenbürgen* 'Erdély') mint történetileg kialakult nyelvi jelenségek kérdéseinek felvetésével kezdődik (15–74). A vonatkozó szakirodalom áttekintése után a szerző esettanulmányokat közöl, amelyek a kérdéskörön belül a földrajzi nevekre és a személynevekre, közelebbről a családnevekre koncentrálnak.

A kétnyelvű környezetben használt földrajzi nevek esetében a mikrotoponimák a leginkább rugalmasak. Segítségükkel a névadási motivációk is nagyobb biztonsággal kutathatók. A bemutatott kvantitatív és kvalitatív vizsgálat 1996-ban, 2004-ben és 2014-ben készült térképek alapján hét dunántúli megye (Győr-Moson-Sopron, Komárom-Esztergom, Fejér, Veszprém, Vas és Zala) 373 német–magyar helynévpárját elemzi (24–37). Egy másik kutatásában a szerző Barnag/Ponak és Vöröstő/Wereschtul összesen 193 mikrotoponimádatát vizsgálta a HOFFMANN ISTVÁN által kidolgozott funkcionális-szemantikai és lexikai-morfológiai elemzési modellben (38–57). A kutatás forrását egy 1981–1982-ben zajlott élőnyelvi gyűjtés korpusza jelentette, eredményeit diagramok és táblázatok segítségével tárja elénk a szerző (52–56).

A családnevek esetében a vizsgálat fókusza a nevek idegen nyelvi környezetbe történő integrációjának módjain volt. A német nyelvterületen a magyar eredetű családnevek forrását a Duden Familiennamen családnévszótár jelentette (Németország területére vonatkozóan), valamint VINCZE LÁSZLÓ gyűjtése (Burgenlandra vonatkozóan). A *Nagy* és a *Nemeth* családnevek németországi elterjedtségét térkép is szemlélteti (60). A magyar nyelvterületen a földrajzi nevekhez hasonlóan a 18. századtól sokasodtak meg a német eredetű, főként a közép- és felnémet területről származó családnevek. A rájuk jellemző hármasság, vagyis hogy a családnevek a standard német, a magyarországi német nyelvjárások, illetve a magyar nyelv szerinti fonemikus, grafemikus és ortografikus változatokat mutatnak, a névanyagban is nagymértékű variabilitást okoz.

A fejezet végén a szerző számba veszi a magyarországi kisebbségeket érintő pozitív névpolitikai döntések hatását a vegyes lakosságú települések nyelvi tájképére (66–74).

A harmadik fejezet a tulajdonnév-fordítás elméleti kérdéseinek és a vonatkozó irodalomnak az áttekintésével indul (75–152). Névtani kiindulópontból a tulajdonnevek nem vagy csak részben fordíthatók, míg a fordítástudomány szempontjából a tulajdonnevek nyelvi reáliák, amelyek nem fordíthatók. Ezzel együtt maga a fordítás is többféleképpen definiálható. A szerző különböző fordítástípológiákon keresztül rámutat, hogy a tulajdonnevek fordíthatósága nyelven kívüli tényezőktől függ. Emellett nagymértékben meghatározó, hogy az adott tulajdonnév a prototipikalitás skáláján milyen távolra esik a prototípustól.

A személynevek átvitelével foglalkozó alfejezet azokat a névtípusokat veszi számba, amelyek esetében hagyományon alapuló gyakorlat a fordítás (89–92). Ide tartozik az uralkodók, pápák, szentek, valamint más egyházi vagy történelmi személyek neve. A szerző ugyancsak kitér az olyan szempontokra, mint a névsorrend különbsége a forrás- és a célnyelvben (pl. n. *Angela Merkel* ~ m. *Angela Merkel*, m. *Bartók Béla* ~ n. *Béla Bartók*), illetve a célnyelvi megfelelőik (pl. m. *Minta János* ~ n. *Max Mustermann*).

A földrajzi nevek átvitelével foglalkozó alfejezetben a szerző hangsúlyozza a területi ismeretek fontosságát az allonimák meglétében (94–103). A makro- és mikrotoponimák különböző fordítási stratégiáinak részletes elemzését gazdag példasorral illusztrálja. Többek között áttekinti a célnyelvi megfelelőre való csere esetét. A célnyelvi megfelelő a történelmi hagyomány vagy a kodifikáció hiánya miatt több változatot is jelenthet (pl. m. *Balaton* ~ n. *Balaton* ~ n. *Plattensee* ~ n. *Blattensee*; n. *Bodensee* ~ m. *Bódeni-tó* ~ m. *Boden-tó* ~ m. *Konstanzi-tó*), valamint a kifejtő/magyarázó átvitelnek (pl. m. *Duna-Tisza köze* ~ n. *das Gebiet zwischen Donau und Theiß*, n. *Sachsen-Anhalt* ~ m. *Sachsen-Anhalt* tartomány), a nevek kettőzésének (pl. n. *Bayerischer Wald* ~ m. *Bajor-erdő* [*Bayerischer Wald*]), a szótagok számának változtatásával történő átvitelnek (pl. n. *Nordrhein* ~ m. *Észak-Rajna*) és a köznévi elemek fordításának (pl. m. *Gellért-hegy* ~ n. *Gellertberg*, n. *Harz-Gebirge* ~ m. *Harz* hegység) eseteit.

A következő alfejezetben a szerző egy 2021 márciusában, 53 hivatásos fordító részvételével végzett empirikus kutatás eredményeiről számol be (108–123). A vizsgálat a fordítóknak különböző tulajdonnévtípusok fordíthatóságáról alkotott véleményére fókuszált, valamint a névfordítási gyakorlatukra. A kérdések megválaszolása mellett a résztvevők fordítási feladatokat (magyarról németre, majd németről magyarra fordítást) is megoldottak (117–119, 121–122). A vizsgálat alapján a fordítás nagymértékben függ a névtípustól és attól, hogy van-e egy adott névnek allonimája a célnyelvben.

A fejezet utolsó alfejezete hangsúlyozza, hogy az irodalmi nevek nemcsak identifikációs, hanem poétikai funkcióval is rendelkeznek, ami nagymértékben meghatározza egy mű miliójét (124–151). E névtípusok kategorizálása Arisztotelészig vezethető vissza. A szerző előbb bemutatja saját osztályozását, majd két esettanulmányt közöl, amelyekben földrajzi és személyneveket egyaránt vizsgál. Először Kosztolányi Dezső Esti Kornél című novelláskötetét és annak német fordítását (128–143), majd Thomas Mann három korai munkáját (*Der kleine Herr Friedemann*, *Tobias Mindernickel*, *Wie Jappe und Do Escobar sich prügeln*) és ezek magyar fordításait (Friedemann úr, a törpe; Mindernickel Tóbiás; Hogyan verekedett meg Jappe és Do Escobar?) tekinti át a bennük található névfordítási típusok szerint (128–143, 143–151).

A negyedik nagy fejezet a tulajdonnevek kodifikációjának problémáival, valamint a nevek lexikográfiai feldolgozásának kérdéseivel foglalkozik (153–206). Tekintve, hogy a többnyelvű szótárak elsődlegesen nyelvtanulóknak és fordítóknak készülnek, többnyire azokat a tulajdonneveket tartalmazzák, amelyeknek a denotátuma valamilyen kulturális jelentőséggel bír. Az alfejezetekben a szerző nyolc kétnyelvű (magyar–német, német–magyar) szótárt, regionális kulturális szótárt és földrajzinév-szótárt elemez a bennük található tulajdonnévtípusok alapján. Áttekinti, hogy miért és hogyan válhatnak bizonyos tulajdonnevek címszavakká az adott szótártípusban, és a szócikkek milyen nyelvészeti és enciklopédikus információt tartalmaznak (158–181, 188–199, 200–205).

Az ötödik fejezet a mű összegzését (207–213), a hatodik fejezet a hivatkozások listáját (213–231) tartalmazza.

3. A kötet az allonímia, a szinonimitás, a névintegráció és a névfordítás, tehát a tulajdonnév nyelvi és kulturális beágyazottságának kérdéskörét mind elméleti, mind gyakorlati oldaláról részletesen, annak komplexitásában mutatja be. Teszi ezt nem egyetlen nyelv-elméleti keretben gondolkodva, hanem összegezve a tudományág eddigi eredményeit,

ütköztetve és kiegészítve azokat a szerző saját empirikus kutatásainak eredményeivel mindkét nagy névtani területen, a hely- és a személynevek kapcsán is. Egészében véve a kötet a téma kézikönyvként is remekül megállja a helyét.

HAUBER KITTI

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3616-7983>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Names and Naming – Multicultural Aspects **[Nevék és elnevezések – multikulturális vonatkozások]**

Szerkesztők: OLIVIU FELECAN – ALINA BUGHESIU. Palgrave MacMillan, London, 2021.
490 lap

1. Képlékeny identitásunk és a bennünket körülvevő névtani környezet hatnak egymásra: legyen szó akár történelmi multikulturális társadalmakról, akár a modernkori migráció folytán létrejött új etnikai közösségekről, a névhasználat praktikus, érzelmi és szimbolikus jelentőséggel bír. Az alább ismertetett tanulmánykötet ennek kérdéseit járja körül: harmincöt névkutató mutatja be a helyzetet tizenhét ország kapcsán. A kötet két részből áll: az első taglalja a névhasználat jogi és társadalmi státuszát, trendeket és gyakorlatokat bemutatva a multikulturalizmus kontextusában (1–292); a másik a névhasználatot mint identitásképző tényezőt elemzi (293–487). A tanulmányok multidiszciplináris jellegének köszönhetően egy sokszínű, jelentéssel teli világ tárul elénk.

2. FRANK NUESSEL (Egyesült Államok) az amerikai személynevek multikulturális vonatkozásaival foglalkozik (9–25). A népszámlálási és társadalombiztosítási adatbázisok alapján a szerző bemutatja a család- és egyénnevállomány változását, ez alapján vonva le következtetéseket az ország átalakuló etnikai összetételére vonatkozóan. Nem hallgatja el ugyanakkor a módszer fogyatékosságait sem, különös tekintettel a népszámlálásokban használt etnikai kategóriák homályosságára.

LAUREL SUTTON (Egyesült Államok) az amerikai gyorsétkezdék ételnevadási és -használati gyakorlatát vizsgálva azt a kérdést teszi fel, hogy az ételnevek (és maguk az ételek) mennyire mondhatóak multikulturálisnak (27–39) Mennyire hasonlít a folyamat egy „olvasztótégelyre”, amelyből újszerű vegyített ételek, illetve ételnevek keletkeznek, vagy inkább egy vidám „kevert salátára”? Végző soron a keveredés, az adaptáció és az újítás mind tetten érhető a gyorsétkezdék kulináris és névadási gyakorlatában.

JUSTYNA B. WALKOWIAK (Lengyelország) a névhasználat politikai és jogi vonatkozásait tárgyalja szinkrón és diakrón szempontból, különbséget téve a „puha” és „erőszakos” névváltoztatások között (41–56). Megállapítása szerint a homogenizáló jellegű nacionalizmus is korlátozhatja a kisebbségi nyelvhasználati jogokat, hadat üzenve a névtani diverzitásnak. Az európai intézmények igencsak szükséges erőfeszítései mutatják, hogy a névhasználat terén még sok teendő akad napjainkban is a kisebbségbarát tagállami szabályozás elérése érdekében.

HALYNA MATSYUK (Ukrajna) az új ukrán görögkatolikus szentek neveit vizsgálja a szociolingvisztika eszközeivel, különös tekintettel a szocialista önkényuralom és az erőszakos ortodox hittérítés áldozataira. Az új szentnevek az emberi életet igenlő modern ukrán emlékezetpolitika szerves részévé váltak (57–72).

MARINA GOLOMIDOVA (Oroszország) az Orosz Föderáció három tagköztársaságának fővárosi utcaneveivel foglalkozik (73–89): összehasonlítja Kazanyt (Tatár föld fővárosát, amely a városi marketing eszközeként veti be az utcai elnevezéseket, elsőbbséget adva a tatár nyelvnek) Ufával (Baskíria fővárosával, amely vegyíti a régi szovjet elnevezéseket az új, a köztársaság természeti vagy kulturális jellegére utaló, némileg esetlegesen kiválasztott utcanevekkel), valamint Jakutszkkal (Jakut föld fővárosával, ahol az utcanevek csak oroszul jelennek meg, és látszólag nincs is igény az etnikai önkifejezésre).

SERGEY GORYAEV és OLGA OLSHVANG (Oroszország) ezután az orosz ortodox és általuk újpogánynak nevezett személynévadási gyakorlatokkal foglalkozik (91–105). Az orosz rendszerváltás a hagyományos keresztény hit felerősödését eredményezte; a globalizáció hatásaként pedig kétrészes újpogány nevek is divatba jöttek. A szerzőpáros elemzi ezeknek a hagyományos egyházi kalendáriumon kívüli újpogány neveknek az etimológiáját, felépítését, forrásait és az efféle nevek választásának indokait.

ANNA TSEPKOVA (Oroszország) az orosz ragadványnevek multikulturális vonatkozásait (107–131) járja körül. A ragadványnevek jelentős része multikulturális vagy többnyelvű – angol, francia vagy német – hatás alatt születik.

EUGEN SCHOCHENMAIER (Németország) a Romániában, Franciaországban, Oroszországban, Németországban és Nagy-Britanniában használatos, apanévi típusú családnévvel foglalkozik (133–148). Megállapítása szerint e típus gyakorisága országonként jelentősebb eltéréseket mutathat, amelyek oka elsősorban a történelmi eltérésekben keresendő.

OLIVIU FELECAN (Románia) tanulmánya a sokszínű erdélyi személynévállomány eredetére fókuszál (a kereszt-, család- és becenevekre egyaránt kitérve) (149–163). A multikulturális hatás néprajzi, vallási, társadalmi és építészeti területen is észrevehető. A nyelvi rétegződés megértéséhez történeti vizsgálat szükséges; trák-dák és latin hatásokon kívül a román nyelvre a szláv hatás is jelentős volt, valamint a magyarok és a németek is komoly befolyást gyakoroltak rá. Külön érdekesség, hogy a becenevek nem ismernek határt ebben a soketnikumú társadalomban.

SLÍZ MARIANN (Magyarország) a magyar kereszt- és családnévállomány multikulturalitását mutatja be történeti perspektívából, a multikulturalitást többféleképpen értelmezve (165–180). A történelmi Magyarország multietnikus állam volt, de a 1920-as területvesztés az etnikai sokszínűség csökkenésével járt. Az ország középkori személynévei mutatják e multikulturális hatást: magyar, ótörök, görög–latin, német, szláv, és francia eredetű nevek egyaránt előfordultak köztük. A globalizáció, az egyén felekezeti hovatartozása, a kultúra és az irodalom mind hatással voltak a névadási gyakorlatra.

BÖLCSKEI ANDREA (Magyarország) is a magyar személynévadási gyakorlattal foglalkozik diakrón szempontból, ugyanakkor elsősorban a vallásnak az egyénnévadásra gyakorolt hatására koncentrálva (181–195). Világi nevek még ma is előfordulnak, bár a nevek többsége keresztény eredetű; némelyeket – hitbeli eltérések miatt – inkább a protestánsok használtak, másokat a katolikusok. A nevek nyelvi eredete is igen sokrétű, tükrözve az ország multietnikus múltját. Manapság a szekularizáció a nem vallási eredetű nevek térnyerésével jár együtt.

STAFFAN NYSTRÖM (Svédország) a skandináv helynevek multikulturális vonatkozásairól ad képet (197–212). Skandináviában a migráció kevésbé fejtette ki a hatását, s ez egy relatíve homogén helynévállományt eredményezett. Kivételt képeznek a régi városok hely- és utcanévei, a külföldi eredetű helynevek és a számi, illetve a migráció hatására létrejött régi finn helynevek Svédországban és Norvégiában. A szerző bővebben is foglalkozik a számi nevekkal, illetve felhívja a figyelmet a dél-dániai német helynevek hivatalos elismerésének a hiányára. Pedig – mint megjegyzi – a többnyelvű helynévtáblák fontosak lennének, hiszen láthatóvá teszik a kisebbségeket.

DAVIDE ASTORI (Olaszország) a mai Olaszország keresztnévállományát mutatja be, különös tekintettel a bevándorlás okozta gyakorisági változásokra (213–226). Általában észrevehető, hogy a bevándorlók fiai inkább saját népükre jellemző neveket kapnak, a lányaik viszont inkább olasz neveket. Külön problémát jelent a hivatalosságban a más nyelvekre jellemző diakritikus jelek megjelenítése.

MARIE A. RIEGER (Olaszország) az afrikai posztkolonialista névadási gyakorlattal foglalkozik szuahéli nyelvű személy- és helynevek alapján (227–241). Az afrikai, európai és arab kulturális hatások mind érvényesülnek a nevekben; jól érzékelhető a helyi kultúra szintetizáló képessége.

BERTIE NEETHLING (Dél-afrikai Köztársaság) a 11 hivatalos nyelvvel rendelkező Dél-afrikai Köztársaság multikulturális személy- és helynévadási gyakorlatáról ad képet az olvasóknak (243–260). A tanulmány elsősorban a transzparens jelentésű, xhosza nyelvű személyneveket és azok angol mintára rövidített – és jelentésüket veszített – változatait, illetve a vegyes etnikai hátterűek innovatív személyneveit mutatja be. A helynevek esetén – a politikai változások miatt – komplex névváltoztatási folyamatok mentek végbe az országban.

WAFABU HATAB (Jordánia) az arab világ személyneveinek multikulturális aspektusairól számol be az egyiptomi, szudáni, algériai, marokkói és jordániai helyzet alapján (261–275). A legrégebbi, iszlám előtti nevek a viselő külső, belső tulajdonságaira utaltak. Manapság a vallás (iszlám vagy kereszténység), híres személyiségek, de akár kedvenc tehenek is adhatnak inspirációt a névadáshoz.

KAZUKO TANABE és YUAN JIANG Japán multikulturálissá váló társadalmára, illetve az ezzel kapcsolatos nyelvi kihívásokra hívják fel a figyelmünket (277–292). Az előregedő társadalom szükségessé tette a jelentős bevándorlást, amelyet az üzletek nevein, feliratain keresztül lehet nyomon követni. Kérdés, hogy miként alkalmazkodik ehhez a helyzethez ez a hagyományosan zárt társadalom.

3. A második rész első tanulmányában JOAN TORT-DONADA Joan Coromines neves katalán nyelvész munkásságával foglalkozik (295–314). Coromines széles körű újlátin, germán és arab nyelvismérettel, történeti nyelvészeti jártassággal rendelkezett, s a tájat is jól ismerte; több etimológiai szótár, illetve név(szó)tár elkészítése fűződik a nevéhez.

JAROSLAV DAVID és TEREZA KLEMENSOVÁ (Csehország) hazájuk eltűnt német helyneveiről ír (315–329). A második világháború Csehország német lakosságának elűzéséhez vezetett, de mi lett a helyneveikkel? A rendszerváltás óta elkezdődött ezek tanulmányozása, hiszen a helynevek emléket állítanak a több évszázados cseh–német együttélésnek.

BARBARA CZOPEK-KOPCIUCH (Lengyelország) szerint a lengyel helynevek betekintést engednek az ország multikulturális múltjába, sőt néhány esetben a jelenbe is (331–343): németek, beloruszok, rutének, litvánok mind hozzájárultak ehhez a színes képhez.

ANGELIKA BERGIEN (Németország) a német márkanevek kulturális identitásképző funkciójával foglalkozik (345–360). Egy „angolos”, „franciás” hangzású márkanev mást-mást sugall; érdekes módon azonban a globalizálódó világban a legnagyobb német márkák továbbra is hagyományos német nevet hordanak. A etnikai szempontból fókuszált marketing még gyerekcipőben jár Németországban, de egyre szükségesebbnek tűnik a multikulturálissá vált lakossága okán.

PAOLA COTTICELLI-KURRAS (Olaszország) írásából az derül ki, hogy az olasz márkanevekben visszatükröződnek az ország kulturális, politikai változásai (361–376). Az idegen nyelvű márkanevek használata csak a II. világháború után vált gyakorivá; hibrid nevek és olasz nevek „külföldiesítése” egyaránt előfordul.

ALINA BUGHEȘIU (Románia) a romániai streetfood fesztiválokon szereplő cégnevekkel foglalkozik; a fogyasztói élményt ugyanis az események nyelvi és kulináris sokszínűsége adja (377–386). Az angol nyelv megkönnyíti az újszerű tapasztalások integrálását, összehozva a helyit és a nemzetközit.

DAIANA FELECAN és NICOLAE FELECAN (Románia) azt mutatja be, hogy a román görög-katolikus egyház hogyan befolyásolta a nemzetté válás folyamatát és a románok latin eredetűnek elfogadottá tételét (387–403). Ennek eredményeként a latin eredetű és a katolikus naptárnak megfelelő személynevek dominánssá váltak a szláv eredetű nevek helyett.

VLADISLAV ALPATOV (Oroszország) Oroszország helynévi örökségének multikulturális voltát hangsúlyozza (405–420): görögök, szkiták, balti szlávok, török nyelvű népek, tatárok, vikingek mind éltek a mai Oroszország területén, hátrahagyva számtalan névtani nyomot.

TENDAI MANGENA és SOLOMON WALIAULA (Kenya és Zimbabwe) a kenyai és zimbabwei személy- és helynevek multikulturális jellegével foglalkozik (421–436). A hibridizáció a posztkolonialista tanulmányok nehéz kérdése, amelyet általában a volt gyarmatosítók és a helyiek nyelvei között szokás vizsgálni. A tanulmány azonban arra hívja fel a figyelmet, hogy az afrikai etnikai csoportok között is jönnek létre hibrid személynévvaltozatok a kontaktónakban, és az identitás sokszor meglepően „folyékony”.

IDOWU ODEBODE (Nigéria) a nigériai személynévadási hagyományokról ad áttekintést (437–453). Az ország 450 nyelvi-etnikai csoportnak ad otthont, de a három legszélesebb körben beszélt nyelv a hausza, a joruba és az igbo. A személynevek mint társadalmi DNS-ek lehetőséget adnak az egyénnek minden identitásbeli információ közléséhez.

ALLEEN PACE NILSEN és DON L. F. NILSEN (Egyesült Államok) népszerű amerikai irodalmi művek névadási gyakorlatával foglalkozik a multikulturalitás jegyében (455–466). A nevek alkalmasak arra, hogy egy adott korszakot, miliőt vagy etnikai hátteret visszaadjanak, s a politikai korrektség előtti korszak műveinek megdöbbentő őszintesége is különösen szerethetővé tette az eltérő etnikai hátterű karaktereket.

GRANT W. SMITH (Egyesült Államok) Shakespeare névvilágának multikulturalitását hangsúlyozza (467–484). A híres drámaíró nagysága nemcsak írói képességében fogható meg, hanem humánusában is; az általa használt nevekben is tükröződik, hogy képes volt behelyezni magát különböző társadalmi és etnikai kisebbségek helyzetébe, és mindig az ő oldalukon állt.

NICHOLAS PAUL TAYLER

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7340-8945>

Debreceni Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

VOLKER KOHLHEIM, *Der Name in der Literatur* [Név az irodalomban]

Közreműködő: ROSA KOHLHEIM. Beiträge zur neueren Literaturgeschichte 393.
Universitätsverlag Winter, Heidelberg, 2019. 371 lap

1. VOLKER KOHLHEIM könyvének középpontjában az irodalmi művekben megjelenő tulajdonnevek bemutatása és értelmezése áll. A hat hosszabb-rövidebb fejezetre tagolódó könyvben egyaránt találunk elméleti háttérrel bemutatott és ahhoz kapcsolódóan példákban gazdag gyakorlati részeket is. A Jean Paul, Johann Wolfgang von Goethe, Wilhelm Raabe, Andreas Maier, Theodor Fontane és Richard Wagner műveiben található személy-, helység- és utcanemekhez kapcsolódóan részletes interpretációkat is olvashatunk. Bár az elemzett tulajdonnevek többsége a német nyelvű irodalomból származik, az angol-amerikai, holland, francia, olasz és spanyol irodalomból is találunk értelmezéseket.

2. Az első fejezet (13–152) a személynevek irodalmi szövegekben betöltött szerepével foglalkozik. A fejezetben hangsúlyosabb a prózai szövegekben előforduló személynevek elemzése, de a lírai és drámai művekben megjelenő személynevek is szóba kerülnek. Az irodalmi személynevek funkciója egyrészt hasonló a nem irodalmi szövegekben előforduló nevekéhez: feladatuk az adott személy azonosítása, egyedítése. Többek között a családnév és keresztnév sorrendje, száma és jelentése utalhat az adott személy származására, szociális háttérére, szakmájára is. Ha például egy irodalmi alkotás szereplője két, az apától és anyától származó családnévet egyidejűleg visel, az utalhat spanyol származására. Másrészt poétikai és esztétikai funkcióval is bírnak e nevek: az olvasó asszociációs képességével együtt segítenek megalkotni az irodalmi művek fiktív világát és magukat az irodalmi alakokat, azok személyiségét. A – gyakran ironikus vagy beszélő – személynevek utalhatnak az adott irodalmi figura származására, vallására, szocializációjára, a nevek jelentése pedig gyakran magában hordozza viselőjük sorsát is. Giovanni Alfredo Cesarea *Sirena* című novellájában például a *Sirena* nevet viselő lány a görög mitológiában elmélyedve azt képzei magáról, hogy maga is szirén. Nem ritka, hogy a szerző egy adott személynévnek olyan nagy jelentőséget tulajdonít, hogy a mű címébe is kiemeli (pl. Fontane: *Effi Briest*, Tolsztoj: *Anna Karenina*).

Az irodalmi művekben nemcsak az irodalmi alakok személynevei, hanem a helyszínek nevei is hozzájárulnak a szövegvilág megalkotásához. A második fejezet (153–195) a földrajzi nevek, részletesebben a helységnevek irodalmi jelentőségét mutatja be. KOHLHEIM szerint a földrajzi nevek vizsgálata erősen elhanyagolt téma az irodalmi névtanban. Ennek oka abban rejlik, hogy a földrajzi nevek legtöbbször az irodalmi műveken kívül is létező helyet jelöl. Az olvasó a létező helységnevet olvasva előhívja, aktiválja a hozzá kapcsolódó ismereteit, és bevonja a mű értelmezésébe a saját asszociációit is. A földrajzi nevek jelentősége a szerző szerint mégis abban áll, hogy létrehozzák azt a fiktív világot, amelyben az irodalmi alkotás eseményei történnek. Ennek a fiktív világnak a megalkotásához hozzájárul többek között a helységnevek hangszimbolikája is: a zöngesség és a hangrend, továbbá a mássalhangzó-torlódások a neveknek borzongató vagy éppen barátságos hangzást kölcsönözhetnek, ami gyakran állítható párhuzamba az adott hely nyugtalanító vagy békés jellegével, tulaj-

donságaival. A földrajzi nevek további funkciója az idő reprezentációja. Az idő (időpont, időtartam, időszak) ugyanis az irodalmi művekben a térben való mozgás révén jön létre. Az adott helységnév archaikus formájának használata is segíti az olvasót az adott időbe való belehelyezkedésbe. Az ókorban játszódó Asterix képregénysorozatban például Párizsra *Lutetia*-ként hivatkoznak. Nem ritka azonban az sem, hogy az irodalmi művek szerzői elbizonytalanítják az olvasót azáltal, hogy fiktív térképleírásokat adnak, vagy a helyszíneket nem nevezik meg, csak úgy utalnak rá, mint például *a folyó* vagy *egy falu a folyóparton*.

A harmadik fejezet (197–226) az irodalmi művek konkrétabb helyszíneit, vagyis az egyes helységekhez kapcsolódó további helynevek (pl. utcák, terek, parkok, hidak, épületek) jelentőségét elemzi. A helynevek egyik feladata, hogy segítsék az olvasót a mű világában való pontosabb eligazodásban. A városi tér képzeletbeli koncepciója ugyanis az olvasóban az adott helyszín megnevezése által alakul ki. Szerepet kapnak továbbá a szereplők jellemzőinek megrajzolásában is: az utcák, lakónegyedek, illetve városrészek megnevezése, ahol a szereplők élnek és mozognak (pl. egy adott város szegénynegyede), hozzájárul a szereplők társadalmi háttérének feltérképezéséhez. Az olvasói interpretációt nehezítheti azonban, ha a szerző a helyeket nem nevezi meg, anonimizálja. Ennek oka lehet, hogy az adott helynek nincs neve, vagy van, de a szerző nem ismeri, vagy ismeri, de tudatosan elrejtí. Az irodalmi művekben található helynevek egyaránt lehetnek létezők és kitaláltak. A valóságban is létezők értelmezésében kérdés, hogy maguk is valósnak tekinthetők-e, vagy az irodalmi alkotás fiktív világában a fiktív narratív tér részeként kell őket értelmezni. Gyakori, hogy a szerzők egy-egy műbeli helyszín nevét a címbe is kiemelik (pl. Döblin: *Berlin, Alexanderplatz*; Poe: *A Morgue utcai kettős gyilkosság*).

A negyedik fejezet (227–262) az irodalmi művek idegennek ható, idegen hangzású neveivel foglalkozik. Egy adott név idegenként való megítélése KOHLHEIM szerint az olvasó szubjektív érzelmi attitűdjétől függ, így olvasónként eltérő: ami az egyik olvasónak természetes, az a másíknak idegenként hat. Ez leginkább a befogadó nyelvi-kulturális szocializációjától és sztereotípiáitól függ. Idegen nevek leggyakrabban az utazási irodalomhoz köthetőek: legtipikusabban útinaplókban jelennek meg tájak, folyók, hegységek, városok, falvak, utcák, terek, emlékművek, látnivalók megnevezésekor. Az idegen neveknek a szerző tisztázó, értékelő és felidéző funkciót tulajdonít. A tisztázó funkció hozzájárul az adott helyszín pontosabb megértéséhez, mivel összehasonlítja egy másik, a szereplő által ismert helyszínnel, gyakran az otthonával. Ehhez kapcsolódik az értékelő funkció: az összehasonlítás gyakran jár együtt értékeléssel, pozitív-negatív attitűddel is. A felidéző funkció az adott irodalmi helyszínnel a szereplő általi elképzelésekor vagy korábbi utazási emlékeinek felelevenítésekor érvényesül, és párosulhat a másik két funkcióval.

Az ötödik fejezet (263–290) az irodalmi névtan és a pszichológia kapcsolatát vizsgálja. A szerzők irodalmi névválasztását és -adását olyan tényezők befolyásolhatják, mint az idő és helyszín, amelyben az események történnek, a szereplők személyiségjegyei, társadalmi státusza, életeseményei (pl. átélt traumák), továbbá az adott név etimológiája, jelentése is.

A hatodik fejezet (291–309) a nevek fordításának lehetőségeit és a fordítói munka névtanhoz kapcsolódó nehézségeit mutatja be, kiemelve a német nyelvterületen jelentkező Don Quijote-fordításokat. Az irodalmi nevek fordításának jelentősége abban áll, hogy a jelentésük szemantikai (például konnotatív) szempontból jelentősebb a hétköznapi nyelvhasználatához képest. Így az irodalmi művekben előforduló nevek precíz fordításának a szerző szerint a beszélő nevek fordítása esetén van nagy jelentősége. A konnotációk és asszociációk kulturálisan közvetítettek és rögzültek, így egyetlen név sem tekinthető függetlennek attól

a kulturális kontextustól, amelyben használják. A nevek fordítása tehát egyben az adott kultúra „fordítását”, közvetítését is jelenti.

3. A tulajdonnevek kiemelkedő szerepet töltenek be az irodalmi szövegekben, hiszen az irodalmi alakok és az irodalmi terek először a név említésével jönnek létre. Az irodalmi szövegekben való nyelvészeti elmélyülés hozzájárul többek között a nevek másodlagos jelentésének feltárásához, ezáltal az irodalmi mű alaposabb megértéséhez is. A bemutatott kötet kiváló példát nyújt az irodalmi és nyelvészeti kutatások kapcsolódásának lehetőségére, egyes fejezetei pedig hasznos elemzéseket tartalmaznak a szépirodalom, irodalomtörténet és a névtani kutatások iránt érdeklődők számára egyaránt.

WALDHAUSER SZIMONETTA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1700-3542>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

OJĀRS BUŠS, Mozaīka. Onīmu un apelatīvu cilme, nozīme, lietojums [Mozaik. A nevek és a szavak eredete, jelentése, használata]

Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, Rīga, 2019. 543 lap

1. A kötet a lett névkutatás meghatározó alakjának, Ojārs Bušsnak (1944–2017) az emléke előtt tiszteleg a tudományos közleményeiből összeállított bőséges válogatás formájában. Ojārs Bušs a Lett Nyelv Intézetének munkatársa volt, akinek szakmai munkásságában – több más téma, köztük a balti finn nyelvekkel meglévő nyelvi kapcsolatok kérdései mellett, sőt azzal összefüggésben is – a névkutatás kiemelt helyet foglalt el. Nevéhez számos névtani kérdéskör vizsgálata fűződik, de a legtöbb figyelmet – e kötetből is kitetsző módon – a névelméleti, valamint a helynévtani kutatásaira fordította; utóbbiakhoz kapcsolódó munkája volt a lett helynév-etimológiai szótár közzététele is. Alakját a nemzetközi névtani kongresszusok programjából jól ismerhettük. Termékeny szerző volt, akinek több évtizedes kutatói pályája alatt, különböző nyelveken, többszáz közleménye jelent meg. Az itt ismertetett kötet elsősorban a szerző széles körű névtani munkásságát reprezentálja, túlnyomórészt az újabb, már a 21. században megjelent, tipikusan rövidebb terjedelmű publikációi alapján.

A kiadványban egy rövid bevezető (11–13) után tematikus fejezetekben kapnak helyet az egyes közlemények (15–512); némelyikük társszerzővel íródott. Egy-egy problémakört többnyire több írás is taglal a kötetben, ezek a tematikus fejezetekben belül is egymás mellé rendezve olvashatók. A közlés nyelve az egykori megjelenését követi: a lett nyelvű közlemények mellett elsősorban angol, kisebb részben német nyelvű cikkeket találunk, a kiadvány mindegyik tematikus fejezetére jellemző módon. Több esetben ugyanazon konkrét téma, illetve cikk angol vagy német, illetve lett nyelvű kidolgozása is együtt olvasható a kötetben. Az egyes írások végén rendszerint rövid absztraktok találhatók, olykor több különböző nyelven is. (Néha viszont egy konferencia absztraktfüzetéből átvett összefoglalót követ az elhangzott előadás szövege, s a kettő külön tételként szerepel a kötetben.)

A közlemények élén olvasható, az első megjelenésre (vagy egy konferencián elhangzott előadásra) vonatkozó bibliográfiai adatok ugyancsak a szerző munkásságának kiterjedt voltát bizonyítják. (A kiadvány végén külön szerzői bibliográfia nem szerepel.)

A kötet utolsó, *In memoriam* fejezete az Ojārs Bušra emlékező, különböző fórumokon és nyelveken – jórészt természetesen lettül – megjelent írások gyűjteményét tartalmazza, mely ilyen módon ad áttekintő képet a szerző pályájáról és munkásságáról (513–543). A megemlékezéseket egészíti ki gyakorlatilag a szerzőről készült fényképek sora is a kiadványban (a 96. oldalt követő, számozatlan lapokon).

2. Az ismertetett kötet első, s egyúttal legterjedelmesebb érdemi fejezete az általános névtani kérdések köré szerveződő közleményeket fogja egybe (15–165). Több tanulmány tárgyalja itt a tulajdonnév jelentésének és jelentéstani viszonyainak, valamint a tulajdonnévvé válásnak a témakörét. Más írások egyes alkalmazott névtani kérdéskörök elméleti jellegű megközelítésével foglalkoznak: visszatérő témaként a tulajdonnevek fordításának, szótárakban való feldolgozhatóságának, az *exonima/endonima* különbségtételnek vagy egyes névtani terminusoknak a problematikájával, alkalmilag pedig a nevek lehetséges politikai-ideológiai felhasználásának a kérdésével.

A második nagy fejezet Ojārs Bušnak a balti finn nyelvekkel kapcsolatos, lett nézőpontú kutatásaiból meríti anyagát (167–281). Itt olyan témakörökkel találkozhatunk, mint a *līv* nyelv lettországi helyzete és földrajzi névi öröksége, a lett nyelv balti finn eredetű jövevényszavai, leghangsúlyosabb témaként pedig, több tanulmányban is, a finnugor (alapvetően: balti finn) nyelvek hatása a lett helynévanyagra, illetve a vonatkozó kutatások jelene és tudománytörténete.

A harmadik, lényegesen karcsúbb fejezet a személynevek és a – velük valóban közeli névtani rokonságban álló – állatnevek területére nyújt betekintést (283–322). A szerzőnek itt a lett eredetű, illetve lett egyénnévanyag (keresztnévkincs) változásai, egyes elemei és jelene, továbbá a lett ragadványnevek egyes típusai témakörében, valamint az állatnévadás tendenciái, konkrétabban is a lettországi kutya- és macskanevek kapcsán írt cikkeit olvashatjuk.

A negyedik nagy fejezet a helynevek – köztük különösen, a fejezet címében nevesítve is: a víznevek – vizsgálatára irányuló közleményeket tartalmaz (323–406). Ezekben bizonyos típusú, nyelvi struktúrájú, illetve egyes konkrét helynevek etimológiai, kontaktológiai kérdéseire irányul a figyelem, természetesen a lett toponímiát, illetve a Baltikum tágabb térségének helynévanyagát állítva a középpontba.

Az előbbi fejezet témakörével rokon, de önálló nagy fejezetbe rendeződik a belterületi helynevekkel – a kapcsolódó nemzetközi terminus szerint: urbanonimákkal – foglalkozó írások csoportja (407–461). E névtípus témakörét történeti, jelentéstani, szociolingvisztikai, s részben pszicholingvisztikai szempontok bevonásával, a maga történeti kontextusában tárgyalja a szerző. Vizsgálatának anyagát itt elsősorban a 20. századi, illetve a jelenkori lett – különösen a rigai – utcanevek állománya és változásai biztosítják.

A hatodik, jóval rövidebb fejezet a magyar névtanban meglehetősen kevés figyelmet kapott, egyéb nevekként számon tartott névfajták világába vezet tovább (463–489). A szerző figyelmét itt a szolgáltató intézmények, áruk és termékek neveire, másképp szólva a kereskedelmi nevekre (az általa felvetett, de el nem terjedt terminus szerint: *ekonomonimákra*) fordítja.

A válogatott közleményeket tartalmazó utolsó, hetedik, ugyancsak rövid fejezet a lett szóképzés és az etimológia, a nyelvi kontaktológia, a szóátvételek kérdésköréhez kapcsolódó írások kisebb csoportját foglalja magába (495–512).

3. Ojārs Bušs elsősorban onomasztikai tárgyú tudományos közleményeinek válogatott, gyűjteményes kiadása az újabb kori lett névkutatás tematikájába és ismeretanyagába nyújt változatos betekintést. Bár a tartalomjegyzék formátuma megnehezíti kissé az áttekintését, a kötetben szereplő írások egy jelentős része angol vagy német nyelvű szövegük, illetve választott témájuk révén a lettül nem tudó érdeklődő számára is releváns módon kínál továbbgondolásra biztató szakmai olvasnivalót az érintett területekről.

FARKAS TAMÁS

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7732-2302>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Emlékkönyv Mizser Lajos tiszteletére

Szerkesztők: SEBESTYÉN ZSOLT – MINYA KÁROLY. Nyíregyházi Egyetem

Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Nyíregyháza, 2021. 141 lap

1. MIZSER LAJOS születésének 80. évfordulója alkalmából a Nyíregyházi Egyetem Nyelv- és Irodalomtudományi Intézete tanulmánykötetet jelentetett meg, melyben egykori kollégái, barátai, tanítványai tisztelegnek emléke, munkássága előtt. A kötet 12 írást tartalmaz. Ezek között személyes visszaemlékezések, valamint nyelvészeti, névtani témájú tanulmányok kaptak helyet hazai és határon túli kutatók tollából. Jelen ismertetés csak a kötetben lévő személy-, illetve helynévtani vonatkozású munkákra tér ki.

2. A kötet első, ide vonható tanulmányában P. KÁROLYI MARGIT és P. LAKATOS ILONA a hármas határ menti nyelvjárási és névtani, MIZSER LAJOSSAL közös gyűjteményekből származó szövegrészletekkel emlékeznek meg néhai kollégájukról, írásukban felhíva a figyelmet a párbeszédek kapcsán az élőnyelvi és kérdőíves gyűjtések módszertani jellemzőire, problémáira is (18–24).

SEBESTYÉN ZSOLT MIZSER LAJOS életművének kárpátaljai vonatkozású hely- és személynevekkel kapcsolatos részét emeli ki, kitüntetett figyelmet szentelve a történelmi Bereg vármegyével összefüggő kutatásoknak (30–34). A közös kutatási érdeklődés apropóján a szerző személyes történeteket is felelevenít munkakapcsolatokról, barátságokról.

CS. JÓNÁS ERZSÉBET tanulmánya a beszélő nevek fordítással való visszaadását vizsgálja Vaszilij Akszjonov Moszkva kva-kva című orosz regényén keresztül (35–45). A Szovjetunió sztalini korszakáról írt satírában a szereplők kitalált, nemegyszer ironiát hordozó neveinek magyar nyelvre való átültetése kapcsán a szerző rámutat a műfordító bravúros megoldásaira, valamint arra is, hogy a célnyelvi szövegben sohasem érhető el tökéletes tartalmi leképezés.

KIS TAMÁS írásában a szlengkutatáshoz, valamint a névtan egy kevésbé feltárt területéhez, a szlengbeli tulajdonnevek vizsgálatához kíván adalékot nyújtani a 18. századi törvénytudományi iratokban fellelhető zsványnevek bemutatásával (46–52). E nevek egy része család- és keresztnévből áll, s a falusi ragadványnevek jegyeit mutatja. A szerző záró gondolatában

rávillágít e nevek feldolgozásának és rendszerezésének fontosságára: ezek révén képet kaphatunk a vizsgált korszak személynévhasználatáról.

Az olasz személynevek gyakoriságának és változási tendenciáinak bemutatására vállalkozik tanulmányában FÁBIÁN ZSUZSANNA (53–66). Az ezredfordulóra fókuszáló vizsgálathoz a *Rivista Italiana di Onomastica* című folyóiratban rendszeresen publikált adatrok szolgálnak. Az elemzésből kitűnik, hogy a globalizációs folyamatok egyaránt hatással vannak az olasz család- és egyénnevek állományára: az előbbieket változásai a nemzetközi migrációval és a bevándorlással, az utóbbiak a bevándorlás mellett a nemzetközi trendekkel, az internet általánossá válásával, az angol nyelv elterjedésével mutatnak összefüggést.

N. FODOR JÁNOS a történeti hely- és személynévanyag tanulságait figyelembe véve vizsgálja a keleti szlávokra vonatkozó népnevek jelentésváltozásait, összefüggéseit (67–84). A tanulmány kitér a ruszin népcsoportra utaló önelnevezések családnévi előfordulásaira (*Ruszin, Rusznák*), valamint a külső elnevezések közül a magyar *Orosz*, a szlovák *Rusznák* és a román *Rusz* családnevek területi sajátosságaira. A vizsgálat a Történeti magyar családnévatalasz (TMCsA.) 1720–1722-es adatbázisán alapul.

Az elmúlt száz év keresztnévadási szokásait járja körül ZÉKÁNY KRISZTINA Ungvár görögkatolikus multinacionális közösségében (85–95). Tanulmányában 1900-tól 1944-ig közli a főleg magyar, rutén, izraelita, cseh, orosz és vegyes etnikumú családok gyakoribb férfi- és női neveit, feltüntetve az egyes keresztnévek variánsainak eloszlását is. A gyűjtőmunka alapjául az ungvári görögkatolikus székesegyház parókiáján őrzött anyakönyvek szolgálnak.

ZOPUS ANDRÁS munkájában Csíkszentmárton 17. századi családneveinek funkcionális-szemantikai és lexikális-morfológiai elemzését végzi el, illetve közreadja a nevek etimológiai szótárát (96–112). Forrásként négy (katonai) összeírást (1602, 1614, 1619, 1681) vesz alapul. A funkcionális-szemantikai elemzésből kitűnik, hogy a névadási motivációk közül a közvetlen leszármazásra utaló családnevek (apanevek) a leggyakoribbak, a lexikális-morfológiai elemzés szerint pedig a nevek többsége tulajdonnévből keletkezett.

SEBESTYÉN ZSOLT második, egyben a kötetet záró tanulmánya a Felső-Tisza-vidék területének 16. századi térképi ábrázolásait mutatja be (113–125). A szerző öt korabeli munkán keresztül világít rá az ábrázolások gyakori hibáira, sorra veszi az egyes térképeken szereplő neveket, valamint jellemzi a térképek névírását. Ez utóbbi kapcsán kitűnik, hogy bár a térképek szerzői alapvetően egymás munkáit vették alapul, nem mindig követték szolgáiban az elődök műveit; illetve míg a magyar vagy Magyarországot ismerő szerzők névírására főként nyelvjárási és hangjelölési sajátosságok voltak hatással, addig a külföldi szerzők gyakran rontották el a nevek lejegyzését.

3. A kötet tanulmányait, bár alapvetően személy- és helynévtani vonatkozásúak, a tematikus sokszínűség jellemzi, mely egyben utal arra a gazdag, szerteágazó tudományos munkásságra is, amely MIZSER LAJOS életpályáját jellemezte, s amelyről a bevezető írások (7–17) is számot adnak. Az emlékkönyv utolsó nyolc lapján MIZSER LAJOS tudományos publikációinak jegyzékét (127–141) olvashatjuk.

H. KOVÁCS HELGA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4797-4366>

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem
Bölcsészettudományi és Művészeti Kar

SLÍZ MARIANN, Szentkultusz és személynévadás Magyarországon

Szent István Társulat, Budapest, 2021. 168 lap

1. Neveink mindig többről szólnak, mint amit az egyszerű „Minek nevezzetek?” kérdésre válaszolni lehet. Ez a megállapítás minden kor tulajdonneveire, névadására igaz. Leghosszabb, időben a legrégebbi időkig visszanyúló történetük a hely- és a személynéveknek van. Adatolhatóságuk ennél jóval rövidebb időkre nyúlik vissza. Történetük számos művelődéstörténeti, társadalomtörténeti adalékkal szolgálhat, a két névtípus adatai azonban eltérő módon és különböző mértékben hasznosíthatók ezekben a kutatásokban. A könyv sajátos szempontjait tekintve a szentkultusznak a nevekben térbeli, időbeli és társadalmi vetületek szerint jelentkező hatása különbözőképpen nyilvánul meg. A két névtípus, a személynévek, illetőleg a patrociniumi helynevek tanulmányozásából a kutatás számára adódó lehetőségeket és akadályokat ismerteti SLÍZ MARIANN az alább bemutatott kötet bevezető fejezetének első, Az egyes névfajták szerepe a kultusztörténeti kutatásokban című részében (9–15). A mérleg nyelve e szempontokból egyértelműen a személynévek felé mutat.

A személynév kutatások két irányban lehetségesek: mikroszinten, kisebb egységek névanyagát vizsgálva, vagy makroszinten, átfogó képet alkotva például egy-egy ország névhasználatáról. Arról, hogy a két megközelítés a könyv szemléletéhez és lehetőségeihez kapcsolódva mennyire megvalósítható, a szerző ezt írja: „Mivel a kötet célja egy minél átfogóbb kép alkotása a szentkultuszok és a magyarországi személynévadás közötti kapcsolatról, a következőkben – a két megközelítésmód következetes együttes alkalmazásáról kényszerűségből lemondva – a makrovizsgálat szempontjait, eszközeit és módszereit mutatom be részletesen” (16).

2. A munka multidiszciplináris jellegéből következően a módszertani kérdéseknek központi szerepük van. Ezzel lehet magyarázni, hogy a bevezető fejezet témája e körül a kérdés körül forog. A könyv terjedelmileg hosszabb részét az esettanulmányok teszik ki. Itt az egyes részfejezetek közötti tematikai összefüggések, a hasonlóságok és különbségek figyelembevétele az egyik szempont. Arról van szó, hogy mind a férfi, mind a női szentek bizonyos tematikai csoportokba foglalhatók (pl. katonaszentek, vértanúk). Névtani szempontból célszerűnek bizonyulhat több, azonos nevű szent együttes tárgyalása, ezt azonban kultusztörténeti megfontolások keresztezhetik. A szerző a dilemmát egyes esetekben a név- és kultusztörténeti szempontok ötvöztetésével oldotta meg, mivel az azonos nevű szentek kultusza az idő folyamán egymásba fonódhatott. A vizsgálatok sajátosságaiból fakad, hogy terminusainak egy részében eltér a nyelvészetben szokásostól: a magyar nyelvtörténet korszakolásával (ómagyar, középmagyar stb. kor) szemben a történelemtudomány *középkor*, *korai újkor*, *új-* és *legújabb kor* terminusokat használja. A személynévek tárgyalása során a *keresztnev* helyett az *egyénnev* terminust alkalmazza a névhasználók és a névadók különböző kulturális beágyazottsága, valamint a kutatás napjainkig terjedő kifutása miatt.

A módszerek és a rendelkezésre álló forrásanyag kritikai ismertetésére a II. fejezetben kerül sor (19–54). A kutatáshoz felhasználható személynévanyag forrásait történeti korszakok alapján értékeli a szerző. Megállapítása szerint a felhasználhatóságot a multidiszciplináris szempontok által megfogalmazott kritériumok szabják meg. A területi és társadalmi

tagoltságnak is megfelelő adatbázis egyenetlen, a felhasználhatóságot a kiegyensúlyozottságtól való eltérési arány határozza meg. A középkori forrásokban a női nevek előfordulása jóval elmarad a férfinevektől. A 18. század végéig a rendelkezésre álló adatok felhasználhatósága bár növekszik, áthidaló megoldásokra végig szükség van. Ilyen megállapítás, hogy valamely név kedveltségének, népszerűségének a változását úgy lehet mérni, ha a korpuszbeli arányát a gyakorisági sorrendben elért helyével vetjük össze. Ezt grafikonok segítségével mutatja be a fejezet (30–31).

Az egyénnevek vizsgálatával kapcsolatban a szerző a következő kérdéseket tisztázza: 1. néveredet (mi a magyar név, mi határozza meg a jövevénynév eredetét); 2. hogyan változott az egyénnévállomány aránya a vizsgált időszakokban. Ezzel kapcsolatban a névadási szokások változására hívja fel a figyelmet, ez ugyanis korszakonként változó mértékben van hatással a nevek megterheltségére, illetőleg a névállomány bővülésére. Ezt példázzák az utóbbi hetven esztendő során bekövetkezett változásokat a leggyakoribb száz név és nemek szerint ugyancsak a leginkább megterhelt száz név népszerűségének alakulásán bemutató grafikonok (39–40).

A névgyakoriság és a teljes névtörténetet átfogó vizsgálat szempontjából problematikus a névváltozatok kezelése. Bizonyos névváltozatokat azonos névként lehet értelmezni (pl. *Domokos* és *Domonkos*); vannak olyan nevek, amelyek esetében már nehezebb eldönteni, hogy névváltozatok vagy külön nevek (pl. *Éliás* és *Illés*); és vannak olyan nevek is, amelyeket már különböző nevekként tartunk számon (pl. *Márton* és *Martin*). A szerző megállapítása szerint ezek kultusztörténeti szempontból ugyanannak a szentnek a tiszteletét fejezik ki, ezért ezeknek az arányát érdemes külön-külön, de összevontan is értelmezni.

Felmerült a kérdés, hogy miként lehet a névadás és a kultusz történeti változásait összefüggéseiben vizsgálni. A PAIS DEZSŐ által *névvonatköztetés*-nek nevezett jelenség vizsgálata segítséget jelenthet, de ehhez a családi kapcsolatok ismeretére is szükség lenne, amire ritkán van adat, ezért SLÍZ MARIANN úgy látja, hogy makrovizsgálatok esetén nemigen használható ez a módszer.

Valamely név kedvelté válásában, egy szent kultuszának kialakulásában hatalmi hatások, a szent erekliségének az országba kerülése, rendi támogatás játszhatott szerepet. Ezek a hatások azonban nem automatikusan működnek, mint azt néhány példán keresztül láttatja a szerző (*Lajos*, *Zsigmond*, *Ferenc*). Történelmi események, mint a török dúlás és következményei, a protestantizmus térhódítása, majd a katolikus megújulás egyaránt hatással voltak a szentkultuszokra és a velük kapcsolatos névadásra.

3. A kutatás elméleti alapjait követik az esettanulmányok (55–149). A vizsgált szentek, illetőleg csoportjaik: az Árpád-ház férfi és női szentjei (Szent István, Szent Imre és Szent László; Szent Erzsébet és Szent Margit), katonaszentek (Szent Márton, Szent György és Szent Demeter), végül a fő szűz szentek (Alexandriai Szent Katalin, Szent Dorottya és Szent Borbála). A negyedik fő szent szűz, Antiochiai Szent Margit kultuszát a névazonosság folytán Árpád-házi Szent Margit névkultuszával együtt tárgyalja a könyv. Nemcsak Szent Margittal kapcsolatban, hanem más szentekre is igaz, hogy az adott név adása mögött több szent tisztelete is állhatott (55, 93). A magyar szentek névadásra gyakorolt hatását elemezve a könyv a háttérükben lévő szentek kultuszára is kitér.

Az esettanulmányok szerkezete hasonló felépítésű: 1. a szentek kultusza a középkori Magyarországon; 2. a nevek gyakoriságának változása a középkorban; 3. a szentek kultusza a kora újkori Magyarországon; 4. a nevek megoszlása a 18. század elején; 5. kultusz

és névgyakoriság az új- és legújabb korban; 6. a nevek családnévként való előfordulása; 7. kitekintés. A vizsgált névcsoportok tárgyalása során a gyakoriság és a megterheltség bemutatása a bevezető elméleti fejezetekben már megismert grafikonok segítségével válik szemléletessé. Csupán a 139. oldalon bosszantja föl az olvasót a nyomda ördöge: a 43. ábra várható grafikonjai helyett a 40. ábra ismétlődik meg itt. Az 1713–1715-ös országos összeírásnak, illetve N. FODOR JÁNOS ezt feldolgozó történeti családnévátlaszának (TMCsA.) köszönhetően a Kárpát-medence csaknem egészéről állnak rendelkezésre névadatok, így egyes nevek egyénnévként, illetőleg családnévként való elterjedése térképeken is megjelenik (74–77, 118–120).

Az egyes névcsoportok tárgyalása végén összefoglaló szerepet töltenek be a Kitekintés című alfejezetek. Ezekben módszertani tanulságok fogalmazódnak meg: mi befolyásolta egyes szentnevek kedveltebb voltát, mi vezethetett a kedveltség csökkenéséhez, milyen okok játszhattak közre egyes tendenciák gyökeres megfordulásában az évszázadok folyamán. A mai névadási szokások jellemzői a jövőre vonatkozó prognózisokat is lehetővé tesznek, de – a szerző megállapítása szerint – ebben a szentkultuszoknak kevés szerep jut.

4. A könyvet záró utolsó, IV. fejezet az összefoglaló jellegű kitekintésekben megfogalmazott módszertani tanulságok közül kettőt – azokat, amelyeket a szerző kiemelkedően fontosnak tartott – emel ki (147–149). Az egyik annak a kérdésnek a körüljárása, hogy a névgyakoriság indítékai sorában a társadalmi körülmények milyen szerepet játszanak. Megállapítása szerint a társadalmi változásokkal a névadás indítékkészlete együtt halad, az indítékok között többnek mégis alacsonyabb a változások iránti hajlandósága. Jelenkori vizsgálatoknál nagy ráfordítással: kérdőívekkel, interjúkkal ki lehet deríteni az elvárttól eltérő jelenségek hátterét, történeti kutatás esetén viszont erre nincs esély.

A másik tanulságot abban látja a szerző, hogy a történeti anyag adatszegénysége nem csak a források fennmaradásának esetlegességéből fakad. Ez egyébként elsősorban a női nevek esetében nyilvánul meg, aminek társadalmi okai is vannak. A források felhasználtsága ugyanis egyenlőtlen: ilyen például a középkori városi lakosság adatainak hiánya az adatbázisokban. Emellett a gyűjtési és feldolgozási szempontok témánként és kutatónként eltérőek. Ezen a helyzeten csak egy új, egységes szempontrendszer és módszer alapján készülő adatbázis segítene, ami csak széles körű tudományos összefogással megvalósítható kutatási program keretében lehetséges.

5. A monográfia újfajta megközelítésmódja a témának: a teljes nyelvemlékes kor névadásának egy speciális szeletét vizsgálja történeti korszakokon átívelő módon. Megközelítésmódja által lehetőség nyílik folyamatában vizsgálni névtani kérdések művelődés-történeti, társadalmi, néplélektani mozgatórugóit. Feltárja mindazokat a hiányokat, amelyek részint adottságként jelentkeznek (adathiány a történeti korszakokban), részint abból fakadnak, hogy a rendelkezésre álló adatbázisok eltérő szándékból, érdeklődésből jöttek létre, illetőleg földrajzi tekintetben korlátozott a hatósugaruk.

ZELLIGER ERZSÉBET

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2896-5624>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Kulturelle Integration und Personennamen im Mittelalter [Kulturális integráció és személynevek a középkorban]

Szerkesztők: WOLFGANG HAUBRICHS – CHRISTA JOCHUM-GODGLÜCK.
Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 108.
De Gruyter, Berlin–Boston, 2019. 314 lap

1. A kötet előszavában a szerkesztők, akiknek munkáját kezdetben ANDREAS SCHORR is segítette, a könyv létrejöttének körülményeit ismertetik röviden: kilenc tanulmány először előadás formájában hangzott el 2009-ben a saarbrückeni Saar-vidéki Egyetemen (Universität des Saarlandes), majd a kötet szerkesztésekor az aktualizált írások kiegészültek még négy tanulmánnyal. Az írások szerzői történészek és nyelvészek, akik az európai személynevek nyelvi és kulturális kontaktusait térben és időben is sokszínűen mutatják be. Mivel a kötet nem tagolódik alfejezetekre, a tanulmányok ismertetése a kötetben való megjelenésük sorrendjét követi.

2. Bevezető tanulmányában WOLFGANG HAUBRICHS a középkori személynevek kutatási lehetőségeit és módszereit, illetve annak buktatóit vizsgálja a nyelvi interferencia és névtan összekapcsolása felől megközelítve (1–23). Ismerteti a germán családnevek latinizálódásának (az akkulturáció egyik jelének) a folyamatát. Bemutatja a germán és latin névadási rendszert, kitérve a hibrid nevek megalkotására; példáuliban a latin *urso-* ('medve') és *lobo-*, *lopo-*, *lupo-* ('farkas') előtagokkal létrehozott nevek állnak, mint például *Urse-bertus*, *Urse-ram*, *Urs-ulfus* és *Lobo-bertus*, *Lup-oaldo*, *Lop-olf*. HAUBRICHS kitér a germán nevek latin nyelvben történő fonetikai-fonológiai, továbbá a latin személynevek germán nyelvben történő integrációjára is. Utóbbira példák a bajor nyelvterületen létrejövő olyan germán személynévformák, mint az *Antres* < *Andreas*, *Tenil* < *Daniel*, *Tefid* < *David*.

A galliai római családok germán személyneveit mutatja be CHRISTA JOCHUM-GODGLÜCK (24–44): a 8. században Észak- és Közép-Itáliában, Galliában, a Rajna-vidéken, a Duna és az Alpok régióiban ugyanis a személynevek több mint háromnegyede germán eredetű volt. Ezeken a területeken a mai napig jelentős a germán etimológiájú, latinosított nevek előfordulása. A kora középkori jelenség többek között a gyakori római–germán vegyesházasságokkal magyarázható. A nyelvi kontaktus részletes bemutatása a *Gundulfus* < *Gundulf* személynéven keresztül történik, amelyben az első tag (*gunp-*) a német *Kampf*, *Krieg* ('harc, háború'), míg a második tag (*-wulfa*) a német *Wolf* ('farkas') szóval áll etimológiai kapcsolatban. A *Gundulfus* név igen gyakori és kedvelt volt, mivel bizonyos kiváltságokkal járhatott a jelentése miatt.

STEFFEN PATZOLD és ANDREAS SCHORR a galliai püspökségek példáján keresztül mutatja be a nevek kulturális integrációját a késő antik és kora középkor közötti időszakra vetítve (45–77). Elsőként az 5. és 6. századi nem germán eredetű püspöknevekkel foglalkoznak. Ezek eredhetek a keltából (pl. *Avitus*, *Namatius*), a görögből (pl. *Eparchius*, *Pantagathus*) és a latinból (pl. *Domninus*, *Mamertinus*) is. A 6. század végétől a germán eredetű nevet viselő püspökök száma jelentősen nőtt (pl. *Aiglibertus*, *Herlemundus*). A tanulmányhoz tartozik egy 7 oldalas részletgazdag melléklet, amelyből Vienne, Le Mans és Clermont 5–7. századi püspökeinek nevét, illetve azok etimológiáját ismerhetik meg az olvasók.

REMBERT EUFE a latin–germán nyelvi kapcsolatokat a Frank Birodalomból származó meroving pénzérméken található személyneveken keresztül elemzi (78–116). A berlini Bode Múzeumból származó érméken található nevek többsége germán, egy részük azonban latin eredetű. A nem germán eredetűek között találunk istenek (pl. *Martinus* < *Mars*), városok (pl. *Laurentius* < *Laurentum*), naptári események (pl. *Vindemius* < *vindemia* 'szüret') és állatok (pl. *Ursinus* < *ursus* 'medve') nevéből származó személyneveket is. A tanulmány mellékletként közel 150, a berlini érméken talált 6–8. századi személynevet tartalmaz, azok rövid morfológiai és etimológiai szempontú ismertetésével.

A kora középkori latin és germán személynévadási transzlingvális aspektusból vizsgálja MARTIN HANNES GRAF (117–139). A tanulmány bevezető részében részletesen tárgyalja Raetia Curiensis provincia földrajzi elhelyezkedését és történelmét, majd a középkori politikai és egyházi tisztviselők (pl. szerzetesek) neveit elemzi, amelyek a középkori imaegyletek által létrehozott könyvekben maradtak fent. A szerző bemutatja és elemzi az e területet uráló Victorida dinasztia családfáját, majd táblázatos formában közli Chur püspökeinek, Disentis és Pfäfers apátjainak neveit, azok datálása, illetve germán és latin eredete szerint csoportosítva. A szerzetesek neveit előfordulásuk gyakorisága szerint sorolja fel: a vizsgált harminc névből a három leggyakoribb a *Victor*, *Vigilius* és *Silvanus*.

A politikai és kulturális integrációt és a latin–germán nyelvi interferenciát elemzi a Karoling-kori Raetia Curiensis területéről származó adatok alapján WALTER KETTEMANN és JENS LIEVEN (140–170). Forrásként a Liber viventium Fabariensis elnevezésű kódex szolgál, amely 4615 nevet tartalmaz, túlnyomórészt a 9–11. századból. A szerzők a legkorábbi bejegyzéseket elemzik, amelyek 18 személynevet tartalmaznak, köztük a Karolingok, tisztviselők és püspökök neveit (pl. *Victor*, *Adalbertus*, *Hildigarda* és *Constantinus*). A tanulmány két színes illusztrációt is tartalmaz a forrásból, amely művészettörténi szempontból is kimagaslóan értékes.

MARIA GIOVANNA ARCAMONE (171–179) és MARIA VÖLLONO (180–187) a 8. századi longobárd időszakból való itáliai latin–germán hibrid neveket, vagyis összetett személyneveket vizsgálja. Értelmezésükben ilyennek számít az a személynév, amely germán minta alapján két tövből áll (ditematikus), és az első tag vagy a suffixum latin eredetű. MARIA GIOVANNA ARCAMONE elemzésében a *Lup-* (*Lop-*, *Lub-* és *Lob-*; 'farkas') és a *Magn-* (*Magnu-* 'nagy') tövekre helyezi a hangsúlyt. Bemutatott példái között szerepelnek például a *Lopardus*, *Lopoald*, *Lupigis*, *Magniperga*, *Magnefred* és *Magnolfi* nevek. A germán eredetű *leuba-* (pl. *Leubaldus*) és *magina-* (pl. *Meginfrid*) tövek, ellentétben más germán népcsoportokkal, a konzervatívnak mondható longobárd területen kevésbé terjedtek el. MARIA VÖLLONO a latin eredetű *-ulus* suffixummal végződő személyneveket elemzi (pl. *Munulus*, *Ubaldulus*). Megállapítása szerint ezek főleg Toszkána területén terjedtek el az alacsonyabb és középosztálybeli lakosok körében.

MARIA RITA DIGILIO a germán eredetű kora középkori itáliai nevek szociokulturális vetületét vizsgálja a Beneventói Hercegség területéről származó okiratokban (188–213). E személynevek vizsgálatának segítségével ismereteket kaphatunk az adott kor történelméről, a római és longobárd nép integrációjáról, szociális rétegződésükről és a nevek körükben való elterjedéséről. Mivel a germán eredetű nevek presztízserőre kiemelkedőbb volt, a magasabb rétegek körében voltak elterjedtebbek, míg az alacsonyabb rétegekbe tartozók többnyire latin eredetű nevet viseltek. A szerző a névadás két generáció közti változását és a szülők névválasztási szokásait is bemutatja.

WOLFGANG HAUBRICHS második tanulmányában a kora középkori nevek világáról nyújt átfogó képet Ravenna, Romagna és Pentapolis területéről (214–253). Táblázatban rendszerezi a 7–10. századi ravennai püspökök főképp germán eredetű neveit. Megfigyelése szerint a 8–10. századi nevek görög, latin, germán és hibrid eredetűek voltak. A három leggyakoribb nem germán eredetű férfinév a 9–10. században Ravennában és környékén a *Johannes*, a *Petrus* és a *Leo*, míg a longobárd Észak-Itália területén ugyanazon első kettő mellett a *Dominicus*. A germán eredetű nevek a vizsgált területen leginkább a 10. században kezdtek elterjedni, kezdetben uralkodók neveit vették át változtatások nélkül (pl. *Aistulf*, *Arnulf*, *Bernardus*, *Konrad*).

A túlnyomórészt német nyelvű tanulmánykötet egyetlen angol nyelvű írása a britek és angolszászok névhasználatával foglalkozik, szerzője JOHN INSLEY (254–276). Az elemzés középpontjában a brit helység- és személynévadás, illetve az azokra gyakorolt latin és angolszász hatás állnak. A helységnevekben gyakran megfigyelhető a latin elemek átvétele, például *Manchester*: *cheaster* 'város', *Portecheaster* (ma *Porchester*): *portus* 'kapu, átjáró', *Walcot* < *W(e)alacot* 'britek háza'. Az angolszász forrásokban gyakran fordulnak elő brit nevek; például a *Caedmon*, *Caedualia*, *Gewisse*, *Penda*.

A zsidók személynéveinek a Nyugat-római Birodalomban és a középkori Spanyolországban (illetve elődállamaiban) végbement integrációját kutatja LIDIA BECKER (277–300). A késő császárkori Nyugat-római Birodalomban már megfigyelhető a latin, görög és arámi eredetű nevek elterjedése. A sémi eredetű nevek között gyakori volt a *Maria*, *Simon*, *Abbas*, *Ionata*, *Beniamin*, *Rebecca* és *Samuel*, de kedveltek voltak a sémi eredetű zsidó nevek között az ótestamentumiak is (pl. *Isaac*, *Iacob*, *Ioses*, *Iudas*, *Sara*). A zsidók körében az Ibériai-félszigeten gyakori volt a középkorban (10–12. század) a bibliai héber (pl. *Abram*, *Ava*, *Nathan*) és a latin eredetű nevek (pl. *Rosello*, *Donadeo*, *Salvator*) használata. A nyelvi interferencia jelenségének előfordulását a héber–latin eredetű nevek (pl. *Vitas*, *Vidal*, *Benevenisti*) példázzák.

FJODOR USPENSKIJ egy névválasztási modell keletkezését és annak alkalmazását mutatja be a 11–13. századi Skandinávia uralkodóinak törvénytelen gyermekei kapcsán (301–314). Egy norvég dinasztiától – amelynek családfáját az olvasó megtalálja a tanulmányban – eredt az a szokás, hogy az uralkodók nem törvényes gyermekeiket a névadás révén is megkülönböztették: a *Magnús* név adásával jelölték meg ugyanis azt a gyermeket, aki bár illegitim leszármazott volt, az uralkodó mégis elismerte utódlási jogát, kiemelve őt a többi illegitim utód közül.

3. A bemutatott elemzések középpontjában nyelvi interferenciajelenségek vizsgálata áll a középkori névrendszerekre vetítve. A szerzők – történészek, romanisták, anglisták, skandinavisták és germanisták – igen változatos képet adnak a középkori személynévekről és azok egymástól távol fekvő területeken átívelő kölcsönhatásáról, többek között Gallia, Britannia, Skandinávia és Itália területéről, a késő antikvitástól egészen az érett középkorig. A hiánypótló kutatások révén új perspektívából ismerhetjük meg a nyelvi interferencia névtani vonatkozásait.

WALDHAUSER SZIMONETTA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1700-3542>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

**KIRSTEN FERMAGLICH, A Rosenberg by Any Other Name.
A History of Jewish Name Changing in America
[Rosenberg, bárhogy is nevezzük. Az amerikai zsidó
névváltoztatások története]**

New York University Press, New York, 2018. 245 lap

1. A kötet egy egyedi esetek, emberi történetek, sőt irodalmi alkotások, filmek és viccek alapján közismertnek számító, s a valóságban is széles körű gyakorlatként leírható jelenség tárgyalására: az amerikai – közelebről: a New York-i – zsidó névváltoztatások folyamatának történeti nézőpontból való bemutatására vállalkozik. Ennek a maga igen összetett, szélesebb kontextusában való feltárása különböző társadalmi kérdések, egyedi élet- és családtörténetek, egyes amerikai közösségek, egyéni és közösségi identitások jobb megismeréséhez és megértéséhez segíthet hozzá. Ugyanakkor – mint a kötet Bevezetőjében írja a szerző – ezt megelőzően nem jelent még meg olyan szakmunka, amely az amerikai zsidóság vagy valamely sajátos etnikai csoport névváltoztatásainak a történeti megközelítésű átfogó vizsgálatára vállalkozott volna. Ez a magyarországi zsidó névváltoztatások meglehetősen kiterjedt szakirodalmára gondolva különösen meglepőnek számít.

A kötetben vizsgált folyamatok fontos hasonlóságokat mutatnak közép-európai megfelelőikkel. Akár abban, hogy a háttérükben az idegen (nem angol) hangzású nevek használatával kapcsolatos nehézségek mellett az antiszemitizmus problematikája is meghúzódik; akár abban, hogy fontos összetevőjük általában a társadalmi mobilitás, a középosztályba való betagozódás szándéka, a családtagok érdekeinek figyelembevétele is. Figyelemre méltók ugyanakkor a különbségek is, akár azzal a további mozzanatokkal összefüggő ténynyel kapcsolatban is, hogy az Egyesült Államokban a névváltoztatás nem csupán formális jogi aktus által, hanem a huzamos használat révén is sikeressé (volt) tehető. (Igaz, a formális jóváhagyás egyre inkább érdekévé válhatott és vált is a névváltoztatóknak.) A névváltoztatások a szerző megállapítása szerint a New York-i zsidó közösségnek csupán kisebb részét érintették – s nem kevés ellenérzést, aggodalmat is kiváltottak egykor azon belül –, ám kevésbé jelentették a közösség teljes elhagyását, mint inkább a zsidó identitás újraformálását. A neves szociológustól, Erving Goffmantól a későbbiekben (86–87) hivatkozott megközelítés, a névváltoztatásoknak a stigmakezelés módjaként való azonosítása ugyanakkor jól alkalmazható – bár természetesen nem kizárólagos vagy teljes körű – értelmezése a bemutatott folyamatoknak.

A Bevezető szól a szerző által felhasznált forrásokról. A feldolgozás törzsanyagát a New York-i Polgári Bírósághoz 1887–2012 közt benyújtott kérvények szolgáltatták. Ezekből ötéves periódusonként minden tizedik kérvényt dolgozta fel a szerző, kiegészítve korpuszát az 1918-ból és 1946-ból – mint kiemelkedő esetszámú évekből – származó hasonló mintavétellel. Tekintve, hogy ezek a beadványok a benyújtójuk származására és vallására vonatkozólag nem szolgálnak explicit információval, a szerző a személynevek és egyéb információk alapján következtetve kategorizálta az egyes eseteket. A vizsgált forrásanyag egyfelől a névváltoztatások történeti ívét segíthet felrajzolni. Ennek számadatokkal részletezett, pontos és módszeres bemutatására viszont kevésbé törekszik

a későbbiekben a szerző, inkább részlegesen és esetileg él az ebben rejlő lehetőségekkel. Az eredeti kérvények másfelől azonban a benyújtóik gondolkodásába, motivációiba, aktuális körülményeibe nyújtanak jó betekintést. Ezeket viszont annál bőségesebben hasznosítja a szerző, gyakran idézve az egykori beadványok indoklásaiból és egyéb részleteiből. A kötetben ugyanakkor nagy szerepet kapnak másféle, további forrásanyagok: az egykor különböző célokkal és vonatkozásokban elkészült, immár levéltári források, korabeli sajtócikkek, irodalmi alkotások, későbbi visszaemlékezések, interjúk. Ezek a névváltoztatások korabeli társadalmi képét, nagyon is életszerű és többletényező-kontextusát, illetve egyedi élethelyezeteit és személyes vonatkozásait, valamint az ezeket körülvevő társadalmi folyamatokat segítenek minél plasztikusabban felvázolni. A szerző érdeklődése pedig elsősorban ezekre a tényezőkre irányul; az érintett névanyagot nemigen vizsgálja, de a számos felidézett konkrét eset kapcsán a nevek is bőségesen, bár ilyen értelemben egyedi példáként szerepelnek anyagában.

2. A kötet Bevezetőjét (1–22) követő egyes fejezetek a zsidó névváltoztatások fő korszakait veszik sorra (25–175). Történetük az első világháború éveitől vált számszerűen is figyelemreméltóbbá a New York-i bírósági iratanyagban. A zsidóság társadalmi-foglalkozási háttérével összefüggésben, a nevük írásmódjával és kiejtésével összefüggő nehézségek kapcsán, illetve a gyakorlatban kitapintható antiszemitizmus miatt is felülreprezentálttá válhattak ekkoriban a zsidók a névváltoztatók körében. Egyik jellemző motivációjukra utalhatnak az olyan kérvények is, mint egy *Julius Kaminsky* nevű, római katolikus vallású és magyar származású mérnök esetében, aki azért is kéri névváltoztatását, hogy a zsidó származású munkavállalók irányában több esetben felmerülő diszkriminációt elkerülhesse, neve alapján ugyanis őt is sokszor zsidónak gondolják (29). A névváltoztatás sokak számára családi stratégia. A kérvényezők túlnyomó része férfi volt, míg a nők száma később növekedett csak, s a névváltoztatásban részt vevő nők általában fiatalabbak voltak férfitársaiknál. (A felvázolt szociológiai kép ezúttal is párhuzamba állítható a magyarországi névváltoztatások jellemző menetével.)

A második világháború idején összességében a többszörösére nőtt a névváltoztatások száma, és ezek mintegy kétharmada került ki a zsidó közösségből. A fronton harcoló zsidó katonáknak akár a fele már kifejezetten amerikai jellegű névvel vett részt a háborúban. Főleg nagy számban hagyták el a zsidókra különösen jellemzőnek tekintett családnéveket, amint azt egy korábbi szociológiai kutatás számára készült – de a későbbiekben, illetve a zsidó közösségből származó kutatók által is használt –, 106 családnévből álló listával összevetve állapítja meg a szerző (54–56). A vonatkozó fejezet kitér a zsidó névhasználatnak a korabeli propagandában felmerülő kérdéseire, s szól arról is, hogy a világháború éveiben nemcsak a tengelyhatalmak nemzeteihez kapcsolódó nevektől lehetett érdemes megszabadulni, hanem általában az idegenség jeleit hordozó bármely más névtől is. Akkor is, ha például a korabeli háborús összefogást népszerűsítő brossúrák, plakátok – mindkét világháború idején – a sokféle származású, neveikben is sokféle állampolgáraik (köztük *Kovacs* és *Andrassi*; 64–65) egységesen amerikai voltát hirdették.

A névváltoztatások kimagasló esetszámú éve volt Amerikában – is – 1946; ekkor a kérvényezők több mint fele volt feltehetőleg zsidó származású. Nem mindenkinek sikerült elérnie az eredetileg kitűzött célokat, de a névváltoztatásokkal szemben a zsidóságon belül megfogalmazódott aggodalmak – a már említett módon, ti. hogy a névváltoztatók elszakadnak a közösségtől – nagyjából indokolatlannak bizonyultak. Tanulságos e szempontból

az egyénnevek jellemző megtartása is, melyek pedig hasonló módon áruklodhatnak viselőjük adott társadalmi háttéréről. A kötet e fejezetben külön kitér a korabeli sajtóban a témával kapcsolatosan lezajlott diskurzusra, illetve vitára, s ugyanígy a tipikus névváltoztatónak a szépirodalmi alkotásokban való – a második világháború előtt és után jellemző – megjelenítésére. Külön fejezetet szán ugyanakkor – a kötetben belül túlzottan tűnő részletességgel – a háború utáni polgárjogi mozgalmak kérdéskörének (101–128). Ez is esettanulmány értékű azonban, tekintve, hogy az egyetemi jelentkezések űrlapjainak azon rubrikái körül forog itt a kérdés, mely a felmenők nevére, s akár kifejezetten más név használatára, illetve korábbi névváltoztatásra kérdezett rá a továbbtanulni szándékozók esetében.

A kötet az 1960-as évektől a zsidó névváltoztatások ritkulásáról, majd a század végére lényegében – az etnikai szempontú névváltoztatások számának visszaszorulásával párhuzamosan – eltűnésükről számol be. Ezt a szerző számos okkal látja magyarázhatónak: a polgárjogi mozgalmak eredményei, a rasszizmus visszaszorulása, a kisebbségi identitások felerősödése, a társadalmi mobilitás eredményei, a New York vonzáskörzetébe való kiköltözések, illetve további demográfiai változások. Emellett érvényesülő trendként szól a zsidó kötődésű egyénnévadás (bibliai és modern héber, illetve izraeli nevek) divatjának felíveléséről. Szembesíti a névváltoztatások szépirodalmi bemutatásait az általa ismert tényekkel, s cáfolja az Ellis Islandre érkező bevándorlók esetében gyakorinak vélt névváltoztatások közkeletű képét.

A 21. században az Európán kívüli országokból kiinduló bevándorlás, a terrorizmus fenyegetése, a megerősödő állami adminisztráció ismét a hivatalos eljárásban megvalósuló névváltoztatások számának szaporodását eredményezhette; mindez azonban a zsidóságot már nem érinti. Ugyanakkor már a mai amerikai etnikai közösségek körében sem – melyek névváltoztatásaira bővebben is kitér itt a szerző – játszik akkora szerepet ez az aktus, mint korábban a zsidók esetében. A szerző szerint ez az egyéb külsődleges csoport sajátos jegyek megléte mellett érthető is. Megmutatkozik azonban a személyneveknek a domináns névhasználathoz való igazítása más módokon: a latinók esetében a kéttagú családnév egyikének elhagyásában, a kínai bevándorlók körében pedig elsősorban az egyénnevek vonatkozásában. Mindemellett jellemző azonban az etnikulturális meghatározottságú személynévhasználat megerősödése, a multikulturális nevek nagyobb elfogadottsága is. A névváltoztatási folyamatok társadalmi háttérének nagyfokú átstrukturálódását két térképpel is látványosan jellemzi a szerző: ezek az 1946. és 2012. évi kérvényezők New York városrészei közötti megoszlásának változásait ábrázolják (155, 157).

3. A kötet törzsanyagát alkotó fő fejezeteket egy Utószó követi (177–187), mely egy zsidó családtörténeten keresztül esettanulmányszerűen, a lehető legéletszerűbben demonstrálja a személyneveknek, használatuknak, megváltoztatásuknak a szerepét az egyén és az egymást követő generációk életében. A kötet anyagát a Köszönetnyilvánítás, a bőséges további anyagot tartalmazó Jegyzetek, a Név- és tárgymutató, valamint a szerző rövid bemutatása zárja (189–145).

Az ismertetett munka nemigen igyekszik témáját a zsidóság névhasználatának és névváltoztatásainak, asszimilációs és integrációs törekvéseinek a legszélesebb perspektívájú, tudniillik különböző országok és korszakok vonatkozásában, illetve általánosságban is bőven kutatott és leírt kontextusába elhelyezni. Kevésbé törekszik arra, hogy – ha számadatokban nem is szűkölködik – az általa bemutatott folyamatokat, jelenségeket részletes adatsorok közreadásán keresztül ábrázolja. Viszonylag korlátozottan tér ki a nem zsidó

névváltoztatások által kínált hasonlóságok és eltérések lehetséges kérdéseire is. A szerző áttekintő igényű gondolatmenete, az általa közreadott példák, kapcsolódó esetek, a különféle forrásokból bőségesen merített részletek, a szöveget kísérő illusztrációk, s mindez a maga történeti íve és társadalomtörténeti háttére elé rendezve, valamint olvasmányos formában megírva – ha nem is teljes módszerességgel, de így együttesen – mégis nemcsak gazdag, hanem tanulságos bemutatását is nyújtják választott témájának.

FARKAS TAMÁS

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7732-2302>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

KATONA CSILLA, Fonotaktikai szerkezetet módosító hangváltozások az ómagyar korban

A Magyar Névtárhívum Kiadványai 51. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2020.
201 lap

1. KATONA CSILLA monográfiája új alapokra helyezve és új forrásanyagra támaszkodva vizsgálja azokat a fonetikai és fonológiai jelenségeket, amelyek meghatározóak voltak az ómagyar korban. Célja elsősorban a fonotaktikai szerkezeteket az adott korban módosító hangváltozások rendszerszerű vizsgálata. A szerző hangsúlyozza, hogy egy nyelv fonotaktikai szabályai változhatnak időben: nemcsak belső, rendszerbeli okok, hanem a nyelvi érintkezések is befolyásolhatják őket, ráadásul feltehetőleg különböző módon alakulhatnak a tulajdonnevek és a köznevek esetében. KATONA CSILLA ennek bemutatására hatalmas történeti tulajdonnévanyagot vizsgál meg, valamint bevon az elemzésbe egy saját maga által adatbázisba rendezett tájszókészletet is.

2. Az elméleti háttér című fejezetben (9–34) a szerző a modern fonológiai kutatások eredményei alapján részletesen kitér a magyar nyelvre jellemző fonotaktikai mintázatokra, kiemelve azt, hogy – általában véve – a fonotaktikai struktúra befolyásolhatja a hangszerkezetet érintő változásokat, ugyanakkor korlátozhatja is azok bekövetkeztét. Ahogy fentebb is említettem, a nyelvi érintkezések fontosságát is hangsúlyozza, és rámutat arra, hogy a nyelvbe beépülő idegen eredetű szavak olyan szótagszerkezeti mintákat hozhatnak magukkal, amelyek szintén hatással lehetnek a későbbi korok változásaira. Elsősorban a szakirodalom alapján írja le az ómagyar kori fonotaktikai szabályosságokat, változásokat, ezeket egészíti ki a magyar nyelv általános fonetikai jellemzőivel, majd a magyar köznevek és helynevek jellemzőinek összehasonlítására kerül sor az eddigi kutatások alapján. Ezek után a nyelvi jólformáltság és az optimalitáselmélet fogalmával és jelenségeivel, valamint a szonoritási hierarchia magyar jellemzőivel ismerkedhet meg az olvasó. A szerző itt is hangsúlyozza, hogy a nyelv története során a jólformáltság szabályai is módosulhatnak. Külön alfejezetben olvashatunk a mai köznyelvben fellelhető mássalhangzó-kapcsolatok

fonetikai-fonológiai jellemzőiről, és részletes képet kapunk a szavakban elfoglalt helyük alapján osztályozott lehetséges, gyakori és ritka mássalhangzó-kombinációkról. Erre természetesen szükség van annak érdekében, hogy a történeti folyamatokat jobban meg lehessen világítani: láttatni lehessen, hogy miként, mennyire változtak ezen kombinációk, illetve változtak-e egyáltalán.

3. A vizsgálatok forrásai és a feldolgozás módszere címet viselő fejezet (35–48) a korpuszválasztás indoklását és az elemzett nyelvi anyag bemutatását tartalmazza. A szerző azért fordul elsősorban az ómagyar kori helynevek felé, mert egyrészt a hangtörténeti vizsgálatok jórészt a közszavak segítségével történtek, a tulajdonnevek kevésbé kaptak szerepet ezekben a kutatásokban, másrészt a helynevek szerepe – mint tudjuk – nagyon jelentős a korai ómagyar kori kutatásokat illetően. Ugyanis a helynevek lokalizálhatóak, és ezáltal – ahogy a szakirodalomban már többen rámutattak – nem csupán önmagukban vizsgálhatók, hanem névkörnyezetükben is. Ez szintén fontos szempont akkor, amikor olyan összefüggéseket próbálunk feltárni, amelyeket eddig inkább külön-külön vizsgáltak a nyelvészek, és a rendszerbe helyezésük, összefüggéseik bemutatása csak az utóbbi évtizedekben került a kutatók érdeklődési körébe. Bár a kutatók többsége úgy gondolja, a közneveket és a helyneveket hasonló változási folyamatok befolyásolták, a szerző fontosnak tartja ezen szókincsrétegekben észlelhető változások összevetését, és az eltérő vagy akár a hasonló változások okainak vizsgálatát. Természetesen a történeti helynévi anyag földrajzi és időbeli elterjedését befolyásolja az oklevelek fennmaradásának esetlegessége, azonban a rendelkezésünkre álló nyelvi adatok elégségesek ahhoz, hogy megfelelő következtetéseket lehessen levonni.

A mai magyar nyelvjárási adatok mint a hangtörténeti vizsgálatok forrásai című alfejezetben (40–43) KATONA CSILLA azzal érvel, hogy bár már jeles nyelvészek is felvetették a tájnyelvi szavak bevonásának szükségességét elsősorban a hangtörténeti vizsgálatokban, ilyen nyelvi adatok csak érintőlegesen kerültek be a nyelvtörténeti elemzésekbe, illetve kevés kutató igazolta, hogy a nyelvjárási adatok felhasználásával jelentős eredmények érhetők el. Pedig a nyelvjárásokban sok régies alak lelhető fel, ezáltal e nyelvváltozatok a nyelvtörténeti változás élő archívumainak tekinthetők; ugyanakkor újítások is észlelhetők a nyelvjárási szavakban. Mindezeket tekintetbe véve fontos támpontként szolgálhatnak elsősorban akkor, amikor a változások földrajzi eloszlását szeretnénk kideríteni.

A helynévi adatok elemzéséhez a szerző adatbázist épített olyan mezők felvételével, amelyek a hangtörténeti változási folyamatok vizsgálatát megkönnyítő speciális szempontokat tartalmaznak. Ugyancsak tekintetbe vette a lokalizációt a területi jellegzetességek nyomon követése érdekében, valamint az adatbázisba beépített 1800 adat alapján az egyes jelenségekkel kapcsolatos produktivitást is vizsgálni tudta. Az adatok az eddig fellelhető helynévyszótárak és -gyűjtemények, valamint történeti földrajzok anyagából származnak. Forrásai között találjuk a történeti földrajz alapműveit, valamint a debreceni névkutató szakmai műhely több történeti helynévyszótárát, adattárát és monográfiáját. Sajnos nincsenek korabeli adatok a Székelyföldről, Szászföldről, illetve Pozsony, Turóc és Zólyom vármegyéből. Emellett tájszói adatbázist is épített a szerző az Új magyar tájszótár (ÜMTsz.) és A magyar nyelvjárások atlasza (MNYA.) adatai alapján úgy, hogy a történeti folyamatok megítélésében fontos szinkrón variációkat is felvette, illetve önálló mezőt hozott létre az etimológiai megjegyzések számára, amelyek szintén a diakrón vizsgálatban voltak nagy segítségére. A tájszói adatok száma 1286. A hatalmas adatmennyiséget tartalmazó, elsősorban

hangtörténeti változási folyamatok vizsgálatára épített adatbázisok tovább bővíthetők újabb szempontokkal, és a továbbiakban is felhasználhatók más jelenségek vizsgálatára.

4. A mű törzsét alkotó fejezetben (A fonotaktikai szerkezetet érintő változások a magyar nyelvben; 49–162) az előzőekben bemutatott nyelvi anyagok vizsgálatán alapuló eredményeket mutatja be a szerző a következő sorrendben: kétnyíltszótagos tendencia, a tövégi magánhangzók eltűnése, hangátvetés, inetimologikus hangok a szavak szótag-szerkezetében. Az egyes alfejezeteken belül a szerző először a szakirodalomban fellelhető legfontosabb véleményeket írja le vagy ütközteti az adott jelenségről, majd kitér – saját adatai alapján – az egyes jelenségek bemutatására, azok okaira, mozgatórugóira, területi és kronológiai jellemzőire, illetve ahol szükségesnek látszik, a típusok megállapítására is vállalkozik. Ugyanakkor arra is rámutat, hogy az adott jelenségek hogyan függenek össze, mi az, ami mozgatórugóként más tendenciákat is befolyásol, hogyan oszlanak meg ezek a változások földrajzilag, illetve tetten érhető-e különbség a történeti anyag és a mai tájszavak között. Az sem elhanyagolható tényező, hogy valamely jelenség mai napig hat-e vagy sem, mint ahogy azt több esetben ki lehet mutatni a feldolgozott anyag alapján (pl. a kétnyíltszótagos tendencia, amely nyugaton és délnyugaton gyakoribbnak látszik ma is, mint a keleti régiókban, ahol ritkább, illetve hiányzik az északi és az északkeleti várme-gyékben). Több ízben kiviláglik az is, hogy az előző eredmények módosításra szorulnak, ahogy maga a szerző is megjegyzi. A hangátvetéssel kapcsolatban azt is megpróbálja megválaszolni, hogy e jelenség szabályos vagy asszociációs változás-e, hiszen a szakirodalomban mindkét jellemző mellett találunk érveket. A probléma bemutatása és körbejárása után a szerző így vélekedik: „A hangátvetés problematikáját részletezve tovább erősödött bennem az a gondolat, hogy a változási folyamatok tipológiai rendszerének újragondolása, a változások minél sokoldalúbb leírása és az egységes fogalmi keret kidolgozása a közel-jövő hangtörténetírásának egyik kulcsfontosságú feladata kell, hogy legyen” (123).

5. Az Összegzésben (163–166) a változások gyakorisági mutatóit szemléltető ábrákat tanulmányozhatjuk, majd továbbvezető gondolatokról, további módszertani újítást érintő javaslatokról, valamint a terminológia újragondolásának szükségességéről olvashatunk. A gazdag szakirodalmat tartalmazó alegységet (167–179) követi egy olyan nyelvielem-mutató (181–198), amely valamennyi nyelvi adatot tartalmazza, a közszavakat és a tulajdon-neveket egyaránt, így az olvasó bármikor visszakeresheti csupán azt az adatot vagy azokat a lexémákat, amelyek őt foglalkoztatják. Az átláthatóságot és a jelenségek minél érthetőbb, áttekinthetőbb illusztrálását szolgálják azok a térképek, táblázatok és ábrák, amelyek nemcsak az összegzésben, hanem az egész műben jelen vannak. KATONA CSILLA munkája mind módszertanilag, mind a feldolgozott anyagot illetően jelentős, továbbgondolásra és további kutatásokra sarkalló. Monográfiája nyelvtörténeti, nyelvjárástörténeti és névtani tekintetben is kiemelkedő.

FAZAKAS EMESE

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5372-8730>

Babeş-Bolyai Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

BÖLCSKEI ANDREA, Az egyház mint egykori birtokos a magyar helynevekben

Károli Könyvek Monográfia. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó,
Budapest, 2021. 299 lap*

1. A történeti helynévkutatásnak az onomasztika határain messze túlmutató hatása van, mivel a nevek vizsgálata alapján levonható következtetések közvetve vagy közvetlenül más tudományágakra is hatással lehetnek (történettudomány, dialektológia, szociolingvisztika). A modern névtudományi analízisek a helyneveket rendszerint objektumfajtánként tanulmányozzák, mivel ezek nyelvi elemzésének forrásértéke és belső rendszere eltérő jegyeket mutathat. BÖLCSKEI ANDREA e monográfiájában ettől eltérő módon veti vizsgálat alá a helynevek egy sajátos csoportját. Munkájában a helynevek szemantikai és motivációs rendszeréből a névadás mögött meghúzódó jelenségek egyikét, az egyház egykori birtokosi szerepét emeli ki, és kíváncsi e jelenség hátterének funkcionális-kognitív tényezőire is.

2. A munka hét fejezetből áll. Az Előszó után (7–8) a szerző a Bevezetésben (9–12) az egyházszervezetnek a helynévrendszert érintő hatásáról szól. A harmadik fejezetben a középkori Magyar Királyság egyházszervezetének történeti hátteréről kapunk képet (13–57). Az elemzést megelőző, negyedik fejezetben (58–111) az egyházi vonatkozású magyar helynevek típusairól olvashatunk értékelő áttekintést a szakirodalom alapján. Az ötödik fejezet (112–138) a munka forrásait és módszertani kérdéseit tárgyalja részletesen, majd a vizsgálat alapjául szolgáló adatbázisról ad kimerítő képet. A kötet központi része a hatodik fejezet (139–246), amelyben az egyházi vonatkozású és birtoklástörténeti helyneveket nyelvtörténeti korszakok mentén írja le a szerző. A mű záró fejezete összegzés (247–262), amelyben az eddigiek komplex áttekintését láthatjuk. Végül az adatbázishoz felhasznált források jegyzéke (263–265) és a hivatkozott irodalom (267–274), valamint a könyv részletes angol nyelvű összefoglalója (275–299) következik. A kötet tehát láthatólag arányos felépítésű, hosszan érlelt alkotás, melynek kétharmad részében az (egykori) egyházi birtoklásra utaló magyar helynevek történeti elemzését és módszertani kérdéseit láthatjuk.

3. A témaválasztás és a vizsgált névtípus egyaránt speciálisnak mondható. A munka a névtípus hazai kialakulásának, terjedésének, valamint nyelvi jellemzőinek leírását tűzi ki célul. Az elemzett névtípust a szerző kulturális indíttatásúnak tekinti, mivel az egyházszervezet létesítményei (kápolnák, templomok, kolostorok stb.) a tájban lényeges változásokat eredményeztek, és (a középkori) Magyarországon az egyház gazdasági-politikai erejének folyamatos növekedésével párhuzamosan a birtokosi szerepkörét a helynevekben is hangsúlyozhatták, sőt a későbbiekben az egyházszervezet törekedhetett ennek fenntartására is a nevekben.

* Az ismertetés a Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj 2021–2022. 166224. számú pályázat és a Partiumi Területi Kutatások Intézet támogatásával készült.

4. Az elemzett helynévtípus sajátos voltából fakadóan a szerző első lépésként az egyházszervezet és a szerzetesrendi intézményhálózat kiépülését tekinti át a középkori Magyarországon. E fejezetben összegző igénnyel, a történettudomány főbb eredményei alapján mutatja be az egyházi viszonyokat a korai és a kései középkorban. A korai középkorra (az Árpád-korra) vonatkozóan röviden bemutatja, hogyan esett át viszonylag rövid időn belül jelentős kulturális átalakuláson a Kárpát-medencébe újonnan megérkező magyarság – keleti és nyugati birodalmak hatása közepette, miközben beilleszkedett a nyugat-európai keresztény kultúrkörbe. A késő középkorban a királyi hatalomnak a főpapok ki nevezési (főkegyúri) jogköre továbbra is fennmaradt. Az Anjou-korban a király az egyház politikai érdekeit sértette, igyekezett háttérbe szorítani az egyházat. Zsigmond király a hatalom megszilárdításában tovább csökkentette az egyház befolyását. Ezzel szemben Mátyás a hatalma megszilárdítása közben igyekezett az egyházi befolyást megerősíteni, ezzel összhangban viszont gyengítette a nagybirtokosokat. A Jagellók alatt az egyház jelentős politikai befolyással bírt, és hatalmas vagyonokat halmozott fel.

A történeti áttekintés, mint látjuk, tömör, átfogó képet ad a magyar államnak az egyházhoz való középkori viszonyának alakulásáról: hol támogató, együttműködő szerepet mutatott, hol pedig a célok elérését akadályozó elemként tekintett rá.

5. A szerző a következő fejezetben a névtani szakirodalom alapján az egyházi vonatkozású helynevek kérdését foglalja össze. Tárgyalja az „egyházi hely(ség)nevek” elnevezését és típusait. A témában született klasszikus onomasztikai forrásmunkák mellett a legújabb helynévtörténeti műveket is felhasználja e fejezethez, sőt közben saját korábbi vizsgálataira is épít. Funkcionális-szemantikai alapon két nagy névtípust különít el: 1. az egyházi rendeltetésű építményre (monostorra, apátságra, templomépületre, kápolnára, remetelakra, keresztre, patrocíniumra) utaló magyar helységneveket; 2. az egyházi birtoklásra (pl. egyházi intézményre, szervezetre, püspökre, apátra, papra, szerzetesekre vagy apácákra) utaló helységneveket. Ebben a terjedelmes részben a szerző már előrevetíti saját anyagának lehetséges elemzési szempontjait, ugyanis a helyneveket denotátumfajták, névszerkezeti jellemzőik, lexikális jegyek, valamint kronológiai és keletkezéstörténeti szempontból mutatja be. Megállapítja, hogy a történeti földrajzokban és a helynévtárakban a vizsgált névtípusok a mikrotoponimák körében kisebb számban jelentkeznek (pl. *Egyház bérce*, *Mindszent hegye*), viszont a 20. század második felében készült megyei földrajzinév-gyűjtések kötetekben nagy mennyiségben adatoltak az egyházi birtoklásra utaló különböző mikrotoponimák. Rámutat arra is, hogy az eddigi névtani vizsgálatokba csupán néhány kiragadott példán keresztül vonták be e névanyagot.

E fejezet sajátos voltát adja az is, hogy a szerző az egyház tulajdonjogára utaló helységnevek területén korábban elvégzett speciális vizsgálatait is bevonja a jelenlegi kutatásába. Névtudományi szempontból kitekintésként bemutatja a Brit-szigetek egyházi vonatkozású hely(ség)neveit. Ebben a kutatástörténet mellett a névsémák, nyelvi kontaktushatások ügyéről és az egyes névtípusok sajátosságairól ír; például a szentek nevét tartalmazó ottani helynevek erős területi kötöttségekkel bírnak, az egykori egyházi birtokosra utaló hely(ség)nevek pedig jellemzően két névrészből állnak.

6. A munka törzsét képező ötödik fejezet kiindulópontját az adja, hogy bár a magyar névtani szakirodalomban az egyházi építményekkel kapcsolatba hozható helynevekről

jelentős munkák születtek, BÖLCSKEI ANDREA úgy látja, ugyanakkor az egyház egykori birtokosi szerepkörével – e nyelven kívüli motívummal – összefüggésben keletkezett helynevek kutatása eddig háttérbe szorult. Az anyaggyűjtés során döntően klasszikusnak mondható történeti, földrajzi és nyelvészeti munkákat használt fel, viszont ezek mellett tájékozódó jelleggel támaszkodott a Google Térképre és a Wikipédia adataira is. Az adatbázis-építés során két fontos kritériumot érvényesített: 1. a névforma által jelölt hely(ség) egykori egyházi birtoklásának ténye a források alapján igazolható legyen; 2. a névalak legalább egyik névrésze nyelviileg is azonosítsa a tulajdonost. A helynevek ilyen szempontú vizsgálata sokszor egyéni mérlegelést igényel, így a szerző módszeresen összegzi azokat a szempontokat, amelyek alapján az egyes nevek kívül rekedtek a vizsgálatán; például ha az egyházi szervezetet jelölő szóval egyező személynév szerepel a névben (*monoh* ’barát, szerzetes’ > *Monok* ’személynév’ > *Monok* ’településnév’); ha népetimológias vagy hatósági névrendezés során vált az egyházi birtoklást jelölő nevekhez hasonlóvá (pl. a szláv előzményre viszszevezetett *Opátka* > magyarosított *Apátka*) stb. Ezzel szemben a korpuszba felvett olyan latin adatokat is a szerző, amelyek háttérben vélhetően magyar helynév lehetett, és ebben egyházi birtoklásra történt utalás. Ilyen például az 1339-es latin *Buda Episcopi* névalak alapján kikövetkeztetett magyar [*Püspök*]/*buda* adata.

A vizsgálat alapját képező helynévi adatbázis összesen 1455 denotátumot jelölő (egykori) egyházi birtokosra utaló névformát tartalmaz, amelyhez 5289 névadat kapcsolódik. Egy önálló alfejezetben a szerző részletesen tárgyalja az adatbázis (egyben egy leendő helynévsztár) felépítését. Az adatbázis cellainformációi a következők: azonosító szám, címszó, történeti adat, év, forrás, alak- és névváltozatok, denotátumfajta, lokalizáció, releváns helynévtörténeti esemény(ek), mai név vagy ennek hiánya, lexikális, morfológiai-szintagmatikus, keletkezéstörténeti és változási, helyesírási és hangtörténeti oszlop. A hagyományosnak tekinthető helynévi adatbázisok információi mellett az azonosító szám ebben az azonos denotátumok helynévadatainak összekapcsolását segíti, mivel a homonímia és a névváltozatok miatt egy-egy denotátum azonosítása néha nehézségbe ütközik. A „Helynévtörténeti események” adattábla alatt a helynév kapcsán a forrásokban szereplő nyelven kívüli információk szerepelnek; pl. egyházi birtokosra történő utalás, az adományozó személye, az adományozás éve, körülményei. BÖLCSKEI ANDREA külön kitér arra is, hogy az adatbázisban a vizsgált helynevek nyelvi elemzését milyen helynévtörténeti adatok segítik (lexikális, morfológiai és szintagmatikus, keletkezés- és változástörténeti jellemzők). Az egyházi birtoklás tényét mutató helynevek nyelvi elemzése a HOFFMANN-féle tipológia (és arra épülő újabb leírási keretek) hasznosítását tükrözi (l. HOFFMANN 1993/2007, TÓTH 2008, HOFFMANN–RÁCZ–TÓTH 2018). Az adatbázisban a fenti névelemzési keret funkcionális-szemantikai, lexikális-morfológiai és keletkezéstörténeti szintjei keveredést mutatnak.

7. Az összeállított helynévi adatbázis alapján BÖLCSKEI ANDREA az általa felállított következetes szempontrendszer szerint veszi számba az egyház (egykori) birtokosi szerepkörét tükröző helyneveket. Ezek nyelvtörténeti korszakokként a következők: a forrásokból kinyert adatok száma, objektumfajta megoszlása, térbeli jellemzők, névformák, kronológiai mutatók, névszerkezet, bővítményrészek sajátosságai, keletkezéstörténet és változástörténet. A szerző az eredmények közreadásakor mindvégig hangsúlyozza, hogy a vizsgálatba vont helynevek alapján felvázolt eredményeket a felhasznált források befolyásolják.

Az ómagyar kortól az újmagyar korig vizsgált egyházi vonatkozású helynevek számadatait tekintve a középmagyar korra vonatkozólag visszaesés tapasztalható, ami a források hiányával magyarázható. A denotátumfajták megoszlása szerint az (egykori) egyházi birtokosra utaló helynevek a korai ómagyar kortól a korai újmagyar korig döntően települések, lakott helyek közül kerültek ki (az adatok az egyes korszakokban 67–94% közötti arányban e névfajtához köthetők). Lényeges elmozdulást a kései újmagyar korszakban láthatunk, amelyben kiemelkedő az egyéb jellegű földrajzi nevek (pl. *berek, domb, erdő*) 66,21%-os aránya. Az egyházi birtokosra utaló helynevek területi megoszlását az jellemzi, hogy a nevek többsége a Dunántúlról és a magyar nyelvterület északi részéről adatolt, és csak ritkán Erdély, Partium, Bácska–Bánát és Szlavónia területéről. E szempontnál az olvasó hiányolhatja a szemléletes térképívetek a lokalizációs leírások kiegészítésére.

Kronológiai szempontból a névtípus adatait minden nyelvtörténeti korszakban harmincéves periódusokra tagolva adja közre a szerző. Az adatok egyenetlen eloszlása mellett egy-egy nyelvtörténeti időszakban megfigyelhető, hogy az adatok zöme mintegy száz évre koncentráliódik; például 1241–1350 között az adatoknak a 84,64%-a jelentkezett. A névtípuson belül a denotátumok több mint felét egyetlen névadat, mintegy hetedét két névadat, közel tizedét három, mintegy huszadát négy-öt névadat jelöli. Az egyetlen névformával jelölt denotátumok száma a középmagyar és a kései újmagyar korban a legjelentősebb számú (közel 77%). A névformákat talán érdemes lett volna párhuzamba állítani a vizsgált névtípus szemantikai jegyeivel is.

Az egykori egyházi vonatkozású és birtoklástörténeti helynevek lexikális elemzését is láthatjuk a munkában. A lexémák egy szűk csoportja (*apáca, apát, barát, egyház, harangozó, keresztes, monoh, monostor, pap, püspök, remete*) az öt nyelvtörténeti korszakban egyaránt jelentkezik, de a névalkotó szerepük korszakonként eltért: a *pap* például az újmagyar korban a leggyakoribb lexéma a vizsgált névtípusban. Az egyházi birtokosra utaló lexémát tartalmazó helynevek „alakszerkezeti” jellemzőiről szólva a szerző névszerkezeti és keletkezéstörténeti szempontokat ötvöz. E két szempontból jól látható tendenciákat emel ki: az egyrészes nevek típusa az ómagyar kor két időszakában megterheltebb, mint a kétrészes névstruktúrájuké, bár az itt felvett „idegen” és „nem egyházi vonatkozású” helynevek szerkezeti felépítés szempontból nem értelmezhető kategóriák, és vélhetően valamelyik csoportot gyarapíthatják. A kétrészes helynevek a középmagyar kortól kezdődően az elemzett nevek több mint felét tették ki.

Keletkezéstörténetileg a helynévképzős (pl. *-i, -d[i]*: *Apáti, Baráti, Papd*) és pusztázószói (*Barát, Monoh, Remete*) egyrészes nevek névalkotó szerepét látjuk. Történetileg egyre inkább a helynévképzés visszaszorulását mutatja a névanyag. A kétrészes helynevek körében a szintagmatikus szerkesztéssel keletkezett nevek abszolút megterheltségét jelzik az adatok (a korai ómagyar korban 37,89%, míg a későbbi korszakokban ennél magasabb az aránya; az újmagyar kor két időszakában a nevek 80,80 és 97,21%-a ezzel az eljárással keletkezett). Ezen belül is a birtokos jelzős és a minőségjelzős struktúrájú nevek nagy megterheltségét láthatjuk. Az egyes nyelvtörténeti korszakokban a birtokos jelzős szerkezetű névformák dominanciája vehető ki (napjainkhoz közelítve a jelöletlen formák – pl. *Plébániamajor* – gyakorisága nő), de az újmagyar korban a minőségjelzős adatok (pl. *Rábapüspöki*) erősödésével számolhatunk. Érdekes, hogy a névszerkezeti leírásban keletkezéstörténeti kategóriákkal operál a szerző, de az alakszerkezeti elemzésében nem említ más egy- vagy kétrészes névalakulási típust. A keletkezéstörténeti vizsgálatában ugyanakkor kis számban,

de adatol szerkezeti változással (a korai újmagyar kori *Baráti* > *Baráti hegy*) vagy névátvétellel (középmagyar kori *Papotcz* ~ *Paplocz*) keletkezett helyneveket is.

Funkcionális-szemantikai szempontból az egyházi vonatkozású és birtoklástörténeti helynevekben a bővítményi részt fogja vallatóra a szerző. A bővítményi részben gyakran történik utalás a hely valamely tulajdonságára (*Baráti [Nagy-], Sáros-Remete* stb.) vagy a hely viszonyára valamilyen külső dologhoz (közelben lévő folyóhoz: *Tizapispuky*; egyéb objektumhoz a *Barathy Sokorow*). A munkában többszöri megerősítéssel szerepel, hogy az alaprészben az egykori egyházi tulajdonosra történik utalás. Itt talán az átfogó kép érdekében jó lett volna megvilágítani még például az újmagyar korban jelentkező kétrészes *Pápa-kert*, *Templom dülő*, *Püspöki-tanyák*, *Prépusi-út*, *Barát-tói-dülő* típusú nevek alaprészét is.

8. BÖLCSKEI ANDREA elsődlegesen nyelven kívüli tényezők mentén jelölt ki egy névtípust a magyar onomasztika területén, így az egyház egykori birtokosi szerepkörével összefüggésben keletkezett helynevek csoportját vizsgálta meg. A névtípus kultúrtörténeti kötöttségűnek tekinthető, mivel a középkori egyházszervezethez kapcsolódik, és e nevek létrejötte az egyház szellemi-politikai hatalmával függött össze. A monográfia alapos munka, amelyben a szerző igyekszik több tudományterület eredményeit – a téma speciális voltából adódóan – felhasználni. A témában született legújabb tanulmányokra is támaszkodik, valamint a szakirodalmi áttekintésében a téma egy speciális nemzetközi területét, a nagy-britanniai és az írországi, ide kapcsolódó irodalmat is értékeli. Az elemző rész gazdag anyagon alapul, megfontolt módszerrel. Az egyház (egykori) birtokosi szerepkörét tükröző nevek nyelvi és művelődéstörténeti vizsgálata a névtan és a nyelvtudomány határain túl más tudományágak (egyház történet, történettudomány) számára fontos adalékokkal szolgálhat. A mű olvasása közben kisebb hiányérzete lehet az olvasónak: hasznos lehetett volna az adattár anyagának szócikkre közreadása (csak mintaszócikkeket közöl a szerző), és üdvözlendő lett volna a névtípus nemzetközi szakirodalmában megfigyelt tanulságoknak és a szerző eredményeinek lehetséges összekapcsolása. Ezek az esetlegesen hiányolható részek azonban vajmi keveset csökkentenék az elvégzett munka nagyságán és értékén.

KOCÁN BÉLA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3573-834X>

Vetési Albert Gimnázium

Hivatkozott irodalom

- HOFFMANN ISTVÁN 1993/2007. *Helynevek nyelvi elemzése*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 67. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- HOFFMANN ISTVÁN – RÁCZ ANITA – TÓTH VALÉRIA 2018. *Régi magyar helynévadás. A korai ómagyar kor helynevei mint a magyar nyelvtörténet forrásai*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- TÓTH VALÉRIA 2008. *Településnevek változástipológiája*. A Magyar Névtudományi Kiadványai 14. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.

E. NAGY KATALIN, Empíria és teória a helynév-szociológiában

A Magyar Névarchívum Kiadványai 53. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2021.
204 lap

1. A névkutatással foglalkozó szakemberek régóta kutatják a nevek világának törvényszerűségeit, külső és belső összefüggéseit, kapcsolatrendszerét. Az onomasztikát mint önálló nyelvészeti diszciplínát megalapozó kezdeti kutatások is rámutattak arra, hogy a tulajdonnevek világát nem érdemes zárt rendszerként kezelni. „[A] névadást nem lehet elszigetelten, csupán a nyelvi anyag alapján vizsgálni, hanem fel kell deríteni a nyelvi és névadásbeli jelenségek okait, indítékait, társadalmi alapjait” (BENKŐ 1949: 245–246). A névtani kutatások tudományközi érintkezéseinek köszönhetően fokozatosan interdiszciplináris határterületek alakultak ki.

A szociolingvisztikai szemléletmód térhódításával a társadalom és névhasználat összefüggéseit szem előtt tartó vizsgálati keretek még inkább előtérbe kerültek. A nevek keletkezésének, használatának, variabilitásának, ismeretének stb. szociológiai változók által való befolyásoltságát, összefüggésrendszerét a helynév-szociológia hivatott vizsgálni. E meglehetősen újszerű részdiszciplína fogalomkészletét és vizsgálati keretét a magyar névkutatásban BAUKO JÁNOS (2015, 2019) és GYÖRFFY ERZSÉBET (2018) fektette le. A társadalmi tényezők hatása – bár korábban sem került el a névkutatók figyelmét – az utóbbi időben egyre több névtani vizsgálat tárgyát képezi, s fokozatosan gyarapszik a témában megjelent publikációk sora.

A jelen írásunkban bemutatott kiadvány nem előzmény nélküli a magyar névtudományban, de azon meghatározó művek közé tartozik, melyek új távlatokat nyitnak a helynevek vizsgálatában. A kötet két nagy részből áll: az elméleti-módszertani alapvetést követően a szerző négy Hajdú-Bihar megyei településen végzett helynév-szociológiai vizsgálatainak eredményeit teszi közzé.

2. Az első, a helynév-szociológia elméleti-módszertani háttérét bemutató részt hat fejezet alkotja. A szerző a terminológiai kérdések tisztázását követően számba veszi azokat a tényezőket, melyek meghatározóak egy névanyag szocioonomasztikai vizsgálata során. A helynév-szociológia eredményeinek bemutatásakor nem törekszik részletes tudománytörténeti számvetésre. A fejezet elején tisztázza, hogy a kötetnek nem célja az előzményirodalom részletes ismertetése; elsősorban az elméleti alapvetések bemutatására, összevetésére szorítkozik (11). Egyetért több jeles névkutató azon véleményével, mely szerint az onomasztika elméleti kerete a funkcionális nyelvészetbe illeszkedik leginkább. A helynév-szociológiát a névtanhoz tartozó olyan részdiszciplínaként írja le, melynek műveléséhez szerteágazó ismeretanyag szükséges, eredményei pedig több más tudományterület keretein belül is felhasználhatók. A szocioonomasztika kutatási területeit elsősorban BAUKO JÁNOS (2015) és GYÖRFFY ERZSÉBET (2018) álláspontjának összevetésével láttatja. Szerzőnk jelen munkájában nyelven kívüli és névrendszertani szempontok vizsgálatával kíván hozzájárulni a terület eddigi eredményeihez.

Elméleti alapvetések esetében elkerülhetetlen, hogy terminológiai kérdések tárgyalására is sor kerüljön. E. NAGY KATALIN négy fontos névszociológiai fogalom – névközösségek,

kognitív és/vagy mentális térképek, generációs csoportok, névváltozatok – definiálásán túl számos elméleti és módszertani kérdésre keres és ad választ.

A névközösség fogalmát többféle szempontból közelítették meg az eddigiekben. Ezek összevetésekor szerzőnk megállapítja, hogy közös bennük a területiség meghatározó jellege. További kritériumként fogalmazza meg, hogy egy névközösség tagjai tényleges kommunikációs kapcsolatban álljanak egymással, illetve hogy ugyanannak a helynévanyagnak (az adott település valamennyi helynévének) jelentős részét közösen birtokolják. Az is nyilvánvaló – fejt ki E. NAGY –, hogy minél nagyobb egy település területe, annál valószínűbb, hogy lakosai több névközösséget alkotnak.

A névszociológia interdiszciplináris voltát az is bizonyítja, hogy terminusainak egy része más tudományok szakkifejezései közt is megtalálható. A *kognitív és/vagy mentális térkép* a földrajztudományban, a térképészetben, a szociológiában stb. is használatos kifejezés. E. NAGY rámutat e terminuspár kiforratlan voltára, mivel nemcsak szinonimaként, hanem eltérő jelentésben is használják őket. CSÉFALVAY ZOLTÁN és GYÖRFFY ERZSÉBET nyomán szerzőnk is megkülönbözteti a két fogalmat: „kognitív térképen a tér mentális reprezentációját értem, a mentális térkép pedig a kognitív térkép előhívása és aktuális megvalósulása, pl. rajz formájában” (16).

A szerző emellett a legújabb kutatásokra hivatkozva a generációs csoport fogalmának újragondolását javasolja, elsősorban a névhasználati tendenciák mentén. Mivel azonban kevés empirikus anyag áll rendelkezésre az egyes korcsoportok új szempontú kialakításához, jelen kiadványban is húszéves periódusokat alkalmaz (17).

A terminológiai kérdések tárgyalását a névváltozatok fogalmának tisztázása zárja. Szerzőnk egy névhasználati egységként kezeli az azonos (vagy közel azonos) szemantikai tartalmat kifejezőket (18).

A kötet során következő része elmélet és módszer egyensúlyának fontosságára mutat rá. E. NAGY számtalan olyan szakmunkára utal, amelyek valós nyelvhasználati adatokat tükröző korpusz elemzését követően névelméleti alapkérdéseket foglalmaztak, illetve válaszoltak meg. Az élőnyelvi adatok gyűjtését a szerző a névszociológiai vizsgálatok elengedhetetlen feltételeként tartja számon, ezért kitér egyrészt a hagyományos helynévgyűjtés módszerének a bemutatására, másrészt a helynévismeret felmérésének lehetőségeire.

3. A kötet második részében az előzőekben bemutatott vizsgálati keretrendszer gyakorlati alkalmazásáról, annak eredményeiről olvashatunk. Szerzőnk négy Hajdú-Bihar megyei településen, Szentpéterszegen, Bakonszegen, Pródon és Bodaszőlőn végzett helynév-szociológiai vizsgálatokat. Mint megtudhatjuk, a négy helyszín területi, táji-természeti szempontból két tömböt alkot. A Hajdúháton, a történelmi Hajdú megye területén található Pród és Bodaszőlő; Bakonszeg és Szentpéterszeg pedig a Berettyó–Körös-vidéken, a valamikori Bihar megye területén helyezkedik el. A vizsgálati helyszínek településtörténeti szempontból is különböznek. Bakonszeg és Szentpéterszeg az Árpád-kortól folyamatosan lakott települések. A középkortól önálló településként ismert Pród ezzel szemben a török időkben elnéptelenedett, később sűrű tanyahálózat alakult ki a területén. Bodaszőlő első írásos említése a 18. század közepére datálható, benépesülése is csak száz évvel később kezdődik. Ez utóbbi két település ma nem önálló, közigazgatásilag Hajdú-böszörményhez tartoznak.

A fenti települések helynévrendszerének névszociológiai vizsgálatát minden esetben helytörténeti bevezetés előzi meg. „A helynévhasználati kutatómunka terepeként szolgáló

térség történetének vázlatos ismerete szükséges feltétele a sikeres helynév-szociológiai elemzésnek, mivel a történeti körülmények kisebb vagy nagyobb közvetettséggel meghatározzák az ott élőknek a nevekhez való viszonyát is” (8). Ezt követi az adott település helynévanyagának adattári részletességgel történő bemutatása, majd a bel- és külterületet ábrázoló térkép.

E. NAGY KATALIN a települések névszociológiai analizisét többnyire azonos szempontok mentén végzi el, viszont – helyeselhető módon – az adott helynévanyag sajátosságait figyelembe véve egyedi szempontok is megjelennek. Az életkor helynévismeretre gyakorolt hatása valamennyi településen a vizsgálat tárgyát képezte. A korábban megjelent munkák eredményeivel való összehasonlíthatóság végett szerzőnk húsz évenként elkülönülő generációs csoportokkal dolgozik. Vizsgálja a helynévrendszerek, valamint a foglalkozás névismerettel való összefüggéseit is. Az egyes névhasználói csoportok sajátosságait figyelembe véve Pródon követéses vizsgálatot végzett, a bakonszegi felmérésben a gyerekek helynévhasználati mechanizmusait tanulmányozta, Szentpéterszegen a nem és a helynévismeret összefüggéseit, Bodaszőlőn pedig az etnikai hovatartozás névismeretre gyakorolt hatását mérte fel.

A kötet egyik záróakkordjaként a négy településen elvégzett vizsgálatok eredményeinek összegzése, összehasonlítása olvasható. A bevezetésben is említett településtörténeti sajátosságok befolyásolják az adott lakosság helynévismeretét. A középkortól lakott településeken, Bakonszegen és Szentpéterszegen a nyelvhasználók a névkinsnek átlagosan legalább a felét ismerik. A közigazgatásilag sem önálló másik két településen – Pródon és Bodaszőlőn – gyengébb helynévismereti átlagok születtek. Egy adott helynév ismeretét befolyásolja az általa jelölt objektum belterülethez mérhető távolsága is: minél közelebb van a belterülethez, annál nagyobb eséllyel ismerik a nevét a nyelvhasználók.

Az életkor és a helynévismeret összefüggéseit vizsgálva E. NAGY megállapítja, hogy a névismereti átlagok korcsoportonként előrehaladva mindenhol növekednek, de a legidősebb és a legfiatalabb csoport névismereti átlaga közti különbség településenként eltér. A legkisebb eltérés (37 százalékpontos) Bodaszőlőn, a legnagyobb (55 százalékpontos) Pródon figyelhető meg.

A korábbi helynévgyűjtések tapasztalatát, miszerint a férfiak jobban ismerik az adott település helyneveit, szerzőnk vizsgálatai cáfolják. A legnagyobb eltérés, 10 százalékpontnyi, Szentpéterszegen látható, de ez sem a férfiak biológiai, sokkal inkább társadalmi nemével magyarázható.

A bodaszőlői névanyag tekintetében szerzőnk az etnikai hovatartozásnak a névismeretre gyakorolt hatásaira is kitér. A magyar és a cigány gyermekek névismerete közt nemigen figyelhető meg különbség. A második és a harmadik nemzedéki csoportban az eltérés mértéke 10–12 százalékpontos, a nem cigány lakosok jobban ismerik a helyneveket. A 60 év feletti cigány lakosság hiánya miatt a negyedik korcsoport helynévismeretének összevetésére nem adódott lehetőség.

A foglalkozás és a névismeret közti összefüggésekre vonatkozó korábbi kutatások eredményeit E. NAGY KATALIN vizsgálatai is megerősítették. A település határához kötődő foglalkozások művelői nagyobb mértékben ismerik az itt található objektumok elnevezéseit. Mivel ezen foglalkozásokat jellemzően férfiak űzik, a nemek közti helynévismereti különbségek okára részben magyarázatot is kaptunk. A pródi követéses vizsgálat egyik eredménye is alátámasztja a foglalkozás és névismeret közti összefüggést: a korábban munkanélküli adatközlő helynévismeretének 20 százalékpontnyi javulása a vízügyben való elhelyezkedésének köszönhető.

Szerzőnk dolgozatának zárásaként a helynév-szociológia lehetséges további vizsgálati területei felé nyújt kitekintést. Rámutat a gyermekek helynévismeretére és -használatára vonatkozó kutatások fontosságára, méghozzá a nyelvelsajátítás korai szakaszától kezdődően. A helynévismereti vizsgálatok tekintetében a nagyvárosi mikroközösségek szondázására irányítja a figyelmet, és hangsúlyozza a követéses vizsgálatok helynév-szociológiai alkalmazhatóságát. Nem elhanyagolható szempontként kiemeli a települések sajátosságainak (méret, topográfiai jelleg, helynevek száma stb.) és az adott települést alkotó névközösségek névismeretének összevetését.

4. E. NAGY KATALIN fentiekben bemutatott munkája a helynév-szociológia elméleti-módszertani előzményeit továbbgondolva, évekig tartó terepmunka eredményeként kialakított adatbázis vizsgálatára építve értékes ismeretekkel gyarapítja a magyar névtudományt. A kötetben közreadott tudományos eredmények jelentősége nemzetközi viszonylatban is mérvadó.

Hivatkozott irodalom

- BAUKO JÁNOS 2015. *Bevezetés a szocioonomasztikába*. Oktatási segédlet. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra.
- BAUKO JÁNOS 2019. *Társadalom és névhasználat. Magyar névtani kutatások Szlovákiában*. Magyar Névtani Értekezések 8. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest.
- BENKŐ LORÁND 1949. A történeti személynévvizsgálat kérdései. *Magyar Nyelv* 45: 116–124.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2018. *Helynév-szociológia*. A Magyar Névtudományi Társaság Kiadványai 47. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.

TÖRÖK TAMÁS
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3116-9875>
Selye János Egyetem
Tanárképző Kar

VALI GANEA, Valea Sălăuței. Repere onomastice [A Szalóca-patak. Névtani adalékok]

Editura Mega, Cluj-Napoca, 2020. 208 lap

1. Beszterce-Naszód vidéke egyike volt a Magyar Királyság leghegyesebb vármegyéinek; ma Románia része. Bár legfontosabb folyója a sebes folyású Beszterce, szintén ebben a megyében, a Radnai-hágó közelében ered a Nagy-Szamos, amelynek az egyik jobb oldali ága a Szalóca-patak (rom. Valea Sălăuței). A monográfia ennek a területnek a gazdag és változatos személynévanyagát mutatja be nyelvészeti, történelmi, társadalmi, földrajzi,

szociológiai, pszichológiai és kulturális aspektusból. Területi szempontból a névanyag a Szalóca-patak völgyében fekvő települések közül hat faluból származó adathalmazt dolgoz fel, így megismerhetjük Telcs (rom. Telciu), Hordó (rom. Coșbuc, 1925-ig Hordău), Dealul Ștefăniței, Romoly (rom. Romuli), Fiad (rom. Fiad) és Szálva (rom. Salva) személyneveit. A Szalóca-patak két mellékága egy-egy településsel szintén bekerült a feldolgozott regiszterbe; ezek a Bükkös-patak mentén Bükkös (rom. Bichigiu) és a Telcișor-patak mentén Telcișor. A vizsgált időintervallum a 18–21. századot öleli fel, egészen 2015-ig.

2. A kiadvány szerkezetileg hat nagyobb egységre tagolódik. Az előszóban (9–15) a szerző témavezetője, DAIANA FELECAN összegzi a kutatás célját, menetét és eredményeit. Elismerésre méltónak találja, hogy a szerző terepmunkát is végzett, dacolva a nehézségekkel, például a helyi vezetőség érdektelenségével. Felhívja a figyelmet arra, hogy a vizsgált személynévanyag feldolgozását a diakrón és szinkrón elemzési szempontok együttes alkalmazása biztosította. Így egy személy többnevűsége esetén nyomon követhető az időbeli változás vagy akár váltakozás is morfológiai és szintaktikai szempontból egyaránt. A szerző a névfejtés során lexikai és dialektológiai ismeretekre is támaszkodik.

A kiadvány második, egyben legrövidebb fejezetében (17–18) a szerző a kötet főbb irányvonalait vázolja fel, amelyek nagyobb léptékű bemutatása az előző részben is megtalálható.

A harmadik rész (19–32) a Szalóca-patak vidékét mutatja be történeti földrajzi szempontból. A szerző felsorolja azokat a vízrajzi neveket, amelyek kapcsolatba hozhatók a patakkal. A *Sălăuței* név etimológiájáról mindössze DRĂGANU 1828-as és JORDAN 1963-as névfejtését olvashatjuk, amelyek a *Salva* településnév *-uța* toldalékos alakjából vezetik le a nevet. A FNSz. szerint ezzel szemben a település a patakról kapta a nevét, és a szláv eredetű víznév 1865-ös változatai a *Szalva* és a *Szalanca*; továbbá megjegyzi, hogy a rom. *Salva* a magyarból ered. Ebben a helynévtörténeti részben a hat szóban forgó település nevééről és lakosságuk társadalmi, vallási és kulturális életéről olvashatunk. A rom. *Bichigiu* (m. *Bükkös*) név esetében szláv előzmények is felmerülnek, így a *bukova* 'bükk', de a példaként felsorolt hasonló nevek Románia távoli megyéiből valók, így a magyar eredet kerül előtérbe. Hasonlóan a magyarból eredeztetti a szerző a román *Fiad* településnevet is.

Ami a lakosság etnikai és felekezeti összetételét illeti, a hat településen az 1850-es adatok szerint görögkatolikus, román nyelvű lakosság élt a legnagyobb számban, kisebb számban pedig római katolikus magyarok és evangélikus szászok. A 2002-es népszámlálásra tükrében a lakosok száma megnégyszereződött, és az ortodoxok kerültek túlnyomó többségbe, miközben 3-3% alatt van a görögkatolikusok, a római katolikusok, a pünkösdisták, a baptisták és egyéb vallások követőinek, illetve az ateistáknak az aránya. Kiegészítésként még elmondható, hogy a Szalóca völgyében olyan román lakosság élt mindennapjait, akiket még Mária Terézia telepített oda, hiszen Naszód határőrezredek állomáshelye volt.

A szakirodalmi áttekintést (33–53) a szerző az 1762–1851-es naszódi határőrség felállításával indítja, majd felsorolja a falvakról szóló, 1901-ben megjelent monográfiákat. Legtöbbször a Szamosi Archívumra hivatkozik (Arhiva Someșeană, 1924), mivel az innen idézett részletek rávilágítanak arra, hogy a szerkesztők mennyire fontosnak tartották a táj sokszínűségének minél változatosabb bemutatását. NICOLAE DRĂGANU már 1939-ben sürgette egy teljes erdélyi helynévszótár létrejöttét, amely azonban a mai napig nem valósult meg, bár egyes megyék, járások vagy patak völgyek névanyagának a feldolgozása már megtörtént az Iza, az Ér, a Lăpos és Máramaros területéről.

A dolgozat törzsanyagát feldolgozó rész (54–145) a család- és a keresztnéveket történeti szempontból tárgyaló két alfejezetből áll. A legtipikusabb keresztnévek az adott területen a *Juon*, *Gheorghe*, *Vasile*; illetve az *Ana*, *Docia* és *Maria*. A családnevek legkorábbi előzményei az apanévi megnevezések voltak; pl. *Juon lui Gheorghe* ('György Jánosa'). Kezdetben a névelemek közti grammatikai viszonyokat a román *a/al* vagy *lui* névelők jelelték; később ezek elmaradtak. A 19. századtól csökken a keresztnévi eredetű családnevek száma, és nő a hely-, mesterség-, nép-, bece- vagy ragadványnévre visszamenőké.

A szerző a vidék hivatalos névváltoztatásait is áttekinti. Jellemzően azok a néviselők éltek a névváltoztatás lehetőségével, akiknek a neve vulgáris hatású vagy túlságosan elterjedt volt. Így egy *Puțaru* ('férfi nemi szerv') nevű tanító latinos csengésű *Fontaninu*-ra ('kúti') változtatta a nevét, később ugyanezt tette az összes diákja nevével szinonimák alapján: *Zugrăvescu*-ból ('festő-mázoló') lett *Pictorian* ('festőművész'), *Colorian* ('színező') vagy *Tinctorian* ('tinktúra'). A természetes és mesterséges névalkotás alakulását táblázatok segítségével, századra lebontva követhetjük nyomon. Az adatok közt felfedezhetünk uniszex keresztnéveket, továbbá tautologikus névpárokat is; pl. azonos a szótó (*Floare Florentina*, *Mariana Măriuca*) vagy mindkét elem virágnévből származik (*Floarea Margareta*).

A nyelvészeti vonatkozásokkal foglalkozó fejezet (146–154) hangtani, alaktani és lexicológiai szempontból közelíti meg a névanyagot. Jellemző volt a kiejtés szerinti forma rögzítése az idegen eredetű (német, görög, olasz, magyar, szláv) nevek esetében is (pl. *Kis* ~ *Kiss* > *Chis* ~ *Chiș*). A lexikális rész olyan román családneveket sorakoztat fel, amelyek alapja egy-egy, más vidékeken talán nem is ismert jelentésbeli tájszó; pl. *băiată* 'fiúcska, gyermek' jelentéssel, de használatos az *inaș* szó is 'kezdő, fiú' jelentésben.

A kötet utolsó részében (155–208) egy terminológiai kisszótár, egy angol nyelvű absztrakt, valamint a rövidítésjegyzék, a bibliográfia és a hivatkozott szerzők névmutatója kapott helyett.

3. VALI GANEA munkája értékes adatokat tár elénk egy többnyelvű, multietnikus vidék személynévállományának történeti alakulásáról. Az olvasó tájékozódását segítő mellékleteknek köszönhetően a sokszínű, következetes vonalvezetésű, ugyanakkor olvasmányos kiadvány akár a szélesebb román nyelvű olvasóközönség érdeklődésére is számot tarthat.

KISS MAGDALÉNA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5164-826X>

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem

Pedagógiai Kar

Place Names and Migration. Proceedings of the Symposium in Vienna, 6-8 November 2019 [Helynevek és migráció. A 2019. november 6–8-a között Bécsben tartott szimpózium előadásai]

Szerkesztők: ALLISON DOLLIMORE – PETER JORDAN. Name & Place. Contributions to Toponymic Literature and Research 9. Verlag Dr. Kovač, Hamburg, 2021. 283 lap

1. Az alább röviden ismertetett kötet az AKO (Osztrák Földrajzinév-bizottság) fennállásának ötvenedik évfordulója tiszteletére tartott szimpózium előadásainak írott változatát tartalmazza. A rendezvényen huszonhat kutatás eredményeit mutatták be öt kontinens tizenhat országából; ezen előadásokból tizennyolc anyaga szerepel a könyvben. A szimpózium és a kiadvány témája, ahogy azt az előszóban olvashatjuk, annak feltárása, hogy miként hat(ott) a migráció a helynevekre a jelenkorban és a történelem során. A szerkesztők a tanulmányokat három fejezetre tagolták a bemutatott témakörök szerint. Az első fejezet a migrációnak a helynévállományra gyakorolt hatását mint tudományos kutatási területet mutatja be, majd három, kontinenseken átívelő esettel foglalkozó tanulmányt (pl. olasz helynevek Latin-Amerikában) közöl. A második fejezet Európán kívüli, a harmadik fejezet pedig európai helynevekkel foglalkozó tanulmányokat tartalmaz.

2. A kötet első fejezete (9–67) négy tanulmányból áll. Elsőként, egyfajta általános bevezetésként a továbbiakban olvasható tanulmányok megértéséhez, PETER JORDAN mutatja be a helynevek és a migráció kapcsolatát (11–28). A migránsok és a befogadók közötti politikai erőviszonyok sajátosságaiból kiindulva hoz példákat: milyen helyzetekben veszik át a bevándorlók a helyneveket, mikor adnak új nevet a létező elnevezéssel bíró helyeknek, hogyan nevezik el a saját településeiket lakatlan területen történő letelepedéskor; továbbá arról is olvashatunk, hogy miként viszonyulnak az eredeti lakosok ezekhez a bevándorlók által adott és használt nevekhez, illetve hogyan nevezik el maguk a migránsok által alapított településeket. Az ezt követő tanulmányban FERJAN ORMELING 17–18. századi holland felfedezők feljegyzései alapján mutat be holland exonimákat (29–44). FATIMA LOUATI és SOUAD BOUHADJER írása azt vizsgálja, hogy különböző közel-keleti és észak-afrikai helynevek hogyan viszonyulnak ókori föníciai megfelelőikhez (45–55). COSIMO PALAGIANO és ESTER CAPUZZO munkája az olasz bevándorlók által adott latin-amerikai városnevek eredetét tárja fel (57–67).

A második fejezetben (69–153) Európán kívüli, ám nem kontinensek közti vándorlás következtében kialakult helynevekkel foglalkozó tanulmányok találhatók. SUNGJAE CHOO és JIHWAN YOON a koreai háború okozta kényszmigránsok Dél-Koreába való meneküléséről számol be, majd két dél-koreai helynevet és azoknak az észak-koreai vonatkozásait vizsgálja (71–83). VLADIMÍR LIŠČÁK Tajvan szigetének megannyi helyneve kapcsán azt mutatja be, hogy azok a különböző felfedezők, letelepedők és politikai rendszerek hatására hogyan változtak meg; majd azt elemzi, honnan erednek a szigetország nagyobb közigazgatási egységeinek elnevezései (85–103). WENCHUAN HUANG a gyarmati rendszerből visszamaradt hongkongi utcaneveket tanulmányozva azt mutatja be, miként szolgáltak ezek az elnyomó hatalmak politikai eszközöként (105–118). PETER KANG a Bataviába

(vagyis a holland uralom alatt álló hajdani Jakartában) Dél-Kínából érkező, ún. hokkien dialektust beszélő bevándorlók által a 18–19. században adott helyneveket tárgyalja. PHILIP MATTHEWS tanulmánya (135–153) a maori törzsek és a brit megszállók által használt új-zélandi helynevekről, azok eredetéről és keveredéséről szól.

A harmadik fejezet (155–283) európai esetekkel foglalkozik. GUIDO LUCARNO, VALERIA BACHER és ANNAMARIA BACHER egy, az olasz Alpokban élő német kisebbségi csoport történelméről és helyneveik fennmaradásáról ír (157–172). HEINZ-DIETER POHL tanulmánya (173–181) szlovén eredetű helyneveket mutat be Karintiából és Kelet-Tirolból. WOJCIECH WŁOSKOWICZ a lengyel Beszkidek területét érintő, évtizedeken át tartó ki- és bevándorlási hullámokat ismerteti, majd az emiatt kialakult helynévi rétegzettséget jellemzi (183–196). SASI ATTILA és MIKESY GÁBOR a Kárpát-medence magyar nyelvű földrajzi neveit vizsgálja, különös tekintettel arra, hogy azokat hogyan befolyásolták a különböző nomád népek (pl. a kunok), megszálló hatalmak (pl. az oszmán-törökök), valamint miként hatottak rájuk a 19–20. századi kisebbségek (romák, zsidók) (197–215). MARGARETA MAGDA MANU tanulmánya bemutatja néhány, a mai Erdélyben élő (vándor és letelepedett) nép elnevezését, továbbá a népneveket tartalmazó helyneveket (217–227). OLIVIU FELECAN Románia jó néhány nem hivatalos, a városi lakosság által informálisan használt helynevét mutatja be, valamint beszámol azok migrációs és etnikai háttéréről (229–238). PŘEMYSL MÁCHA a brnói idegen nyelvű cégtáblákat és feliratokat, s főként azoknak a migránsokhoz való kötődését elemzi (239–255). IVANA CRLJENKO tanulmánya Európa több országának a horvát migrációt tükröző helyneveit vizsgálja (257–271). A kötetet ANDREY HERZENNEK a névátvitel során megtöbbszöröződő helynevek történelmi-földrajzi szempontból megfigyelhető mintáit feltáró írása zárja (273–283).

3. A kiadvány tagolása ugyan tematikus, de az egyes tanulmányok fókusza és hangvétele nagyban különbözik. Némely szerzők hosszasan taglalják a történelmi háttérrel; egyesek térképekkel, táblázatokkal, képekkel és ábrákkal illusztrálják megfigyeléseiket. A kötetben mind az olvasmányos, ismertető jellegű, mind a részletgazdag, szakkifejezésekkel teli szakirodalmi megközelítés megtalálható, melyek a témakör bemutatását szolgálják. A kötet tartalma jól mutatja, miként hatottak, s hatnak ma is az újonnan érkező betelepülők egy terület helynévanyagára.

MILÁN IZABELLA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6652-186X>

Károli Gáspár Református Egyetem
Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar

**PETER JORDAN – PŘEMYSL MÁCHA – MARIKA BALODE –
LUDEK KRTIČKA – URŠULA OBRUSNÍK – PAVEL PILCH – ALEXIS SANCHO
REINOSO, Place-Name Politics in Multilingual Areas. A Comparative
Study of Southern Carinthia (Austria) and the Těšín/Cieszyn Region
(Czechia) [Helynévpolitika többnyelvű vidékeken. Dél-Karintia
és a csehországi Těšín/Cieszyn régió összehasonlító vizsgálata]**

Palgrave Studies in Minority Languages and Communities. Palgrave Macmillan,
Cham, 2021. 616 lap

1. PETER JORDAN bécsi földrajztudós, a kisebbségi névsztenderdizáció és névhasználat kutatója vezette azt az osztrák és cseh állami forrásból támogatott projektet, amelynek eredményeit e kötet ismerteti. JORDAN és munkatársai 2016–2018 között, komplex módszerekkel vizsgálták a kisebbségi helységnevek hivatalos, nyilvános megjelenésére adott válaszokat két határ régióban, összevetve a társadalmi-nyelvi kontextussal, illetve konkrétan a kisebbségi nyelv helyzetével a nyelvi tájképben.

2. A projekt egyik helyszíne az ausztriai szlovénok hagyományos lakóhelye Karintiában. Az Alpok négy völgyének szőrt településein, Zell/Sele község kivételével a szlovénok mindenütt kisebbségben élnek. A némettudás már az első világháború előtt elterjedt volt a körökben, a központi települések kézműves és vasmunkás lakossága pedig gyakran azonosult a világi modernitást hordozó német nyelvvel, míg a szlovén nyelvhasználatot a katolikus egyház karolta föl (vö. MORITSCH Hrsg. 1991). Az 1920-ban tartott népszavazáson a szlovén nyelvű népesség kb. 40%-a is az Ausztriához való tartozás mellett szavazott, a náci időszakban viszont kiterjedt jugoszlávpartí partizánharc folyt a hegyekben. Az interjúkból kiderül, hogy a szlovén beszélők többsége elsősorban karintiaiként vagy karintiai szlovénként azonosítja magát, de jelen van egy ún. windisch frakció is, amely nem fogadja el a szlovén sztenderdet, és politikailag német identitását.

A másik vizsgált régió története hányatottabb. Az osztrák örökösödési háború után Sziléziának két, különálló darabja maradt Habsburg kézen, közülük a keletebbre fekvő a Tescheni Hercegség. Az etnikai viszonyokat itt egyrészt az állattenyésztő gorálok, földművelő lachok és német városlakók, másrészt a protestánsok és a katolikusok közötti választóvonal alakította. A lutheranizmus lengyel vallásnak számított, és a lengyel sztenderd ismerete a protestáns Biblia útján terjedt. (Vö. HANNAN 1996.) 1919-ben cseh és lengyel csapatok hétnapos háborút vívtak a terület birtoklásáért, majd népszavazást készítettek elő hovatartozásáról. Erre végül nem került sor, hanem Teschen városával együtt felosztották a két állam között az Olza/Olše folyó mentén. A népszavazási mozgósítás bomlasztó hatása ellenére a helyi politikai életet a két világháború között a sziléziai regionalisták uralták, akik Józef Koźdoń polgármester vezetésével elutasították az egymásnak feszülő nacionalizmusokat, és a lengyel–német kétnyelvűséget népszerűsítették.

1938-ban Lengyelország *Zaolzie* néven részben annektálta az egykori Tescheni Hercegség cseh felét. 1939-ben a teljes területet a náci Németország szállta meg, 1945-ben pedig visszaálltak az 1920-as határok. A csehszlovák korszakban szénbányászokat és vaskohászokat,

nagyrészt szlovákokat és romákat telepítettek be új lakótelepekre és egy új szocialista városba (Havířovba). Ezzel a sziléziai őslakosok a cseh régió északi részén kisebbségbe kerültek.

Míg a nemzeti elkülönülés mindkét területen kései fejlemény, a nyelvjárás vitalitását illetően merőben különböznek. Az ausztriai szlovén nyelvjárások visszaszorultak a családi körbe, a fennmaradásuk kétséges, a szlovén identitás jelölőjévé pedig az iskolában oktatott sztenderd vált. A Těšín vidéki falusi lakosság ezzel szemben önazonosulásra való tekintet nélkül beszéli a sziléziai nyelvjárást. JORDANÉK interjúalanyai közül sokan a nyelvjárást nevezték meg anyanyelvükként, amelyre a cseh és a lengyel közötti átmeneti változatként tekintenek, és kiemelik a német jövevényszavak gyakoriságát. Ugyan a népszámláláson mindenütt 3%-nál kevesebben vallották magukat sziléziainak, a gorol (gorál) identitás-címke a csehhez és a lengyelhez hasonló népszerűségű.

3. A 2011-es osztrák szövetségi törvény mindenhol hivatalossá nyilvánította a kisebbségi helységnevet, ahol a 2001-es népszámlálás legalább 17,5%-nyi szlovén nyelvű lakost talált. A lépéssel a német–szlovén hivatalos nevű karintiai lakott területek (Ortschaft) köre 93-ról 164-re bővült. A szlovén neveket azonban csak a helységnévtáblákon kell feltüntetni, más státuszt nem rendelt hozzájuk a törvény. Csehországban a 2000-es községi törvény a két megelőző népszámláláson elért 10%-os arányhoz kötötte a kisebbségi helységnevek használatát. A lengyel nemzetiség huszonnyolc községben és két városban (Český Těšín/Czeski Cieszyn és Trinec/Trzyniec) lépte át ezt a küszöböt. A kétnyelvű helységnévtáblák felállítását mindkét régióban konfliktusok kísérték. A szlovén feliratok ügyét korábban, kormányzóként Jörg Haider fordította saját politikai céljaira, kirohanásokat intézve a szlovénok „túlzott követeléseit” ellen, és pózolván a szinte kegyként engedélyezett, a párhuzamos német változatoknál gondosan kisebb betűkkel írt szlovén feliratok előtt. Těšín vidékén jóval kevesebb kétnyelvű helységnévtáblát helyeztek ki, mint amennyit a törvény automatikusan elrendel, és a kihelyezett lengyel feliratokat ismeretlenek gyakran megrongálták. Különösen ott, ahol a lengyelek aránya csak kevéssel haladta meg a 10%-ot, a községi hatóságok legfeljebb fogcsikorgatva és hosszas vita árán alkalmazták a törvényt. Miután 2011-ben csak 9,7%-nyi lengyelt mutattak ki lakosságában, Těrlicko/Cierlicko község gyorsan eltávolította a lengyel feliratot, és félő, hogy ugyanez fog megismétlődni mindenhol, ahol a 2021-es népszámlálás szerint a lengyelek aránya 10% alá csökkent.

4. A terepmunka során JORDANÉK Karintiában 3000, Těšín vidékén kb. 1500 feliratot rögzítettek. Az előbbi régióban kimerítően feltérképezték Ferlach/Borovlje város és Zell-Pfarr/Sele-Cerkev falu, utóbbiban pedig négy község (köztük a Kárpátok Jablunkai-hágójának nevet adó Jablunkov/Jablonków) nyelvi tájképét, míg a többi településen csak a tipikus feliratokat dokumentálták. Egyes kiválasztott feliratok mikrotörténetét, a hozzájuk fűződő attitűdöket és személyes történeteket rekonstruálandó Karintiában 132 szlovén és német falusival, Těšín környékén pedig 105 cseh és lengyel nemzetiségű falusi és városi polgárral vettek fel félig strukturált interjút. Míg a těšíni kutatócsoport helyiekből állt, Karintiában egy lett és egy spanyol kutató készítette az interjút németül, esetenként szlovénnal keverve. A 2000–2018 közötti médiadiskurzust internetes tartalomelemzéssel vizsgálták, a cseh régióban négy, csak nyomtatott formában hozzáférhető helyi lapot is bevonva az elemzésbe. Emellett egy, a nyelvhasználat, az identitásválasztás és a feliratok percepciója iránt tudakozódó kérdőívet is összeállítottak, amelyet Těšín vidékén 1804-en, Karintiában pedig 589-en töltöttek ki.

5. A kutatás legfőbb tanulsága, hogy a kétnyelvűség döntően felülről, a hivatalos nyelvpolitika részeként jelenik meg a vizsgált települések nyelvi tájképében, míg a nem hivatalos (alulról felfelé mutató) elemek túlnyomó többsége az államnyelvet használja. Voltaképp a hivatalos szervek által kihelyezett feliratok közül is csupán a kötelező közúti helységnévtáblák kétnyelvűek rendszeresen. Karintiában a nem hivatalos üdvözlő helységnévtáblákon sem jelenik meg a szlovén nyelv, a buszmegállók felirata pedig egyedül Zellben kétnyelvű. Még a kétnyelvű iskolákat is csak a hivatalosan kétnyelvű községekben feliratozzák mindkét nyelven, úgyhogy az Alsó-Gail/Zilja-völgyben a sűrű nyelvi tájkép ellenére a szlovén nyelv láthatatlan. A német nyelvű önreprezentáció hagyománya több generációra megy vissza a nyilvános térben, hiszen az első világháború után az akkor még döntően szlovén nyelvű közösségek már német felirattal látták el hősi emlékműveiket. A négy vizsgált sziléziai település közül egyedül 19%-nyi lengyel lakosságú Chotěbuz/Kocobędz községben találkozhatunk kétnyelvű utcanévtáblákkal, Karintiában pedig (ellentétben Burgenlanddal) egészen 2020-ig kellett rá várni, hogy egy önkormányzat (a 17,5%-ban szlovén lakosságú Sankt Jakob im Rosental/Šentjakob v Rožu) kétnyelvű utcanévtáblákat rakjon ki. A kétnyelvű feliratok mindkét régióban a főterek és főutak, közösségi és oktatási intézmények környékén összpontosulnak. Kétnyelvűek a kisebbségi intézmények által elhelyezett feliratok és emléktáblák, Karintiában pedig a katolikus egyház feliratai is. A katolikus templomok belsejében a feliratok gyakran szlovén egynyelvűek, bár (Zell kivételével) a kültéri üzenőtáblák ezt nem sejtetik. A magánszektor feliratain ezzel szemben marginális helyet foglal el a szlovén nyelv. A boltok, cégek cégtáblái, homlokzatai német egynyelvűek, és a karintiai határvidék turizmusa sem növeli a szlovén nyelv láthatóságát. A négy Těšín-vidéki községben rögzített 153 kétnyelvű felirat között 90 volt olyan, amelyet törvény írt elő, míg az alulról felfelé mutató elemek közül a lengyel nyelv a rendezvényt vagy műsoros eseményt hirdető poszttereken jelent meg a leggyakrabban. A kutatócsoport azt tapasztalta, hogy a kétnyelvű és lengyel feliratok elhelyezésüknek és betűméretüknek köszönhetően általában prominensebbek a cseh egynyelvűeknél. A legprominensebb helyzetű helységnévtáblákat ez ugyanakkor sérülékenyebbé is teszi: míg a kétnyelvű feliratoknak 16%-a volt helységnévtábla, a rongálások 95%-át ezeken követték el.

Az interjúk során kiderült, hogy sok kisebbségi nyelvű lakos is idegenkedik a nyelv közterületi megjelenésétől, mert azt a személyes szférájukhoz tartozónak érzik. A helységnévtáblákra írt kisebbségi helynevek ráadásul autenticitást sem hordoznak számukra, lévén sztenderdizált névalakok, amelyek a helyben használtaktól jobbra különböznek. A magas vitalitású sziléziai nyelvjárás alig tűnik fel a nyelvi tájképben. A feltett kérdésre ugyan a magukat csehként és lengyelként azonosítók többsége egyaránt ellenzi a nyelvjárási feliratokat, a nyelvjárás mégsem kelt a lengyelhez hasonló ellenérzést. Erre utal, hogy két községben a lengyel kisebbség a béke kedvéért beleegyezett a nyelvjárási alakok feltüntetésébe a táblákon, amelyeket ezután nem rongáltak meg – nem úgy, mint korábban a lengyel helységnévtáblát az egyik községben, amelyet a felavatása után másnapra lefestettek. Erre utal az is, hogy a határfolyó lengyel és nyelvjárási *Olza* neve etnikai határokon átvívelő regionális identitásszimbólummá vált, amely számos vállalkozás nevében megjelenik. A jelenség egyik magyarázata nyilván az, hogy a nevet nyelvjárássiként és nem lengyelként azonosítják. Spontán beszédben még olyanok is használják, akik a kutatók kérdésére válaszolva határozottan elvetették, mert azt gondolják, hogy az *Olše* név támasztja alá a cseh állami szuverenitást.

A német sajtóban egyedül a karintiai hagyományápoló egyesületek (Traditionsverbände) lapjai ellenzik nyíltan a szlovén kétnyelvű feliratokat. Ők magukat őrállóként, a karintiai németiséget pedig áldozatként állítják be, és azzal vádolják a bécsi kormányt, hogy nem veszi komolyan a délszláv veszélyt. Szerintük a szlovén feliratok kinyitnák Pandora szelencéjét, mert a szlovénok követeléseinek nem lehet eleget tenni, mindig csak többet és többet akarnának. A kétnyelvű feliratokat pártoló médiadiskurzus ezzel szemben a „befogadást” állítja középpontba; érvelése szerint a szlovén nyelv elismerése megkönynyíti, hogy a szlovén kisebbség otthon érezze magát. A cseh média fősodra a táblarongálókát egységesen huligánokként és idegengyűlölökként bélyegzi meg, és hangsúlyozza az elfogadás, pluralizmus és jóindulat fontosságát. A kétnyelvű táblák melletti leggyakoribb érv mégis külső tekintélyre, az európai értékek tiszteletben tartására, az európai kisebbségi egyezmények átvételére hivatkozik. Az új, kétnyelvű táblák ellen a média felhossa felállításuk költségeit, illetve azt, hogy feleslegesek: részint mivel az írott cseh és lengyel alakok egymáshoz nagyon hasonlóak vagy azonosak, részint mivel utóbbiakat úgys lefestik a vandálok. A sziléziai cseh nyilvánosságnak nagyobb szelete érzékeny a kisebbség általi állítólagos fenyegetésre, mint Karintiában. 2012-es megjelenése után a helyi média címlapon és provokációként tárgyalt egy lengyel kisebbségi szervezet által kiadott térképet, amely a településneveket csak lengyelül tartalmazta, az irredentizmussal összekapcsolt *Zaolzie* tájnévet használta, ráadásul feltüntette az 1918-as és 1938-as határokat, valamint az 1910-es népszámlálás etnikai adatait.

Az interjúkban sok karintiai német alany is feleslegesnek ítélte a szlovén feliratokat azon az alapon, hogy mindenki ért németül. Sokan osztották a nacionalista hagyományápolók elképzelését is arról, hogy az ausztriai szlovénok már így is a legnagyobbvonalúban támogatott és a legszélesebb jogokat élvező nemzeti kisebbség Európában. További racionalizáló érvként megjelent az is, hogy Szlovéniában sincsenek német, illetve Lengyelországban cseh feliratok – megfélekezve természetesen arról, hogy Szlovéniában nem is él hagyományos német, Lengyelországban pedig cseh kisebbség. A táblarongálást nyilvánosan minden sziléziai válaszdó elítélte, de a magukat csehként azonosítók nagy többsége elutasította a kétnyelvű táblákat. Igaz, a magasabban képzettek és a fiatalabbak attitűdjei pozitívabbnak bizonyultak, de a kétnyelvű feliratokat és a plurális hivatali névhasználatot még a diplomás cseheknek is kevesebb mint egynegyede tartotta hasznosnak.

6. Szaktudományos monográfiáról gyakran azért hálátlan feladat recenziót írni, mert a recenzió szűk keretei között elsiklik az ismeretanyag és az érvek gazdagsága. Jelen kötetnél inkább az gondolkodtat el, hogy mi indokolhatta a több mint hatszáz oldalas terjedelmet. Az eredmények ismertetése – bőséges, színes képanyaggal és táblázatokkal kísérve – legfeljebb a kötet egyharmadát tesz ki, a maradékon részben a függelék, részben olyan háttérinformációk osztoznak, amelyek relevanciája gyakran kérdéses. A történeti részek roppant terjengősek – a mellékelt térképek bemutatják többek között Karintia földtanát, Noricum provinciát a kelta és a római korban, továbbá külön-külön az összes csehországi nemzeti-etnikai kisebbség területi elhelyezkedését –, ennek ellenére meglehetősen külsődleges képet festenek. Emellett JORDAN részletesen foglalkozik a két régiót ábrázoló történeti térképek névírásával is, de nem derül ki, hogy ezek a régi térképek miként befolyásolták (befolyásolták-e egyáltalán) a mai normákat és percepciókat. Ezzel szemben – fonák módon terjedelmi korlátokra hivatkozva – éppen azokat az elmúlt harminc évben készült térképeket elemzi futtában, amelyeket a válaszdók ismernek, és amelyek vitákat generáltak

a helyi nyilvánosságban. Az egyes fejezetek között sok az átfedés, ugyanazt az információt több fejezet is ismerteti (például a 2011-es osztrák szövetségi törvény rendelkezéseiről úgy értesülünk a 317. oldalon, mintha ezeket nem mutatta volna már be a 117–118. oldal). Néhány fejezet kimondottan nehezen olvasható a német szintaxissal írt, nyelvi lektort aligha látott angolsága miatt. Különös módszertani hiba, hogy a kérdőív szokásosnak mondható, a kétnyelvűség szféráira irányuló kérdése szféránként csak egy nyelv választását tette lehetővé, ezért a válaszok a szokásosnál is nehezebben értelmezhetők. A karintiai kérdőívezésnél ráadásul a minta sem volt reprezentatív, ugyanis a kérdőíveket egy kétnyelvű középiskolán keresztül osztották ki, így a szlovén kisebbséghez nem kötődő németek alulreprezentáltak maradtak.

Mindezen hiányosságok azonban alig csökkentik a témában páratlanul nagyszabású projekt jelentőségét. Az eredmények többsége mindenképpen érvényesnek tűnik, és számos párhuzamokat, támpontokat kínál a kisebbségi magyar helynévhasználat és a kisebbségi magyar nyelvi tájkép tanulmányozásához.

Hivatkozott irodalom

- HANNAN, KEVIN 1996. *Borders of Language and Identity in Teschen Silesia*. Peter Lang, New York.
 MORITSCH, ANDREAS Hrsg. 1991. *Vom Ethnos zur Nationalität. Differenzierungsprozeß am Beispiel ausgewählter Orte in Kärnten und im Burgenland*. Verlag für Geschichte und Politik – Oldenbourg, Wien–München.

BERECZ ÁGOSTON
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7453-481X>
 Közép-európai Egyetem
 Pasts Inc.

A Névtani Értesítő szerkesztőségébe 2022-ben beérkezett magyar névtani kiadványok

- BALÁZSI JÓZSEF ATTILA – KISS GÁBOR 2020. *Jókai-enciklopédia. Szavak, kifejezések magyarázata és személyek, földrajzi helyek, történelmi események bemutatása. A magyar nyelv kézikönyvei 32*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 879 lap.
 BÖLCSKEI ANDREA 2021. *Az egyház mint egykori birtokos a magyar helynevekben*. Károli Könyvek. Monográfia. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, Budapest. 299 lap.
 KOCÁN BÉLA 2022. *A régi Ugocsa vármegye helyneveinek történeti-etimológiai szótára. A Magyar Névarchívum Kiadványai 55*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 476 lap.
 E. NAGY KATALIN 2021. *Empíria és teória a helynév-szociológiában. A Magyar Névarchívum Kiadványai 53*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 199 lap + mellékletek.

- RESZEGI KATALIN 2022. *Kognitív szemléletű névtudományi vizsgálatok*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 54. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 260 lap.
- SZILÁGYI-KÓSA, ANIKÓ 2021. *Bewegte Eigennamen. Namenintegration und Namentranslation im Sprachenpaar Deutsch-Ungarisch*. Verlag Dr. Kovač, Hamburg. 231 lap.
- SZTRÁKOS ESZTER 2022. *Az elnevezés ereje. Címadás a magyar képzőművészetben*. Mura-vidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, Pilisvörösvár. 122 lap.
- TÓTH, VALÉRIA 2022. *Personal Names in a Medieval Context*. Buske Verlag, Hamburg. 237 lap.
- VÖRÖS FERENC 2022. *Név- és nyelvhasználat a magyar nyelvterület peremvidékén*. Az ELTE Szombathelyi Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 4. Savaria University Press, Szombathely. 336 lap.
- VÖRÖS OTTÓ 2022. *Szülőföld, nyelv, tudomány. Nyelvészeti tanulmányok*. Az ELTE Szombathelyi Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 3. Savaria University Press, Szombathely. 290 lap.

FOLYÓIRATSZEMLE

Onomastica Uralica 15. (2019)

Szerkesztő: TÓTH VALÉRIA. Debrecen University Press, Debrecen–Helsinki. 127 lap

1. Az *Onomastica Uralica* legutóbbi száma jórészt a 2019-es 5. nagybányai nemzetközi névtani konferencia (The 5th International Conference on Onomastics „Name and Naming”) alkalmával, illetve ahhoz kapcsolódóan megrendezett helynév-etimológiai szimpóziumon elhangzott előadások írott változatát közli. A tanulmányok ennek megfelelően egy kivételével helynévtörténeti témával foglalkoznak. A kilenc angol nyelvű írásból hét a Debreceni Egyetem kutatóinak munkája, egy cseh, egy pedig román szerzők tollából született.

2. A kötetet HOFFMANN ISTVÁN tanulmánya nyitja (5–12). A helynevek nyelvi és etnikai rekonstrukcióban való alkalmazhatóságával foglalkozó cikk bemutatja az etnikai rekonstrukció korábbi, ómagyar kori helyneveket felhasználó módszereit (különös tekintettel KNEZSA ISTVÁN és MELICH JÁNOS 1920–1930-as években e téren elért eredményeire), és hangsúlyozza e módszerek átgondolásának szükségességét, kihasználva az újabb elméleti és módszertani megközelítések nyújtotta lehetőségeket. Javaslatára szerint a hagyományos helynév-etimológiát az ún. helynév-rekonstrukciónak kell felváltania; ez nagyobb figyelmet fordít a helynévi adat szöveggörnyezetére, valamint szerepet kap benne a modern történeti hangtan, a helynév-tipológia és a történeti szocioonomasztika is.

Ehhez a témához kapcsolódik TÓTH VALÉRIA cikke is, amely a gyakorlatban, a Bars vármegyei *Taszár* helynév szemléletes példáján keresztül mutatja be a helynév-rekonstrukciónak a hagyományos etimológiát meghaladó módszerét (13–30). Bár ez is az etimonból indul ki, a névre egy kiterjedt, többdimenziós hálózat elemeként tekint. Ennek a hálózatnak további elemei a nevet tartalmazó forrás sajátosságai (pl. fajtája; eredeti, másolt, hamisított stb. volta) és a kontextus, a név további történeti adatai és névföldrajza, a név típusa és denotátumának természeti-társadalmi környezete.

RÁCZ ANITA írása a településnév-tipológia szerepét mutatja be e nevek kronológiai viszonyainak feltárásában (31–55). Munkájának forrásául az ómagyar kori Magyarország legnagyobb vármegyéjének, Biharnak a településnév-anyaga szolgál. Az elemzés fél évszázados időszakokra bontva mutatja be a települések, illetve településnevek adatállományának változását, a következő kérdéseket tárgyalva: a települések és a nevek száma közti összefüggések (névsűrűség, települések alapítása és pusztulása, névadási trendek), a nevek szerkezeti és szemantikai típusai, idegen eredetű nevek, etimológiai típusok.

PAVEL ŠTĚPÁN az összetétellel keletkezett cseh helynevek etimológiai magyarázatával kapcsolatos kérdéseket tárgyal tanulmányában (57–63). Az előző szerzőkhöz hasonlóan a nevek közti rendszerszerű összefüggések vizsgálatának szükségességét hangsúlyozza,

mivel enélkül nemigen lehetséges a névadási motivációk megismerése. Néha azonban még az egyes összetevők etimológiájának feltárása is nehéz lehet, például ha az idők során bekövetkező hangváltozások miatt az eredeti szerkezet elhomályosul: ezt mutatja be a szerző a bizonytalan etimológiai státuszú *Čertoryje* helynév példáján.

KOVÁCS ÉVA munkája a település- és víznevek közti összefüggéseket állítja a középpontba: azt mutatja be, hogy milyen módszerekkel állapítható meg a metonimikus névadás iránya (65–73). A szakirodalom korábbi megállapításai alapján a víznév elsőségére utalhat például a településnév (pl. *Keskeny*) vizekhez kapcsolódó közszói jelentése; vízrajzi köznévi alkotórésze (pl. *-patak*); vagy ha egy folyóvíz mentén több, a víznévvel azonos nevű település fekszik. Nagyobb vizek nevei emellett jellemzőbben lehetnek elsődlegesek, mivel megnevezésük tipikusan a települések alapítását megelőzően történt. A szerző 11–13. századi magyarországi adatok elemzése alapján ugyanakkor óvatosságra int, mivel olykor az ellenkező irány sem zárható ki.

OLIVIU FELECAN és ADELINA EMILIA MIHALI közös tanulmánya a multietnikus, többnyelvű Máramarossziget városi helyneveinek etimológiai-szociolingvisztikai elemzésére vállalkozik (75–95). Ennek során a szerzők kitérnek a város román nevének (*Sighetu Marmatiei*) eddigi különböző etimológiai magyarázataira (trák–dák, magyar, ruszin), a *Sighetu* magyar (< *-sziget*) etimológiája és a *Maramureș* víznévi eredete mellett téve le voksukat; a város környéki hajdani és jelenlegi helyekre utaló nevek etimológiájára; valamint a 20. században adott híd- és utcanevek motivációs típusaira és nyelvére a politikai-hatalmi változások tükrében.

SZŐKE MELINDA írása azt hangsúlyozza, hogy – a korábbi állásponttal szemben – megfelelő módszertan alkalmazásával, vagyis sajátos filológiai státuszuk folyamatos szem előtt tartásával az interpolált és hamis oklevelek is hasznosíthatók az etimológiai vizsgálatokban (97–108). Ennek alátámasztására az interpolált Garamszentbenedeki alapítólevél *Susolgi* és a hamis Pécsvárad-i oklevél *Sorlogys* szórványát választotta a szerző, mivel e két helynév eredetét az eddigi megközelítések nem tisztázták megnyugtatóan.

BÁBA BARBARA írása a hangváltozások által okozott helynévhasadás jelenségével foglalkozik (109–116). Ezek közül egyre, a labiális-illabiális szembenállásra koncentrál (pl. *Berzseny* ~ *Börzsöny*) olyan példák alapján, amelyekben a hasadás ténye egyértelműen látszik, a mögötte lévő nyelvi folyamatok felismerése azonban nehézségekbe ütközik. A hasadás egyik oka lehet az, hogy a helynév alapjául szolgáló szónak eleve van, illetve volt labiális és illabiális változata is; más esetekben bonyolultabb a helyzet, néha pedig még a közös etimon sem azonosítható teljes bizonyossággal.

A kötet egyetlen személynévtörténeti tanulmányában MOZGA EVELIN a korai ómagyar kori személynévi adatok etimológiai vizsgálatának néhány módszertani kérdésére világít rá az 1211-es Tihanyi összeírás alapján (117–125). A kutatók dolgát megkönnyíti, hogy a forrás fogalmazványa is fennmaradt, így a két változat összevetése segíthet egy-egy személynév etimológiájának a feltárásában. Szintén fogódzót jelenthet egyes családi viszonyok jelölése, mivel – a korábbi megfigyelések alapján – a családtagok nevei között nemritkán valamiféle (például jelentéstani) kapcsolat fedezhető fel.

3. Az Onomastica Uralica 15. kötetének tanulmányait összefűző szálakként világosan kirajzolódnak a nagybányai szimpózium címének kulcsszavai is: etimológia, elmélet és módszer. A kiadvány így nemcsak tematikailag mutat egységes képet, hanem szemléletes demonstrációjaként is értékelhető annak, hogy a modern helynév-etimológia nem nélkülözheti

a rendszerszemléletet, a nyelvileg, névrendszertanilag, történetileg, társadalmilag, földrajzilag stb. egyaránt értelmezett kontextus bevonását az elemzésbe.

SLÍZ MARIANN

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5959-1018>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Helynévtörténeti Tanulmányok 16. (2020)

Szerkesztők: HOFFMANN ISTVÁN – TÓTH VALÉRIA. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
167 lap

1. A helynévkutatás sajátosságaihoz, történeti elemzésük lehetőségeihez és korlátaihoz érdemben igazodó módszerek és eljárások megkeresése az alább bemutatott szám mind-egyik írásában szerepet játszik. Ez egyúttal olyan szemléleti keretet ad, mely egységbe hozza az egyébként különféle témákkal jelentkező tanulmányokat, akkor is, ha a szükséges módszerek keresése bennük rejtettebb vonal, s akkor is, ha központi témának is tekinthető.

2. Juhász Péter tanulmányának (7–69), a kötet első és legnagyobb terjedelmű írásának a témája Erdély vízneveinek rétegei és népeinek betelepülése. A különböző etnikumok mozgása és betelepülése a Kárpát-medencébe már régóta kutatott és vitatott, de továbbra is érvényes kérdéseket rejtő problémakör. Ennek megoldásához a szerző szerint is a részdiszciplínák s a valamiképp érintett más tudományágak összefogása, egymás eredményeinek egybevetése, együttltatása szükséges. Jelen írása is (korábbi munkáihoz hasonlóan) ennek jegyében született: nyelvi és nyelvészeti alapokon hozott megállapításait is elsősorban – az adott hely régészeti leletanyagának tényezőin kívül – a régészeti és a történeti kutatásokkal tartja szükségesnek egyeztetni, azaz egymás tükrében is vizsgálni őket, mind az etnikumok azonosítása, mind az időrendiség vázolása során. A népvándorlás kori etnikumok földrajzi jelenlétének és a népességmozgások irányának és kronológiájának rekonstruálásában jelentős szerepet játszó nyelvi kutatások tárgya e tanulmányban is főképpen a történeti helynévanyag (a maga szükségszerűen korlátozott mivoltában is). Ezen belül a régiók etnikai változásának követhetőségében kiemelkedő fontosságúak a víznevek. Kronológiai kérdésekben is súlya van a nagyobb vizek elnevezéseinek és neveik fennmaradásának, s az egyre inkább előtérbe kerülő, a honfoglalást megelőző és követő kontinuitásra irányuló vizsgálatok esetében is fontosak a több szempontból különböző – a vizsgálatok során el is különülő, nem azonos problematikát jelentő – víznevekre irányuló kutatások. E kérdések és szempontok részletes bemutatása, valamint az összefoglaló értékelés mellett tárgyalja Juhász Péter a Kárpát-medencei víznevek nyelvi rétegeit.

Szőke Melinda tanulmánya (85–96) a Pécsváradi alapítólevélben található tövégi magánhangzós helynevekkel, közelebből az ide kapcsolódó, egymással összefüggésben álló jelenségek kutatásával foglalkozik. Ez a kérdéskör is több probléma körülményét,

feldolgozását igényli, és többféle módszerbeli kérdést is érint: egyrészt magának a hangtörténeti változásnak a lefolyására, a többbrétű folyamat kronológiai és egyéb jellemzőire, valamint a korai helynevek ebbéli szerepére vonatkozóan; másrészt az oklevél (és az oklevelek: a több idősíki, bizonytalan kronológiájú oklevelek; a hamis oklevél; az interpolált oklevél) forrásértékének meghatározhatóságáról, az adatok kellő értékelhetőségéről és valóságra vonatkoztathatóságáról szóló kérdéseket és kutatási területeket. A szerző a többbrétű szakirodalomra és saját korábbi kutatásaira építve, ezeknek a továbbgondolásával és a Pécsváradi alapítólevél helynévi adatainak elemzése alapján meggyőző eredményekre jut. Ez az eredmény többirányú is, mert tartalmaz mind az oklevélre vonatkozó, így annak nyelvtörténeti kronológiai rétegeit is elhatároló megállapításokat, mind az ismételten vizsgált hangtörténeti folyamatot érintő módosító megállapításokat, s ezekhez csatlakozóan az alapítólevél három véghangzós szórványát és tizenegy véghangzó nélküli helymegjelölését konkrétan érintőeket is. A módszerek terén ezek megerősítik, hogy mennyire célravezető eljárás az oklevél történetének és a nyelv történetének egymásra vonatkoztatott kutatása.

A nyelvtörténet minden területén fontos a nyelvi, nyelvhasználati változások és megmaradások vizsgálata: a diakrón nyelvi kép ezek együtteséből alakítható ki megalapozottan a névtörténetben is. A megváltozóknak és a változásoktól nem érintetteknek az aránya is sokat elárul a nevek sajátságairól és a névhasználatról: ezt – és ennek nyelvi, valamint társadalmi háttérét – vizsgálja Kovács Éva. Mind korábbi, mind e mostani tanulmányából (71–83) a változások kutatása során kiderül, hogy a természeti környezetre utaló településnevek esetében nagyfokú az időbeli állandóság, e névrendszer egészében és a belső szerkezeti típusaiban is. A (főként korai) ómagyar korból vett, 2000-nél több névadat alapos elemzése során a szerző arra keresi a választ, hogy a településnevekre általában jellemző és társadalmi változásokkal is összefüggő nyelvi változások mennyiben – azaz milyen mértékben és arányban, és milyen típusokra utaló sajátságokkal – jellemzőek a szűkebb kör, a természeti környezetre utaló településnevek alakulására. Tanulmánya kvantitatív megközelítéssel, az altípusok jellemzésével és névadatok sorának elemzésével (itt figyelembe véve több szempontot, például a különféle képzőknek és képzésmódoknak a szerepét, a névrészek változásait, a névcserék következményeit) mutatja be kutatásainak eredményét. Eszerint a névtípust a korai ómagyar korban kevésbé érintették a változások, mint a településneveket általában: a természeti környezetre utaló településnevek változási érzékenysége 5%, s ez jóval kisebb a településnevek egészének vagy egyéb típusainak más kutatásokból ismerhető arányainál.

Összevetés és a belőle levonható tanulságok megkeresése a célja Hankusz Éva tanulmányának is, de ezúttal a helynévrendszerek differenciáltságának vizsgálatáról más vonatkozásban van szó (107–128). Míg az előbbieken Kovács Évától a diakrón mozgások jellegzetességeinek összehasonlítását láthattuk a településnevek típusaira vonatkozóan, Hankusznál az időbeli változások helyett és mellett a területi eltérések állnak előtérben: 57 szatmári település határneveinek összevető vizsgálata során a területi adottságok különbségei, illetve az azokból fakadó névrendszerbeli eltérések feltárása a cél. Az ilyen szempontok követése, a különféle összevetések egyre több új eredményt mutatnak fel a helynévkutatásban. E települések egy évszázada három ország részei (Magyarország, Románia, Ukrajna), így határnevek jellegének és változásainak vizsgálata e speciális háttérből nyert magyarázatot, hiszen a terület megosztottsága a helynévrendszereken belüli eltérésekhez vezetett. Ennek részleteit statisztikák és diagramok, térképek és részrendszerek elemzéseinek

során ismerteti a szerző (jelöltség/jelöletlenség; a birtoklást kifejező névstruktúrák; a birtokosra utaló nevek megoszlásai). Az összevető vizsgálati eredmények azt támasztják alá, hogy akár kis területen belül is eltérést mutatnak a helynevek, ha a névminták terjedése (például országhatárok miatt) gátolva van.

A kötetet alkotó tanulmányok kutatásaiban mind az összevető, mind az összekapcsoló célú különféle eljárások rendszeresen követett – vagy éppen kialakított – módszerként jelennek meg. Ez egyúttal a kötetnek egyik tanulsága és eredménye. Az együttlítás fontosságára, többféle jelenség, jelenségcsoport egymásra vonatkoztatásának ígéretes voltára a tanulmányok különféle területek és részrendszerek eseteiben, de hasonló megközelítésben, ebben megegyező szemlélettel hívják fel a figyelmet. Bába Barbara nyelvjárástörténeti, hangtörténeti kutatásának eljárásai és eredményei e szemlélet szükségességét igazolják, így ennek jelentőségét maga a tanulmány megalapozottan emeli ki (129–147). A szerző az / hang ómagyar kori kiesésének összetett, régóta vizsgált, bizonyos szempontokból már korábban is vitatott jelenségkörét elemezte nagy elemszámú korpusz alapján, elsődlegesen a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének történeti adatbázisából. Az / hangot érintő egykori különböző változások – kiesés, vokalizálódás, inetimologikus betoldódás – igen összetett változási sorok, és egyúttal összetett problémakör. Ehhez keresett eligazodási lehetőségeket a szerző, mégpedig a személynévi eredetű helynevek, a jövevény helynevek, a közszói eredetű és kapcsolatú helynevek (valamint közszavak) adatai körében etimológiáik, gyakorisági mutatóik, kronológiai és területi vonatkozásaik összevető vizsgálatával, helynévpárok, névhasadások eseteire is kitekintve és a szavakon belüli hangkapcsolatok, illetve eltérő szóképzések hatásait is figyelembe véve. Mindez a módszertani eredményesség igazolódása mellett új (köznévi és tulajdonnévi) etimológiai megállapításokat és hangtörténeti, nyelvjárástörténeti eredményeket hozott.

Zsupos Zoltán tanulmánya a *Szartos*, *Szartó*, *Sártó*, *Tös* helynevek eredetét, történetét kutatja, más helynevekkel (valamint köznevekkel) való lehetséges kapcsolataikat keresi (97–106). Számba veszi, kritikailag értelmezi az eddigi szakirodalmi megjegyzéseket és adatokat, emellett pedig sok további, még ide vonható névadatot tár fel egyéb források, elsősorban korábbi (megyei, kataszteri, felmérési stb.) térképek fokozottabb bevonásával; ez szótörténeti továbblépésekhez is vezet. Mindezek révén ugyanis érvek sorával – az egykori szóalakváltozatokra és a denotátumok jellegére is építve, hangtani és jelentéstani magyarázatokkal, analógiás párhuzamokkal – valószínűsíti a fenti helyneveknek és variánsaiknak a *sár* + *tó* közszavainkra, illetve a 'sár' + 'tó', 'mocsaras állóvíz' jelentésekre való visszavezethetőségét.

Vékony Vivien kutatásának tárgya szintén névbokor (149–164): középpontjában a *bocsár* 'hordókészítő' közszó és a *Bocsár* település-, illetve személynév áll, melyeket a foglalkozásnévi jelentés, vagyis a szómezői összefüggések alapján ide vonható egyéb szavakkal – *kádár*, *bodnár*, *pintér*, *kádas*, *hordós* – együttesen vizsgálja. Célja annak bemutatása is, hogy az ilyen megközelítésű komplex elemzés mennyiben tud hozzájárulni az eddigieknél teljesebb szótörténetek kialakításához. Bemutatja a választott szócsalád tagjainak közszói, helynévi, személynévi történeti előfordulásait (pl. 1720-as családnévi gyakorisági térképeken is), a régi és az újabb adatokat (bennük az alakváltozatokat is külön értékelve) összeveti az eddigi szótörténeti-etimológiai megállapításokkal, s elemzése során mindezeket együttesen vizsgálva a további valószínűsítési lehetőségeket keresi. Így valóban más fénybe kerültek a vizsgált szavak kronológiai jellemzői, valamint új vonásokkal, etimológiai pontosításokkal egészültek ki a szócsalád tagjai, s a szómező egészéről is teljesebb képet kapunk.

3. A kötetben rendre fontos szerepet kap a kutatási módszerek és szemléletmódok tisztázása; alkalmanként pedig az egyik fő kérdéskörre is válik. A nevek és részrendszereik jellegzetességeinek számbavétele kiemelt szerepet kap a kutatásokban; a történetiségnek a helynévkutatásban is az átmenetek meglátását igénylő, a megállapítások terén a tudatos elbizonytalanítást is megkívánó jellege pedig következetesen figyelembe vett tényező. Megemlítendő a tanulmányok mindegyikéhez kapcsolódó gazdag és gondosan összeállított szakirodalmi jegyzék, illetve az, hogy emellett az írásokon belül is rendszeres a reflektálás a témában korábban megjelent álláspontokra. Nemegyszer utalás is történik a szemléleti keretekben való osztozásra vagy azok bővítésére. A kötet továbbviszi az eddigi helynévkutatási eredményeket: tanulmányai újabb határozott lépések mind a módszerek, mind a konkrét eredmények tekintetében.

GALLASY MAGDOLNA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5775-823X>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Onoma 55. (2020)

Szerkesztő: OLIVIU FELECAN. The International Council of Onomastic Sciences,
Uppsala. 325 lap

1. Az Onoma 55. számában megjelenő írások többségének egy-egy, a Helsinki Egyetemen 2019. augusztus 21–23-án megrendezett Personal Names and Cultural Reconstructions (Személynevek és kulturális rekonstrukció) című konferencián elhangzott előadás szolgál forrásul. RICHARD COATES előszavát (2) követően a vendégszerkesztők, LASSE HÄMÄLÄINEN, JAAKKO RAUNAMAA és JOHANNA VIRKKULA bevezetőjükben (9–14) kiemelik a névadás, névhasználat antropológiai beágyazottságát, kulturális sokszínűségét, a különböző kultúrák és korok névanyagának tudományos forrásértékét, valamint a névrendszerek történeti összefüggéseit. Ezt követően néhány bekezdésben bemutatják az említett konferenciát, majd áttekintőleg szólnak a tanulmányokról. A kötetben tizennégy, a konferencia témája köré csoportosuló, nagyobb részben a konferencián bemutatott műveken alapuló írás olvasható, a vizsgált korszak szerinti időrendi sorrendben az ókortól napjainkig.

2. ALEKSANDAR LOMA, aki az indoeurópai nyelvcsalád kialakulásának korába kalauzolja az olvasót, a 'ló' és a 'farkas' jelentésű elemeket tartalmazó dítomatikus neveket állítja vizsgálata középpontjába (15–34). Eredményei arra engednek következtetni, hogy a 'ló' jelentésű lexéma személynévi megjelenése névelemként az állat birtoklására, illetve küzdelem vagy verseny során való használatára utal, míg a 'farkas' jelentésű lexéma megjelenése elsősorban a hadviseléshez köthető jelentéseken alapszik.

A középkori finn, finnországi és karéliei személynévanyagot vizsgálva FROG arra keresi a választ, hogy milyen összefüggés állapítható meg a mitológiai vonatkozású nevek

és a hozzájuk kapcsolódó istenek, istenségek között, valamint arra a következtetésre jut, hogy a múlt ideológiai megértéséhez termékenyen járulhat hozzá a személynévanyag ilyen irányú vizsgálata (35–56).

CATERINA SARACCO a 9–13. századi izlandi és vandál személynévadási rendszert tanulmányozva arra az eredményre jut, hogy a két csoport névadási gyakorlata, névanyaga sok közös vonással rendelkezik (57–76). A különbségek főként annak köszönhetők, hogy a vizsgált nevek különböző évszázadokból származnak, valamint a két népcsoportnak eltérő jellegű kapcsolatai voltak a környező, szomszédos népekkel.

SOFIE LAURINE ALBRIS a vaskor skandináv személynéveit fegyverek, ékszerek, hámok és más hétköznapi használati tárgyak állatábrázolásaival összekapcsolva megállapítja, hogy a két, eltérő jelenség egyaránt a családi, közösségi és egyéni identitás kifejezésének és megalkotásának hasonló jegyeit hordozta (77–98).

A mai Dél-Németország területéről, a 14–15. századból származó nyelvemlékek névanyagára alapozva rekonstruálja ROSA KOHLHEIM és VOLKER KOHLHEIM a középkori névadási szokásokat és mentalitást (99–110). A vizsgált korszakot tekintve a szerzők szerint mind az új, vallásilag motivált keresztnevek terjedése, mind a leíró jellegű ragadványnevek új típusainak megjelenése a középkori gondolkodásmód változását példázza.

Különböző típusú, késő középkori svéd szövegekben található finn neveket vizsgálva OLIVER BLOMQUIST arra hívja fel a figyelmet tanulmányában, hogy a mai Finnország svéd uralom alatt lévő területein a svéd írnokok a finn neveket számos esetben tudatosan finn formában, illetve finn esetragokkal ellátva jegyezték le (111–132). Ezen adatok alapján a szerző arra a következtetésre jut, hogy a korabeli svéd írnokok jártasabbak voltak a finn nyelv használatában, mint azt korábban gondolhattuk.

DARIUS D. IVOSKA elemzése a középkori, multikulturális Poroszországból származó szövegekben fellelhető személynévekből kiindulva tárgyalja a Baltikum névadására gyakorolt kettős, szláv–germán hatást, valamint a litván és porosz nevek helyett német eredetű világi, illetve egyházi nevek választását a kultúrák egymásra hatásának példjaként (133–148).

DAIVA SINKEVIČIŪTĖ a 15–16. századi összetett litván egyénnevekben megjelenő, a keresztény kultúrkörből származó névelemekre koncentráló munkája egy korábbi, a kereszténység előtti Baltikumra gyakorolt ortodox keresztény hatást vizsgáló kutatáshoz kapcsolódik (149–166). Az eredmények arra mutatnak, hogy a keresztény névelemek korabeli megjelenése a litván névadásban a korábbi feltételezésekkel szemben nem feltétlenül keleti szláv hatás, hanem lengyel közvetítés eredménye is lehet.

A viking egyénnevek kora újkori dániai továbbélését, területi és társadalmi megoszlását vizsgálja BIRGIT EGGERT, elsősorban 18. századi forrásokat felhasználva (167–184). Megállapítása szerint ekkorra a viking nevek, noha még jelen voltak, szinte elvesztek az egyházi nevek nagy tömegében, míg a 19. századi romantika el nem hozta az északi nevek reneszánszát.

A hagyományosan férfinevekből (de ritkábban női nevekből is), *-ine* toldalékkal képzett 18–19. századi dán női neveket vizsgálja LARS-JAKOB HARDING KÆLLERØD (185–204). Három esettanulmánnyal mutatja be a jelenség korabeli növekvő népszerűségét, területi és társadalmi megoszlását, valamint fő funkcióját, a felmenők neveinek családon belüli továbbörökítését.

ANNA-MARIA BALBACH figyelme az Egyesült Államokban élő afrikai-amerikai rabszolgák nevére irányul, 17–19. századi, szökésben lévő rabszolgákról szóló újságcikkeket használva

forrásként (205–228). E neveket a fehér birtokosok adták, a rabszolgáknak ugyanis még ahhoz sem volt joguk, hogy gyermekeiket vagy akár saját magukat elnevezzék.

A dél-afrikai, a gyarmatosítók által egységesen csak színesnek (coloured) nevezett, valójában etnikailag igen összetett lakosság körében viselt személynevekkel foglalkozik BERTIE NEETHLING (229–246). Megállapítása szerint az 1994-es demokratikus fordulat óta e nevek hozzájárulnak az említett, korántsem egységes csoport új identitásának formálódásához. A vizsgált tendenciák sok hasonlóságot mutatnak napjaink egyesült államokbeli afrikai-amerikai személyneveivel.

A bolgár keresztnévadási gyakorlat közelmúltbeli fejleményeit tárgyalva ANNA CHOLEVA-DIMITROVA, MAYA VLAHOVA-ANGELOVA, NADEZHDA DANCHEVA és GERGANA PETKOVA arra keresi a választ, hogy e nevek milyen mértékben utalnak a bolgár identitásra (247–266). A szerzők rávilágítanak, hogy jelenleg a bolgár névadási gyakorlatban egyaránt megjelennek nemzetközi, valamint inherens bolgár mintázatok, és soha nem volt ilyen változatos a névállomány, mint napjainkban.

MALKA MUCHNIK tanulmánya a bibliai nevek reneszánszát vizsgálja napjaink izraeli névadási tendenciáiban (267–285). Az ország fokozatos szekularizációja ellenére a bibliai nevek népszerűségében növekedés figyelhető meg az elmúlt évtizedekben. Ez főként a férfinevekre vonatkozik, aminek az egyik lehetséges magyarázata, hogy a Biblia kevés női karaktert említ név szerint. Ugyanakkor számos férfi karakter nevét adják ma már női vagy uniszex névként is.

A kötet utolsó írása nem kötődik a személynév-rekonstrukció témaköréhez. IVETA VALENTOVÁ munkája azt mutatja be röviden, hogyan született meg az ICOS terminológiai munkacsoportjának angol, német és francia nyelvre kidolgozott terminusjegyzéke, majd rámutat néhány pontra, amelyben a szlovák névtani terminológia eltér ezektől (289–310).

3. A kötet a tanulmányok mellett egy recenziót közöl IMAN NICKnek a Harmadik Birodalom névadási és névhasználati gyakorlatáról szóló könyvéről (313–318), valamint egy megemlékezést Nicolae Felecanról, a román névtudomány jeles képviselőjéről (321–325).

4. Amint arra RICHARD COATES előszava (2) is felhívja a figyelmet, az Onoma itt röviden szemlézett 55. évfolyamában egyes írások a történetiség felől közelítenek a személynevekhez, hangsúlyozva azok történeti forrásértékét, mások pedig a személynevek kulturális és társadalmi identitásképző szerepét állítják a középpontba. A tanulmányok összessége jól példázza, hogy a tudományok milyen széles spektruma számára lehetnek gyümölcsözőek a személynévkutatás eredményei.

WENDL DÁVID

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2333-9448>

Károli Gáspár Református Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar

Onoma 56 (2021)

Szerkesztő: OLIVIU FELECAN. The International Council of Onomastic Sciences,
Uppsala. 337 lap

1. Az Onoma 56. számában megjelent tanulmányok nagy része egy téma köré csoportosulnak, amint azt a szám tematikus címe is mutatja: Dynamics of the Anthroponymic System (Személynévrendszerek dinamikus változása). A folyóirat előszavában MATS WAHLBERG (2) lényegre törően foglalja össze a kötet tartalmát. A tematikus blokk szerzői szinkron megközelítésből kiindulva mutatják be bizonyos politikai változások, globalizáció, migráció, kétnyelvűség és a személynévrendszerek összefüggéseit. A kutatók bolgár, cseh, angol, magyar, román, szerb, szlovák, svéd és török személynévrendszerek és névadási gyakorlatok változásait vizsgálják. Két tanulmány pedig diakrón névanyagot dolgoz fel: középkori angol fémfeldolgozásra utaló ragadvány- és családneveket, illetve 19. és 20. századi zágrábi zsidók neveit.

A kötet négy, angol nyelvű nem-tematikus tanulmányt is tartalmaz, melyek változatos témákat mutatnak be a névtan különböző területeiről. Zárásul hét, nemrég megjelent névtani témájú könyv ismertetése olvasható (295–337), köztük magyar vonatkozásban SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ névintegrációval és névfordítással foglalkozó kötete (311–317).

2. A kötet tematikus részét ANNA CHOLEVA-DIMITROVA vendégszerző bevezetője nyitja (9–13). A szerző hangsúlyozza a 21. század elején bekövetkező társadalmi és politikai változások különböző névanyagokra tett hatásának feltérképezésének fontosságát.

A mai magyar személynévanyag változásait vizsgálja SLÍZ MARIANN és FARKAS TAMÁS (15–36) szem előtt tartva a tulajdonnevek szociokulturális beágyazottságát, a névállományban nyomon követhető kulturális, szociális, gazdasági és politikai változások hatásait. A szerzők röviden bemutatják a magyar személynévanyag korai történetét, a névadásra vonatkozó jogszabályokat és azok változásait. Kitérnek a névadás időben változó motivációira, bemutatják azokat a névalkotási módokat, melyek révén az utóbbi ötven évben bővült a magyar névállomány. Ismertetik a kutatásban használt forrásokat, illetve részletesen bemutatják az elemzésben használt átfogó, elméletileg megalapozott modellt, minek köszönhetően a leírás nyomon követhető, és a későbbiekben alkalmazhatóvá válik egyéb névanyagok vizsgálata során is. Terminológiai és módszertani kérdések is tisztázásra kerülnek, például a nevek eredetével kapcsolatban. Az elemzési modell három fő komponense: a név eredete, a mód, ahogyan a név a magyar névállományba került, illetve az új név forrása. A különböző névalkotási módokat gazdag példaanyaggal szemléltetik.

A cseh és a szlovák szinkron személynévállomány változásait mutatja be MILAN HARVALIK és IVETA VALNETOVÁ (37–55) az 1989-es politikai események és Csehszlovákia felbomlása utáni változások tükrében. A tanulmány középpontjában az 1989-től napjainkig mindkét ország hivatalos személynévanyagában megfigyelhető tendenciák állnak. A szociokulturális és politikai változások hatására a jogszabályok és a névtörvények is változtak, pl. bővült az anyakönyvezhető keresztnévek száma; Csehországban két, Szlovákiában akár három keresztnévet is lehet anyakönyveztetni. 1989 után a névrendszer egyre inkább nemzetközivé válik mindkét országban, mind a kereszt- és családnevek körében

jelentős változások, újabb névdivatok jelennek meg. Népszerűvé válik a keresztnévek idegen írásformával történő anyakönyvezése, megjelennek az uniszex nevek, elsősorban a nemváltáson átesett személyek körében. A névanyag bővülése jellemző, különböző névalkotási módok révén: becéző névalakok hivatalossá tétele, régi nevek felújítása, létező férfinévek eddig nem létező női párját alkotják meg. A családneveknél új tendencia a nőknél a két családnévből álló házassági név, a férfi családneve az első helyen szerepel, ezt követi a nő családneve.

ANNA CHOLEVA-DIMITROVA – MAYA VLAHOVA-ANGELOVA – NADEZHDA DANCHEVA – GERGANA PETKOVA tanulmányukban (57–86) 2007-ben és 2014-ben, Szófiában született gyermekek hivatalos névanyagát vizsgálják. Az egyedi nevek népszerűek, a vizsgált korpuszban nagyjából a nevek felének egyetlen névviseelője van. A nevek etimológiai és strukturális elemzése során újabb jellegzetességeket mutatnak be, melyek révén egy kétirányú változás figyelhető meg: a névállomány egy része, jellemzően a hagyományos nevek háttérbe szorulnak, ezzel párhuzamosan új, idegen nevek, elsősorban a nyugati kultúrákból jelennek meg a bolgár névállományban. Az idegen hatások nemcsak mennyiségi változásokat generálnak, hanem strukturális változásokat is előidéznak újabb vagy már feledésbe merült, de felelevenített névalkotási módok megjelenésével. Ugyanakkor a hagyományos nevek és névadási, névalkotási stratégiák is tovább élnek a bolgár névadó közösségben.

Egy északnyugati romániai, Szatmár megyei település, Cserteze keresztnévanyagának szociolingvisztikai vizsgálata áll ADELINA EMILIA MIHALI tanulmányának középpontjában (87–106), ahonnan a lakosság közel fele időszakosan vagy végleg elvándorolt. A szerző 2000 és 2020 közötti névanyagon végez változásvizsgálatot, feltérképezve a keresztnévanyagra gyakorolt migrációs hatásokat, valamint a névválasztások mögött meghúzódó szociolingvisztikai mechanizmusokat. A választott időszak magába foglalja a forradalom utáni éveket, a migráció kezdetét, annak növekedésének időszakát, a gazdasági válságot és a kivándorlók részleges visszatérését, tehát egy szociokulturális, gazdasági szempontból többszörösen összetett időszak névállományra tett hatásait térképezi fel.

MIRJANA PETROVIĆ-SAVIĆ (107–122) egy szerbiai régió, Jadar ragadványneveinek szemantikai csoportosítását mutatja be. A régió névtani és általában nyelvészeti szempontból „elhanyagolt” terület, a helyi nyelvhasználat monografikus leírása még elvégzendő feladat, a névtan területén is bőven van még tennivaló, hangsúlyozza a szerző. A vizsgált korpusz 173 ragadványnevet tartalmaz, melyet Jadar különböző településeiről terepmunkával, a teljesség igényével gyűjtöttek össze. A ragadványnevek szemantikai elemzése gazdag példaanyag felsorolásával történik, megvizsgálva a ragadványnevek választásának háttérében álló motivációs tényezőket. A korpusz gyűjtésének és vizsgálatának nemcsak névtani hozadéka van, hiszen a névanyag számos olyan közszót is tartalmaz, melyek már csak a ragadványnevekben élnek tovább.

Középkori angol fémfeldolgozásra utaló foglalkozásnevek és személynevek etimológiai és funkcionális vizsgálatára tesz kísérletet OKSANA DOBROVOLSKA (123–148). A korpusz forrásaként különböző történeti és etimológiai szótárakat jelöl meg a szerző, melyekből összesen 2417 foglalkozásnevet gyűjt össze. A foglalkozásnevek etimológiai rendszerezése során három csoportot különít el: anyanyelvi réteg, kevert kölcsönzés (loan-blends), illetve lexikális kölcsönzés. A foglalkozásnevek funkcionális vizsgálata rámutat a foglalkozásnevek személynévrendszerben betöltött aktív szerepére. Mellékletként táblázatos formában a foglalkozásneveket és a belőlük létrejött személyneveket olvashatjuk.

LINNEA GUSTAFSSON 2014 és 2018 között Svédországban élő szírek keresztnévanyagát vizsgálja névkontaktológiai szempontból (149–166). Kutatásának középpontjában az adott szír nemzetiség és a svéd többségi közösség névanyagának és névadási stratégiáinak eltérései, hasonlóságai, valamint egymásra tett kontakushatásai állnak. Névgyakorisági és fonológiai vizsgálatokat folytat, a női és férfi névanyag különbségei kapcsán kiemeli a névvariánsok eltérő helyzetét; a női névanyagra jellemző a jelenlétük. A szír és az őshonos svéd névállomány hasonlóságait és eltéréseit vizsgálva kiemeli, hogy ezek az eltérések akár az elfogadás hiányához is vezethetnek; a nemzetiségi szír keresztnéveket az őshonos svédek nem választják gyermekeiknek.

A kétnyelvűség hatásait és a nemzetiségi identitást jelölő név használatának nehézségeit térképezi fel SÜLEYMAN KASAP a Törökországban élő kurdok körében (167–186). A tanulmány első felében a kétnyelvűség fogalmának szakirodalmi háttéréről olvashatunk, ezt követi a kurd nyelv és nemzetiség helyzetének, a nyelvpolitika légkör és nyelvi jogok rövid bemutatása. A szerző kvalitatív módszereket alkalmazva, hét adatközlővel készít félig strukturált interjúkat, melyek során a kurd nemzetiségre utaló név viselésének nehézségeit térképezi fel. Az interjúalanyok mindegyike különböző nehézségekről számolt be, melyekkel az identitásjelölő személynevek, illetve nevük kurd írásmódja miatt találkoztak.

A zágrábi zsidók személyneveinek jellegzetességeit mutatja be IGOR KUSIN a 19. század elejétől egész a II. világháborúig (187–212). A zágrábi zsidó közösség történetének rövid bemutatása után a korpusz forrásait nevezi meg a szerző: Gavro Schwarz 1939-ben megjelent A zágrábi zsidó közösség története a kezdetektől 1850-ig (The History of the Zagreb Jewish community from its founding until the 1850s) című könyve, 1849 és 1898 közötti zsidó születési anyakönyvi kivonatok, illetve a mirogoji régi zsidó temetőből gyűjtött adatok. A szerző különbséget tesz a „civic” polgári név és a „judaic” zsidó, vallásos név között. A polgári név a hatóságok által használt, latin betűkkel írott hivatalos név, míg a zsidó név a zsidó vallásos rituálékban, héber dokumentumokban, héber írással használt forma. A nevek gyakoriságát, eredetét és a közvetlenül átadott nyelvet vizsgálva mutatja be a szerző a polgári és zsidó, illetve a női és a férfi névanyag jellemzőit és különbségeit. Kontaktushatás eredményeként a zágrábi zsidók névanyagában a szláv és horvát nevek száma növekedett a vizsgált időszakban.

A kötet nem tematikus blokkjának első tanulmánya a korpusznyelvészet és a nyelvítájkép-kutatás módszertani megközelítéseit felhasználva és ötvözve vizsgálja a templomcímekben megjelenő földrajzi jelölőket OSEI YAW AKOTO (213–234). A korpusz 2009 és 2010 között gyűjtött anyagon alapul, a nyugat-afrikai Ghánából származó 1654 templomcímet és nagyjából 1000 nyelvi tájképi adatot tartalmaz. Középpontban áll a földrajzi jelölők azonosítása, rendszerezése, melynek keretében a szerző bibliai és nem bibliai jelölőket különít el; az utóbbi csoport elemeit rendszerezve a névben szereplő földrajzi egységek típusa szerint megkülönbözteti az intézményi, városi, nemzeti, kontinentális és világi szintű jelölőket.

JOHNNY GRANDJEAN GØGSG JAKOBSEN egy esettanulmány keretében mutatja be a dániai Sjælland északnyugati régiójában fellelhető szent források neveit (235–250). A 720 történetileg ismert dániai források nagy részének természetfeletti gyógyító erőt tulajdonítanak, amit a 19. században még élő helyi folklór, ünnepek és kultikus rituálék tovább támogattak és erősítettek. A forrásneveket a nyelvi anyag jellege szerint pogány eredetűnek (2,5%), szent nevét vagy egyéb egyházi terminust tartalmazónak (32%), valamint vallási szempontból semlegesnek (25%) tekinti. A szerző rendszerezése során gazdag példanyagot sorol fel, a leggyakoribb forrásnév a régióban a *Helligkilde* `szent forrás`.

Az ausztrál Új-Dél-Wales állami iskoláinak névtani sajátosságait vizsgálja COLIN SYMES (251–268) arra is fókuszálva, hogy a nevek szerkezetének alakulása hogyan szemlélteti a múltban és jelenben zajló változásokat az oktatásszervezés terén. Az iskolánév nem csupán az iskola azonosításának eszköze lehet, hiszen az ott dolgozók és tanulók identitásáról is informálhat, megjelölheti az intézmény akadémiai irányultságát, árulkodhat a régió gyarmati eredetéről. Az iskolaneveket a bennük lévő névtípus alapján csoportosítja, helynév, személynév, utcanév és vegyes kategóriákat különít el. A 2000 iskolanevet tartalmazó korpuszban a leggyakoribb típus az utcanévet tartalmazó iskolanév, ezt követi a személynévi alapuló, mely gyakran a gyarmati időszakból ismert személyek, politikusok, kormányzók, főleg férfiak, igen ritkán nők neveit örökítik meg.

MIHAI S. RUSU az utcanevekkel foglalkozó szakirodalom egy szegmensének szisztematikus ismertetését és rendszerezését végzi el (269–294). Kutatási anyaga 121 lektorált, angol nyelvű tudományos folyóiratokban megjelent tanulmány. A vizsgálat során négy fő kategóriát különít el: tér-idő mátrix, geopolitikai és történelmi háttér, elméletileg megalapozott vizsgálati kerete, módszertani alap. Például az idő mátrixát figyelembe véve megállapítja, hogy az utóbbi évtizedekben számottevően megnőtt a publikációk száma, 1980-as évek közepe tekinthető fordulópontnak. Az 1940 és 2020 között publikált tanulmányok alapján két periódust különít el: a hagyományos helynévkutatás középpontjában a név etimológiai vizsgálata áll, fő feladata a helynév jelentésének megfejtése; a kortárs helynévkutatásban kvantitatív és kvalitatív értelemben vett változások is megfigyelhetők, hiszen növekedett a megjelent tanulmányok száma, illetve fontos szerephez jutott a kidolgozott módszertan és az elméleti keret.

3. A személy- és helynevek társadalmi beágyazottságára számos izgalmas példát láthattunk a fent ismertetett tanulmányokban. A tematikus blokk, többségében szinkrón névanyagot vizsgáló tanulmányok hasonló kérdésfelvetésének köszönhetően kirajzolódni látszik az európai keresztnévrendszerek hasonlóságai és specifikusságai, többek között az 1989 utáni erőteljes dinamikus változás.

A kötet tematikájának sokszínűsége révén nemcsak a névtannal foglalkozó szakemberek, hanem történészek, szociológus, szociolingvisták, néprajzkutatók érdeklődésére is számot tarthat.

HAINDRICH HELGA ANNA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4996-317X>

ELKH Nyelvtudományi Kutatóközpont

Names. A Journal of Onomastics 69. (2021)

Szerkesztő: IMAN NICK. Pitt Open Library Publishing, Pittsburgh. 230 lap

Az amerikai névtani folyóirat 2021-es évfolyamának struktúrája az előző évfolyamokhoz képest többnyire változatlan: az évi négy szám a névkutatás változatos területeiről közöl tanulmányokat és egyéb írásokat. A 69. évfolyam az első, amely teljesen nyílt

hozzáféréssel jelent meg a University of Pittsburgh közreműködésével. Változás a korábbi évfolyamokhoz képest, hogy a lapszámozás számonként újratekődik. Az évfolyamban megjelent írásokat rovatonként fogom ismertetni.

1. Tanulmányok. Az évfolyamban összesen tizennégy tanulmány olvasható. Az első számot SUSAN J. BEHRENS tanulmánya nyitja, melyben az írói névadás egyes vonatkozásait vizsgálja Shirley Jackson amerikai író Hangsaman című regényében (1–19). BRIAN Ó RAGHALLAIGH, MICHAL BOLESZLAV MĚCHURA, AENGUS Ó FIONNAGÁIN, valamint SOPHIE OSBORNE közös tanulmánya az általuk szerkesztett ír családnév-adatbázis (Gaois) munkálatait, egyes adatkezelési megfontolásait és elméleti-módszertani kérdéseit ismerteti (10–19). A szám harmadik és egyben utolsó tanulmányában STEPHANIE S. SHIH és DENIZ RUDIN baseballjátékosok névhasználatát, a nevek hangszimolikáját elemzi fonológiai megközelítéssel, kognitív nyelvészeti keretben (20–35).

A második szám első tanulmányában JINYAN CHEN a Japánban tanuló kínai diákok névhasználatát vizsgálja kvalitatív módon (11–19). A kínai tanulók gyakran vesznek fel a külföldi tanulásuk során nyugati és japán neveket, melyek identitásjelölő funkciót látnak el. Ezt követően GÜLDEN TUM írása az *-oğlu* végződésű török apanévi családnévek típusának jellemzőit tárja fel korpusznyelvészeti módszerekkel (20–32). A számot THILAGAVATHI SHANMUGANATHAN, MALARVIZHI SINAYAH, SELVAJOTHI RAMALINGAM, és THANALACHIME PERUMAL közös tanulmánya zárja, amelyben a malajziai telugu nép neveinek és névhasználati szokásainak morfológiai és szemantikai megközelítésű elemzését olvashatjuk (33–42).

A harmadik szám nyitó írásában LASSE HÄMÄLÄINEN, ARI HAASIO és J. TUOMAS HARVIINEN egy finn illegális online drogkereskedelmi portál online felhasználóneveit elemzi kvalitatív és kvantitatív módon (3–15). A második tanulmány ROGELIO NAZAR, IRENE RENAU, NICOLAS ACOSTA, HERNAN ROBLEDO, MAHA SOLIMAN és SOFIA ZAMORA közös munkája, melyben korpuszalapú módszereket mutatnak be a személynevek nemének meghatározására (16–27). Példaképpen spanyol utóneveken végzett vizsgálatokat és ebből származó eredményeket mutatnak be, hangsúlyozva, hogy e módszerek más nyelvek névállományán is alkalmazhatók. JÜRGEN GERHARDS és JULIA TUPPAT kutatása a németországi bevándorlók névhasználatára irányul szociológiai és szocioonomasztikai megközelítéssel (28–40). Végül ZIMING ZHAO, XIAOMENG LI, és QINGHUA CHEN közös cikke pekingi lakosok neveit vizsgálja korpusznyelvészeti eszközök segítségével, a család- és egyénnevek eloszlásaira fókuszálva (41–56).

A negyedik szám MICHAEL D. SUBLETT tanulmányával kezdődik, amelyben az amerikai Közép-Nyugat *Corn Belt* nevű kukoricatermő területének cégnevekre gyakorolt hatását járja körül (1–12). DAN ZHAO kutatásában a márkanevek egy igen speciális területét érinti: a kínai csemegék, helyi finomságok neveinek fonológiai, morfológiai mintázatait elemzi (13–20). MAHMOUD AFROUZ a Korán három angol fordításának személyneveit vizsgálja, különös tekintettel a tulajdonnév-fordítási módszerekre (21–29). Az évfolyam zárótanulmányában DAVID BLAIR és JAN TENT egy korábban felállított, széles körben használt ausztrál helynévtipológiát gondol újra munkájában (30–47).

2. Recenziók. Az évfolyamban összesen nyolc (számonként két) könyvismertetés olvasható. Az első számban egy, az amerikai zsidó közösségek családnév-változtatásainak történeti megközelítését tárgyaló monográfiát mutatnak be (36–39), ezt követi egy német állatnévadásról szóló könyv ismertetése (40–43). A második számban ismertetett első könyv Texas helyneveinek átfogó gyűjteménye (43–46), a második pedig az utcanévek

és címek szociológiai vonatkozásainak széles körű áttekintése (47–49). A harmadik szám első recenziójában egy, a helynevek turizmusban betöltött szerepét több irányból vizsgáló kötetről olvashatunk (57–62), majd ezt az Észak-Amerikában viselt francia családnevek szótárának ismertetése követi (63–65). A negyedik számban egy Guy Fawkes nevéről, valamint az ebből kialakult angol *guy* köznévkialakulásáról komplex módon értekező könyvet ismerhetünk meg először (48–50), majd a névhasználat retorikai vonatkozásairól szóló, főleg elméleti irányú, kritikai névkutatással kapcsolatos kötetről olvashatunk (51–54).

3. Egyéb írások. Az egyéb írások közé sorolok minden, nem tanulmány vagy recenzió jellegű munkát. A 2021-es évfolyamban olvasható egy főszerkesztői megjegyzés a koronavírus-járvánnyal kapcsolatos, ázsiaiakkal szembeni rasszizmus névhasználati vonatkozásairól (2: 1–10); megemlékezések DOROTHY E. LITT (1: 44–45), LYNN C. WESTNEY (2: 50–52), RONALD RICHARD BUTTERS (2: 53–54), EDWIN D. LAWSON (3: 66–67) névkutatókról; egy tematikus szám felhívása (1: 52–53); egy, a 2020. „év nevei”-vel kapcsolatos szavazásról és annak eredményeiről szóló cikk (1: 46–50); valamint az előző évfolyam legjobb cikkének díját elnyerő írás méltatása (4: 55–56).

BALOGH ROLAND JÓZSEF

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1556-2690>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Nomina 40. (2019–2021)

Szerkesztő: DAVID N. PARSONS. Society for Name Studies in Britain and Ireland,
Lavenham. 194 lap

A folyóirat 2019–2021 között készült írásokat tartalmazó kötetében négy tanulmány, két rövidebb közlemény, két nekrológ, négy könyvismertetés és a 2016–2017. év témaspecifikus szakbibliográfiája kapott helyet.

1. Tanulmányok. DIANA WHALEY 2016-ban indította el azt a projektet, amelynek eredményeként digitális formában is elérhetővé és kereshetővé váltak az Ordnance Survey elnevezésű katonai felmérés 19. századi northumberlandi vonatkozású névjegyzékei és a kapcsolódó térképek (1–28). A tanulmány előbb magának a katonai felmérésnek a céljáról, folyamatáról szól, majd a közel 20 000 helynévből álló northumberlandi anyag korabeli gyűjtésének munkamódszeréről nyújt információkat: miként történt a térképre kerülő helynevek kiválasztása; hogyan határozták meg, hogy mit jelöl egy-egy névforma; mi alapján döntöttek a nevek helyesírásáról, illetve választottak az alakváltozatok közül; milyen szabályokat dolgoztak ki az ismétlődő névrészek lejegyzésével összefüggésben; kiket választottak adatközlőnek; miként értékelték a szóbeliségből és az írott forrásokból származó helyneveket; hogyan javították az esetleges tévedéseket. A felmérés készítői a helynevek

etimológiájára ritkán tértek ki, de a névadás motivációjáról sokszor nyilatkoztak, mivel meglehetősen jól ismerték a felmért területek földrajzi viszonyait és az adatközlők (hiteles vagy népetimológiás) névmagyarázatait.

GUTO RHYS a skóciai Ochils hegység nevének eredetét tárgyalja (29–73). A korábbi elképzelést, amely a hegynévet a walesi *uchel* 'magas' szó brit előzményére vagy annak piket megfelelőjére vezette vissza, hangtörténeti és szerkezeti-névtipológiai alapon elveti; helyette az őskelta **okelon* 'élesség, hegyfok, hegygerinc' szó származékának tartja a hegy nevét. Ebből a piketben vagy a britben szabályosan **ogel* keletkezett, amely több, a mai Skócia keleti régiójában lévő kiemelkedés nevében is megtalálható. Az *Ochils* névalak gael fejlemény lehet; vele rokonítható elnevezésekkel, melyeket a tanulmány szintén bemutat, Írországból és Skóciából is találkozunk. Ha ez így van, a hegy neve a skót gaelben keletkezhetett a középkorban földrajzi köznév tulajdonnevesülésével, egytagú hegynévként, melyet a jelölt objektum egyedi jellege motivált.

CAROLE HOUGH a történelmi Berwickshire megye harminc, 1500 előtt feljegyzett, személynévet tartalmazó helynévet vizsgálja tanulmányában (75–97). Az elemzett helynevekben jelentkező személynévek mind férfinevek, és változatos (pl. óangol, normann francia, óészaki, latin, brit, gael) nyelvi eredetre vezethetők vissza. A személynévi névrészeket a szerző névjegyzékek, prozopográfiai összeírások és adatbázisok segítségével azonosítja; esetenként a személynévek a forrásokból leszűrhető kronológiai és területi jellemzői alapján következtet a belőle alkotott berwickshire-i helynév keletkezési idejére, nyelvi eredetére. Esettanulmányaiban a *Paxton* ('Pac[c] települése') névformát ősi, bizonytalan eredetű személynévet magában foglaló, 7–8. századi településnévnek ítéli, a *Manderston* ('Mandred települése') névalakot pedig 11–12. századi, tehát northumbriai óangol vagy már középgangol, esetleg korai scots formának tartja.

PAUL EVERSON Æthelheard canterbury érsek 796–798 közötti száműzetésének helyszínét azonosítja a különféle történeti forrásokból nyert információk kreatív, a korszak körülményeit figyelembe vevő értelmezése során (99–115). Az érsek rendelkezésére bocsátott monostor az adományozásról szóló oklevél szerint egy *Pectanega* (vagy *Tectanega*) nevű településen helyezkedett el, amelyet a ma Lincolnshire megyében található Partney helységgel azonosít a szerző. E helység neve az óangol helynevekben többször előforduló **Pearta* személynévet tartalmazza. A korabeli és a mai névforma előtagjának szabályos hangváltásokkal nem magyarázható különbségét íráshibára vezeti vissza a szerző: a lejegyzett *Pect-* névkezdet vélekedése szerint helyesen *Peart-* vagy *Part-* lehetett. A tanulmány történeti összefüggések sokaságát sorakoztatja fel a fenti elképzelés támogatására.

2. Rövidebb közlemények. KEITH BRIGGS a *purte* névrészt tartalmazó hely- és családnévek ismert és általa azonosított elemekből felépülő állományának összeállítása után a kérdéses kifejezés lehetséges etimológiai magyarázatát keresi (117–125). Több korábbi etimológiát különféle okok (pl. időrendi, jelentésbeli, hangtörténeti problémák) miatt elvet, s a kifejezés eredetét, jelentését végső soron ismeretlennek nyilvánítja.

RICHARD COATES négy, egymás közelében fekvő monmouthshire-i és gloucestershire-i hely névét vizsgálja (*Wyesham*, *Wye's Pool*, *Wye's Wood Common*, *Wyeseal Wood*), melyekről eddig úgy vélték, hogy bennük a közelben található Wye folyó neve jelenik meg birtokos esetben (126–130). Ez a névszerkezet azonban más folyónevekből származó helynevek esetében nem jelenik meg az adott területen. A szerző a középgangol íráskép alapján igazolja, hogy a folyónévet csak a későbbiekben értették bele a névalakokba a folyó jelenléte miatt.

3. Nekrológok. George Redmonds (1935–2018) helytörténészre munkatársa, PETER McCLURE emlékezik (131–142). Fiachra Mac Gabhann ír névkutató (1971–2018) munkásságát PAT McKAY méltatja (143–144).

4. Könyvismertetés. A rovat bemutatja a *The Oxford Dictionary of Family Names in Britain and Ireland* (ODFNBI) címmel kiadott névszótárt; ismerteti a *The Oxford Handbook of Names and Naming* című kézikönyvet; szól egy, a nevek többnyelvű és multikulturális társadalmakban betöltött szimbolikus értékével, identitásképző funkciójával, továbbá a nevek nyelvhasználói megítélésével foglalkozó írásokat tartalmazó tanulmánykötetről, amely GYÖRFFY ERZSÉBET-nek köszönhetően magyar szleng helynevekről is beszámol; valamint képet ad egy, az Inverness várostól kissé nyugatra fekvő skót felföldi terület helyneveit közreadó kötetéről (145–164).

4. Bibliográfia. A kötet a 2016–2017-ben megjelent, Nagy-Britannia és Írország tulajdonneveivel (is) foglalkozó, főként angol, illetve kisebb részben német, francia, svéd, dán, walesi és ír nyelvű történelmi, történeti földrajzi, régészeti, filológiai, névtani (az utóbbin belül általános kérdéseket tárgyaló, forrásanyagot megjelentető és módszertani témájú, valamint személy-, hely- és irodalmi neveket feldolgozó) kiadványok, tanulmányok, recenziók bibliográfiájával zárul (165–193). Bekerült a bibliográfiába a 2010-ben Pécsen rendezett 16. nemzetközi angol nyelvtörténeti konferencia (ICEHL) válogatott előadásából 2012-ben megjelent, HEGEDŰS IRÉN és FODOR ALEXANDRA által szerkesztett tanulmánykötet recenziója; valamint RESZEGI KATALIN egyik angol nyelvű tanulmánya is, amely többnyelvű helynévpárok kognitív nyelvészeti szempontú leírását nyújtja.

BÖLCSKEI ANDREA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2628-5297>

Károli Gáspár Református Egyetem

Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar

Rivista Italiana di Onomastica 27. (2021)

Főszerkesztő: ENZO CAFFARELLI. Società Editrice Romana – ItaliAteneo, Róma.
1032 lap (1. 519 lap, 2. 573 lap)

A RION. több mint ezer oldalra kiterjedő 27. évfolyamának tartalmát az olvasóink által már ismert rovatok szerint foglaljuk össze.

1. Tanulmányok, kisebb közlemények (Saggi, varietà). Ezekben a fejezetekben a két kötetben összesen 21 tanulmány szerepel (15–124, 501–739).

A személynevek témakörébe tartoznak a következő írások: JOSÉ JAVIER RODRÍGUEZ TORO spanyol nyelvű tanulmányában 16. századi sevillai keresztelési adatokat elemez, mégpedig az ikrekét, a betérőket és a külföldiekét (31–44). MARCO DI GIACOMO egy abruzzói

kis falu (Liscia) egyéni és családi ragadványneveit – történeti perspektívában is – elemzi (89–102). E csoportba vonható ROBERTO RANDACCIO írása is, amelyben Manzoni Promessi sposi (A jegyesek) című híres regénye nyomán egy, az olasz nyelvben szállóigévé vált, Karneadész antik görög filozófus nevét tartalmazó felkiáltás első szótári feljegyzéseit kutatja (161–165). PATRIZIA PARADISI D’Annunzio műzsáinak fedőneveit vizsgálja (501–541). FRANCESCA M. DOVETTO a Dél-Itáliában még mindig élő szokás szerint az utcán, a házfalakon megjelenő gyászjelentésekben felbukkanó, az elhunyt és a terület között kialakult kapcsolatot jelölő ragadványnevekről ad körképet (543–564). PIER L. J. MANNELLA a szicíliai imádkozási formulákban feltűnő isten- és szentnevek változásait tárja fel (659–672). GIUSEPPE STACCIOLI és MARIO CASSAR a Pantelleria szigetéről például Tunéziába, illetve onnan tovább Amerikába kivándorlók sorsát eleveníti fel: az ő azonosításuk ugyanis a sziget jellegzetes névállománya révén könnyen megvalósítható (673–689). ERIKA RANIOLO a siketek nyelvében vizsgálja a névvél való megszólítás módjait, lehetőségeit (691–708). FEDERICA CASADEI a nyelvi játékokban vizsgálja a (gyakran erőltetettnek tűnő) kitalált idegen személyneveket; pl. *Dino Sauro* ’dinoszaurusz’ (710–729).

Helynevekkel kapcsolatos kérdéseket vizsgálnak a következő tanulmányok: ENZO CAFARELLI az emberi képzeletre mindig is erősen ható *Luna* ’hold’ földrajzi név személynévi, helynévi, népnévi, növény- és állatnévi stb. származékait gyűjti csokorba és keresi a motivációkat (45–76). GUIDO BORGHI és MATTEO MACCIÒ görög földrajzi köznevek és helynevek etimológiájával foglalkozik (77–88), BORGHI másik írása pedig gázlónevek ősi szubsztátumait igyekszik feltárni (295–608). YORICK GOMEZ GANE (a helynévből köznevesült) olasz *arcipelago* ’szigetsorozat’ szó több évszázaddal korábbra datálásának szükségességét bizonyítja (103–109); EMIDIO DE ALBENTIS összegyűjtött 118 hegynévi névváltoztatást 15 olasz tartományban, és ezek motivációira vonatkozólag tesz megjegyzéseket (565–594). MASSIMO FANFANI két, a *Lucca* városnevet tartalmazó és az idők során összemósódó jelentésű állandó szókapcsolatról értekezik (645–658).

Az egyéb névfajtákkal a következő írások foglalkoznak: LEONARDO TERRUSI tanulmánya azon műcímekekről értekezik, amelyek dátumot tartalmaznak; ezt a fajta névtípust a szerző az *emeronimo* terminussal nevezi meg, és arra a következtetésre jut, hogy az ilyen címek – a kronológiain túl – mindig ideológiai jelölők is (15–30). LUIGI MATT egy általa is szerkesztett internetes nyelvészeti folyóirat (AVSI = Archivio per il vocabolario storico italiano; <http://www.avsi.unical.it/>) első köteteiben megjelenő szakszavak szócikkeire irányítja figyelmét (a *zarliniano* zenei műszo egy zenetudós által viselt *Zarlino* családnévből keletkezett, a *wagneria* ’egy bizonyos bogár’ zoológiai terminus pedig egy *Wagner* nevű entomológus családnévből) (111–124). EMANUELE VENTURA 18 olasz város szállodáinak és vendéglóinek nevét történeti perspektívába helyezve (1855–1936) és tipológiát felállítva elemzi (126–160). FRANCESCA MAZZINI Fellini filmcímeit veszi górcső alá a homonímia, a deonímia és a transzonímia szemszögéből (166–175). MARINA CASTIGLIONE a szicíliai Caltanissetta városához kötődő, jómódú Moncada-dinasztia 16–17. századi loállományában előforduló neveket vizsgálva megállapítja, hogy anya és fia különböző névadási mintákat alkalmazott: míg az előbbi tárgyyszerűbb stratégiát követett, a fiú az egyedi jegyek megjelenítését tartotta fontosabbnak (609–643). ALESSANDRO FADELLI szintén lónevekkel foglalkozik: a 19. század második felének Friuli tartományban gyűjtött 85 lónevét vizsgálja, elsősorban a motivációs mozzanatokat kutatva (730–739).

2. Névtan – röviden (Minima onomastica). E rovatban a két kötetben összesen 54 rövid tanulmány szerepel: túlnyomó többségüknek olasz kutató a szerzője, és a feldolgozott témák is olasz vonatkozásúak. Közülük itt csak néhányat tudunk kiemelni: a Piemonte tartomány hegyi részén található, kecskével kapcsolatos gyakori helyneveket gyűjtötte össze MATTEO RIVOIRA (240); szentnévi eredetű olasz ragadványnevekről ad vázlatos áttekintést ENZO CAFFARELLI (756–757); a COVID-járvánnyal kapcsolatos új tulajdonnevekről, rövidítésekről ír összefoglalást ARTUR GALKOWSKI (764).

3. Szemle (Materiali bibliografici). A rovatban 51 (nem csak olasz tematikájú és nyelvű) kötetéről, folyóiratról szerepel ismertetés, közöttük a FARKAS TAMÁS és SLÍZ MARIANN által szerkesztett Tulajdonnevek és szótárak (2020) című kötetéről (294–295), az Onomastica Uralica 2020-as 15. számáról (309–311), a PatRom. sorozat új, állatnevekkel foglalkozó kötetéről (246–251), továbbá GRANT W. SMITH Names and Metaphors in Shakespeare's Comedies (2021) című munkájáról (814–815).

4. Rendezvények (Incontri). A rovat összesen 65 névtani eseményről közöl beszámolót és/vagy előzetest a 2020 januárja és 2023 nyara közötti időszakból (333–357, 857–881). A rendezvények több mint fele a COVID-járvány miatt online zajlott le, ám beszámoló ezekről is készült (pl. a 27. ICOS-kongresszusról: 348–350). Magyar esemény egy szerepel a felsorolásban, az Alkalmazott Névkutatás című konferenciasorozat 2020. évi, a tulajdonnevek fordítását áttekintő alkalma (333).

5. Folyamatban levő munkák, események (Attività). A rovatban olasz és nemzetközi eseményekről, projektmunkákról, felhívásokról, frissen megjelent vagy kiadás előtt álló könyvekről tájékoztatja olvasóit a főszerkesztő. Megemlíti, hogy a következő, 28. ICOS-kongresszust (a „nevek fenntarthatósága” témakörében) Helsinkiben rendezik meg 2024 nyarán (885).

6. Névtani figyelő (Osservatori). E rovat írásait a RION. állandó, többnyire olasz szerzői készítik, ezúttal 124 oldal terjedelemben (384–450, 906–972). A vizsgálódások most is a következő területeken zajlottak: terminológia, köznevesülés, személynevek, helynevek, utca- és térnevek, márkanevek, transzonímia, névgyakoriság, irodalmi névadás, név és oktatás. Figyelmünket most is elsősorban a társadalmi folyamatokat is tükröző névgyakoriságra irányítjuk. A 2019-ben születetteknél az összolasz gyakorisági lista elején a következő nevek állnak a férfiaknál: *Leonardo, Francesco, Lorenzo, Alessandro, Andrea, Mattia, Gabriele, Tommaso, Riccardo, Edoardo*; az első nem olasz név a *Christian*, a 21. helyen, és az első 50 leggyakoribb név között szerepel még: *Manuel, Thomas, Samuel, Cristina, Daniel, Liam, Nathan*. A külföldi állampolgárságúak névgyakorisági listája: *Adam, Amir, Rayan, Leonardo, Matteo, Youssef, Mohamed, David, Gabriel, Daniel*. A női gyakorisági lista pedig így alakul: *Sofia, Aurora, Giulia, Ginevra, Alice, Emma, Giorgia, Beatrice, Greta, Vittoria*; az idegen nevek esetében 16. a *Nicole* változat, az első 50 között pedig felbukkan az *Emily, Chloe, Asia* név is. A külföldi állampolgárságúak névlistája: *Sofia, Sara, Emma, Amira, Aurora, Emily, Amelia, Jannat, Nour, Lina*. (Itáliában egyébként az idegen származásúak között a románok vannak a legtöbben, őket követik a marokkóiak, az albánok és a kínaiak; továbbá a 2019-es észak-itáliai újszülöttek 21%-ának mindkét szülője külföldi; délen ez az arány 6%; 437.)

7. Játék a nevekkal (Ludonomastica). Ennek a rovatnak az írásai (melyek FEDERICO MUSSANO, FRANCESCO SESTITO és ENZO CAFFARELLI munkái) természetesen az olasz nyelvi játékokhoz kötődnek, így nehéz lenne akár csak egyet is részletesebben bemutatni közülük. Megemlíthető talán a *h* betűnek az olasz tulajdonnevekből való eltűnéséről szóló (454–455), illetve a legrövidebb (két-három betűs) olasz családneveket felsoroló (455) írás (451–456, 969–972).

8. Nekrológok (Ricordi). Fényképpel is kísért hosszabb nekrológgal (457–464, 1001–1004) búcsúztatják az utóbbi években elhunyt következő névkutatókat: Carlo Livi (1927–2020), Xavier Ravier (1930–2020), Nicolae Felecan (1941–2020), Antonietta Dettori (1941–2021), Ion Toma (1947–2019). Rövidebb megemlékezés olvasható Ronald Butters (1940–2021) és Edwin D. Lawson (1923–2021) elhunytáról is (902–903).

9. A 2020. év névtani bibliográfiája. A 2020-as olasz vonatkozású publikációs gyakorisági lista első helyére ismét a főszerkesztő, ENZO CAFFARELLI került (írásai négy teljes oldalon vannak felsorolva: 976–979). A listában, illetve egyéb rövidebb felsorolásokban egy-egy tétellel DOMÁNY BARBARA (468), FÁBIÁN ZSUZSANNA (468, 996), RESZEGI KATALIN (997), SLÍZ MARIANN (991) és TÓTH VALÉRIA (998) neve is felbukkan.

FÁBIÁN ZSUZSANNA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3597-8773>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Namenkundliche Informationen 113. (2021)

Szerkesztők: MICHAEL PRINZ – INGA SIEGFRIED-SCHUPP. Deutsche Gesellschaft für Namenforschung e. V. – Philologische Fakultät der Universität Leipzig, Leipzig. 414 lap

1. A folyóirat 113. évfolyama 12 névtani tanulmányt közöl a germanisztika, romanisztika, szlavisztika, hungarológia és indogermanisztika területéről. A tanulmányok a névkutatás széles spektrumát fedik le: a hely- és személynevek vizsgálata mellett irodalmi nevek elemzése, tudománytörténeti kutatás, valamint digitális szövegkorpuszok névelemeinek annotációs lehetőségeivel kapcsolatos írás is szerepel benne.

A kötet köszöntővel kezdődik (11–16), melyben CHRISTIAN ZSCHIESCHANG és GABRIELE RODRIGUEZ méltatja a 30. jubileumát ünneplő Névkutatói Társaságot (Gesellschaft für Namenforschung, GfN). GABRIELE RODRIGUEZ, a Lipcsei Egyetem Névtani Centrumának munkatársa röviddel a lapszám megjelenése előtt hunyt el; egykori kollégája, CHRISTIAN ZSCHIESCHANG búcsúzik tőle megható írásban. A nekrológok sora (17–32) e számban fájdalmasan hosszú: Barbara Chopek-Kopciuchra INGE BILY, Heinrich Tiefenbachra ALBRECHT GREULE, Edgar Hoffmannra pedig KARLHEINZ HENGST emlékszik egy-egy tisztelgő írásban.

2. A 2021-es szám tanulmányainak kétharmadát a helynévi témájúak teszik ki. Egyes írások nagyívű projektekről számolnak be: BARBARA AEHNICH a tübingiai dülönévportál (Thüringisches Flurnamenarchiv) munkálatairól tudósít (35–51). A cédulakatalógus digitalizációját 2019-ben kezdték el. A tanulmány a munkálatok elméleti hátterének ismertetése után (a dülönév fogalma, keletkezése, a német dülönévkutatás története, svájci és osztrák adatbázisok; a tübingiai dülönévarchívum) a projekt részleteit mutatja be, köztük a digitalizáció számos technikai jellemzőjét, valamint a távlati célokat. Az adatbázis jelenleg 62 000 adatot tartalmaz; a tervek szerint a portál a nyilvánosság számára is hozzáférhető lesz.

CHRISTIAN ZSCHIESCHANG szintén egy induló programról számol be, melynek célja Niederlausitz teljes dülönévkincsét digitális adatbankban rögzíteni (323–347). A tanulmány ismerteti az adatbázis összeállításának lehetőségeit és nehézségeit, a korábbi gyűjtések eredményeképp létrejött és felhasználni kívánt írott forrásokat, a jelenleg is futó projekteket, valamint a kutatással kapcsolatos terveket, perspektívákat.

A 113. szám két klasszikus helynévtani, etimológiai tárgyú vizsgálatot is tartalmaz. HARALD BICHLMEIER az előző évfolyamban közölt tanulmányát folytatva felső-frank helynevek eredetét kutatja, jórészt ANDRASCHKE névfejtéseinek kritikájaként megfogalmazva saját megoldásait, hangsúlyozva a vitatott névmagyarázatok módszertani hiányosságait (53–92). Az egyes nevek etimológiai vizsgálataiban bőséges adatsorokra és analógiákra épít, az eredményeket pedig táblázatos formában is szemlélteti.

Szintén etimológiai tárgyú KARLHEINZ HENGST tanulmánya (126–158). A *Schlett* elemet tartalmazó helynevek eredete régóta vitatott kérdés: egyrészt a szlávból, másrészt a németből igyekeztek őket magyarázni a kutatók. HENGST a hely- és birtoklástörténet, valamint a régészet segítségével próbálja feltárni e névtípus eredetét és változását. Véleménye szerint a *Schlett* elemet tartalmazó neveket nem lehet együtt kezelni, a hasonló hangalakhoz valószínűleg különböző kiindulópontokból, tehát eltérő etimonokból (és eltérő nyelvekből) jutottak el az egyes helynevek.

PETER JORDAN angol nyelvű írásában abból a téziséből indul ki, hogy a helynév a keletkezésekor a jelölt objektum fontos vagy feltűnő sajátosságát fejezi ki (159–176). A későbbiekben persze lehetséges, hogy ez a jegy már nem lesz olyan fontos, vagy elvész a név jelentésének áttetszősége. A helynevek ezért a ma már nem létező társadalmaknak, valamint a kultúrtáj korábbi rétegeinek a vizsgálatában fontos forrásként szolgálnak. A tanulmány ezt az elképzelést illusztrálja néhány, Közép-Európából és az adriai térségből vett példával.

Szintén angol nyelvű KOVÁCS ÉVA írása (177–190). A természeti környezetre utaló településnevek körében végzett vizsgálat az ómagyar korra jellemző szemantikai és lexikális-morfológiai modelleket helyezi a középpontba, azok időbeli és statisztikai vonatkozásait bemutattva, gazdag példaanyagon szemléltetve. Az elemzés azt mutatja, hogy a korpusz helyneveinek több mint fele egyrésztes névként, formáns nélkül jött létre, körülbelül harmada pedig képzős származékként. Ebben a névállományban meglehetősen alacsony (10%) a kétrésztes nevek aránya. Az ómagyar kori természeti környezetre utaló településnevek mind szerkezetükben, mind kronológiai viszonyaikban eltérnek az egyéb településnévtípusoktól.

A kötet további két, részben helynévtani témájú tanulmánya a nevek sajátos csoportjait tárgyalja. ELISABETH GRUBER-TOKIĆ, GERHARD RAMPL és GERALD HIEBE bányadokumentumok névanyagának gyűjtését és adatbázisba rendezését mutatja be (193–218). Munkájuk egy nagyobb volumenű kutatási projekt része, amely a középkori bányák jogi iratainak digitalizációját tűzte ki célul. A cikk az ezekben nagy számban található személy- és helynevek rögzítésével kapcsolatos informatikai, módszertani problémákat járja körül. Ilyen

például az informatika és a névtan *named entities* ('névvel jelölt entitások') terminusának eltérő definíciója, illetve az ebből adódó nehézségek; a szövegfeldolgozás és -indexálás, valamint a szemantikai reprezentáció technikai, technológiai kérdései, továbbá a szemantikai annotáció kihívásai.

STEFAN RUHSTALLER munkája korai sziklavésetek portugál és galíciai neveit elemzi; alapvető célja a mikrotoponimákból álló korpusz adatainak osztályozása (219–241). Az egyes csoportokat az írás gazdag példatárral illusztrálja.

A 113. számban közölt két személynévi témájú tanulmány egyike hagyományos etimologizáló írás: WALTER WENZEL a *Volodimir*-, *Vladimir*-féle nevek kapcsán a *-mir*/*-mer* végű személynéveket és helynévi származékaikat elemzi (283–299). A névelem eredetére a korábbi szakirodalomban több megoldás is született: a szláv, illetve germán nyelvekből egyaránt származtatható. Az etimológia mellett WENZEL vizsgálta a *-mir*/*-mer* elem lehetséges terjedési irányát, irányait is a szláv nyelvekben, eredményeit pedig térképlapokon szemlélteti.

ANNE ZASTROW a személynévadásnak egy eddig még nem vizsgált területén végez vizsgálatokat: gyermekek születés előtti neveit gyűjti és elemzi (301–321). A terhesség alatt használt nevek általában nem azonosak a későbbi hivatalos nevekkel, névstátuszuk ugyanakkor a szerző szerint így is egyértelmű. A vizsgálat alapja egy 450 fős kérdőíves felmérés, amelyből kiderült például, hogy különbség van az első és a második terhesség alatt adott nevek között; gyakori, hogy több nevet is kap a gyermek a terhesség alatt; a nevek gyakran személynévi alapúak, de sok a köznévi alapú is, és alkotásukban gyakori a képzők használata. ZASTROW vizsgálja mindezek mellett a névadás motivációját, figyelembe vesz pragmatikusvisztikai szempontokat is, és elemzi a nevek szülés utáni továbbélését is.

Az irodalmi névadás tárgyköréből egy írás került be a 2021-es évfolyamba: RICHARD BRÜTTNIG francia nyelvű tanulmányban mutatja be Makine második világháborúban játszódó regényének hely- és személynévhasználatát (93–126). A regény neveinek szimbolikai, etimológiai, történelmi, földrajzi és anagrammatikai szempontú elemzése azt a hipotézist igyekszik alátámasztani, hogy az írói nevek nagyban hozzájárulnak a szépirodalmi szövegek jelentésének kialakításához.

LUZIUS THÖNY egy, a folyóirat hasábjain ritkán megjelenő témában közöl tanulmányt: tudománytörténeti írásában Conrad Gessner 16. századi svájci polihisztor névgyűjtő és névkutató tevékenységét ismerteti (243–282).

3. A Namenkundliche Informationen 113. számába (a GfN-tagok kívánságára) visszatértek a recenziók (351–412): a kötet végén hat német nyelvű munka és az ortsnamen.ch internetes platform ismertetése kapott helyet.

PÓCZOS RITA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2534-6265>

Debreceni Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

Onomastica 65. (2021)

Főszerkesztő: URSZULA BIJAK. Polska Akademia Nauk – Komitet Językoznawstwa i Instytut Języka Polskiego, Kraków. 705 lap (1. 365 lap, 2. 340 lap)

1. Megemlékezések. Az Onomastica 2021-ben megjelent két száma a folyóirat korábbi szerkesztőjének, Barbara Czopek-Kopciuchnak (1952–2020) állít emléket. Ennek a kapcsán az első kötet a szerző pályaképével (1: 5–8) és életművének összesített bibliográfiájával (1: 9–22) indul. A második kötet lezárásaként a szorb származású Heinz Schuster-Šewc (1927–2021) pályája előtt tisztelgő írást olvashatunk (2: 337–338). A két kötetet az áttekinthetőség érdekében egyben, rovatonként, azokon belül pedig tematikus egységenként tárgyalom.

2. Tanulmányok. Az első kötet tanulmányainak a sorát PETER JORDAN írása nyitja, amely az endonima és exonima fogalmának elkülönítésével foglalkozik (1: 23–37). Noha a fogalompár más névtípusokra is kiterjeszthető, a szerző jelen írásában elsősorban a földrajzi nevek kapcsán beszél az elkülönítés problémáiról, s teszi mindezt az UNGEGN (United Nations Group of Experts on Geographical Names) keretében működő exonima-munkacsoport majd két évtizedes kutatásainak az áttekintésével. Tematikusan ehhez az íráshoz kapcsolódik IVETA VALENTOVÁ munkája is, amely a szlovák exonimák kutatásának a kérdéseit veszi számba (1: 39–67). A szerző a szlovák nyelv exonimáinak az osztályozása mellett főként az exonimák standardizációjának a kérdését járja körül részletesebben. Egy fejezet a mai Magyarország területén lévő, az oszmán hódítás következtében elnéptelenedett falvakba a 17–18. században beköltözött szlovákok által használt településnevek szlovák nyelvű használatához kapcsolódó problémákat is áttekinti.

Ezt követően különböző szláv nyelvek történeti és mai helynévanyagával kapcsolatos munkák olvashatók. CHRISTIAN ZSCHIESCHANG írása Lausitz régió szorb mikrotoponimáinak kutatási kérdéseiről ír (1: 69–82). Bemutatja a kutatásba bevonható forrásokat és a korábbi névgyűjtéseket, forrásfeldolgozásokat, majd ezek módszertani problémáit elemezve felvázolja a tárgyalt terület neveivel foglalkozó kutatás jövőbeli feladatait is. JÜRGEN UDOLPH egy hozzávetőlegesen 450 000 földrajzi nevet tartalmazó, nemrégiben létrehozott, ingyenesen hozzáférhető online adatbázist (Nomina Geographica Europaea. Bibliographische Sammlung zu europäischen Orts-, Flur- und Gewässernamen) mutat be tanulmányában (1: 83–98). Az adatbázis ismertetése után annak használhatóságát a szerző a szláv törzsek balkáni vándorlásának kutatása kapcsán mutatja be. Az adatok alapján ugyanis olyan térképek hozhatók létre, amelyek segítségével az említett területen újabb eredményeket lehet elérni. Az adatbázis sajnos a tanulmányban megadott címen az ismertetés írásakor nem volt elérhető. WALTER WENZEL a régi szorb nyelvterületen előforduló protoszláv **osěkb*, illetve **osěčb* töre visszavezethető helyneveket vizsgálja (1: 99–105). A munka az összegyűjtött adatok elemzésén túl térképen is ábrázolja a tárgyalt helyeket. GRASILDA BLAŽIENĖ az egykori porosz területekről adatolható helynevek kutatásának kérdéseire szól hozzá, elsősorban a porosz–lengyel nyelvi érintkezések fényében (1: 107–121). A szerző főként a porosz eredetű helynevek lengyel nyelvi integrációjával foglalkozik, s ehhez az egyik legfontosabb feladatként az eredeti porosz nyelvi formák rekonstrukcióját jelöli meg. Ezt köve-

tően JERZY DUMA a *r' hang affrikációjának (> ř, rz) a folyamatát vizsgálja meg nyugat-pomerániai helynevekben, s bemutatja azokat a területi eltéréseket, amelyek a térség keleti és nyugati része között megfigyelhetők (1: 123–135). LESZEK BEDNARCZUK a Mazóvia régió területéről adatolható balti szláv eredetű helyneveket mutatja be (1: 137–144). Írásából kitűnik, hogy a 13–15. századból elsősorban a térség északkeleti részéről adatolhatók efféle nevek. URSZULA WÓJCIK azokat a korai Piast-dinasztia korából (a 10–14. századból) adatolható helyneveket veszi számba, amelyek valamely társadalmi és jogi intézménnyel összefüggő közzsóra vezethetők vissza (1: 145–159). S noha ezek a szavak a történelmi korszak elmúltával kikoptak a lengyel nyelvből, a helynevek a mai napig őrzik őket. HALSZKA GÓRNY az egyik legnépszerűbb lengyel férfinév, a *Stanisław* és származékai oikonimákban (vagyis lakott települések, épületek, birtokok stb. megnevezéseiben) való megjelenését mutatja be és elemzi 16–20. századi névanyagon (1: 161–175). DANUTA LECH-KIRSTEIN szín- és színárnyalatnévi eredetű sziléziai földrajzi neveket tárgyal (1: 177–191). A tárgyalat nevek elsősorban a természeti környezet színeivel vannak összefüggésben, ugyanakkor néhány név esetében a színnevek konnotatív jelentéstartalma is megjelenik mint a névadási motiváció alapja. ZBIGNIEW BABIK a dél-lengyelországi Wadowice járás 20. század közepén összegyűjtött földrajzi neveivel kapcsolatos vizsgálatának első részét mutatja be, amelyben a köznévi eredetű helyneveket elemzi etimológiai szempontból (1: 193–216). YAROSLAV REDKVA a szláv *volja szóra visszavezethető ukrán és lengyel oikonimákat vizsgálja azok területi és időbeli eloszlására koncentrálva (1: 217–236). Némileg kilóg ebből a tematikus egységből MARIUSZ RUTKOWSKI elméleti írása, amely a kritikai módszertan helynévkutatásban való alkalmazhatóságáról ad rövid áttekintést, s bemutatja, hogy milyen előnyökkel járhat a hagyományos szemléletű névkutatással szemben (1: 237–254). JAROSLAV DAVID és JANA DAVIDOVÁ GLOGAROVÁ azt vizsgálja, hogy miként jelent meg a cseh urbanonimákban (utcanevekben és egyéb városi nevekben) Václav Havel egykori csehszlovák, illetve cseh köztársasági elnök neve (1: 255–269). OLIVIU FELECAN és NICOLAE FELECAN a nőkről elnevezett modern román hodonimákkal (útnevekkel) foglalkozik: a névadás motivációja alapján kategorizálják őket a szerint a szempont szerint, hogy mely román és nem román nők neveit viselik ma Romániában utcák (1: 271–287). AGNIESZKA MYSZKA a Lengyelország délkeleti határánál fekvő Przemyśl város urbanonimáit vizsgálja (1: 289–305). Fekvéséből adódóan a települést mindig is a nyelvi, vallási és kulturális sokszínűség jellemezte, s a tanulmány ennek a nyomait igyekszik feltárni az épített városi környezethez kapcsolódó nevek esetében is. JUSTYNA B. WALKOWIAK a második világháború után visszaszerzett tartományok (Ziemie Odzyskane) utcanevai közül azokat tárgyalja, amelyek háttérében olyan, ma már nem használatos helynevek állnak, amelyeket a terület Lengyelországhoz való visszacsatolásakor a betelepülő lakosság adott (1: 307–325). Ezek a hivatalos helynévadás hatására hamar kikoptak a névhasználatból, emléküik azonban egyes utcanevekben a mai napig megőrződött.

A második kötet elméleti, elsősorban terminológiai kérdéseket tárgyaló írásokkal kezdődik. RICHARD COATES arról elmélkedik tanulmányában, hogy a nép- és népcsoportnevek szemantikai szempontból tekinthetők-e egyáltalán tulajdonneveknek, és ha igen, milyen alapon (2: 5–19). A szerző következtetése szerint igen; a két fogalom pontosabb elkülönítésével igyekszik árnyalni is a problémát. WOJCIECH WŁOSKOWICZ cikke azt a régi kérdést járja körül, hogy mi a tulajdonnév (2: 21–39). Mivel azonban mára a tudományban a tulajdonnév fogalma jelentősen kibővült, a szerző arra jut, hogy a kérdésfelvetés ebben a formájában téves, ugyanis sokkal inkább azokra a kritériumokra kellene rákérdezni, amelyek

alapján egy adott nyelvi jel tulajdonnévszerűségének a szintjét meg lehet ítélni. PIOTR ŻMIGRODZKI bemutatja a lengyel nyelv 2007 óta készülő nagyszótárának (Wielki słownik języka polskiego) tulajdonnevekre, különösen is a földrajzi nevekre és származékaira vonatkozó szerkesztési elveit, illetve ezeknek az elveknek a 2020-as kiadás idejére bekövetkezett megváltozását (2: 41–53). ARTUR GALKOWSKI olyan, olykor egészen specifikus használatú francia, olasz és angol névtani terminusokat vizsgál eredetüket és jelentésüket is megadva, mint a *balettonima* 'a balettlépések elnevezése' vagy a *shakespeareonima* 'Shakespeare műveiben előforduló név' (2: 55–74. Az áttekintésből kiderül, hogy ezek jó része nem terjedt el sem a nemzeti, sem a nemzetközi szakirodalomban, néhányuk azonban használatossá vált (pl. *hodonima*, *urbanonima*). JADWIGA WANIAKOWA a csillagászati elnevezéseknek a terminológiai problémáival foglalkozik, s egyben rendszerezi a már használatban lévő terminusokat (2: 75–86).

Ezt követően az irodalmi névhasználat kérdéseire kapcsolódó írások következnek. ARTUR REJTER néhány régi lengyel irodalmi szöveg kapcsán a bennük szereplő tulajdonnevek szemantikai vizsgálatát végzi el, elsősorban konnotatív jelentésükre fókuszálva (2: 87–102). MAGDALENA GRAF a Wisława Szymborska lengyel költőnő alkotásaiban szereplő tulajdonnevekről ír, s bemutatja, hogy a tulajdonnévhasználat vizsgálata miként gazdagítja a szövegek értelmezését (2: 103–118). ANNA TYRPA azt tárja fel, hogy különböző irodalmi alkotásokban miként jelennek meg I. Mieszko lengyel fejedelem pogány és keresztény feleségeinek a nevei (2: 119–135). MARIA BIOLIK Walenty Barczewski lengyel író egy művében szereplő karakterek családnéveit elemzi szerkezeti, szemantikai és funkcionális szempontból (2: 137–149). RAFAL ZARĘBSKI a III. János lengyel király egy udvari emberének francia nyelvű naplójában szereplő földrajzi neveket elemzi, elsősorban a helyesírási és a nyelvi adaptáció eljárásainak a szempontjából (2: 151–164).

Ezek után a lengyel személynevek különböző kontextusban való használatát elemző munkák kaptak helyet. RENATA KUCHARZYK női politikusok családnéveinek internetes kommunikációban megjelenő nyelvjárási változatait elemzi, s igyekszik feltárni ezek funkcióit (2: 165–177). HALINA KUREK egy lengyel régió egyházi gyakorlatát vizsgálja meg egy sajátos névhasználati jelenség szempontjából: azt elemzi, hogy miért és milyen nyelvi kontextusban jelennek meg a plébániai hirdetések névhasználatában a család- és keresztnevek nem flektált formái (2: 165–188). ZOFIA ABRAMOWICZ a szó belseji diftongusok és heteroszillabikus magánhangzó-kapcsolatok mennyiségi és minőségi változásait mutatja be Podlázia 16–17. századi személynévanyagának a bevonásával (2: 189–236). MALGORZATA DAWIDZIAK-KŁADOCZNA lengyel politikusok azon ragadványneveit vizsgálja, amelyek az adott politikus nevének és egy közzsónak az összevonásából (tulajdonképpen szóösszerántással) keletkeztek (2: 237–254).

A rovatot három márkanevekhez kapcsolódó írás zárja. PAULA SJÖBLOM 114 finn ruhaipari cég- és márkanevet vizsgál meg abból a szempontból, hogy miként jelenik meg bennük a környezeti fenntarthatóság fogalomköre (2: 255–270). Az elemzés a nevek szemantikai jellemzőire összpontosít, és a kognitív metaforaelméleten alapul. IRENA KALUŻYŃSKA azt mutatja be, hogy Tajvanon a nyugati márkák elnevezései milyen módokon adaptálódnak a kínai nyelvbe (2: 271–283), MALGORZATA RUTKIEWICZ-HANCZEWSKA pedig édességek lengyel és ukrán neveit hasonlítja össze (285–303).

3. Onomasztikai kutatások Lengyelországban és a világban. Ebben a rovatban egyetlen írást olvashatunk. STANISŁAWA SOCHACKA bemutatja a Katowice város nevének eredete

kapcsán megfogalmazott elméleteket, illetve kitér 20. századi névváltoztatásainak az ideológiai hátterére is: a település nevét 1953-ban *Stalinogród*-ra változtatták, majd 1956-ban ismét *Katowice* lett (1: 305–315).

4. Műhely. EWA SIEMIENIEC-GOŁAŚ a Józef Chodźko 19. századi lengyel Kaukázus-kutató kéziratban maradt művében szereplő földrajzi neveket közli, s bemutatja a forrás névtani jelentőségét (1: 343–353). EWA WOLNICZ-PAWŁOWSKA munkájában a közigazgatási egységek neveit mint a koronimák egy fajtáját értelmezi (1: 355–365). WOLFGANG AHRENS és SHEILA EMBLETON a borok és pincészetek elnevezésének aktuális trendjeit tekintik át elsősorban a kanadai Ontario tartományban található Niagara régió példája alapján, s összevetik ezeket más angol nyelvű borvidékek sajátosságaival (2: 305–315).

5. Ismertetések. A rovatban KATARZYNA SKOWRONEK az OLIVIU FELECAN és ALINA BUGHESIU által szerkesztett *Names and Naming. Multicultural Aspects* című tanulmánykötetet mutatja be (2: 317–326), ADAM SIWIEC pedig IZA MATUSIAK-KEMPA *Nomen omen. Studium antroponimiczno-akszjologiczne* című könyvét ismerteti (2: 327–335).

KENYHERCZ RÓBERT

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6312-3532>

Debreceni Református Hittudományi Egyetem

Acta onomastica 62. (2021)

Főszerkesztő: PAVEL ŠTĚPÁN. Ústav pro jazyk český AV ČR, Praha. 524 lap

2021-ben a cseh folyóiratnak két száma jelent meg; tartalmukat a továbbiakban rovatonként ismertetem.

1. Tanulmányok. A rovatban 6 cseh, 5 angol, 3 ukrán, 2–2 lengyel és szlovák, 1–1 szerb és német nyelvű cikk, összesen 20 tanulmány szerepel. Az alábbiakban névfajták szerint tárgyalom a publikációkat.

A személynévi témájú tanulmányok között L. DACEWICZ a Lengyelország északkeleti régiójában élő Bisping nemesi család 1920-as évekbeli névadásában, kulturális és szociológiai megközelítésből vizsgálja a többes keresztnévek előfordulását (7–17). Az egyházi anyakönyvekben vizsgált névanyagban 18 volt a legtöbb, ugyanazon személy által viselt keresztnév száma. O. CHESNOKOVA és M. RADOVIĆ Mexikó egyes államrészeinek, adminisztratív egységeinek és azok városainak lakossági csoportneveivel foglalkozik nyelvi-kulturális szempontból (35–50). L. OSTASH a *Žofie* 'Zsófia' keresztnévnek a cseh személynévallományban fellelhető alakváltozatait tekinti át (84–98). J. KRŠKO és G. ŠIKYŇOVÁ szociometriai elemzést végzett: cikkükben a diákragadványnevek használatát vizsgálják a zsolnai gimnáziumi tanulók osztályban betöltött szociális helyzete alapján (289–303). H. MŽOURKOVÁ és H. DOBROVOLJE a női családnévek használatára vonatkozó cseh és szlovén törvényeket, a két országra jellemző családnévformákat, valamint a nyelvészek és hétköznapi

névhasználók női családnévformák iránti attitűdjét veti össze (353–376). J. B. WALKOWIAK a *-ski*, *-cki*, *-dzki* morfémára végződő lengyel családnevek melléknévi és főnévi ragozásának problémáiról értekezik (435–453).

A helynévi témájú tanulmányok között M. ŠIMEČKOVÁ a *Jan* 'János' névrészt tartalmazó, egy elektronikus helynévadatbázisban szereplő morvai és sziléziai helyneveket vizsgálja strukturális és motivációs szempontból, rámutatva a névanyagban fellelhető nyelvjárási sajátosságokra is (130–139). W. WENZEL a szláv helynevek atlaszát és annak felépítését ismerteti (140–150). Az atlasz célja nemcsak a helynevek földrajzi megoszlásának térképre vetítése, hanem a településfejlődéssel összefüggő történeti ismeretek bemutatása is. Z. KUPCHYNSKA 15. századi ukrán helységneveket elemez szerkezeti és szemantikai szempontból (304–322). M. PTÁČNÍKOVÁ a cseh–lengyel határ mentén elterülő, Lengyelországhoz tartozó, 1945 előtt csehek által is lakott falvak mikrotoponimáiban vizsgálja a nyelvi kontaktusjelenségeket (404–418).

Az egyéb témákkal foglalkozó névtani tanulmányok között Ž. DVOŘÁKOVÁ cikkében áttekinti a folyóirat történetét: első száma 1960-ban jelent meg Zpravodaj Místopisné komise ČSAV címen (18–34). A. MYSZKA a lengyelországi néptáncgyűtesek neveit elemzi nyelvi-kulturális, szemantikai aspektusból (51–63). M. NIKOLIĆ a szerb Radenka Stanić egy verses-kötetében található szarvasmarhanevekkel foglalkozik, rámutatva az állatnevek stilisztikai funkciójára (64–83). J. PRAISLER az 1920-ban alakult Csehszlovák Huszita Egyház gyűlekezeteinek, templomainak neveit tárgyalja a névadás indítéka és a név szerkezete alapján (99–113). S. RUHSTALLER a spanyol nyelvterületen talált barlangrajzok népi megnevezéseit elemzi (114–129). W. WŁOSKOWICZ az osztrák–magyar katonai egységek lengyelre fordított neveinek sajátosságait taglalja tanulmányában (151–171). R. MINYAILO a halnevekből származó ukrán víz-, család- és ragadványneveket tárgyalja (323–334). P. MOLNÁROVÁ a Pravda 1961–1970 közti számaiból gyűjtött össze 662 tulajdonnevet, melyeknek funkcióját a szocialista politikai ideológia tükrében vizsgálja (335–352). K. OSOLSOBĚ és H. ŽIŽKOVÁ a *-slav/-slava* morfémára végződő helység- és személynévek számítógépes szoftverrel való morfológiai elemzésével kapcsolatos problémákról ír (377–403). T. SLAMĚNÍKOVÁ a pekingi kutyanévek szerkezetét és a névadás motivációit tárgyalja, kiemelve a kínai állatnevekben fellelhető antropomorfizáló tendenciát (419–434).

2. Vita. E rovatban két történeti-etimológiai cikk olvasható H. BICHLMEIER tollából. Az első számban a *Schirnaidel* és a *Dölnitz* helynevek német eredeztetését vitatja, a vizsgált neveket szláv eredetűnek tartja (172–191). A második számban a *Teuchatz* és a *Treunitz* településnevek német etimológiáját veti el, szintén a szlávból magyarázva létrejöttüket (454–482).

3. Recenziók. A folyóirat több kiadványt ismertet: egy német nyelvű monográfiát Frankfurt am Main 15. századi családnévanyagáról; két cseh nyelvű kötetet (az egyik Jan Žižka huszita hadvezér életét mutatja be, de személy- és helynevek etimológiai magyarázatai is olvashatók benne; a másik a morvai zárandokénekekkel foglalkozik, melyekben szép számban fordulnak elő tulajdonnevek is); egy cseh–német kétnyelvű, e nyelvek nyelvi-irodalmi örökségéről szóló kötetet, amely névtani tanulmányokat is tartalmaz; egy szlovén nyelvű kiadványt Tolmin történeti személy- és helyneveiről; két angol nyelvű névtani tanulmánykötetet (az egyik a finn és egyéb nyelvek személynéveivel, a másik a név, identitás és turizmus kapcsolatrendszerével foglalkozik); egy szlovák nyelvű monográfiát a tulajdonnevesülés és köznevesülés kérdéseiről; és egy ukrán családnévszótárt (192–222, 483–490).

4. Krónika. E rovatban három megemlékezés (Vladimír Šmilauer, 1895–1983; Barbara Czopek-Kopciuch, 1952–2020; Svatopluk Pastyřík, 1944–2020) és két lejegyzett beszélgetés található (Miloslava Knappovával és Maria Novákovával) (223–239, 491–497).

5. Hírek és megjegyzések. A rovatban (240–278, 498–519) ismertetik az egyes országokban megjelenő névtani folyóiratokat (többek között az *Onomastica Uralica* 14. számát is), kiadványokat, konferenciákat, online előadásokat, a tulajdonnevekkel foglalkozó, a sajtóban és a világhálón olvasható rövid cikkeket. Ž. DVOŘÁKOVÁ és M. KNAPPOVÁ beszámolnak a 2020-ban Csehországban kérvényezett új keresztnemekkel kapcsolatos szakértői véleményekről.

BAUKO JÁNOS

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1297-6177>

Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem

Közép-európai Tanulmányok Kara

Вопросы ономастики 18. (2021)

Főszerkesztő: JELENA BEREZOVICS. Uráli Állami Egyetem, Jekatyerinburg.
902 lap (1. 288 lap, 2. 302 lap, 3. 312 lap)

Az Oroszországban megjelenő névtani folyóirat 2021. évi számaiban harminckét tanulmány és számos rövidebb írás (kisebb közlemény, recenzió, konferenciabeszámoló, megemlékezés) jelent meg, zömében orosz, kisebb számban angol nyelven. Az alábbiakban a három szám tartalmát külön-külön ismertetem.

1. szám

Tanulmányok. A rovat hét orosz és egy angol nyelvű tanulmányt tartalmaz. T. A. AGAPKINA, JE. L. BEREZOVICS és O. D. SZURIKOVA terjedelmes írása a folyóirat korábbi számában megjelent, a ráolvasások helyneveivel foglalkozó munkájuk folytatása (9–61). A keleti szláv ráolvasásoknak egy olyan csoportját veszik szemügyre, melyben ún. dendronima 'fanév' található. A mitikus, kultikus szerepet játszó faneveket tartalmazó ráolvasások többsége láz és kígyómarás ellen volt használatos. A faneveket az alapjukul szolgáló lexémák alapján osztályozzák a szerzők (személynévből, helynévből, népnévből és köznévből alakultak), több új névfejtéssel és javaslattal is gazdagítva a korábbi kutatásokat. M. A. BOBUNOVA és A. T. HROLENKO azt mutatják be tanulmányukban, hogy a népköltészeti alkotások tulajdonneveinek vizsgálatában hogyan lehet hatékonyan alkalmazni a modern lexikográfiai módszereket (85–112). Szótári szócikkek összehasonlító elemzésével a következő három témát veszik szemügyre: milyen szerepet tölt be a 'Duna' víznév a 19. századi orosz népköltészeti alkotásokban, mi a szerepe a népdalokban a személyneveknek, s hogyan változik meg egyes „egzotikus helynevek” jelentéstartalma. V. L. VASZILJEV az egykori Novgorod–Pszkov területén található *Vszelug* és *Dolosz* ~ *Dolysz* balti szláv

Útőneveknek a részletes történeti-etimológiai és szóföldrajzi elemzését végzi el (113–127). Szintén etimológiai tárgyú A. BREEZE angol nyelvű tanulmánya: a szerző Anglia leghosszabb folyójának, a Trentnek a Tacitus által feljegyzett *Trisanton*a névvel foglalkozik (128–139). Felülvizsgálja a korábbi, hangtani és szemantikai szempontból egyaránt kifogásolható névfejtéseket, és arra jut, hogy a folyónév legnagyobb valószínűséggel az óír *sét* 'kincs' és a walesi *chwant* 'vágy, kívánság' szavakkal, ezeken keresztül pedig egy kelta női istenség nevével függ össze. P. TOMASZIK és Sz. O. GORJAJEV a bolgár Rusze városának társasházneveit vizsgálja (140–158). A városban a társasházak több mint kétharmadának van hivatalos, a dokumentumokban is rögzített tulajdonneve, amelyet a lakosság és a városi média is aktívan használ. A neveknek három fő csoportját határozzák meg névadási motivációjuk alapján (a személynévből, a helynévből és az 1970-es évek szellemét idéző szimbolikus fogalmakból keletkezettek). A Szaratovi körzetben található *Engelsz* nevű város 1931-ig hivatalos, eredeti *Pokrovszk* nevének a névhasználati hátterét tárja fel írásában M. V. AHMETOVA (159–176). A régi név az új mellett, illetve azzal versengve mindmáig aktívan él, azonban különböző szituációkban – egyházi, kereskedelmi, kulturális, hivatalos színtereken – való használatában, továbbá a név képzett alakjainak az elterjedtségében is változási tendenciák figyelhetők meg az utóbbi évtizedekben. O. V. MORGUNOVA vizsgálatának középpontjában az áll, hogy az orosz népi krononimákban hogyan tükröződnek a közös munka és pihenés paraszti hagyományai (177–194). Krononima alatt a népi kalendáriumban jelölt időszakok megnevezéseit érti, melyeket szemantikai és motivációs szempontok szerint elemmez. A munkákat többnyire a munkafolyamat kezdetének és végének (pl. vetés, aratás) vagy a munkakörülményeknek a megnevezésével jelölik, míg az ünnepeket általában a főzés, étkezés, vásárok, multságok, játékok fogalmi körébe tartozó szavakkal határozzák meg.

Kisebb közlemények. A rovat egy angol és egy orosz nyelvű tanulmányt közöl. L. N. CHEN japán személy- és helynevek angolra és kínaira történő fordítási stratégiáit vizsgálja Hayao Miyazaki filmrendező hat animációs fantasyfilmjében (195–208). Az elemzés fő következtetése, hogy a fordítók a névanyag adaptálása során figyelembe vették a kínai és az angol közönség kulturális elvárásait is. Ju. A. KRASENYINNIKOVA és Sz. G. NYIZOVCEVA három, a Komi Köztársaság területén lévő bányásztelepülés 2008–2019 között gyűjtött mikronévi anyagát elemzi (209–223). A falvak a 18. század közepén, a vasércbányák megnyitásakor létesültek, amit Oroszország középső és északi részeiből parasztok tömeges betelepülése kísért. A korai névanyagban – különösen a víznevekben és az azokból metonimikusan alakult településnevekben – tükröződik a finnugor helynevek hatása, míg később fokozatosan egy olyan új névréteg jött létre, mely már az orosz elnevezéseken alapult.

Fórum. A fórum mindkét írása aktuális problémát tárgyal. M. E. RUT megjegyzéseket fűz a B. Ju. NORMAN és N. RAJNOHOVA szerzőpáros egy korábbi tanulmányához, melyben az orosz személynévek apanévi elemének a szerepét tárgyalták (224–236). A korábbi cikkhez kapcsolódva a szerző azt igyekszik feltárni, hogy milyen okok húzódnak meg annak az orosz társadalomban viszonylag újkéletű tendenciának a hátterében, mely elutasítólag lép fel az apanév használatával szemben. A fórum másik cikkében V. M. AMIROV orosz és ukrán médiakiadványok korpuszára alapozva azt vizsgálja, hogy a Donyeck és Luhanszk régiókban zajló konfliktusról való tudósításokban milyen tulajdonneveket használnak bizonyos területi, közigazgatási egységek, illetve tábornokok megnevezésére, és mindez milyen szerepet játszhat az olvasók háborúról alkotott általános képének az alakulásában (237–250).

Recenziók. Három ismertetést olvashatunk a rovatban: K. HENGST egy német nyelvű monográfiát mutat be, mely az Elba és a Saale folyók által határolt területnek a szlávok betelepüléséről tanúskodó tulajdonneveit tárgyalja (251–264); A. I. FALILEJEV a gall névszótövek szótárának elsősorban hely- és személyneveket tartalmazó első kötetét ismerteti (265–271); A. V. TSEPKOVA recenziójának tárgya pedig egy angol nyelvű tanulmánykötet, mely a szent és a profán megjelenésének az onomasztikai aspektusait vizsgálja (272–282).

Megemlékezések. A folyóiratszám a 2020-ban meghalt L. P. MIHAJLOVA dialektológusra való megemlékezéssel (283–285) és névtani írásainak bibliográfiájával zárul (286–288).

2. szám

Tanulmányok. A kötet tíz orosz és két angol nyelvű tanulmányt közöl. Sz. M. TOLSZTAJA két tagból álló összsláv személynevekkel foglalkozik, az összetétellel létrejött nevek kapcsolódási szabályait állítva elemzése középpontjába (9–32). A vizsgálat korpuszául TRUBACSOV etimológiai szótárának rekonstruált személynevei szolgáltak. A. F. LITVINA és F. B. USZPENSZKIJ a 17. században élt Turgenyev család egy tagjának névválasztási és névhasználati kérdéseit tárgyalja (33–53). Ez az egyedi eset betekintést nyújt abba a kérdéskörbe, hogy a korszakban a vallás és a kultúra hogyan befolyásolta a névadási szokásokat, továbbá a keresztségben kapott és a szerzetesi nevek hogyan járultak hozzá a többnevűség terjedéséhez. J.-J. RODRÍGUEZ-TORO angol nyelvű tanulmányában Sevilla 16. századi anyakönyveinek a *de* prepozícióval ellátott, összetett személyneveivel foglalkozik (pl. *María de la Concepcion* és *Catalina de Santiago*; 54–66). Megállapításai szerint a névtípus mindkét csoportja (az egyik Szűz Mária, a másik valamely más szent nevét tartalmazza) ritka előfordulása volt a korban, használatuk az alacsony társadalmi rétegekre (rabszolgákra, árvákra) volt jellemző, elsősorban a hiányzó családnevüket helyettesítő funkciójában. A három, személynevekkel foglalkozó tanulmányt P. A. GUSZENYKOV ősi víznevekről írt elemzése követi (67–87). A szerző az Oka és a Dnyeper medencéjének *-va* és *-da* végződésű szubsztrátum hidronimáinak az eredetével kapcsolatos korábbi elképzeléseket vizsgálja felül. Szófeldrajzi elemzésre alapozva megállapítja, hogy megkérdőjelezhető az az elterjedt hipotézis, mely az Oka vidéki vízneveket a nyugat-balti helynévréteghez sorolja, és ebből következően feltételezi a Mosinszkaja régészeti kultúra népeinek a nyugat-balti identitását. N. DREŠKOVIĆ és E. SPAHIĆ közös, angol nyelvű cikkükben a *Vogošća* településnév etimológiáját tárgyalják (88–98). Az ókori gyökerekkel rendelkező, Szarajevó tartományban található település nevének az első adata 15–17. századi oszmán kataszteri könyvekben olvasható, és arab írással való rögzítése miatt többféleképpen is rekonstruálható. A szerzők többek között bolgár és koszovói névpárhuzamok segítségével, alapos hangtani elemzéssel és történettudományi-régészeti bizonyítékokat felsorakoztatva azt a feltevésüket fogalmazzák meg, hogy a *Vogošća* név alapja az egykori 8. légióra (Legio VIII Augusta) utaló *August* személynév, melynek szláv birtokos melléknévi (*-jb* és *-a* szuffixummal ellátott) alakjából a településnév ellipszissel alakult. M. V. BOBROVA és JU. V. ZVERJEVA a Felső-Jazva vidékén élő komik jelenkori helynévrendszerét mutatják be friss, 2017–2018-as gyűjtésük alapján (99–120). A kis nép nyelve és kultúrája a kihalás szélén áll, ezért volt indokolt a terület korábban nem dokumentált és mélyrehatóan nem vizsgált helynévanyagának az összegyűjtése. A mintegy hétszáz toponima elemzésével többek között megállapítják, hogy a víznevek stabil, időtálló rétegét alkotják a helynévállománynak, míg a mikrotoponimák jobban

reagálnak a társadalmi, kulturális, nyelvi változásokra, és erősen kimutatható körükben az orosz helynévrendszer hatása. T. A. KRUGLJAKOVA 3–11 éves gyermekek helynévhasználatát vizsgálja egy százhetven elemből álló, szentpétervári helyneveket tartalmazó mintán (121–138). A nevek szabálytalan használatából következtetéseket von le a gyerekek hallási-észlelési képességeire és a mentális lexikonban való tárolás sajátosságaira vonatkozóan. E. V. DEJUBA és Sz. A. JEREMINA egy speciális személynévtípust vizsgálnak: *mimetikonim*-nak nevezik azt a személynévet, amelyet a diákok egy idegen kulturális környezetbe való belépéskor az idegen nyelv tanulása során választanak maguknak (139–155). Felmérésüket oroszul és más idegen nyelveken tanuló kínai diákok körében végezték, és többek között azt vizsgálták, hogy milyen motivációk merülnek fel a névválasztáskor. A. A. FOMIN Puskin Anyegin című verses regényének névadását vizsgálja (156–176). Hat olyan tényezőt vesz sorra, amelyek Puskit a *Larin* családnév kiválasztásában vezethették: köztük a név etimológiai és asszociatív jelentését, hangszimbolikáját, szótagszerkezetét és a mű verselésébe való illeszkedését. A. V. DMITRIJEVA a tulajdonnevek által képviselt konnotatív jelentések értékközvetítő szerepét vizsgálja orosz politikai reklámszövegekben (177–195). 1993–2018 közötti, elnökválasztási és parlamenti kampányok során készült szövegekre támaszkodó elemzésével arra a következtetésre jut, hogy a hősiességet és a hazaszeretetet felidéző, továbbá az orosz kultúra és művészet szimbólumainak tekinthető tulajdonneveket használják a leggyakrabban a politikai reklámokban; ezek mellett kiemelkedő szerepet játszanak a Nagy Honvédő Háborúhoz, az úrkutatáshoz és a pravoszláv értékekhez kapcsolódó nevek is.

Fórum. T. N. DMITRIJEVA az orosz állampolgárok és az orosz állampolgárságot kérvényező bevándorlók hivatalos dokumentumaiban előforduló, a nevek leírását érintő hibatípusokat, illetve változtatási megoldásokat veszi sorra tanulmányában (196–227). A családnév, az apanév és a keresztnév rögzítésekor a helyesírási hibák és az elírások viszonylag ritkák, jóval gyakrabban találkozhatunk az eltérő nyelvi háttérből fakadó, illetve szociolingvisztikai okokkal magyarázható névváltoztatási eljárásmódokkal: például egy kevésbé ismert név helyettesítésével egy népszerűbb, hasonló hangzású névvel; fonetikai vagy morfológiai névváriánsok használatával; a személynév más nyelvű megfelelőjével és a latin–cirill transliteráció miatt megjelenő névváriánsokkal.

Kisebbségi közlemények. J. NASH a Norfolk-sziget helyneveinek történetét mutatja be tanulmányában: az Ausztráliától keletre elhelyezkedő csendes-óceáni sziget helynévrendszerét a terület benépesülésének és további fejlődésének a tükrében elemzi (228–236). A vizsgálat középpontjában a hivatalos és nem hivatalos nevek, az angol és a szigetlakók nyelvének kapcsolata, illetve a két nép eltérő névadási hagyományai és ezek kölcsönhatása áll.

Adatok. R. Sz. KUZNYECOVA és Sz. A. SENATOR helynévtörténeti forrásként igyekeznek hasznosítani P. Sz. Pallasz 1768–1769-es közép-volgai expedíciója során készített német nyelvű munkáját (237–259). A műben található helynévi adatokból nyert statisztikával és térképekkel a régió helynévrendszerének nyelvészeti elemzéséhez kívánnak hozzájárulni.

Recenziók. Ju. Sz. KOSZTILJEV egy orosz népi hegynevekről írt orosz nyelvű monográfiát mutat be (260–270). A rovat másik írásában I. A. KJURSunova és O. V. SZEMJENova egy élőnyelvi gyűjtés anyagát közlő regionális ragadványnévszótárt ismertetnek a permi területéről (271–280).

Tudományos élet. A rovat 2019–2020-ban megjelent tanulmánykötetek, monográfiák, szótárak rövid, egy-két oldalas ismertetéseit tartalmazza (281–288). H. BICHLMEIER egy tiroli helyneveket a középpontba állító tanulmánykötetet, L. V. KURKINA egy kisebb szlovéniai terület történeti helyneveit, R. GLIWA pedig montenegrói szinkron helyneveket tárgyaló monográfiákat mutat be. A. I. FALILEJEV az ókori Itália egy indoeurópai nyelvéről, az Apuliában beszélt messzápról írt könyvet ismertet. A fentiek mellett két orosz névszótárt bemutató cikk szerepel még a rovatban: Sz. V. ZSUZSGOV az orosz Észak 15–17. századi névszótárának második kötetéről ad áttekintést, Sz. A. POPOV pedig a sztálingrádi csatának emléket állító volgográdi utca- és térneveket tartalmazó szótárról.

Megemlékezések. U. BIAK a lengyel névtan kiemelkedő kutatójának, a 2020-ban meghalt Barbara Czopek-Kopciuchnak állít emléket (289–295).

3. szám

Tanulmányok. A kötetben tizenegy orosz és egy angol nyelvű tanulmány olvasható. A. I. SZOBOLJEV névfejtési hibák elemzésére, illetve a téves etimológiák főbb okainak feltárására tesz kísérletet azért, hogy a névetimológiák megbízhatóságának növelésével más tudományok is nagyobb bizalommal támaszkodhassanak a névtan eredményeire (9–40). Az elemzés alapjául Obonyezs délkeleti részének történeti és mai személynévi és helynévi anyagát választotta. A téves etimológiák okait elsősorban a következő tényezőkben látja: a történeti névadatok nem kellő mértékű bevonása a névfejtésekbe, az adatok gyakori hibás közlései, a nyelvi változások törvényszerűségeinek, illetve névtipológiai tanulságoknak a figyelmen kívül hagyása. A következő tanulmány szintén etimológiai tárgyú: N. V. KABINYINA és J. D. KORNYIJENKO a Vicsegda folyó bal partján található *Urdoma* nevének az eredetét tárgyalják (41–65). A tanulmány első részében a korábbi etimológiákat vizsgálják felül, majd két új névfejtési javaslatot vetnek fel, permi, illetve számi eredetű töre vezetve vissza a víznév első névrészét. TÓTH VALÉRIA tanulmányának vezérfonala a nyelvi presztízs és a helynévhasználat kapcsolata a nyelvek és kultúrák kölcsönhatásában (66–84). A téma kifejtéséhez a középkori Kárpát-medence nyelvi helyzete szolgál háttérként. A szerző a névkölcsönzésekben és a helynevek középkori oklevélírási gyakorlatában vizsgálja a nyelvi presztízs befolyásoló szerepét; megvilágítja a helynevek és a kultúra, illetve a helynevek és az identitás kapcsolatának a természetét. Végül a névintegráció jelenségét és folyamatát mutatja be, majd ehhez kapcsolódóan felvázol egy lehetséges elemzési modellt – magyarnémet helynévpárokat használva illusztrációként –, mely általánosan használható bármely nyelvpárra, korszakra, szinkron és diakron elemzéshez egyaránt. V. V. NAPOLSZKIH az oszét Nart eposz és egy izlandi eposz cselekményét hasonlítja össze, emellett közös vonásokat állapít meg a hősök genealógiájában és elnevezéseiben is (85–99). A szerző hipotézise az, hogy a művekben megfigyelt oszét–germán párhuzamok a 3–4. században a Fekete-tenger északi vidékén élő alánok és gótok kapcsolatára vezethetők vissza. A. E. PETROSZIAN a régi örmény *saws* 'büszke, pompás, nagy; valamilyen (fényes) színű' és a *saws, sawsi* 'platánfa' szavak etimológiájának eredetét nyomaiba (100–109). Mitikus hagyományokra alapozva úgy véli, hogy az örmény szavak etimonja és a hurri *šauša* 'nagy', valamint az Istar istennőt megnevező *Šauša, Šauška* szavak etimonja nagy valószínűség szerint közös; a személynévben, a teonimában és a dendronimában egyaránt megtalálható tövek között szoros kapcsolat áll fenn. B. SZ. DUGAROV a burját mitológia teonimáit vizsgálja különböző

szempontokat érvényesítve (110–122). A Geszer-eposz istenségneveinek a szemantikája és etimológiája például kulcsként szolgálhat ezen lények mitológiai lényegének a tisztázásához, a panteon török nevei pedig adalékokkal szolgálhatnak a török–mongol együttélés időszakára vonatkozóan. A. I. NAZAROV az ilecki kozákok 18–19. századi családnéveivel foglalkozik, több mint hatszáz név és névváltozat listáját is közölve cikkében (123–150). Mivel e csoport különböző történelmi körülmények folytán nem csatlakozhatott az uráli kozák hadsereg más egységeihez, hosszú ideig sajátos, zárt közösséget alkotott, ami hozzájárult sajátos családnévrendszerük formálódásához is. NY. I. ZUBOV az észak-macedóniai szlepcseni Szent János-monostorból származó kézirat filológiai jellemzőit, keletkezési idejét és más kéziratokkal való kapcsolatát kutatja (151–178). A kézirat eredetének feltárását többek között a 16–17. századi emlékkönyvnek az alsópapsághoz tartozó, illetve laikus személyek neveit tartalmazó névlajstroma segíti. A. A. PREOBRAZSENSZKAJA hat olyan orosz szerzetesi név eredetét, történetét és 17–19. századi használatát tárja fel, melyek a pravoszláv egyházi naptárból hiányoznak (179–196). R. G. ZSAMSZARANOVA a Bajkálon túl élő tunguzok személyneveit vizsgálja 19. század eleji népszámlálási adatok alapján (197–224). A szerző fő következtetése, hogy ezek keletkezése lényegében megfeleltethető a szibériai és távol-keleti népek hagyományos elnevezési gyakorlatának. Az általa leírt kilenc személynévmodellben a szibériai őslakos népek etnokulturális sajátosságai tükröződnek: a nevek döntően a nomád, rénszarvastartó életmódra, a természet és az ember szoros kapcsolatára utalnak. JU. SZ. KOSZTILJEV a Sarkközeli-Urálban és a Dél-Urálban található kvarc- és hegyikristály-lelőhelyek elnevezéseit hasonlítja össze (225–237). A 339 elemet tartalmazó korpusz helyneveit a névadási motivációk, a névadási stratégiák és a nyelvi eredet szempontjából elemzi. A toponimák egyrészt bányászati szempontból fontos sajátosságokat tükröznek, másrészt fontos szerepet tölt be a névadásban a terület korábban kialakult helynévrendszeréhez való alkalmazkodás, illetve a térségi viszonyítás is. A Sarkközeli-Urál helyneveinek többsége komi és mansi, a dél-uráliaké orosz eredetű. Az ipari termelés korszakában létrejött lelőhelyeken a mesterséges névadás, míg a nagyobb múltra visszatekintő bányavidékeken inkább a természetes névadás jellemző. I. V. KRJUKOVA és V. I. SZUPRUN a szláv névtani lexikográfia történetébe és jelenlegi helyzetébe nyújtanak betekintést, kitérve a más országokban, például Németországban kiadott szláv onomasztikai szótárakra is (238–269). A bemutatásban szótártípusok (történeti-etimológiai, kulturális, írói szótárak stb.), illetve tulajdonnévfajták szerint haladnak.

Évfordulók. A 2021-es év A. K. MATVEJEV születésének 95. és az Uráli Egyetemen általa szervezett helynévgyűjtési expedíció 60. évfordulója. Az évforduló kiváló alkalmat teremt feleleveníteni a névkutató egy 1967-es tanulmányát, mely az uráli helynévkutatás akkori kilátásait és fő feladatait vette számba. T. N. DMITRIJEVA gazdag jegyzetekkel látja el a cikket, áttekintve azt is, hogy az egykori tervek közül mi valósult meg (270–281). T. N. DMITRIJEVA ezt követően az uráli helynévkutatás 1968–2021-es válogatott bibliográfiáját adja közre (282–286). JE. E. IVANOVA beszámolójában – a 60 évvel korábbi uráli helynévgyűjtést is felidézve – egy jelenben folyó projektet ismertet: a 2020–2021-es terepmunka során egy történelmi, nyelvészeti és néprajzi jelentőséggel is bíró területnek, egy közép-uráli drágakőlelőhelynek a toponimáit gyűjtötték össze és dolgozták fel (287–297).

Tudományos élet. M. VLAHOVA-ANGELOVA és G. PETKOVA a Szófiában 2021. április 20–22-én tartott nemzetközi személynévtani konferencia eseményeiről számolnak be (298–300).

Megemlékezések. A. A. Burikinnak (1954–2021), a sokoldalú orosz nyelvésznek és történésznek Sz. A. MIZNYIKOV állít emléket (301–305), T. G. BASZANGOVA pedig a szerző névtani publikációinak a bibliográfiáját közli (306–312).

PELCZÉDER KATALIN

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1132-349X>

Pannon Egyetem

Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar

Namn och bygd 109. (2021)

Szerkesztők: STAFFAN NYSTRÖM – EVA NYMAN – INGE SÆRHEIM.
Kungl. Gustav Adolf Akademien för Folkkultur, Uppsala. 178 lap

1. A Namn och bygd 109. száma tizenegy (angol nyelvű összefoglalóval ellátott) tanulmányt, három kisebb írást és nyolc ismertetést kínál az érdeklődőknek. A tanulmányok előtt egy bejelentés olvasható: a szerkesztők úgy érezték, hogy a periodikában megjelenő írások tematikája jelentősen kiszélesedett az utóbbi években, így ettől az évtől kezdve az 'Északi helynévkutatás folyóirata' helyett az 'Északi névkutatás folyóirata' alcímet viseli a kiadvány.

2. INGE SÆRHEIM nyitó írása a délnyugat-norvégiai *-stad* utótagú neveket vizsgálja (7–25). Kiindulópontja az, hogy a régészek szerint a prehistorikus időkből származó nevek meg-egyeznek a ma is meglévő tanyanevekkel. A régi tanyanevek sok esetben rekonstruálhatók mai összetett nevekből: pl. **Gjellestad < Gjellestadviga*. Fontos megjegyezni, hogy a *stad* 'hely, fekvés' főnév a norvég helynevekben eltérő módon szerepel, mint az ősi tanya- és településnevekben: a *Mjelkestadholet* helynév például egy olyan helyre utal, ahol tehene-keket fejtek, míg a *Tjelmstadmyra* szénatartóval ellátott lápot nevez meg. Hangtani kérdések tárgyalása után SÆRHEIM megvizsgálja azt a korábbi vélekedést is, hogy a nevek többsége személynévi vagy ragadványnévi előtagú. Korpuszában a meglévő települések esetében a nevek 20–30%-a sorolható ebbe a csoportba, s az elhagyatott tanyák elnevezései körében is ennyi e nevek aránya. Úgy tűnik, hogy a *-stad* utótagú településnevek története egészen a kora vaskorig nyúlik vissza, az ilyen, elhagyatott tanyákra utaló nevek pedig betekintést adnak a skandináviai tanyák és települések történelem előtti megnevezéseibe.

A svéd tőnevekben felbukkanó *-nir* elemnek szentelte írását SVANTE STRANDBERG (27–34). A smålandi *Flocken* nevű tó közelében található egy *Fluxerum* nevet viselő tanya. ELOF HELLQUIST korábban azt feltételezte, hogy a *Fluxerum* az ósvéd **Flokknir*; azaz a *-nir* utótag előtti *i*-mutáció (egyfajta hangrendi illeszkedés) nélküli formából eredeztethető. Szóalkotási szempontból fontos kérdés, hogy a protoskandináv időkben *i*-mutáció nélkül létrejöhet-e nem összetett svéd tőnevek, amelyek formálisan elsődleges nevek, illetve a *-nir* utótaggal ellátott elsődleges névképződmények. A szerző számos morfológiai és szemantikai alternatívát javasol a *Flocken* értelmezéséhez. Végző következtetése az, hogy semmiképpen sem szükséges a kérdéses nevet a korai ósvéd, *-nir* utótagot tartalmazó **Flokknir*-ra visszavezetni.

MAGNUS KÄLLSTRÖM az U 494 rúnakő feliratát választotta cikke tárgyául (35–45). Korábbi feltételezések szerint a feliraton ez olvasható: 'Brunkel ezt a követ Rāgnmund(?),

apja(?) emlékére állíttatta, a [...] örököse'. A szerző szerint a rúnairás utolsó részén a fel szín a 17. században erősen mállott, így a szöveg olvashatatlanná vált. Úgy véli, hogy az állítólagos *m* rúna eredetileg *k* volt, ez pedig egy **uikinkr* sorozatot ad, amely könnyen reprezentálhatja a *Vtikingr* nevet, melyet egy közeli rúnakőre szintén rögzítettek (U 498†). Mivel a név vélhetően tárgyesetben szerepel, az állítólagos *r* rúna valójában félreolvasás lehet, s a *b* alkotja a következő szó első rúnáját, amely ezután *b[rō]ður* 'testvér'-ként rekonstruálható. A sor végén nem látható név feltehetően a genitivusban álló *Fasti* vagy *Æisti*. A felirat teljes jelentése ennek fényében a következő lehet: 'Brunkel ezt a követ Viking(?)-nek, testvéreinek (?), Faste (?) örökösének az emlékére állíttatta'.

HENRIK WILLIAMS szintén a rúnák világába kalauzolja az olvasót (47–57). A mára elveszett Sm 79 rúnakő a *rakr* : *lakpi* : *stin* : *xfir* : *piuk* : *s ... n* : *s[i]n* : *s ...* feliratot viselte. RAGNAR KINANDER értelmezésében a felirat elején álló személynév esetében a rúnairásos svéd *Rinkr*-ből keletkezett a *Rekk*. Erre a változásra azonban nincs bizonyíték a viking kori Smålandban. WILLIAMS viszont a felirat helyesírásából kiindulva a rúnairásos svéd *Rakr* 'egyenest, függőleges' személynévet gyanítja benne, mely a név viselőjének testtartására utal. A fizikai jellemzők alapján történő névadás jellemzőnek mondható, és a kövön említett másik ember neve ugyanilyen motivációt rejt: *Þiðkk* 'testes, zömök'; ez erősíti WILLIAMS feltevését.

A *Dagön* és a *Daglō* helynevekkel foglalkozik munkájában LENNART HAGÅSEN (59–69). A *Dagön* utolsó eleme a svéd *ö* 'sziget' határozott alakja. A név egy hajdani kis szigetre utalt, amely ma a szárazföld része, s melynek nagy részét egy feltűnő sziklás domb foglalja el. Az első elem lehetséges magyarázata az, hogy a domb és a sziget napsütéses (ti. *dag* 'nap'). Az egykori szigetet egyébként *Herrön* néven is említik, melyben az 'úriember' jelentésű *herre* lexéma fedezhető fel, s így arra a férfira utalhat, aki a földet birtokolta a szigeten. A hely harmadik neve, amely a mai napig él, a *Tolstaön*. A sziget Tolsta község része volt a 17. század óta. A *Daglō* elnevezés egy korábbi *Daglōs* alakból származik, mely a ritkán használt *daglōs* 'nappali fény nélkül, napfény által el nem ért; alacsonyan fekvő, föld alatti' szóval függ össze. A szerző feltételezi, hogy a kérdéses földterület árnyékos helyen lehetett.

A *-rum* elemet tartalmazó *Djulborum*, *Högsjörum*, **Rundarum* és *Öknaborum* helyneveket elemzi írásában SVANTE STRANDBERG (71–79). A szerző elemzésével arra szeretné felhívni a figyelmet, hogy e nevek olyan birtokkomplexumokat neveznek meg, melyek egy központi birtoktól függenek. Másik tanulmányában a *Rännaväg* nevet vizsgálja (81–87). A név utolsó eleme a *väg* 'út' lexéma. Az első elem valószínűleg a *rand* szó vagy egy *Rand*-helynév. *Rännaväg* környékén számos olyan topográfiai képződmény található, amelyre a *rand* 'csík, keskeny vonal; él' szóval lehetséges (volt) utalni. A szerző azt tartja a legvalószínűbbnek, hogy a név *Ränna*- eleme közvetlenül vagy közvetve azzal a patakka hozható összefüggésbe, amely az Oxasjön tótól a Bystadsjön tóhoz vezet.

JOSEFINE DEVINE 2021 márciusában mutatta be PhD-értekezését az Umeåi Egyetemen, Hackås és Oviken egyházközségek településneveiről, külön fejezettel a nyári farmnevekről. TOM SCHMIDT cikke a dolgozatról külső bírálóként készített véleményének átdolgozott és rövidített változata (89–104).

A névtan egyik alapvető kérdésével foglalkozik STIG J. HELSET: azzal, hogy van-e jelentésük a helyneveknek (105–125). A kérdés feltárásához a szerző norvégiai hegyneveket vizsgál a kognitív metafora- és metonímiaelmélet keretében. Ezekben az emberi fogalmi rendszerre úgy tekintenek, mely alapvetően metaforikus és metonimikus, azaz gondolatainkat, tapasztalatainkat, felfogásainkat és cselekedeteinket metaforák és metonimák irányítják. A sunnmøre-i hegynevek tanulmányozása azt mutatja, hogy a nem összetett nevek

túlnyomó többsége (pl. *Fingeren, Hanen és Slogen*) metaforikus: a tulajdonságok az egyik fogalmi tartományból (emberek, állatok és tárgyak) átkerülnek egy másik tartományba (hegyek). Ez jellemző az összetett nevek (pl. *Maudekollen, Middagshesten, Høgstolen*) földrajzi köznévi elemeire is. A cikk azt sugallja, hogy egyes nevek ugyanúgy metonimikusak is lehetnek, s a jellemzők átvitele a tartományon belül történt (pl. *Hornet, Melshorner*). HELSET azt állítja, hogy a legtöbb sunnmørei hegynévnek van valamiféle jelentése.

JOHAN HEDBERG arra volt kíváncsi írásában, hogy a családnév-változtatási kérelmeket milyen állami és kereskedelmi hatás érte Svédországban a 20. század első felében (127–143). A hivatalos személynévpolitika fő célja ebben az időszakban az volt, hogy a lakosságot egyedibb családnevek felvételére ösztönözze. Ennek egyik módja új név létrehozása, így 1921-től a svéd állam közzétette javaslatainak listáját. Ugyanebben az időszakban egyfajta kereskedelmi piac is megszületett, ahol 'névügynökség'-ként ismert kisvállalkozások adtak családnévjavaslatokat. A tanulmány az 1925-ben és 1945-ben benyújtott névváltoztatási kérelmek alapján azt vizsgálja, hogy a névváltoztatók milyen mértékben vették igénybe az állam, illetve a névügynökségek által készített listákat. Úgy tűnik, a névváltoztatók meglehetősen korlátozott érdeklődést mutattak az állam által javasolt nevek iránt. 1925-ben az összesen 169 kérvényezett név 27,8%-a jelent meg az állami listákon, 1945-ben az összes névnek (3246) mindössze 16,4%-a. A névváltók szívesebben fordultak a névügynökségekhez: 1925-ben a nevek tizedének létrehozásában működtek közre, míg 1945-ben ez az arány már 59% volt. Figyelemre méltó, hogy 1945-ben egyetlen névügynökség, a Namncentralen segített a pályázatok csaknem harmadában.

3. A kisebb írásokat közlő rovatban SVANTE STRANDBERG a *Lebro* (< **Līdha(r)bro* 'híd a tónál' vagy **Līdha(r)bro* 'híd a hegyoldal vagy lejtő alatt'; 145–147) és a *Lunten* (< *Lungeten* < **Lungætra(r)sio(r)*; 148–150) neveket etimologizálja, míg PER VIKSTRAND a *Varnhem* név kapcsán STRANDBERG korábbi névfejtésével kapcsolatban foglal állást (151–152).

4. A kötetet nyolc munka (5 tanulmánykötet és 3 monográfia) ismertetése zárja (153–172).

GYÖRFFY ERZSÉBET

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4776-1734>

Debreceni Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

Nordisk tidskrift för socioonomastik 1. (2021)

Szerkesztők: EMILIA ALDRIN – LINNEA GUSTAFSSON – LENNART RYMAN.

Kungl. Gustav Adolf Akademien för Folkkultur, Uppsala. 165 lap

1. A méltán elismert skandináv névkutató közösség új periodika megjelentetésével színe-síti a nemzetközi névtani szakirodalom spektrumát. A Nordisk tidskrift för socioonomastik, azaz 'Északi szocioonomasztikai folyóirat' névre keresztelt, évente megjelenő periodika első száma hat tanulmányt tartalmaz. A cím ellenére a kötetben nem csupán skandináv

származású szerzők publikálhatnak, s nem kizárólag skandináv névtani kérdésekben. A folyóirattal olyan kutatási platformot kívántak létrehozni, amely feltárja a nevek szerepét a társadalomban és a társadalmi interakciókban. A kiadványba a szerkesztők egyaránt várnak szinkrón és diakrón megközelítésű, különféle módszereket alkalmazó, elméleti és gyakorlati kutatási kérdésekkel foglalkozó írásokat. A hangsúly a „skandinávsgáon” csupán abban az értelemben van, hogy a bemutatott kutatásnak „északi” szempontból érdekesnek kell lennie.

2. A kötet nyitó írása TERHI AINIALA és PIA OLSSON tollából származik (9–32). Elemzésük alapjául egy internetes kérdőív szolgált, melyre 106 írásos válasz érkezett adatközlőktől. A kutatás középpontjában az áll, hogy az emberek hogyan (helynévvel vagy más nyelvi eszközökkel) azonosítják az ún. erőhelyeket, és hogy az affektív jelentések milyen módon vannak jelen az elnevezésekben és a névmagyarázatokban. Az erő helyei – ahogy a szerzők írják – megújítanak, megnyugtatnak, felpeszditenek bennünket, és segítenek a bajban; biztosítják az egyedüllétet, hogy hallhassuk a saját gondolatainkat, és egynek érezzük magunkat a természettel. A vizsgálat azt mutatja, hogy a válaszadók négy fő stratégiát használnak e helyek azonosítására: hivatalos helynevek, relációs helyleírások, nem hivatalos helynevek és osztályozó kifejezések. A hivatalos helynevek (pl. *Uunisaari* ’egy sziget neve’) és a relációs helyleírások (pl. *Silta Kulosaaren ja Herttoniemen välissä* ’egy híd Kulosaari és Herttoniemi kerületek között’) a legjellemzőbbek. Ezek a módszerek a hely lehető legpontosabb azonosítását szolgálják. Az érzelmek és az affektív jelentések kifejezésének leglátványosabb módja a névadásban a nem hivatalos helynevek (főként szleng nevek) használata (pl. *Sörkän silta* ’egy híd neve’). Az osztályozó kifejezések önmagukban a hely jellegének a megértését hordozzák magukban, azaz hogy milyen lehet egy ízléses város, kávézó, tenger vagy erdő (pl. *Kirjastot* ’könyvtárak’, *Metsä* ’egy erdő’).

SIMONE BUSLEY és DAMARIS NÜBLING azt vizsgálja, hogyan utalnak egyes német dialektusokban a nőkre nőnemmel és semleges nemmel (33–59). A német nyelvben a nyelvtani nem erősen grammatizált kategória: az a funkciója, hogy jelezze a szintaktikai egységek közötti nyelvtani egyezést. A sztenderd németben a női keresztnevek nőneműek, ez tulajdonképpen lexikai nem. A luxemburgi és néhány német nyelvjárás azonban másfajta sajátosságot mutat: ezekben a női keresztnevek és a nőkre utaló egyéb beszédelemek (pl. névmások) lehetnek nőneműek és semlegesek is, a beszélő és a jelölt nő közötti személyes kapcsolat jellegétől függően. Az egyeztetést tehát szociopragmatikai tényezők irányítják; ez degrammatikalizáció eredménye, amely a szintaktikai és pragmatikai nemi változatosságban nyilvánul meg. A vizsgálat azt is kimutatta, hogy egyes dialektusokban a semleges nem lett az alapértelmezett nemi kategória a női keresztnevek esetében, vagyis regrammatikalizálódás történt.

A COVID-19 apropóján a betegségek elnevezéseivel kapcsolatos tanulmányokról ad szakirodalmi áttekintést írásában ELWYS DE STEFANI (61–84). A tanulmány elemző részében csupán a COVID-19 világjárványra összpontosít a szerző, s a kórokozóra (SARS-CoV-2) és a kapcsolódó betegségre (COVID-19) használt neveket tárgyalja. Láthatóan számos angol nyelvű elnevezést használnak a vírusra (pl. *Novel Coronavirus*, *Wuhan virus*, *2019-nCoV*) és a betegségre (pl. *China flu*, *Chinese flu*). A vizsgálatok azt mutatják, hogy a névadás nem egyszeri aktusként történt, ahogy a névtani szakirodalom gyakran sugallja, hanem egymást követő lépések eredményeként jöttek létre az elnevezések. A nevek döntő többségében a járvány kitörésének legfontosabb helye szolgál a névadás motivációjául. Sokak számára ez a rasszizmussal köthető össze. DE STEFANI két, Donald J. Trumptól származó szövegrészlet elemzésével hívja fel a figyelmet arra, hogyan lehet ezeket a helynévi elemet is

tartalmazó neveket megosztó és lekicsinylő módon, politikai célokra felhasználni ahelyett, hogy pusztán magára a betegségre utalnának vele.

ADRIAN PABLÉ a tulajdonnevek kategóriájához fűz szemiológiai reflexiókat tanulmányában (85–114). Szembeállítja a nevek saussure-i megközelítését az ehhez kapcsolódó szocioonomasztikai (labovi) megközelítéssel, és következtetéseket von le elméleti koherenciájukról és empirikus életképességükről. Amellett érvel továbbá, hogy a nevek „informacionista” megközelítése, amely a jelnek a kognitív tudományokkal összeegyeztethető felfogását vezeti be, nem segíti elő sem a szemiológia, sem a névtan megértését, mivel az emberi elme/agy és a számítógép megkérdőjelezhető analógiájára épít. Ehelyett a tanulmány a nevek egy alternatív megközelítését hirdeti, amely a ROY HARRIS nyelvész által kidolgozott integrációs szemiológián alapul. A cikk második részében PABLÉ a gyarmati New England-i udvarias megszólítási formulákról szóló korábbi tanulmányát vizsgálja felül ebben a szemléletben.

Nemzetközi szerzőhármás (GUY PUZEY, JANI VUOLTEENAHO és MATTHIAS WOLNY) foglalkozik a ’névtani tőke’ terminussal a kötet utolsó előtti írásában (115–155). A szerzők két értelemben is használják e kifejezést. Egyrészt olyan meglévő vagy jövőben elnevezendő tárgy kapacitására vagy potenciáljára utal, amelyet névadási folyamat által másfajta tőkeként lehet árusítani vagy mobilizálni, másrészt pedig magában foglalja a meglévő vagy kialakulóban lévő névben rejlő, implicite észlelt tulajdonságokat, amelyek növelhetik annak tőkeértékét. A történeti háttér bemutatása után annak a drámai növekedésnek a leírására összpontosítanak, amelyet a (fél)nyilvános terek névhasználati jogainak az értékesítésével kapcsolatban tapasztalhattunk a közelmúltban. A nevek piacosítása különösen a sport- és szórakozóhelyeken volt látható. Az ilyen névszponzorációs tevékenység eredményeként kialakuló névadási minták és gyakorlatok vizsgálata érdekében a szerzők egy olyan (339 futballpálya és stadion nevét tartalmazó) adatbázist hoztak létre és elemeztek, amely névtani anyagokat tartalmaz különféle európai kontextusokból: Angliából és Walesből, Finnországból, Németországból, Olaszországból, Norvégiából és Skóciából. Vizsgálataik többek között azt mutatják, hogy az ’aréna’ és a ’stadion’ köznevekhez kapcsolódó névtani tőke nemzeti kontextustól függetlenül növekszik: e lexémák általános népszerűsége mindenféle szponzorált helyszín esetében, de különösen a beltéri helyszínek körében európai szinten egyértelmű. A nem hagyományos névszerkezetek ugyancsak rendelkeznek névtani tőkével (pl. *Jotron Arena Larvik*). A szponzorált nevek körében megfigyelhető, hogy a nevek egyszerre több funkcióval is bírnak; különösen igaz lehet ez a komplexebb nevek esetében. Érdekes vizsgálati kérdéskör lehet a szponzorált névadáshoz fűződő szurkolói attitűd vizsgálata.

3. A megszokottaktól kissé eltérően a kiadvány REUBEN ROSE-REDWOOD záró kommentárjával zárul, melyben a kötet cikkeire reflektál (157–165). A konstruktív-kritikai hangvételű írás az első szám írásainak legfontosabb közös pontjait kiemelve biztatja a kutatókat a nevek és a névadás társadalmi és politikai életének további tanulmányozására. Akkor járunk el a legjobban, mondja a szerző, ha a szocioonomasztika multidiszciplináris területére leginkább mint kontaktzónára, konvergenciaterre tekintünk. A szocioonomasztika olyan tudomány, amely változatos módokon vizsgálja a nevek és a névadás alakulását, ahogyan azt a születendőben lévő világok alakítják.

GYÖRFFY ERZSÉBET

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4776-1734>

Debreceni Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

MEGEMLÉKEZÉS

Jeles névkutatók centenáriuma

Száz éve született Benkő Loránd és Kiss Lajos

1. Száz évvel ezelőtt, kevesebb mint fél év különbséggel született a magyar névkutatás két kimagasló alakja, Benkő Loránd (1921. december 19., Nagyvárad) és Kiss Lajos (1922. június 2., Debrecen). E két centenárium közelsége magyarázza a Névtani Értesítő felelős szerkesztőjének a kérését, hogy együtt, egy írás keretében emlékezzem meg a két nagyszerű nyelvészről, kiemelve – a folyóirat profiljának megfelelően – névtani munkásságuk jelentőségét.

A kérésnek örömmel teszek eleget, noha korábban mind Benkő Lorándról, mind pedig Kiss Lajosról több alkalommal is tartottam e szempontot előtérbe helyező, áttekintő jellegű előadásokat, és tettem közzé róluk publikációkat (HOFFMANN 2012a, 2012b, 2022a, 2022b). Sőt még olyan írást is megjelentettem, amelyben a két szerző egy-egy könyvét (BENKŐ 1998, KISS L. 1999a) párhuzamosan mutattam be (HOFFMANN 2001). Az alábbiakban ezért olyan gondolatokat igyekszem előtérbe helyezni, amelyekkel az általam korábban e tárgyban mondottak bántó ismétlését elkerülhetem.

2. A két kiváló tudós útja egymástól teljesen eltérő módon vezetett nemcsak a nevek világához, de általában véve a nyelvészethez és a tudományos kutatáshoz is.

2.1. Az egyenesebb vonalú pálya a Benkő Lorándé, aki – mint egy vele készített interjúból tudjuk – ifjúkorában erdésznek készült ugyan, de a történelem viszontagságai úgy hozták, hogy az érettségi után Kolozsvárra kerülve édesanyja hatására az egyetemen magyar-történelem, majd olasz szakra iratkozott be. Irodalommal szeretett volna foglalkozni, de nyelvészprofesszora, Szabó T. Attila „felfedezte”, és eltérítette eredeti szándékától: „a helynévkutatás volt az ő specialitása, és ez lett kezdetben az enyém is” – emlékezett vissza Benkő Loránd erre a témaválasztásra (Kiss J. 2012: 84). A háború hullámai Magyarországra sodorták, és így esett, hogy a lényegében Kolozsvárt írott doktori disszertációját már Budapesten, Pais Dezsőnél védte meg. Ezt követően az ő tanszékén kezdte meg tudományos és egyetemi oktatói tevékenységét is, amely nyugalomba vonulásáig, illetve tulajdonképpen haláláig tartott.

Az a körülmény, hogy a második bécsi döntést követően Benkő Loránd visszatérhetett Erdélybe, illetőleg ezzel összefüggésben a Szabó T. Attilával való találkozása alapjaiban határozta meg tudományos pályájának az indulását. Ennek tematikáját azonban leginkább az erős székely tudata befolyásolta: második generációs értelmiségiként a Nyárád menti paraszti felmenők világának vonzása. Első lépéseit a tudomány területén az a gyűjtőmunka jelentette, amelyet ősei földjén, a Nyárád mellékének kis falvaiban folytatott, és amelynek

eredményeként 32 település helyneveit gyűjtötte össze a helybeliek nyelvhasználatából. (Ez a gyűjtemény azonban csak jóval később jelenhetett meg: BENKŐ 1950.) A munka a Szabó T. Attila által kidolgozott módon folyt, de Benkő – mesterétől eltérően – csak az élőnyelvi nevekkel foglalkozott. A névanyag feldolgozásával – amely fent említett doktori értekezésének a tárgya volt – azonban jóval túlment az erdélyi helynévkutató iskola célkitűzésein. Bizonyára az ez idő tájt KNEI ZSÓFIA által publikált helynév-típológiai rendszerezésektől (1938, 1943–1944) sem függetlenül a határnevek szemantikai, morfológiai-szerkezeti és változástörténeti vizsgálatára vállalkozott (BENKŐ 1947). Ezzel egyben a KNEI ZSÓFIA által a településnevekre kidolgozott rendszer szemléletét is kitágította, kategóriáit gazdagította, finomította. Ugyanezt az elméleti érzékenységet mutatta a víz- és a helységnevek viszonyáról írott dolgozata is (BENKŐ 1948), amelyben KNEI ZSÓFIA névtörténeti felfogásának egy részletét igazította ki. A helynévkutatás adósságát törlesztette a fiatal kutató azzal, hogy a régi magyar személynévadást átfogó, jelentős hatást kifejítő tanulmányban tekintette át (BENKŐ 1949). Több tucatnyi rövidebb írásának témái – jó részt helynevek, földrajzi köznevek magyarázatai – Erdély, de azon belül is főképpen a Székelyföld világához, nyelvéhez kapcsolódnak. A székelység településtörténetét taglaló tanulmánya a Századok 1949. évi kötetének betiltása miatt azonban nem jelenhetett meg (később I. BENKŐ 1989), ami „megrendítő” tapasztalat volt számára (KISS J. 2003: 428). Ezzel egyidőben vált a magyar tudománypolitikában a nevekkel, főleg a helynevekkel való foglalkozás nemkívánatos kutatási tárggyá, ami nemcsak Benkőnél jelentette a névtani írárok egyre erősödő folyamának elapadását, hanem az onomasztikát egészében is majd egy évtizedre visszavetette Magyarországon.

2.2. Ifjúkorában Kiss Lajos sem készült nyelvésznek, bár debreceni értelmiségi család sarjaként az iskolában és azon kívül is korán megmutatkozott érdeklődése a nyelvek iránt. A háborús időszakban felnőtté váló fiatalember a katonai pályát választotta, fiatal tüzer-tisztként vett részt a világháború utolsó éveinek harcaiban. A többéves szovjetunióbeli fog-ság idején megtanult oroszul, így hazatérve a debreceni egyetemen orosz szakra iratkozott be. Innen tehetsége és szorgalma révén – ha a korban megbélyegzőnek tartott előélete miatt nem is egyenesen – a szlavisztika tudományának műveléséhez vezetett az útja. Nagyszerű mestereinek, Hadrovics Lászlónak és Knei Zsófiának a nyomában járva vált a magyarországi szlavisztika meghatározó alakjává, és hozzájuk hasonlóan az ő kutatási tematikájában is kiemelt szerepe lett a szláv–magyar nyelvi kapcsolatok vizsgálatának. Ilyen alapon került közel a magyar nyelv szókincsének problematikájához is, és lett az 1960-as években az akkor készülő történeti-etimológiai szótár (TESz.) munkaközösségének a tagja.

Mint szlavista és mint etimológus élénken követte nemcsak a szláv, hanem az indoeurópai nyelvek lexikográfiai és lexikológiai kutatásainak eredményeit is. Ilyen összefüggésben tűnnek fel írásai között az 1960-as évek közepétől azok a dolgozatok is, amelyekben a nemzetközi onomasztika fórumait (folyóiratait, konferenciáit) és kutatási eredményeit mutatta be a hazai tudományos közösségnek. Ebben a helyzetben azonban bizonyára mégis váratlan és meglepő lehetett, hogy 1970-ben – minden előzetes publikáció nélkül – ismertette a Földrajzi nevek etimológiai szótárának tervezetét (KISS L. 1970), amelyet „egyszerűes intézeti tervmunka keretében” kívánt megvalósítani (KISS L. 1991: 142). Kiss Lajos csaknem 50 éves volt tehát akkor, amikor megérkezett a magyar helynévkutatás világába. Ezen a tudományterületen az onomasztika majd egy évtizedes csendje után akkoriban már a fiatalabb generáció jó néhány kutatója serénykedett, és nagy erővel folyt – éppen Kiss Lajos

munkahelyének, az MTA Nyelvtudományi Intézetének a hathatós közreműködésével – a magyarországi megyékben, járásokban a helynévgyűjtés.

3. Kiss Lajos egy olyan témában, a helynévfejtés terén fogott hozzá a névkutató munkához, amely ugyan a legnagyobb hagyományokkal rendelkezett a magyar nevek vizsgálatában, de akkortájt nem tartozott az igazán kedvelt témakörök közé. Noha ő maga korábban egyetlen helynévmagyarázatot sem publikált, etimológiai munkásságából adódóan világosan láthatta az előtte álló hatalmas feladatot. Elsőrendű teendője az volt, hogy áttekintse az e téren felhalmozott óriási nyelvészeti anyagot, amely eltérő időben, más-más módszertan alapján, különböző felkészültségű, többféle szakmai háttérrel rendelkező szerzőktől származott. Ezek kritikai értékelésével kellett aztán egységes szemléletű és szerkezetű helynévfejtések ezreit megalkotnia, és persze újabb és újabb névmagyarázatokat is megírnia. A feladat sikeres elvégzéséhez nemcsak kiváló nyelvészeti felkészültséggel kellett rendelkeznie, hanem rendkívüli munkabírást, rendszeres, kitartó tevékenységet is igényelt ez a munka. Számára azonban mindez egyáltalán nem jelentett terhet; mint írta: „a ropant gazdag névanyag szüntelenül kínál érdekesebbnél érdekesebb jelenségeket, amelyek felkeltik kíváncsiságomat, és utánajárásra, vizsgálódásra késztetnek” (Kiss L. 2001: 294).

A hatalmas lendülettel végzett munka eredményeként egy évtizednél is rövidebb idő alatt elkészült, és 1978-ban megjelent a Földrajzi nevek etimológiai szótára (FNESz.¹). A munka egységessége, lényegretörő információközlése, tömörsége nagyszerűen mutatta szerzője munkamódszerének lényegét, amely igazából a kniezsai hagyományokhoz kapcsolódva kifejezte Kiss Lajos emberi és nyelvtudósi alkatának egyik legfontosabb vonását is: tisztán, világosan látni és láttatni a világ dolgait. Ez a határozott, katonás szemlélet azonban nem jelentette nála a jelenségek leegyszerűsítését: névfejtéseiben semmiképpen sem törekedett a teljes bizonyosság kimondására, hanem sokkal inkább a lehetséges magyarázatok bemutatása volt a célja.

Szótárának sikere – második és harmadik változatlan kiadása is napvilágot látott a műnek – további munkára sarkallta: a helynévanyagot elsősorban a trianoni határokon túli magyar helynevek bevonásával bővítette, amely egyúttal a változó tudománypolitikai lehetőségeket is jelezte. E munka eredményeként egy évtized múltán több mint a kétszeresére bővült terjedelemben jelent meg a Földrajzi nevek etimológiai szótárának negyedik kiadása (FNESz.⁴). E műnek a magyar onomasztika fejlődésére gyakorolt hatását aligha lehet túlbecsülni, de emellett azt is megállapíthatjuk, hogy kevés olyan nyelvészeti munkát ismerünk a magyar tudományosságban, amelyet más tudományterületek művelői ehhez hasonló gyakorisággal forgatnának és idéznének.

Kiss Lajos a kétkötetes szótár megjelentetésével sem tekintette lezártnak a helynév-etimológiai tevékenységet. Ebben inspirálóan hatott rá a megbízható forrásként is használható, akkortájt újabb kötetekkel jelentkező Árpád-kori történeti földrajz, GYÖRFFY GYÖRGY alkotása (Gy.). Újabb helynév-etimológiáit folyóiratokban tette közzé, jórészt több-kevesebb, valamilyen szempontból egybetartozó helynév magyarázatát egybekapcsolva. Ezekben az írásokban helynevek százait elemezte, a szótárában megszokottnál jóval bővebb adatolással és magyarázatokkal. Munkálkodásának célja a FNESz. újabb, tovább bővített kiadásának az elkészítése volt, de sajnos nem adatott meg számára, hogy ezt a küldetést is teljesítse, befejezze. A magyar névkutatásnak az idő múlásával viszont egyre növekvő mulasztása az, hogy Kiss Lajos halála után két évtizeddel sem tudta még ezt a feladatot – immár sajnos helyette – elvégezni.

Kiss Lajos névkutatói munkássága nem korlátozódott a helynév-etimológiára: elméleti igényű dolgozataiban is jórészt etimológiai ismeretekre támaszkodott. A régi magyar helynévrendszer kérdései közül különösen az foglalkoztatta, hogy a helyneveknek milyen szerepe lehet a korabeli Magyarország nyelvi-etnikai térszerkezetének a rekonstruálásában: az e tárgyban írott dolgozatait GYÖRFFY GYÖRGY fent említett művének köteteihez kapcsolódóan tette közzé (KISS L. 1988, 1999b). Emellett szívesen foglalkozott a Kárpát-medence vízneveinek kronológiai és etimológiai rétegzettségével (KISS L. 1994, 1997a), illetőleg a helynevek kontinuitásának kérdéskörével (KISS L. 1995b, 1997b). A helynév-etimológia sarokkövének az analógiát tekintette, ezzel összefüggésben önálló könyvben foglalta össze a helynevek változástípusait (KISS L. 1995a).

4. Benkő Loránd tudományos pályáján az indulás éveinek túlnyomóan névtani tematikája az azt követő mintegy négy évtizedben szinte teljességgel háttérbe szorult. Ez alatt az időszak alatt Benkő a magyar nyelvtörténeti kutatások egyre meghatározóbb alakjává vált: publikációi a tudományterület legfontosabb témaköreit érintették. Központi szerepe abban is megmutatkozott, hogy ő vezette az időszak legfontosabb nyelvtörténeti kutatási programjait, amelyek eredményeképpen a magyar nyelvtörténetírás legjelentősebb szintézisei jöttek létre: a magyar nyelv etimológiai szótárai (TESz., EWUng.) és történeti nyelvtana (TNyt.). Benkő Loránd emellett a tudományterület legfontosabb pozícióit betöltve a magyar nyelvtudomány egészének fejlődésére is jelentős hatást gyakorolt. Ebbéli pozícióiban gyakran megszólalt a névkutatás fontosabb fórumain is, jelezve a tudományág fontosságát a nyelvtörténeti vizsgálatok körében. Az 1950-es évektől számított négy évtized alatt ugyanakkor mindössze néhány – ám rendkívül fontos – névtani tárgyú dolgozatot tett közzé (BENKŐ 1966, 1967, 1984).

Az 1990-es évektől azonban – mintegy a fiatalkori kutatói szenvedély csábításának is engedve – ismét ontotta a névtani tárgyú írásokat: pályája utolsó két évtizedének (csakúgy, mint a kezdetének) ismét ez lett a meghatározó tematikája. Benkő Loránd történeti névtani írásainak középpontjában ebben az időszakban – a Kiss Lajoséhoz hasonlóan – az etimológiai vizsgálat áll, ám tőle eltérően Benkő a névfejtések problémás, mondhatni zűrés ügyeit keresi, az általa „véres torkú”-nak nevezett névmagyarázásokat (BENKŐ 1998: 116). Ezek tisztázását nemcsak a névkutatás belső ügyének tekintette, hanem a társtudományok szempontjából is fontosnak tartotta.

Ugyancsak ebből a szempontból tekintette időszerűnek Anonymus gesztájának a vizsgálatát is. Ez a mű véleménye szerint kulcsszerepet játszik nemcsak a régi magyar nyelv, hanem az egész Árpád-korra vonatkozó történetírásunk kérdéseiben is. Benkő Anonymus-tanulmányai új szemléletet teremtettek a nyelvtörténetírásban: e nyelvemlék nyelvi elemeit szerzőjük és az egész korabeli társadalom helyzetének kontextusába ágyazva interpretálja, mintegy ösztönösen is létrehozva ezzel a történeti nyelvtudománynak egyfajta kognitív szemléletű irányzatát.

Ez a felfogás természetszerűen együtt járt azzal is, hogy a névkutatást – amelyet ő nyelvtörténészként a nyelvtudomány részterületének tekintett – széles körű interdiszciplináris keretben, más történeti érdeklődésű tudományterületekkel dialógust teremtő diszciplínaként kezelte. A magyar nyelv sajátos forrásadottságaiból következően pedig kiemelte a névkutatás tudományos felelősségét is abban a vonatkozásban, hogy megállapításaira más diszciplínák mint segédtudománynak az eredményeire támaszkodnak. E felelősségtudatból eredeztethető Benkő Lorándnak az a véleménye is, mely szerint a nyelvtörténeti-névtani

kutatásoknak felül kell vizsgálniuk a legmegbízhatóbbnak tartott korábbi eredményeiket is, különös tekintettel arra, hogy a történeti nyelvészet figyelméből a 20. század második felének időszakában egyre inkább kiesett a korai, Árpád-kori szórványemlékek vizsgálata.

Benkő Loránd alkotópályájának utolsó évtizedében a fenti szempontok, értékek szinte minden írásában megjelennek valamilyen formában. Ennek az időszaknak az igencsak bő termését két – történettudományi problémákat is bőven érintő – könyv: Dél-Erdély településtörténetéről (BENKŐ 2002) és a Szovárd-kérdésről (BENKŐ 2009), továbbá két történeti tárgyú tanulmánykötet (BENKŐ 1998, 2003) és ezek mellett további tanulmányok egész sora fémjelzi.

5. Benkő Loránd és Kiss Lajos munkássága meghatározó szerepet játszott a 20. század utolsó negyedének és a 21. század első évtizedének magyar névkutatásában. Kutatási eredményeik megkerülhetetlenek a tudományterületet érintő szinte minden kérdésben. Műveikre az őket követő névkutatók nemzedékei bizalommal támaszkodhatnak: Kiss Lajos etimológiai szótára biztos alapja, mértékadó kiindulópontja szinte minden helynévkutatói tevékenységnek, Benkő Loránd pedig megmutatta a történeti névkutatásnak azokat a kritikus pontjait, kutatási területeit, és felvázolta azokat az új módszereit, amelyek nemcsak a jelenben, hanem a következő időkben is jelentős feladatokat adhatnak a kutatóknak. Mindkettőjüknek nagy érdeme van az onomasztika és más tudományterületek kapcsolatainak elmélyítésében, és ennek révén a magyar névkutatás presztízisének megerősítésében, elismertségének megerősítésében is.

Hivatkozott irodalom

- BENKŐ LORÁND 1947. *A Nyárádmente földrajzinevei*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 74. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- BENKŐ LORÁND 1948. A székelyföldi szláv eredetű víznevek kérdéséhez. *Magyar Nyelv* 44: 259–263.
- BENKŐ LORÁND 1949. *A régi magyar személynévadás*. Néptudományi Intézet, Budapest.
- BENKŐ LORÁND 1950. *A Nyárádmente földrajzinevei*. *Adattár*: A Debreceni Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 30. Magyar Nyelvtudományi Intézet, Debrecen.
- BENKŐ LORÁND 1966. Az anonymsi hagyomány – és a *Csepel* név eredete. *Magyar Nyelv* 62: 134–146, 292–305.
- BENKŐ LORÁND 1967. A magyar tulajdonnevek története. In: BÁRCZI GÉZA – BENKŐ LORÁND – BERRÁR JOLÁN, *A magyar nyelv története*. Tankönyvkiadó, Budapest. 374–388.
- BENKŐ LORÁND 1984. A magyarság honfoglalás előtti történetéhez *Léved* és *Etëlköz* kapcsán. *Magyar Nyelv* 80: 389–419.
- BENKŐ LORÁND 1989. Maros- és Udvarhelyszék település- és népiségtörténetéhez. *Századok* 123: 343–358.
- BENKŐ LORÁND 1998. *Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BENKŐ LORÁND 2002. *Az ómagyar nyelv tanúságtétele. Perújítás Dél-Erdély korai Árpád-kori történetéről*. MTA Történettudományi Intézet, Budapest.
- BENKŐ LORÁND 2003. *Beszélnék a múlt nevei. Tanulmányok az Árpád-kori tulajdonnevekről*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

- BENKŐ LORÁND 2009. *A Szovárd-kérdés. Fejezetek egy ómagyar nemzetség történetéből*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- EWUng. = *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* 1–2. Hrsg. LORÁND BENKŐ. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993–1995.
- FNESz.¹ = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.
- FNESz.⁴ = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára* 1–2. Negyedik, bővített és javított kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.
- Gy. 1–4. = GYÖRFFY GYÖRGY, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* 1–4. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963–1998.
- HOFFMANN ISTVÁN 2001. Újabb eredmények a helynévtörténeti kutatásokban. *Magyar Nyelvjárások* 39: 135–146.
- HOFFMANN ISTVÁN 2012a. Benkő Loránd, a névkutató. *Magyar Nyelv* 108: 138–145.
- HOFFMANN ISTVÁN 2012b. Kiss Lajos, a helynévkutató. *Nyelvtudományi Közlemények* 108: 402–411.
- HOFFMANN ISTVÁN 2022a. Benkő Loránd, az Anonymus-kutató. *Magyar Nyelv* 118: 28–35. <https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2022.1.28>
- HOFFMANN ISTVÁN 2022b. Kiss Lajos születése centenáriumára. *Magyar Nyelv* 118: 356–359. <https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2022.3.356>
- KISS JENŐ 2003. Beszélgetés Benkő Loránddal. In: HAJDÚ MIHÁLY – KISS JENŐ szerk., *Nyelv és tudomány, anyanyelv és nyelvtudomány. Válogatás Benkő Loránd tanulmányaiból* 1–3. ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest. 3: 421–447.
- KISS JENŐ 2012. Tudósportrék a 375 éves Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Benkő Loránd. In: JUHÁSZ DEZSŐ – KISS JENŐ szerk., *Benkő Loránd emlékezete*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 238. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 82–88.
- KISS LAJOS 1970. A Földrajzi nevek etimológiai szótárának tervezete. *Magyar Nyelvőr* 94: 334–344.
- KISS LAJOS 1988. Magyarország földrajzi és társadalmi arculata az Árpád-korban. *Magyar Nyelv* 84: 129–155.
- KISS LAJOS 1991. Visszapillantás. In: SZ. BAKRÓ-NAGY MARIANNE – KONTRA MIKLÓS szerk., *Nyelvészetről — egyes szám első személyben*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest. 135–144.
- KISS LAJOS 1994. A Felvidék víznevei. *Magyar Nyelv* 90: 1–19.
- KISS LAJOS 1995a. *Földrajzi neveink nyelvi fejlődése*. Nyelvtudományi Értekezések 139. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KISS LAJOS 1995b. Földrajzi nevek kontinuitása a Dunántúlon. *Magyar Nyelv* 91: 192–194.
- KISS LAJOS 1997a. Erdély vízneveinek rétegződése. In: KOVÁCS LÁSZLÓ – VESZPRÉMY LÁSZLÓ szerk., *Honfoglalás és nyelvészet*. Balassi Kiadó, Budapest. 199–210.
- KISS LAJOS 1997b. Pannónia helyneveinek kontinuitása. In: KOVÁCS LÁSZLÓ – VESZPRÉMY LÁSZLÓ szerk., *Honfoglalás és nyelvészet*. Balassi Kiadó, Budapest. 187–197.
- KISS LAJOS 1999a. *Történeti vizsgálatok a földrajzi nevek körében*. Szerk. HEGEDŰS ATTILA. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai 1. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba.
- KISS LAJOS 1999b. Az Árpád-kori Magyarország Liptó megyétől Pilis megyéig. *Magyar Nyelv* 95: 9–25.
- KISS LAJOS 2001. Helynévfajtések és etimológiai felülvizsgálatok. *Magyar Nyelv* 97: 294–303.
- KNIEZSA ISTVÁN 1938. Magyarország népei a XI.-ik században. In: SERÉDI JUSZTINIÁN szerk., *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján* 1–3. MTA, Budapest. 2: 365–472.

- KNIEZSA ISTVÁN 1943–1944. Keletmagyarország helynevei. In: DEÉR JÓZSEF – GÁLDI LÁSZLÓ szerk., *Magyarok és románok* 1–2. A Magyar Történettudományi Intézet Évkönyve. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest. 111–313.
- TESZ. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976. + *Mutató*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984.
- TNyt. = *A magyar nyelv történeti nyelvtana. I. A korai ómagyar kor és előzményei. II/1. A kései ómagyar kor. Morfematika. II/2. A kései ómagyar kor. Mondattan. Szöveggrammatika*. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991–1995.

HOFFMANN ISTVÁN

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9926-7674>

Debreceni Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

Posgay Ildikó (1947–2022)

75. születésnapja után két nappal, 2022. július 6-án elhunyt Posgay Ildikó, az MTA Nyelvtudományi Intézetének, a jelenlegi Nyelvtudományi Kutatóközpont jogelődjének a nyugalmazott tudományos osztályvezetője, a Károli Gáspár Református Egyetem nyugalmazott docense.

Az ELTE magyar–orosz szakának elvégzése után 1970-ben került az intézet Nyelvtörténeti és Dialektológiai Osztályára. Tudományos pályája kezdetén Kiss Lajos mellett részt vett a Földrajzi nevek etimológiai szótárának összeállításában. Feladatai közé tartozott az adatgyűjtés és -ellenőrzés, ami nagy pontosságot és figyelmet igényel. Ráadásul nemcsak a magyar, hanem az idegen nyelvű szakirodalom feltárásában is részt vett, ami etimológiai látókörét is tágította. Mindezekre alapozva több helynév-etimológiai cikke is megjelent a vezető magyar nyelvészeti folyóiratokban, és ezek az írások beépültek a szótár szócikkeibe is.

A helynévfejtő szótár 1978-as megjelenése után tevékenységét az élőnyelvi kutatások határozták meg alapvető módon. Tagja lett a nemzetközi együttműködés keretében készülő Kárpát nyelvátlasz hazai munkaközösségének: ilyen minőségében a Nógrád megyei Patakon és Karancslapujtón gyűjtött nyelvjárási anyagot. Később pedig – Balogh Lajos és Bańczrowski Janusz mellett – egyik szerkesztője lett az atlasz 6. kötetének, amely 2001-ben jelent meg Budapesten. A dialektológiai gyűjtő- és rendszerező munkában szerzett tapasztalatainak köszönhetően 1978–1985 között meghatározó tagja lett az Imre Samu vezette regionális köznyelvi kutatócsoportnak. Posgay Ildikó Pápán végezte a gyűjtést, a feldolgozott anyagot, illetve a levont tanulságokat pedig több tanulmányban tette közzé. Ezt a munkát személyes indíttatásból is szívesen végezte, hiszen a Pápához közeli Rábaközhöz családi kapcsolatok is fűzték. Munkásságát ezt követően is a szociolingvisztikai, élőnyelvi kutatások határozták meg. Ezek keretében figyelme – egyebek mellett – az erdélyi magyar regionális nyelvhasználati kérdésekre irányult, hiszen férje, Szabó T. Ádám révén szoros kapcsolatba került az erdélyi magyar nyelvvaltozatokkal: kutatási eredményeit több írásban is közzétette.

Az 1990-es évek elején a Nyelvtudományi Intézet Élőnyelvi Osztályának munkatársa, majd a PhD-fokozat 1995-ben történt megszerzése után főmunkatársa lett. Itt a nyelvjárássokkal kapcsolatos nyelvi attitűdöket, a nyelvi hátrány kérdéseit vizsgálta, és ilyen módon a segítő nyelvművelés is látókörébe került. Kutatásairól rendszeresen beszámolt az élőnyelvi konferenciákon, amelyeknek évtizedekig elmaradhatatlan résztvevője volt.

Tudományos munkásságát tekintve nem volt véletlen, hogy 2003-ban a Nyelvűvelő és Nyelvi Tanácsadó Osztály vezetője lett. Ilyen minőségében 2008-as nyugdíjazásáig a nyelvi tanácsadás mellett ellátta az intézethez beérkező utónévkérelmek korántsem egyszerű elbírálásának feladatát is. Az utónevekkel való foglalatosság közel állt hozzá, hiszen kutatói pályája elején, 1973-ban az ELTE Nyelvtudományi Dolgozatok című sorozatában tette közzé a Rábacsanak személyneveit feldolgozó egyetemi doktori értekezését. A tulajdonnevekkel más téren is foglalkozott: az 1970-es évek második felében részt vett a Baranya megyei földrajzi nevek egy részének közzétételében: az ő munkája volt Bicsérd, Gyöngyfa, Pellérd és Szabadszentkirály névanyagának gondozása, kiadásra való előkészítése.

Kutatási eredményeit elhivatott egyetemi oktatóként adta tovább hallgatóinak, akik szakmai teljesítményéért, az általa oktatott tárgyak, témák iránti lelkesedéséért, közvetlenségéért és segítőkészségéért nagyra becsülték őt. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének docenseként 1996-tól nyugdíjazásáig számos hallgatóval kedveltette meg a dialektológiát, névtant, szociolingvisztikát és a leíró nyelvtan különböző területeit.

A körünkől végleg eltávozott Posgay Ildikó tudományos és oktatói pályájának további részleteit és méltatását a 70. születésnapja alkalmából a Magyar Nyelv című folyóirat 2017. évi kötetében megjelent köszöntő foglalja össze. Én most azt szeretném felidézni, hogy a munkatársi kapcsolatokon túl mi minden fűzött hozzá az évtizedek során.

Szeretett Ildikónknak hetvenöt év és két nap adatott, és szerencsésnek mondhatom magam, hogy ebből a háromnegyed évszázadból négy és fél évtizedig hol szorosabb, hol lazább kapcsolatban állhattam vele. 1976. augusztus 31-én találkoztam vele először: az MTA Nyelvtudományi Intézetének gyakornokaként akkor léptem be abba a terembe, amely a munkahelyem lett, és ahol mások mellett ő is fogadott: vidáman, mosolyogva. Úgy alakult, hogy asztalszomszédom lett, és ő volt az, aki az akkori szokásoknak megfelelően körbevezetett az intézetben, és mint új munkatársat bemutatott az egyes osztályok dolgozóinak. Aztán mindketten részesei lettünk a már említett Kárpát nyelvatlasz munkálatainak, amelynek során nagy segítőkészséggel osztotta meg tapasztalatait velem, a kezdő dialektológussal. Amikor 1980-ban házasságot kötött Szabó T. Ádámmal, és Hollandiába mentek, még nem tudta sem ő, sem én, hogy egy év múlva én fogom váltani férjét a groningeni finnugor tanszéken. Amikor ez kiderült, készséggel látott el az ottani viszonyokra vonatkozó mindenféle praktikus tanáccsal.

Az 1980-as években ritkábban találkoztunk: én a családommal külföldön voltam, ő pedig gyermekeit nevelte otthon, ám kapcsolatunk folyamatosan megmaradt, tudtunk egymás életének örömteli vagy kevésbé vidám eseményeiről. Miután visszatért a gyesről az intézetbe, más osztályra került, az enyémtől eltérő területen végezte magas színvonalú munkáját. Ám mivel a szomszéd szobában dolgozott, gyakran látogattunk el egymáshoz, és egy-egy kávé mellett beszélgettünk bennünket éppen akkor érdeklő dolgokról: gyerekekről, közös hollandiai ismerősökről. Egyetemi oktatói tapasztalatainkat is kicserélhettük, hiszen ő a Károlin, én pedig a Pázmányon igyekeztem a nyelvészet bűvkörébe vonni a hallgatókat.

2003-ban osztályvezetői kinevezést kapott – nem ő kereste a posztot. De mivel feladatul kapta a Nyelvművelő és Nyelvi Tanácsadó Osztály vezetését, igyekezett azt a rá jellemző lelkiismeretességgel, tapintattal és szakmai tudással ellátni. Megtisztelő volt, hogy az utónevek engedélyeztetésének gyakran kényes ügyeiben többször is tanácsot kért tőlem.

Amikor 1995 decemberében híre jött, hogy meghalt a férje, első gondolatunk az volt: mi lesz most vele és a három gyerekkel? De nagy akaraterővel, kitartással, a család életét megszervezni tudó anyai szeretettel fölnevelte, taníttatta őket – ezért is nagy tisztelet övezte őt munkatársai körében. Töretlen derűjét, testi-lelki tartását, alkotóerejét a legnehezebb időszakokban is meg tudta őrizni.

Emlékezetünkben mindig mosolygó, vidám kolléganőként fog megmaradni. Isten nyugosztalja örök békében!

GERSTNER KÁROLY

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1945-2667>

ELKH Nyelvtudományi Kutatóközpont

TÁJÉKOZTATÓ

Szerzőink figyelmébe

1. Kérjük szerzőinket, hogy a **Névtani Értesítőbe** szánt írásait **elektronikus formában**: .rtf vagy .doc(x) formátumban juttassák el szerkesztőségünknek. Tanulmányaikhoz rövid, 10-15 soros magyar nyelvű **tartalmi összefoglalót** is illesszenek (az angol nyelvű absztrakt számára). A cikk végén, a szerzői nevet követően tüntessék fel **intézményüket** (felsőoktatási intézmény esetében a karral is), illetve működési helyüket, ORCID azonosítójukat¹ és nyilvános (hivatalos) ímécímüket (ezeket a folyóiratban közölni fogjuk). A további kapcsolattartás megkönnyítésére, kérjük, adják meg mellékelten egyéb **elérhetőségüket** (ez utóbbit természetesen nem tesszük nyilvánossá).

A beérkezett tanulmányok két-két lektor által végzett, mindkét irányban anonim (ún. kettős vak)lektorálási folyamaton mennek keresztül. A kéziratok megjelentetésében a lektoráltatás, a lektori megjegyzéseket figyelembe vevő szerzői átdolgozás, valamint a szerkesztési munkák időigényével is számolni kell.

Folyóiratunk **egységes arculatának** érdekében kérjük, hogy kézírataik megformálásában kövessék az alábbiakban megfogalmazott szerkesztési elveket. A kéziratok elkészítéséhez ajánljuk a folyóirathoz készült sablonfájl használatát, illetve kérjük az (ebben a tájékoztatóban is) alkalmazott laptükör és **beállítások használatát**. Szerkesztési kérdésekben mintaként használhatjuk folyóiratunk **legújabb** számát is.

2. A tanulmányok (és a táblázatok, ábrák) szövegében Times New Roman **betűtípust** alkalmazunk. A cikkek szövegének betűmérete 10 pontos; a táblázatok és a különféle ábrák, az esetleges lábjegyzetek és az irodalomjegyzék esetében 9 pontos. Kérjük, hogy a dolgozat elkészítése során kerüljék azokat a technikai eljárásokat, melyek később zavart okozhatnak a szöveg végleges megformázásában (pl. tabulátorok és betűközök alkalmazása a térközök kialakításában: helyettük a behúzás, illetve a táblázatok használatát ajánljuk).

A szövegben alkalmazandó **kiemelések** a következők. A tartalmi kiemelés eszköze a **félkövér** szedés, ezt használjuk a címekben is. A nyelvi adatokat *dőlt betűs* szedéssel közöljük (mást viszont nem), s a toldalékokat kötőjellel kapcsoljuk hozzájuk (*Penteléből*, az *aszó*-nak stb.). A szaktudományi szerzők nevét minden esetben és alkalommal (szövegbeli említéskor, hivatkozásként, bibliográfiában is) KISKAPITÁLIS betűtípussal szedjük (BÁRCZI szerk., GYÖRFFY-nél stb.). Ritkítást, csupa nagybetűs szedést, aláhúzást nem alkalmazunk.

A **mondanivaló tagolásának** alapvető eszköze a szakaszt nyitó bekezdés elejére illesztett félkövér arab szám: **1., 2., 3.** stb. A főbb szakaszokat emellett megelőző (12 pontos) térköz választja el egymástól. A további tagolás eszközeként – megfelelő mértékkel – alkalmazhatjuk a decimális rendszert: **1.2., 1.2.1., 1.2.2.** stb. Ezeket az eszközöket (bekezdés)címekkel is

¹ Útmutató az azonosító létrehozásához: <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/33839>.

kombinálhatjuk, melyeket félkövérrel szedünk. (Az egyes szakaszokon belül, névtani rendszerezések közreadásában használhatók az egyéb, hagyományos megoldások, mint a római és arab számok, betűjelek.) – A tagolásban, a címek alkalmazásában is következetes, koherens rendszert alkalmazzunk.

A **táblázatok** és **ábrák** szerkesztésekor vegyük figyelembe kiadványunk gyakorlatát, mintáit és a rendelkezésre álló laptükör méretét is. A táblázatokat, ábrákat külön-külön sorszámozzuk, s címüket a táblázat, ábra fölött közöljük. – Végjegyzeteket egyáltalán ne, és **lábjegyzeteket** is csak mérsékelten használunk. A kézirat elkészítésére vonatkozó általános megjegyzéseket (pl. pályázati támogatás megnevezése) a címhez bekezdéssel és * jellel illesztett lábjegyzetben, a további lábjegyzeteket bekezdéssel és arab indexszámozással közöljük. – A szöveg (és a táblázatok, ábrák) megformálásában általában törekedjünk az áttekinthetőségre, a helykímélésre és a tipográfiai visszafogottságra.

Itt utalunk **továbbá** néhány további, a kéziratok megszerkesztésére, formázására vonatkozó eljárásra. – A legfontosabb rövidítések közül a *lásd* és a *például* folyó szövegben kiírva, hivatkozások vagy nyelvi példák előtt rövidítve (*l.*, *pl.*) szerepel. – A folyóiratban arab számokat használunk az évszázadok, továbbá az évfolyamok és a többkötetes munkák jelölésére, kivéve, ha a római szám megkülönböztető szerepű (vö. TNYt. II/1–2.). – Többszörös zárójelet lehetőség szerint nem használunk; ha elkerülhetetlen, a sorrendjük: ([...]). Az idézőjelek sorrendje: „„...»...«””. – Az itt nem tárgyalt tartalmi, szerkesztési, helyesírási kérdésekben a szakmai publikálás általános elvei a mérvadóak.

3. A felhasznált irodalomra szövegközben, zárójelben hivatkozunk; a teljes leírást a tanulmány végén közölt irodalomjegyzék tartalmazza. A szövegközi **hivatkozások** formája a következőképpen alakul. Teljes mű (kötet, cikk) esetén: (HAJDÚ 1999) vagy (KÁZMÉR–VÉGH szerk. 1970). Annak egy részlete esetén: (MELICH 1914: 11–13). Többkötetes műnél: (Gy. 1: 37–159) vagy (B. GERGELY – HAJDÚ szerk. 1997. 1: 5–9). Adott szerzőtől felhasznált több, azonos évből származó műnél: (BENKŐ 1997a) vagy (BENKŐ 1997b: 62). Megegyező családnév esetén: (TÓTH E. 2000) és (TÓTH V. 2002). – Több hivatkozás esetén pontosveszszóval, egy szerző művei közt vesszővel: (BÁRCZI 1951, 1953; PAIS 1959).

A hivatkozásokban a közismert, illetve a szerző által gyakran használt és bevezetett **rövidítések** használhatók, illetve használandók (TESz., Gy. 4: 290 stb.), és ezek az irodalomjegyzékben mind feloldandók (erről l. még később). A rövidítések alkalmazandó formáiban a Magyar Nyelv folyóirat rövidítésjegyzékét követjük.²

A folyó szövegben említett önálló művek címét idézőjelek és kurziválás nélkül (a Magyar utónévkönyv című munkában, Magyar Nyelv-beli stb.) közöljük.

4. A tanulmány végén megadott **irodalomjegyzék** szorítkozzon a hivatkozott szakirodalom megadására. Az alábbiakban adunk mintát a folyóiratcikként, tanulmányként, önálló kötetként vagy sorozatban megjelent; hazai vagy külföldi, egy vagy több szerző által alkotott; többkötetes és több kiadást megért munkák feltüntetésére.

Az egyes szakirodalmi tételek bibliográfiai **sorrendjét** a betűrend, azonos szerző munkáin belül az időrend határozza meg. A szövegben hivatkozott **rövidítéseket** is betűrend szerint soroljuk be. A rövidítések feloldása az általános leírásnak felel meg. Pl.:

² Elérhető: <https://ojs.elte.hu/magyarnyelv/roviditesjegyzek>, illetve Word dokumentum formátumban: <http://www.c3.hu/~magyarnyelv> (Szerzőink figyelmébe cím alatt).

Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY 1963–1998. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* 1–4. Akadémiai Kiadó, Budapest.

OSZK Kt. = Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára. Budapest.

Első helyen a **szerző(k)** teljes **neve** áll (tehát a keresztnévet is kiírjuk), a teljes név kiskapitálissal szedve. Külföldi szerző (ill. magyar szerző idegen nyelvű műve) esetén a család-név után vesszővel elválasztva adjuk meg a keresztnévet. Több szerző (szerkesztő) esetén a személyneveket (szóközők közé vett) nagykötőjellel kapcsoljuk. Pl.:

HAJDÚ MIHÁLY 1999. A személynevek közszoói elemeiről. *NÉVTANI ÉRTESÍTŐ* 21: 274–280.

HAUSNER, ISOLDE – PABST, CHRISTIANE M. – SCHRANZ, ERWIN Hrsg. 2011. *Erstes Burgenländisches Familiennamenbuch*. Burgenländisch-hianzische Gesellschaft, Oberschützen.

A szerző(k) nevét követi a **megjelenés éve**. A szerzői név és az évszám közt nincs írásjel, az évszám után pont áll. Egy szerzőtől ugyanazon évben megjelent több tétel esetén az évszámot – mint a hivatkozásoknál – a latin ábécé kisbetűivel egészítjük ki. Egy mű első és későbbi kiadását – ha ez különösen indokolt – a két évszám / jellel összekapcsolt megadásával tüntethetjük fel. – A megjelenés évét követi a lehetőleg **teljes cím**, amelyet ponttal zárunk le. A több részből álló címek egyes részei között is pont áll. Pl.:

BENKŐ LORÁND 1997a. Anonymus beszélő személynevei. *Magyar Nyelv* 93: 144–154.

BENKŐ LORÁND 1997b. Megjegyzések a *Begej* névhez. In: KISS GÁBOR – ZAICZ GÁBOR szerk., *Szavak – nevek – szótárak. Írások Kiss Lajos 75. születésnapjára*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest. 62–70.

ÖRDÖG FERENC 1981/2008. Zala megye helységneveinek rendszere. In: ÖRDÖG FERENC, *Válogatott tanulmányok*. Szerk. KISS JENŐ. Csupi Kiadó, Nagykanizsa. 43–52.

A különböző típusú szakirodalmi tételeket a következőképpen írjuk le.

Folyóiratban megjelent tanulmány esetében a cikk címét követően a folyóirat, periodika nevét adjuk meg (dőlt betűvel). Az évfolyamot, kötetszámot is jelöljük (normál betűtípussal). Az évfolyamon belüli kötetszámot csak az éven belül nem folyamatos lapszámozású periodikáknál tüntetjük fel, az évfolyamhoz / jellel kapcsolva. Pl.:

GASQUE, THOMAS J. 2010. The American Name Society and International Onomastics. *Onoma* 45: 87–106.

KÁLMÁN BÉLA 1986. Átvétel, fordítás, új név. *NÉVTANI ÉRTESÍTŐ* 11: 48–53.

LADÓ JÁNOS 1988. Látszat a családnevekben. *Édes Anyanyelvünk* 9/2: 11.

Önálló kötetek esetében lehetőleg a teljes címet közöljük. Sorozatban megjelent kiadványoknál a kötet (dőlt betűs) címe után (immár normál betűtípussal) a sorozat címét és a kiadvány sorszámát is megadjuk. Végezetül közöljük a kiadó nevét, majd attól vesszővel elválasztva a megjelenés helyét. Kéziratok esetében a lelőhelyet közöljük. Pl.:

BÁRCZI GÉZA 1951. *A tihanyi apátság alapítólevele mint nyelvi emlék*. Nyelvészeti Tanulmányok 1. Akadémiai Kiadó, Budapest.

- B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk. 1997. *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30)* 1–2. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest–Miskolc.
- TAKÁCS TERÉZ 1989. *Névmagyarosítások Bánhidán 1895–1947*. Szakdolgozat. ELTE BTK, Budapest.

Tanulmánykötetben, konferenciakötetben megjelent írás esetében a tanulmány címét követő „In:” után a szerkesztő(k) nevét (kiskapitálissal), a kötet címét (dőlt betűvel), esetleges sorozatcímét és -számát, majd a kiadót és a kiadás helyét adjuk meg. Pl.:

- BALÁZS JÁNOS 1970. *A nevek általános nyelvészeti vonatkozásai*. In: KÁZMÉR MIKLÓS – VÉGH JÓZSEF szerk., *Névtudományi előadások. II. névtudományi konferencia. Budapest, 1969*. Nyelvtudományi Értekezések 70. Akadémiai Kiadó, Budapest. 295–301.
- SCHMUCK, MIRIAM – DRÄGER, KATHRIN 2008. The German Surname Atlas Project – Computer-Based German Surname Geography. In: AHRENS, WOLFGANG – EMBLETON, SHEILA – LAPIERRE, ANDRÉ eds., *Names in Multi-Lingual, Multi-Cultural and Multi-Ethnic Contact. Proceedings of the 23rd International Congress of Onomastic Sciences. August 17–22, 2008, York University, Toronto, Canada*. York University, Toronto. 319–336. <https://yorkspace.library.yorku.ca/xmlui/handle/10315/2901>

A kifejezetten az **interneten** elérhető munkákra történő hivatkozásokat lehetőség szerint a fentebbi típusokhoz igazítjuk, megadva az internetes elérés helyét. Pl.:

- COHEN, GILLIAN – BURKE, DEBORAH M. 1993. Memory for proper names: A review. *Memory* 1: 249–263. <https://doi.org/10.1080/09658219308258237>
- FEJES LÁSZLÓ 2014. MIÉRT NEM ÍRUNK CSALÁDNEVEKRŐL? *NYELV ÉS TUDOMÁNY*. <http://www.nyest.hu/hirek/miert-nem-irunk-csaladnevekről>

Kivételesen (rövid recenzió, personalia és csupán néhány szakirodalmi hivatkozás esetén) a hivatkozott munkák minden bibliográfiai adatát megadhatjuk a szövegben (BENKŐ LORÁND, Üver. Erdélyi Múzeum 1944. 49: 133–134; HAJDÚ MIHÁLY, Családnevek enciklopédiája. Tinta Kiadó, Budapest, 2010) is, külön irodalomjegyzék nélkül.

5. A Névtani Értesítő a Tanulmányok, illetve Műhely rovatában megjelenő önálló közleményeket a továbbiakban **DOI** (digitálisobjektum-) **azonosítóval** látja el, mely az interneten megjelenő változatok jobb elérhetőségét szolgálja. A folyóiratban publikált közlemények azonosítóit a szerkesztőség biztosítja.

A folyóiratunk által alkalmazott, ún. CrossRef DOI szabályai szerint az így közzétett cikkek bibliográfiájában minden olyan szakirodalmi tételnél, amely maga is rendelkezik hasonló DOI azonosítóval, ezt az azonosítót a szerzőnek **fel kell tüntetni**. DOI azonosítóval rendelkezhetnek folyóiratcikkek, önállóan megjelent kötetek, könyvfejezetek, valamint egyéb típusú digitális állományok (pl. doktori disszertációk pdf változatai) is.

A hivatkozott irodalom DOI azonosítóinak feltárásához segítséget nyújt a szolgáltatás internetes oldala.³ Itt feltölthető a cikk teljes bibliográfiája is, melynek tételeit az oldal

³ <http://search.crossref.org/references>

ellenőrzi, s a valószínűsíthető találatokat megjeleníti. (A felkínált találatokat szükséges azonban egyenként is ellenőrizni, hogy ténylegesen a hivatkozott szakirodalmi tételre, s ne például egy arról később megjelent ismertetésre utaljanak.) Ugyanezen, vagy a szolgáltatótól független (központi) <http://doi.org> oldalon a DOI azonosítók felől is kereshetünk, illetve ellenőrizhetjük azokat.

A **bibliográfiában** szereplő, DOI azonosítóval rendelkező folyóiratcikk vagy teljes kötet esetében ezt a DOI azonosítót adjuk meg a bibliográfiai leírás végén. Könyvfejezet esetében – ha van ilyenje – a könyvfejezet DOI azonosítóját tüntessük fel a bibliográfiában; ha nincs, de a befoglaló kötet rendelkezik DOI azonosítóval, akkor azt közöljük.

Ha az adott bibliográfiai tételnek DOI azonosítója és egyéb internetes elérhetősége is van, csak az állandó elérhetőséget biztosító DOI azonosítót közöljük. DOI azonosító feltüntetése esetén az utolsó letöltés idejét nem adjuk meg. A DOI azonosítót a bibliográfiai tétel végén, a közvetlen elérhetőséget biztosító internetes (<https://doi.org/> kezdetű) formában közöljük. Pl.:

BÁBA BARBARA 2017. A földrajzi köznevek funkcionális jellemzői. *Magyar Nyelv* 113: 167–178. <https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2017.2.167>

HOUGH, CAROLE ed. 2016. *The Oxford Handbook of Names and Naming*. Oxford University Press, Oxford. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199656431.001.0001>

LAWSON, EDWIN D. et al. 2016. Personal Naming Systems. In: HOUGH, CAROLE ed., *The Oxford Handbook of Names and Naming*. Oxford University Press, Oxford. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199656431.013.31>

6. A Névtani Értesítő megjelenő számait a hagyományos megjelentetés mellett elektronikus formában, szabad hozzáférésű (Open Access) formában is közzéteszük a folyóirat saját oldalain,⁴ illetve az ELTE és az MTA repozitóriumában. A dokumentumok elektronikus formában szabadon elmenthetők, másolhatók; változtatások nélkül, a forrásra való hivatkozással használhatók. Az alkalmazás kereskedelmi célokat nem szolgálhat, az kizárólag saját célokra történő felhasználásra értendő. A szerzői és egyéb jogok a kiadót és a szerzőt illetik. Minden más terjesztési és felhasználási forma esetében az 1999. évi LXXVI. szerzői jogról szóló törvény és az ahhoz kapcsolódó jogszabályok az irányadók. A periodika elektronikus változatára a CC BY-NC-ND (Creative Commons – Attribution-NonCommercial-NoDerivatives) licenc feltételei érvényesek.

A folyóirat kiadói a szerzőknek korlátozás nélkül lehetővé teszik, hogy cikküknek akár a szerkesztőség által elfogadott, esetleg még nem végleges kéziratát (pre-print verzióját) közzétegyék. A jog magában foglalja a kézirat szabad közzétételét ímélen, a szerző vagy intézménye honlapján, a szerző kutatóhelyének zárt vagy korlátozás nélkül elérhető repozitóriumában, illetőleg egyéb nonprofit szervereken. Ebben az esetben figyelmeztetni kell az olvasókat, hogy a szóban forgó kézirat nem a mű végső, kiadott változata, s utalni a várható megjelenésre. Ha a cikk végső változata már megjelent, engedélyezzük, sőt javasoljuk a szerzőnek ezt (a post-print) változatot közzétenni. Ebben az esetben meg kell adni a folyóiratban való megjelenés pontos helyét, adatait is.

A szerző kéziratának benyújtásakor **ezen irányelveket** automatikusan **elfogadja**.

⁴ A folyóirat OJS rendszerű oldalán: <https://ojs.mtak.hu/index.php/nevter>, illetve összes korábbi évfolyamát is közreadó archívumában: <http://nevter.elte.hu>.

Számunk szerzői

Rövidítések: BBTE = Babeş–Bolyai Tudományegyetem, BTK = Bölcsészettudományi Kar, DE = Debreceni Egyetem, egy. = egyetemi, EKKE = Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, ELKH = Eötvös Loránd Kutatási Hálózat, ELTE = Eötvös Loránd Tudományegyetem, f. = főiskolai, KRE = Károli Gáspár Református Egyetem, KRTK = Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, ME = Miskolci Egyetem, MTA = Magyar Tudományos Akadémia, NYE = Nyíregyházi Egyetem, NYTK = Nyelvtudományi Kutatóközpont, PE = Pannon Egyetem, SZTE = Szegedi Tudományegyetem, tud. = tudományos, UKF = Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem.

Balogh Roland József, egy. hallgató, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet; Budapest, e-mail: rolandjbalogh@gmail.com — Dr. Bauko János, egy. docens, UKF Közép-európai Tanulmányok Kara, Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Nyitra (Nitra, Szlovákia), e-mail: jbauko@ukf.sk — Dr. Berecz Ágoston, kutató, Közép-európai Egyetem, Pasts Inc., Center for Historical Studies, Budapest, e-mail: BereczA@ceu.edu — Dr. Bölcskei Andrea, egy. docens, KRE Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Magyar Nyelv-, Irodalom- és Kultúratudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Budapest, e-mail: bolcskei.andrea@kre.hu — Dr. Fábián Zsuzsanna, professor emeritus, ELTE BTK Romanisztikai Intézet, Olasz Nyelvi és Irodalmi Tanszék, Budapest, e-mail: fabian.zsuzsanna@btk.elte.hu — Dr. Farkas Tamás, egy. docens, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest, e-mail: farkas.tamas@btk.elte.hu — Dr. Fazakas Emese, egy. docens, BBTE BTK Magyar és Általános Nyelvészeti Tanszék, Kolozsvár (Cluj, Románia), e-mail: fazakasemese@gmail.com — Dr. Fóris Ágota, egy. tanár, KRE Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Magyar Nyelv-, Irodalom- és Kultúratudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Budapest, e-mail: foris.agota@kre.hu — Dr. Gallasy Magdolna, ny. egy. docens, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest, e-mail: mgallasy@gmail.com — Dr. Gáspár Attila, tud. munkatárs, ELKH KRTK Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, e-mail: gaspar.attila@krtk.hu — Dr. Gerstner Károly, tud. főmunkatárs, ELKH NYTK Lexikológiai Intézet, Budapest, e-mail: gerstner.karoly@nytud.hu — Dr. Györffy Erzsébet, egy. docens, DE BTK Magyar Nyelvtudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, e-mail: gyorffy.erszebet@arts.unideb.hu — Dr. Haindrich Helga Anna, tud. munkatárs, ELKH NYTK Nyelvtudományi és Alkalmazott Nyelvtudományi Intézet, Budapest, e-mail: haindrich.helga@nytud.hu — Hauber Kitty, doktorandusz, ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Magyar Nyelvészeti Doktori Program; ELKH NYTK Lexikológiai Intézet, Budapest, e-mail: hauber.kitty@gmail.com — Dr. Hoffmann István, egy. tanár, DE BTK Magyar Nyelvtudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, e-mail: hoffmann@mnytud.arts.unideb.hu — Dr. H. Kovács Helga, egy. adjunktus, EKKE Bölcsészettudományi és Művészeti Kar Nyelv- és Irodalomtudományi

Intézet, Magyar Nyelvészeti Tanszék, e-mail: havasine.kovacs.helga@uni-eszterhazy.hu — Dr. Kecskés Judit, egy. docens, ME BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Intézeti Tanszék, Miskolc, e-mail: kecskes.judit@uni-miskolc.hu — Dr. Kenyhercz Róbert, f. docens, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Kölcsey Ferenc Tanítóképzési Intézet, Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszék, Debrecen, e-mail: kenyhercz.robert@drhe.hu — Dr. Kiss Balázs, osztályvezető, Alapvető Jogok Biztosának Hivatala; doktorandusz, ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Budapest, e-mail: kiss.balazs@ajbh.hu — Dr. Kiss Magdaléna, egy. adjunktus, EKKE Pedagógiai Kar Tanító- és Óvóképző Intézet, Eger, e-mail: kiss.magdalena@uni-eszterhazy.hu — Dr. Kocán Béla, középiskolai tanár, Vetési Albert Gimnázium, Veszprém, e-mail: kocan.bela@vetesi.hu — Mátisné Dr. Páji Gréta, kutató, Budapest, e-mail: gretapalyi@gmail.com — Milán Izabella, egy. hallgató, KRE Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Magyar Nyelv-, Irodalom- és Kultúratudományi Intézet, Budapest, e-mail: milanizabella@gmail.com — Dr. E. Nagy Katalin, tud. munkatárs, ELKH-DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport, Debrecen, e-mail: enagy.katalin@mnytud.arts.unideb.hu — Dr. Pelczéder Katalin, egy. docens, PE Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar Magyar és Alkalmazott Nyelvtudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Intézeti Tanszék, Veszprém, e-mail: pelczeder.katalin@mftk.uni-pannon.hu — Dr. Pető Rita, tud. munkatárs, ELKH KRTK Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, e-mail: peto.rita@krtk.hu — Dr. Póczos Rita, egy. adjunktus, DE BTK Magyar Nyelvtudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, e-mail: poczos.rita@arts.unideb.hu — Dr. Raátz Judit, tud. főmunkatárs, ELKH NYTK Nyelvtechnológiai és Alkalmazott Nyelvtudományi Intézet, Budapest, e-mail: raatz.judit@nytud.hu — Dr. Rác Anita, egy. docens, DE BTK Magyar Nyelvtudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, e-mail: ranita@mnytud.arts.unideb.hu — Dr. Reszegi Katalin, egy. docens, DE BTK Magyar Nyelvtudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, e-mail: kataszakall@gmail.com — Sarnyai Vivien, doktorandusz, ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola, Magyar Nyelvészet Doktori Program, Budapest, e-mail: sarnyaivivi@gmail.com — Dr. Schirm Anita, egy. docens, SZTE Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged, e-mail: schirmanita@gmail.com — Dr. Sebestyén Zsolt, f. docens, NYE Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Magyar Nyelvészeti Intézeti Tanszék, Nyíregyháza, e-mail: sebestyen.zsolt@nye.hu — Dr. Slíz Mariann, egy. docens, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest, e-mail: sliz.marianna@btk.elte.hu — Tayler, Nicholas Paul, doktorandusz, DE Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, Történelem Program, Debrecen, e-mail: nicktayler60@gmail.com — Dr. Török Tamás, egy. adjunktus, Selye János Egyetem Tanárképző Kar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Komárom (Komárno, Szlovákia), e-mail: torokt@ujs.sk — Waldhauser Szimonetta, doktorandusz, ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Germanisztikai Nyelvtudomány Doktori Program, Budapest, e-mail: waldhauser.simonetta@gmail.com — Wendl Dávid, egy. hallgató, KRE Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Tanárképző Központ, Budapest, e-mail: davidwendl88@gmail.com — Dr. Zelliger Erzsébet, ny. egy. docens, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest, e-mail: zelliger.erzsebet@btk.elte.hu

NÉVTANI ÉRTESÍTŐ

Peer-reviewed onomastic journal of the Society of Hungarian Linguistics
and the Institute of Hungarian Linguistics and Finno-Ugric Studies of
ELTE Eötvös Loránd University, Budapest

Editor-in-chief: Tamás Farkas (ELTE)

Editor: Mariann Slíz (ELTE)

Editorial Board:

János Bauko (UKF), Andrea Bölcskei (KRE), Zsuzsanna Fábíán (ELTE),
Károly Gerstner (ELKH), Attila Hegedűs (PPKE), István Hoffmann (DE),
Dezső Juhász (ELTE), Krisztina Laczkó (ELTE), Valéria Tóth (DE)

Address of the Editorial Office:

ELTE BTK Institute of Hungarian Linguistics and Finno-Ugric Studies
H-1088 Budapest, Múzeum körút 4/A – E-mail: nevtert@btk.elte.hu

Online: <https://ojs.mtak.hu/index.php/nevtert> – Archive: <http://nevtert.elte.hu>

ISSN 0139-2190 (print) – ISSN 2064-7484 (online)

No. 44

Budapest, 2022

Editorial assistant: Kitti Hauber

Copy editor: Panna Szabó

Printed by: Fellini Kft.